PG AS S1-03 (DSC)

দুবছৰীয়া স্নাতক পাঠ্যক্রম

(চি.বি.চি.এচ; এন.ই.পি ২০২০ অনুসৰি)

প্রথম ষাণ্মাসিক

অসমীয়া ভাষা ঃ পৰিচয় আৰু ক্রমবিকাশ

অসমীয়া

পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা মানৱিকী বিদ্যা অধ্যয়ন সত্র

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ মণ্ডলী

ড° দীপ্তি ফুকন পাটগিৰি, অধ্যাপক, (অৱসৰপ্ৰাপ্ত), অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
ড° উপেন ৰাভা হাকাচাম, অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
ড° বিমল মজুমদাৰ, অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

পাঠ্যবিষয়ৰ সমন্বয়ৰক্ষী ঃ ড° নিভা ৰাণী ফুকন, সহযোগী অধ্যাপক, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
ড° প্ৰাণজিৎ বৰা, অধ্যাপক, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	অধ্যায়ৰ নাম	লেখক
১	পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়াল - ১	ড° বর্ণালী ডেকা, পূব কামৰূপ মহাবিদ্যালয়
২	পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়াল - ২	ড° বর্ণালী ডেকা, পূব কামৰূপ মহাবিদ্যালয়
৩	ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল - ১	ড° পল্লবিকা শর্মা, দৰং মহাবিদ্যালয়
৪	ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল - ২	ড°পল্লবিকা শর্মা, দৰং মহাবিদ্যালয়
৫	ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ চমু পৰিচয়	ড° পল্লবিকা শর্মা, দৰং মহাবিদ্যালয়
৬	ভাৰতীয় আর্যভিন্ন ভাষাৰ চমু পৰিচয়	ড° জয়শ্রী কলিতা, বিকালী মহাবিদ্যালয়
৭	অসমৰ ভাষা পৰিয়াল	ড° জয়শ্রী কলিতা, বিকালী মহাবিদ্যালয়,
৮	অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্রমবিকাশ	ড° নিভা ৰাণী ফুকন, কৃ. স. ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
৯	উদ্ভৱকালীন অসমীয়া ভাষা	ড° নিভা ৰাণী ফুকন, কৃ. স. ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
১০	পুৰণি অসমীয়া ভাষা	ড° নিভা ৰাণী ফুকন, কৃ. স. ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
১১	মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষা	ড° নিভা ৰাণী ফুকন, কৃ. স. ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
১২	আধুনিক যুগৰ অসমীয়া ভাষা	ড° নিভা ৰাণী ফুকন, কৃ. স. ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
১৩	অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ আৰু আর্যভিন্ন উপাদান	ড° নিভা ৰাণী ফুকন, কৃ. স. ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়
১৪	অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা	ড° নিভা ৰাণী ফুকন, কৃ. স. ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

সম্পাদনা

বিষয়বস্তু আৰু ভাষা সম্পাদনা ঃ ড° উপেন ৰাভা হাকাচাম, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় (অধ্যায় ১, ২, ৬, ৭)
ড° খগেন সেন ডেকা, পূব কামৰূপ মহাবিদ্যালয় (অধ্যায় ৩, ৪ আৰু ৫)
ড° দীপ্তি ফুকন পাটগিৰি, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় (অধ্যায় ৮, ৯, ১০)
ড° প্ৰাণজিৎ বৰা, অধ্যাপক, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় (অধ্যায় ১১, ১২, ১৩, ১৪)
গাঁথনিক সম্পাদনা ঃ ড° নিভা ৰাণী ফুকন, সহযোগী অধ্যাপক, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

জুলাই, ২০২৩

This Self Learning Material (SLM) of the Krishna Kanta Handiqui State Open University is made available under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-Share Alike 4.0 License (international) http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্রকাশিত।

মুখ্য কার্যালয় ঃ পাটগাঁও, ৰাণী গেট, গুৱাহাটী - ৭৮১ ০১৭
নগৰ চৌহদ ঃ ৰেচম নগৰ, খানাপাৰা, গুৱাহাটী - ৭৮১০২২; www.kkhsou.in

বিষয়সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ১ ঃ **পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়াল - ১** ৭-২২
ভাষা পৰিয়াল ঃ পৰিচয়; ভাষাৰ বৰ্গীকৰণ; বংশানুক্রমিক বা ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ, আকৃতিমূলক বা বাক্যৰীতিগত বা ৰূপতত্ত্বানুগত বৰ্গীকৰণ; অবৰ্গীকৃত বা গোষ্ঠী বহির্ভূত ভাষা;

অধ্যায় ২ ঃ **পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়াল - ২** ২৩-৫০
পৃথিৱীৰ ভাষা পৰিয়ালসমূহ; ইণ্ডো-ইউৰোপীয়; চীন-তিব্বতীয় বা তিব্বত-চীনীয় ভাষাগোষ্ঠী, চেমীয়-হেমীয়, অষ্ট্রিক, দ্রাবিড় উৰাল-আল্টাই, ককেচীয়, এস্কিমো, আৰু অন্যান্য ভষাবর্গ

অধ্যায় ৩ ঃ **ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল - ১** ৫১-৬৩
ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল ঃ এটি বিৱৰণ; নামকৰণ, আদিম বাসস্থান, বৈশিষ্ট্যসমূহ

অধ্যায় ৪ ঃ **ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল - ২** ৬৪-৭৭
ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ বিভিন্ন শাখা-প্রশাখা

অধ্যায় ৫ ঃ **ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ চমু পৰিচয়** ৭৮-১০৫
ভাৰতীয় আর্য ভাষা ঃ এটি পৰিচয়; প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষা, মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষা, নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষা

অধ্যায় ৬ ঃ **ভাৰতীয় আর্যভিন্ন ভাষাৰ চমু পৰিচয়** ১০৬-১১৫
ভাৰতৰ আর্যভিন্ন ভাষা ঃ সাধাৰণ আলোচনা; তিব্বত-বর্মীয় ভাষা, অষ্ট্রিক ভাষা, দ্রাবিড় ভাষা

অধ্যায় ৭ ঃ **অসমৰ ভাষা পৰিয়াল** ১১৬-১২৮
অসমৰ ভাষা পৰিয়াল ঃ সাধাৰণ আলোচনা; তিব্বত-বর্মীয় ভাষা, অষ্ট্রিক ভাষা, টাইমূলীয় (আহোম) ভাষা, আর্য ভাষা

অধ্যায় ৮ ঃ **অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্রমবিকাশ** ১২৯-১৩৬
অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্রমবিকাশ, উদ্ভৱ কালৰ অসমীয়া ভাষা, পুৰণি অসমীয়া ভাষা, মধ্যযুগীয় অসমীয়া ভাষা, আধুনিক অসমীয়া ভাষা

অধ্যায় ৯ ঃ **উদ্ভৱকালীন অসমীয়া ভাষা** ১৩৭-১৪২
চর্যাপদৰ ভাষা, শ্রীকৃষ্ণকীর্ত্তনৰ ভাষা

অধ্যায় ১০ ঃ **পুৰণি অসমীয়া ভাষা** ১৪৩-১৪৭
প্রাক শংকৰী আৰু শংকৰী যুগৰ ভাষা

অধ্যায় ১১ ঃ মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষা **১৪৮-১৫২**
চৰিত সাহিত্যৰ ভাষা, বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ ভাষা, ব্যৱহাৰিক সাহিত্যৰ ভাষা

অধ্যায় ১২ ঃ আধুনিক যুগৰ অসমীয়া **১৫৩-১৫৮**
অৰুণোদয় স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা, জোনাকী স্তৰৰ অসমীয় ভাষা, যুদ্ধোত্তৰ স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা

অধ্যায় ১৩ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ আৰু আৰ্যভিন্ন উপাদান **১৫৯-১৬৭**
অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ আৰু ইয়াৰ শ্রেণীবিভাজন; অষ্ট্রিক উপাদান, দ্রাবিড় উপাদান, চীন-তিব্বতীয় উপাদান

অধ্যায় ১৪ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা **১৬৮-১৭৬**
উপভাষা, উপভাষা সৃষ্টিৰ কাৰণ; উপভাষা অধ্যয়নৰ প্রয়োজনীয়তা, অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা, উজনি অসমৰ উপভাষা, মধ্য অসমৰ উপভাষা, নামনি অসমৰ উপভাষা ঃ কামৰূপী উপভাষা, গোৱালপৰীয়া উপভাষা; অসমীয়া নৃগোষ্ঠীয় উপভাষা

প্রসঙ্গ পুথি **১৭৭-১৭৮**

পাঠ্যবিষয়ৰ পৰিচয় ঃ অসমীয়া ভাষা ঃ পৰিচয় আৰু ক্ৰমবিকাশ

এইখন স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া পাঠ্যক্ৰমৰ প্ৰথম ষাণ্মাসিকৰ তৃতীয় বুণিয়াদী পাঠ্যবিষয়। **অসমীয়া ভাষা ঃ পৰিচয় আৰু ক্ৰমবিকাশ** শিৰোনামৰ এই পাঠ্যবিষয় প্ৰথম ষাণ্মাসিকৰ শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে আগবঢ়োৱা তৃতীয় পাঠ্যবিষয়। ইয়াত শিক্ষাৰ্থীক অসমীয়া ভাষাৰ ক্ৰমবিকাশ সম্পৰ্কে কিছু তথ্যৰ যোগান ধৰা হ'ব।

প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় অধ্যায় দুটাৰ পৰিসৰ বহল। 'পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়াল-১' এই প্ৰথম অধ্যায়ত পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়ালৰ পৰিচয়, ভাষাৰ বৰ্গীকৰণৰ বিভিন্ন পাৰিপাৰ্শ্বিক দিশ, বৰ্গীকৃত আৰু অবৰ্গীকৃত বিভিন্ন ভাষাৰ পৰিচয় লাভ কৰিব । দ্বিতীয় অধ্যায় 'পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়াল-২'ত ইণ্ডো ইউৰোপীয়, চীন তিব্বতীয় বা তিব্বত চীনীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ লগতে অন্যান্য আটাইবোৰ ভাষাবৰ্গৰ বিষয়ে আলোচনা ইয়াত পাব । তৃতীয় আৰু চতুৰ্থ অধ্যায় ক্ৰমে - 'ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ল -১' আৰু 'ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ল -২' ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ বিষয়ে বিস্তৃত আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। ইণ্ডো ইউৰোপীয়া ভাষা পৰিয়ালৰ পৰিচয়, বৈশিষ্ট্যৰাজিৰ বিশদ আলোচনাৰ লগতে এই ভাষা পৰিয়ালৰ বিভিন্ন শাখা-প্ৰশাখা সম্পৰ্কে ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিব । পঞ্চম অধ্যায়ত ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ পৰিচয়ৰ লগতে তিনিওটা স্তৰৰ আলোচনা কৰা হৈছে। ষষ্ঠ অধ্যায়ত ভাৰতীয় আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ চমু পৰিচয় আগবঢ়োৱা হৈছে। সপ্তম অধ্যায়টো হৈছে অসমৰ ভাষা পৰিয়াল। ইয়াত অসমৰ ভাষা পৰিয়ালৰ লগত জড়িত বৰ্ণাঢ্য দিশসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। ইয়াত অসমৰ ভাষা পৰিয়াল সমূহৰ পৰিচয় লাভ কৰিব । অষ্টম অধ্যায়ত অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্ৰমবিকাশৰ গতিধাৰা, বিভিন্ন স্তৰৰ ৰূপৰেখা লাভ কৰিব। উদ্ভৱকালীন অসমীয়া ভাষাৰ নিদৰ্শন হিচাপে চৰ্যাপদ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণকীৰ্তনৰ ভাষাৰ বিষয়ে নৱম অধ্যায়ত বিষদভাৱে আলোচিত হৈছে । একেদৰে দশম অধ্যায়ত পুৰণি অসমীয়া ভাষাৰ নিদৰ্শন হিচাপে প্ৰাক শংকৰী আৰু শংকৰীযুগৰ অসমীয়া ভাষাৰ আলোচনা আৰু একাদশ অধ্যায়ত চৰিত সাহিত্যৰ ভাষা, বুৰঞ্জী সাহিত্য আৰু ব্যৱহাৰিক অসমীয়া সাহিত্যৰ ভাষা সামৰি মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষাৰ সোণালী অধ্যায় আলোচনা আগবঞ্জঞ্জৱা হৈছে । অসমীয়া আধুনিক যুগৰ ভাষাৰ আলোচনা অৰুণোদই, জোনাকীৰ মাজেৰে যুদ্ধোত্তৰ যুগ এই দীৰ্ঘসময়ছোৱাৰ আলোচনা দ্বাদশ অধ্যায়ত লাভ কৰিব । ত্ৰয়োদশ আৰু চতুৰ্দশ অধ্যায়ত ক্ৰমে অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ ভাণ্ডাৰ আৰু শ্ৰেণীবিভাজন আৰু অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষাৰ এক বিস্তৃত আলোচনা ইয়াত লাভ কৰিব।

এনেদৰেই এই পাঠ্যবিষয়ে আপোনাক পৃথিৱীৰ ভাষা পৰিয়াল, ইণ্ডোইউৰোপীয়া ভাষা পৰিয়ালৰ মাজেৰে আহি ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ বিভিন্ন স্তৰৰ মাজতে অসমীয়া ভাষাৰ ঐশ্বৰ্য আৰু বৈভৱৰ এই গতিধাৰাৰ বিশদ আলোচনা আগবঞ্জাইছে। এই পাঠ্যবিষয়ৰ পঠনে অসমীয়া ভাষাৰ স্বকীয়তা আৰু গতিময় ৰূপবৈচিত্ৰঞ্জযক দাঙি ধৰি বিশ্বৰ ভাষা পৰিয়ালৰ পাৰিপাৰ্শ্বিকত অসমীয়া ভাষাৰ বিভিন্ন সময়ৰ গৰিমা উপলব্ধি কৰাব ।

এই পাঠ্যবিষয়খন অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ সোঁ তথা বাওঁফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব। এইবোৰত মূল পাঠত থকা নতুন শব্দ আৰু পৰিভাষাসমূহৰ অৰ্থ সন্নিৱিষ্ট হৈছে। সেইদৰে— 'জানি থোৱা ভাল' বাকচবোৰত মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূৰ্ণ তথ্যৰ সম্ভেদ আছে। প্ৰতিটো অধ্যায়ত থকা 'চিন্তা-চৰ্চা কৰক'সমূহে অধ্যয়ন অধিক সক্ৰিয় আৰু ফলপ্ৰসূ হোৱাত সহায় কৰিব। আকৌ, 'অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ' যোগে আগবঢ়োৱা প্ৰশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্ৰগতি সম্পৰ্কে স্ব-পৰীক্ষণৰ সুবিধা দিব। উক্ত প্ৰশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহৰ ৰূপৰেখা 'অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান'ত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। তাৰ সহায়েৰে আপুনি প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰসমূহ লিখিবলৈ যত্ন কৰিলে অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়টিত আলোচিত বিভিন্ন ধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়নৰ বাবে 'অধিক জানিবলৈ' শিতানত উল্লেখ থকা গ্ৰন্থসমূহ সাৰথিস্বৰূপ। অধ্যায়বোৰৰ শেষত 'আৰ্হি প্ৰশ্ন' হিচাপে কেইটিমান প্ৰশ্নৰ আৰ্হিও তুলি দিয়া হৈছে। শেষৰ অধ্যায়টিৰ পাছত কেইখনমান 'প্ৰসঙ্গ পুথি'ৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে। সেই কেইখন পুথিৰ সহায়েৰেই মূলতঃ এই পাঠ্যবিষয়ত উল্লেখ থকা অধ্যায়সমূহ প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। আপোনালোকে বিশদভাৱে কোনো বিষয় জানিবলৈ হ'লে সেই কেইখন অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় ১ ঃ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়াল - ১

অধ্যায় গাঁথনি

১.১ উদ্দেশ্য

১.২ পৰিচয়

১.৩ ভাষা পৰিয়াল ঃ পৰিচয়

১.৪ ভাষাৰ বৰ্গীকৰণ

১.৪.১ বংশানুক্রমিক বা ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ

১.৪.২ আকৃতিমূলক বা বাক্যৰীতিগত ৰূপতত্ত্বানুগত বৰ্গীকৰণ

১.৪.৩ অবৰ্গীকৃত বা গোষ্ঠী বহির্ভূত ভাষা

১.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১.৬ অধিক জানিবলৈ

১.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- স্বকীয় বৈশিষ্ট্যৰে পূৰ্ণ ভাষাবোৰক কেনেদৰে ভাষাগত আৰু প্ৰাকৃতিগত সাদৃশ্যৰ ভিত্তিত শ্ৰেণীবিভক্ত কৰিব পাৰি সেই সম্পৰ্কত আলোচনা কৰিব পাৰিব
- বিভিন্ন ভাষাৰ শ্ৰেণীবিভাগৰ পদ্ধতিসমূহৰ বিৱৰণ দিবলৈ সক্ষম হ'ব
- ভাষাবোৰৰ পৰিয়ালভিত্তিক, ভৌগোলিক আৰু ৰূপতাত্ত্বিক বিভাজনৰ বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰিব
- পৃথিৱীৰ অবৰ্গীকৃত ভাষাবোৰৰ সৈতে পৰিচিত হোৱাৰ সুবিধা পাব

১.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া প্ৰথম ষান্মাসিকৰ অন্তৰ্গত তৃতীয় বুণিয়াদী পাঠ্যবিষয়ৰ এইটো প্ৰথম অধ্যায়। ভাষা মানুহৰ একচেতিয়া সম্পত্তি। মানুহে মনৰ ভাৱ প্ৰকাশ কৰিবলৈ, জীৱনৰ দৈনন্দিন কাম-কাজ কৰিবলৈ আৰু সমাজ জীৱনত পাৰস্পৰিক কাৰ্য সম্পাদন কৰিবলৈ ভাষাৰ ব্যৱহাৰ কৰে। ভাষা মানৱৰ ভাৱ প্ৰকাশৰ মাধ্যম। এটি নিৰ্দিষ্ট ভাষাত কথা কোৱা জনসাধাৰণ যেতিয়া বিস্তৃত এলেকাত বিয়পি পৰে আৰু তেওঁলোকৰ মাজত এটা অঞ্চলৰ লোকৰ সৈতে অন্য অঞ্চলৰ লোকৰ পাৰস্পৰিক যোগাযোগ কমি যায় তেতিয়া তেওঁলোকৰ ভাষাত আঞ্চলিক

পার্থক্য গঢ়ি উঠে। এই আঞ্চলিক পার্থক্য যেতিয়া বাঢ়ি যায় তেতিয়া মূলত একে ভাষাগত এলেকাৰ অন্তর্গত এটি এটি অঞ্চলৰ ভাষাৰ স্বতন্ত্র ৰূপ গঢ়ি উঠে। এই আঞ্চলিক ৰূপবোৰে ক্রমে স্বতন্ত্র ভাষাৰ মর্যাদা লাভ কৰে। এনেদৰে মানুহৰ বংশ বৃদ্ধিৰ নিচিনাকৈ একেই ভাষাৰ পৰা একাধিক ভাষাৰ জন্ম হয়। কিন্তু এনেদৰে জন্ম হোৱা স্বতন্ত্র ভাষাবোৰৰ মাজত পাৰস্পৰিক স্বতন্ত্র বা পার্থক্য থাকিলেও তাৰ মাজত কিছু মূলগত সাদৃশ্য লক্ষ্য কৰিব পাৰি। আকৌ শব্দভাণ্ডাৰ, ৰূপতত্ত্ব আৰু বাক্যগঠন ৰীতিৰ ক্ষেত্রত কিছু মৌলিক সাদৃশ্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। বিশেষকৈ একে উৎসৰ পৰা জাত ভাষাবোৰৰ মূল শব্দভাণ্ডাৰৰ সাদৃশ্য চকুত পৰে। এই সাদৃশ্যবোৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি মূলত তুলনামূলক ভাষাতত্ত্বৰ পদ্ধতিৰ সহায়ত নির্ণয় কৰা হৈছে যে, পৃথিৱীৰ ভাষাবোৰ কেইটামান উৎসৰ পৰা জন্ম হৈছে। এই উৎসবোৰক পৃথিৱীৰ প্রাচীনতম ভাষাপৰিয়াল বোলা হয়।

১.৩ ভাষা পৰিয়াল ঃ পৰিচয়

প্রকৃততে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন স্থানত প্রচলিত ভাষাবোৰৰ কিছুমান ধ্বনি, ৰূপ, বাক্য-গঠন, শব্দ সম্ভাৰৰ লগত আন কিছুমান ভাষাৰ অমিল দেখা যায়। এনেবোৰ কাৰণতে বিচিত্র ভাষাসমূহক শৃংখলাবদ্ধ ৰূপলৈ আনিবলৈ অথবা এটা শ্রেণীত আবদ্ধ কৰিবলৈ ঊনবিংশ শতিকাৰ ভাষাবিদসকলে যত্ন কৰিছিল। পাৰস্পৰিক ঐক্য বা সম্পর্কসূত্র থকা ভাষাবোৰক তেওঁলোকে একোটা নির্দিষ্ট ভাষাগোষ্ঠী বা পৰিয়ালত অন্তর্ভুক্ত কৰিছে। ইউৰোপৰ বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা ভাৰতবর্ষলৈ বিয়পি পৰা ভাষাসমূহৰ মূল একে বুলি সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰি ভাষাবিদসকলে এটা নির্দিষ্ট গোষ্ঠী বা পৰিয়ালত ভাষাবোৰ অন্তর্ভুক্ত কৰি তাৰ নাম দিছে 'ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠী' তেনেদৰে আৰবী, হিব্রু, মিছৰীয় আদি ভাষাসমূহক এটা গোষ্ঠী বা পৰিয়ালত অন্তর্ভুক্ত কৰি নাম দিয়া হৈছে 'ছেমীয়-হেমীয়' ভাষাগোষ্ঠী।

আপুনি লক্ষ্য কৰিলে দেখিব যে, একে মূলৰ পৰা উদ্ভূত পৃথিৱীৰ ভাষাবোৰ বিভিন্ন বৈশিষ্ট্যৰে উজলি উঠি ভিন্ ভিন্ ঠাইত বিস্তাৰিত হৈ পৰিছে। আমি এই ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্রমবিকাশৰ ধাৰা সম্পর্কত অনুমান কৰি ল'বলগীয়া হয়। এই ভাষাবোৰৰ ধ্বনি, শব্দ বা ৰূপ, বাক্য আদিৰ বৈশিষ্ট্য, পাৰস্পৰিক সম্পর্ক, বিকাশৰ ধাৰা বিশ্লেষণ কৰি কিছুমান গোষ্ঠী বা পৰিয়ালত বিভক্ত কৰিছে। অন্যহাতে, কিছুমান এনেকুৱা ভাষা দেখা পোৱা যায়, যিবোৰৰ মাজত ভাষাগত সাদৃশ্য বিচাৰি পোৱা নাযায়। তেনে ভাষাবোৰ কোনো পৰিয়ালভুক্ত নহয়, সেইবোৰক অবর্গীকৃত ভাষা বোলা হয়। ক্রমাগতভাৱে আমি পৃথিৱীৰ ভাষা পৰিয়ালসমূহৰ বিষয়ে আৰু পৰিয়ালভুক্ত নোহোৱা ভাষাৰ বিষয়ে কিছু আলোচনা কৰিম।

১.৪ ভাষাৰ বর্গীকৰণ

পৃথিৱীৰ কোনো এটা ভাষা আন এটা ভাষাৰ লগত নিমিলে। ভাষাগত বিচিত্রতাৰ

বাবে এইবোৰে বিভিন্ন নাম পায়। তথাপি কেতবোৰ ভাষাৰ মাজত সাদৃশ্য মন কৰিব পাৰি। বহু বিচিত্ৰ ভাষাবোৰৰ এটা সুশৃংখল ৰূপত শ্ৰেণীৱদ্ধ বা বৰ্গীক�ৰণ কৰিবলৈ ঊনবিংশ শতিকাত তুলনামূলক ভাষাবিজ্ঞানৰ অগ্ৰগতিৰ কালতে পণ্ডিতসকলে কৰা যত্নৰ ফলস্বৰূপে ভাষাৰ দুই শ্ৰেণীৰ বিজ্ঞানসন্মত বৰ্গীকৰণ গঢ় লৈ উঠিছিল।

(ক) ৰূপতাত্ত্বিক বা বাক্যৰীতিগত বা প্ৰৰূপগত বা আকৃতিমূলক বৰ্গীকৰণ (Morphological or Syntactical or Typological classification)

(খ) বংশানুগত বা ঐতিহাসিক বা পাৰিবাৰিক বৰ্গীকৰণ (Genealogical or Historical calssification)

এই বৰ্গীকৰণৰ লগতে **নৃতাত্ত্বিক বৰ্গীকৰণ** আৰু **ভৌগোলিক বৰ্গীকৰণ** নামেৰে ভাষাৰ আন দুটি বৰ্গীকৰণৰ বিভাগৰ উল্লেখ পোৱা গৈছে। এই কেইটা বৰ্গীকৰণৰ ভিতৰত বংশানুগত বৰ্গীকৰণকে অধিক গ্ৰহণযোগ্য পদ্ধতি বুলি বিবেচনা কৰা হয়। বৰ্তমান এই বৰ্গীকৰণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই ভাষাবোৰৰ আলোচনা প্ৰচলিত আছে। আনহাতে যিবোৰ ভাষা নিৰ্দিষ্ট ভৌগোলিক পৰিসৰত সীমাবদ্ধ হৈ আছে তেনে ভাষাক বংশগত বা আকৃতিমূলক বৰ্গীকৰণত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি আলোচনা কৰিব নোৱাৰি, তেনে ভাষাবোৰৰ ক্ষেত্ৰত ভৌগোলিক বৰ্গীকৰণৰ প্ৰয়োজন হয়। পুৰণি কালত কিছুমান জনগোষ্ঠীৰ ভাষাই ভৌগোলিক পৰিবেষ্টন ভাঙি অইন ঠাই পাইছিলগৈ। ৰাজনৈতিক, সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আদি কাৰণত এটি ভাষা সম্প্ৰদায় দেশে-দেশে বিয়পি পৰাৰ কাৰণত তেওঁলোকৰ ভাষাটিও সিঁচৰিত হৈ পৰে। বিভিন্ন ভৌগোলিক অঞ্চলত ভাষা সিঁচৰিত হৈ পৰাৰ ফলত একে মূলৰ ভাষাৰ মাজত পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক বিচাৰি উলিওৱা কঠিন হৈ পৰে আৰু তেনে ক্ষেত্ৰত ভাষাবিদসকলৰ মাজত মতানৈক্যও হয়। আকৌ বিভিন্ন ভাষা সম্প্ৰদায়ে একেটি ভৌগোলিক আৱেষ্টনিৰ ভিতৰত থাকিব পাৰে। ভাৰতবৰ্ষৰ ভৌগোলিক সীমাৰ ভিতৰত (ইণ্ডো-ইউৰোপীয়, দ্ৰাবিড়, অষ্ট্ৰিক, চীন-তিব্বতীয়) সুকীয়া ভাষাগোষ্ঠীৰ এহেজাৰতকৈ বেছি ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। এই কাৰণতে ভৌগোলিক বৰ্গীকৰণ বাস্তৱ বা বিজ্ঞানসন্মত পদ্ধতি হ'ব নোৱাৰে। কেৱল যিবোৰ ভাষাৰ সম্পৰ্কৰ জৰীডাল বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰি আৰু বিশেষ ভৌগোলিক সীমাৰ মাজত আৱদ্ধ থাকে, তেনেধৰণৰ বৰ্গীকৰণ কৰিব নোৱাৰা ভাষাক ভৌগোলিক বৰ্গীকৰণৰ দ্বাৰা বিভাজিত কৰিব পাৰি। নৃতাত্ত্বিক বৰ্গীকৰণ নাম দি একোটা মানব গোষ্ঠীৰ পৰা এটি ভাষা-গোষ্ঠীৰ উদ্ভৱ হোৱা যি ধাৰণা তাৰ কোনো বাস্তৱ সত্যতা পোৱা নাযায়। শাৰীৰিক গঠনৰ বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি নৃতাত্ত্বিক পণ্ডিতসকলে মানৱ সমাজক নেগ্ৰইট, প্ৰ'ট' অষ্টলয়ড, মংগোলয়ড, নৰ্ডিক, আলপাইন আদি যি বিভাগ কৰিছে সেইবোৰ মানৱ সমাজৰ ইতিহাসত একেখন ঠাইত একেলগে বাস কৰাৰ প্ৰমাণ নাই। অতীত কালৰে পৰা পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইত সিঁচৰিত হৈ থকা ভাষাবোৰৰ মাজত সংমিশ্ৰণ হোৱাৰ কাৰণ হৈছে সময়ে সময়ে হোৱা গৃহকণ্ডল, অৰ্থনৈতিক অস্থিৰতা, ৰাজনৈতিক বাতাবৰণ। যাৰ ফলত তেওঁলোকৰ সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ মাজত মিশ্ৰণ হৈছিল। এটা ভাষা কোৱা লোকৰ মাজত

বিভিন্ন মানৰ গোষ্ঠীৰ লোক থাকিব পাৰে। তেনেকৈ এটা মানৰ গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত লোকেও বিভিন্ন ভাষা ক'ব পাৰে। এনে মিশ্ৰণ পৃথিৱীৰ ভাষাবোৰৰ ক্ষেত্ৰত স্বাভাৱিক, গতিকে অমিশ্ৰিত ভাষা গোষ্ঠী দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। সেই কাৰণে নৃতাত্ত্বিক বৰ্গীকৰণৰ যোগেদি ভাষাৰ আলোচনাৰ কোনো ভিত্তি নাই।

১.৪.১ বংশানুক্ৰমিক বা ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ

বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ভাষাৰ মাজত থকা পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক আৰু তাৰপৰা প্ৰাপ্ত পুৰণি ইতিহাসৰ পৰ্যালোচনাৰ অন্তত ধ্বনিতাত্ত্বিক, ৰূপতাত্ত্বিক উপাদানৰ মাজত থকা সাদৃশ্যৰ ভিত্তিত আৰু প্ৰচলিত শব্দৰ অন্তৰ্গত সাদৃশ্যৰ ভিত্তিত ভাষাৰ বৰ্গীকৰণ চলোৱাৰ প্ৰচেষ্টাকে বংশানুক্ৰমিক বৰ্গীকৰণ বোলা হয়। ইয়াত তুলনামূলক, ঐতিহাসিক বিৱৰণে গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান লাভ কৰে। বিভিন্ন ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত সম্পৰ্ক বিচাৰ কৰাৰ সময়ত তুলনামূলক ধাৰণাৰে ইতিহাস আৰু তাৰ পৰিবৰ্তনশীলতাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হয়। সেয়ে এই বৰ্গীকৰণক ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ বুলিও কোৱা হয়।

লিখিত নিদৰ্শন পোৱা পৃথিৱীৰ প্ৰাচীন ভাষা আৰু প্ৰচলিত ভাষাৰ ৰূপবোৰৰ তুলনামূলক আলোচনা কৰিলে দেখা যায় যে, কিছুমান ভাষা আন কিছুমান ভাষাৰ লগত ধ্বনি, ৰূপ আৰু শব্দগতভাৱে মিল থকাৰ উপৰি গঠন প্ৰণালীও একে। গতিকে তেনেধৰণৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কযুক্ত ভাষাবোৰ যে, এটি বংশৰ পৰা উদ্ভূত সেই কথা বুজাত অসুবিধা নহয়। সম্ভৱতঃ অথনৈতিক, সামাজিক, প্ৰাকৃতিক অৱস্থাৰ বিভিন্নতা, অথবা অনেক কাৰণত একে ভাষা কোৱা লোকসকল বিভিন্ন অঞ্চলত বিয়পি পৰাৰ ফলতেই ভাষাবোৰে বিভিন্নতা লাভ কৰিছিল। যিবোৰ ভাষাৰ মাজত ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ, শব্দ গঠন, শব্দৰ সমাৰ্থক ব্যৱহাৰ, বাক্য গঠনৰ পদ্ধতি আদিৰ ক্ষেত্ৰত সাদৃশ্য লক্ষ্য কৰা যায় আৰু আপাত-বৈসাদৃশ্যৰ মাজত কোনো সূত্ৰৰ দ্বাৰা সাদৃশ্য বিচাৰ কৰাৰ চেষ্টা কৰা যায় তেন্তে তেনে ভাষাবোৰক এটি নিৰ্দিষ্ট বংশ বা গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পৰা যায়। এনেধৰণৰ সাদৃশ্যৰ ভিত্তিতেই পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষাক এটা শৃংখলালৈ আনি বিভিন্ন বংশ বা গোষ্ঠীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে।

একে ভাষা কোৱা লোকসকলে আন আন অঞ্চললৈ সিঁচৰিত হৈ পৰাৰ পাচত আন ভাষা কোৱা লোকৰ প্ৰভাৱত আৰু উচ্চাৰণ সহজ কৰাৰ প্ৰবণতা বা পৰিৱেশ অনুযায়ী আঞ্চলিক বৈশিষ্ট্যই আত্মপ্ৰকাশ কৰাৰ সুযোগ লাভ কৰে। তথাপি মূল শব্দটিৰ সামগ্ৰিক বা বৈয়াকৰণিক ৰূপ বিচাৰি উলিওৱাত বিশেষ অসুবিধা হোৱা দেখা নাযায়। এই সাদৃশ্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই ভাষাৰ বংশ-বৃক্ষৰ পৰিকল্পনা কৰা হৈছে। ঊনবিংশ শতিকাত জাৰ্মান পণ্ডিত আউগুষ্ট শ্লেইচাৰে ভিন্ ভিন্ স্থানত বিয়পি পৰা ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ অন্তৰ্গত শাখাবোৰৰ ক্ষেত্ৰত বংশ-বৃক্ষ তত্ত্ব উত্থাপন

কৰি সেইবোৰৰ পাৰ্থক্য দেখুৱাই নামকৰণো কৰিছিল। এই শাখাভেদ দেখুওৱা তত্ত্বটিৰ নাম হ'ল ***'ভাষা-বৃক্ষ-তত্ত্ব'***। কোনো এক বৃক্ষই যেনেদৰে নিজৰ শাখা প্ৰশাখাৰে বিশাল আকাৰ ধাৰণ কৰে তেনেদৰে ভাষা-বৃক্ষইও শাখা-প্ৰশাখাৰে ভিন্ ভিন ঠাইত বিয়পি পৰি সমৃদ্ধ হয়। সময়ৰ লগে লগে নতুন ভাষাৰ ৰূপত উদ্ভাসিত হৈ উঠে। পৰৱৰ্তী সময়ত এই তত্ত্বৰ নাম হ'লগৈ চমুকৈ ***'বংশ-বৃক্ষ'***। এটা মূল উৎসৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা ভাষাবোৰ বিভিন্ন ঠাইত বিয়পি পৰাৰ পাছত স্বকীয় বৈশিষ্ট্যৰে গঢ় ল'লেও সেইবোৰৰ মাজত সম্পৰ্ক নিৰ্ণয়ত অসুবিধা নহয়। বিশেষকৈ সংখ্যাবাচক, সম্বন্ধবাচক, দৈনন্দিন কাৰ্যত ব্যৱহৃত শব্দবোৰৰ মাজত ধ্বনিগত ঐক্যৰ সামঞ্জস্য থাকে। এনে পাৰস্পৰিক ঐক্য বা সম্পৰ্কসূত্ৰ যিবোৰ ভাষাত বিৰাজ কৰে সেইবোৰ একো একোটা নিৰ্দিষ্ট 'ভাষা! বংশ' বা 'ভাষাগোষ্ঠী'ত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। একে ভাষা বংশৰ অন্তৰ্গত ভাষাবোৰৰ মাজত ধ্বনি, শব্দ, বাক্য, ব্যাকৰণগত সাদৃশ্য মনকৰিবলগীয়া। উদাহৰণস্বৰূপে,

সংখ্যাবাচক শব্দ ঃ লেটিন decem
গ্ৰীক deka
সংস্কৃত dasa
গোঠীয় taihun

শব্দকেইটিয়ে 'দহ' সংখ্যাৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে।

ধ্বনিগতভাৱে অমিল দেখা গ'লেও এইবোৰৰ মাজত মূলতঃ একতা পৰিলক্ষিত হয় আৰু অৰ্থও একে হয়।

সম্বন্ধবাচক শব্দ ঃ লেটিন mater
গ্ৰীক mater
সংস্কৃত mata
জাৰ্মান mutter

ওপৰৰ শব্দবোৰে 'মাতা' অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিছে। ইয়াত শব্দৰ সাদৃশ্য ইয়াত সম্পূৰ্ণৰূপে লক্ষ্য কৰিব পাৰি। শব্দৰ প্ৰাচীন ৰূপ বা প্ৰচলিত ৰূপৰ ধ্বনিগত, অৰ্থগত সাদৃশ্যই ভাষাবোৰ একে বংশজাত বুলি ধাৰণা কৰাত সহায় কৰে।

সময়ৰ সোঁতত একে বংশজাত ভাষা কোৱা লোক বিভিন্ন স্থানত সিঁচৰিত হৈ পৰাৰ বাবে একে অৰ্থ থকা শব্দবোৰ পাছলৈ ধ্বনিগত কিছু পৰিবৰ্তন হৈছে। ইউৰোপৰ বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা ভাৰতবৰ্ষ পৰ্যন্ত এছিয়াৰ নানা ঠাইলৈ বিয়পি থকা ভাষাবোৰৰ মূল একে বুলি সিদ্ধান্ত কৰি ভাষাবিদসকলে এটা নিৰ্দিষ্ট গোষ্ঠী বা বংশত ভাষাবোৰক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি 'ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা গোষ্ঠী' নাম দিছে। ইয়াৰ আদিম ৰূপ বিচাৰি নাপালেও প্ৰাচীন আৰু আধুনিক ভাষাবোৰৰ তুলনামূলক আলোচনাৰ মাধ্যমত

সমজাতীয় শব্দৰ আধাৰত তাৰ এটা অনুমিত ভাষিক ৰূপ গঠন কৰি লোৱা হৈছে। তেনেদৰে অষ্ট্ৰিক, চেমীয়-হেমীয়' আদি ভাষাগোষ্ঠীবোৰৰ নামো স্থিৰ কৰা হৈছে। কেতিয়াবা আকৌ খাদ্যাভ্যাস, জনসংখ্যা বৃদ্ধি আদি নানান সমস্যাই গা কৰি উঠাৰ পাছত দলে দলে লোকসকলে অইন ঠাইত বসতি স্থাপন কৰে। তেনেদৰে এটি দলৰ লগত যোগাযোগ বিচ্ছিন্ন হয় আৰু আন এটি দলৰ লগত যোগাযোগ স্থাপন হৈ ভাষা-ব্যৱহাৰৰ গাঢ়তা বাঢ়ি যায়। ইংৰাজী, জার্মান, ওলণ্ডাজী, ছুইডেনীয় ভাষাৰ মাজত পাৰস্পৰিক মিল বেছি, তেনেদৰে ইটালীয়, ফৰাছী, ৰুমানীয়, পটুর্গীজ আদি ভাষাৰ মাজতো মিল যথেষ্ট আছে। একে মূলৰ ভাষা কোৱা লোকসকল দলগতভাৱে বিভিন্ন ঠাইলৈ প্ৰবজন কৰিলেও পৰৱৰ্তী সময়ত বিকশিত ভাষাবোৰৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক একেবাৰে ওচৰ চপা হয়। এই ঘনিষ্ঠতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিয়েই সাধাৰণতে মূল ভাষাৰ শাখা-উপশাখাৰ আলোচনা কৰা হয়।

ভিন্ ভিন্ ভাষাৰ মাজত লক্ষ্য কৰা সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যই মূলত যে এটা বিশেষ গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত সেয়া প্ৰতিপন্ন কৰে। গতিকে বিভিন্ন ভাষাৰ ধ্বনি, ৰূপ, শব্দ আদিৰ তুলনামূলক বিশ্লেষণৰ দ্বাৰা পৰস্পৰ সম্পৰ্ক থকা ভাষাবোৰক এক গোষ্ঠী বা বংশ বা পৰিয়ালত ভাগ কৰি আলোচনা কৰা হৈছে। এনেদৰে একেখন ভাৰতবর্ষত সম্পৰ্কসূত্ৰ নিৰ্ণয় কৰি চাৰিটা প্ৰধান ভাষাগোষ্ঠীৰ ভিন্ ভিন্ ভাষাৰ প্ৰচলন আছে বুলি সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা হৈছে। কাৰণ হিচাপে ক'ব পাৰি যে, কিছুমান ভাষাৰ ধ্বনিগত,শব্দগত সাদৃশ্য আন কিছুমান ভাষাৰ লগত অমিল। কিছুমান ভাষাৰ মাজত আকৌ পাৰস্পৰিক একতা লক্ষ্য কৰিব পাৰি। অসমীয়া , বাংলা, ওড়িয়া, হিন্দী, মাৰাঠী আদি ভাষাবোৰৰ মাজত ধ্বনি, ৰূপ, শব্দ আদিৰ ক্ষেত্ৰত মিল মনকৰিবলগীয়া। গতিকে এইবোৰক ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা গোষ্ঠীৰ ইণ্ডো ইৰাণীয় শাখাৰ অন্তৰ্গত ভাৰতীয় আর্য উপশাখাৰ ভাষা বুলি মানি লোৱা হৈছে। ঠিক তেনেকৈ তামিল, তেলেগু, মালায়ালম, কানাড়া, নানা প্ৰকাৰে সম্বন্ধ থকা আৰু অসমীয়া, বাংলা, ওড়িয়া আদি ভাষাবোৰৰ শব্দগঠন, ধ্বনিসংস্থানৰ দিশৰ বৈশিষ্ট্যত অমিল। সেয়ে এইবোৰ ভাষাক 'দ্ৰাবিড় ভাষা-গোষ্ঠী' নাম দি তাৰ অন্তৰ্গত বুলি দেখুওৱা হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

১৭৮৬ খ্ৰীঃত 'এছিয়াটিক ছ'চাইটি অৱ বেংগল'ৰ ৩য় বার্ষিক প্ৰতিষ্ঠা দিৱসত চাৰ উইলিয়াম জোনছ নামৰ প্ৰাচ্য বিদ্যাবিদ এগৰাকীয়ে তেওঁৰ ভাষণত পোন প্ৰথম গ্ৰীক, লেটিন, গোঠীয়, কেলটিয়, প্ৰাচীন পাৰছীয় ভাষাৰ লগত সংস্কৃতিৰ সাদৃশ্যৰ কথা উল্লেখ কৰাৰ লগতে এই সাদৃশ্যৰ ভিত্তিত এই ভাষাসমূহ যে একে বংশৰ পৰা উদ্ভূত তাৰ ইংগিত দিছিল। জোনছৰ বক্তৃতাৰ মাধ্যমতেই 'তুলামূলক

ভাষাতত্ত্ব'ৰ সূচনা হয়।

এনেদৰে বংশানুগত বৰ্গীকৰণে একোটি অঞ্চলত নাইবা এখন দেশত প্ৰচলিত থকা অসংখ্য ভাষাৰ মাজৰ পাৰস্পৰিক সাদৃশ্য বা বৈসাদৃশ্যৰ ভিত্তিত বংশানুক্ৰমিক বা গোষ্ঠীগত বৰ্গ বিভাজনেৰে শৃংখলালৈ আনিব পাৰে। কিন্তু ই এক অত্যন্ত কঠিন কাৰ্য। এনে কাৰ্যৰ বাবে পৃথিৱীৰ সকলোবোৰ ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্বৰ জ্ঞান অৰ্জন কৰি শব্দমূল বিচৰা সহজ নহয়। আনহাতে প্ৰতিটো ভাষা-উপভাষাৰ পৰিবৰ্তিত শব্দ বা ধ্বনিৰ মূলৰ লগত সাদৃশ্য নিৰূপণ কৰা টান হৈ পৰে। লগতে ক'ব পাৰি এটা ভাষাগোষ্ঠীৰ বিভিন্ন ভাষা-উপভাষাৰ শব্দৰ অৰ্থৰ পৰিবৰ্তনৰ বাবে বংশৰ ক্ৰম বিচৰা সম্ভৱ নহয়। ওচৰা-ওচৰিকৈ থকা দুটা ভাষা-গোষ্ঠীৰ শব্দৰ আদান-প্ৰদানে মূল নিৰ্ণয়ত অসুবিধাৰ সৃষ্টি কৰে।

সেয়ে বংশানুগত বৰ্গীকৰণৰ নানা অসুবিধাৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰি পণ্ডিতসকলে বাক্য গঠন প্ৰণালী বিশ্লেষণেৰে ভাষাক বৰ্গীকৰণ কৰাৰ মত পোষণ কৰে। কিন্তু এনেদৰে বৰ্গীকৰণ কৰিবলৈ গ'লে অসুবিধাৰ সন্মুখীন হ'ব লাগিব। এইক্ষেত্ৰত বিভিন্ন ভাষাবিলাক ৰক্ষিত হোৱা বাক্যগঠন প্ৰণালী বিশ্লেষণ কৰিবলৈ যাওঁতে পুনৰ বংশানুগত পদ্ধতিৰ সহায় ল'ব লগীয়া হয়। তুলনামূলক আলোচনাৰে মূললৈ লক্ষ্য কৰি বিশ্লেষণ নকৰিলে ভাষাবোৰৰ স্বতন্ত্ৰতা বিচাৰ কৰা সম্ভৱ নহয়। গতিকে বংশানুগত বৰ্গীকৰণকে অধিক গ্ৰহণযোগ্য বুলি বিবেচনা কৰা হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১ঃ বৰ্গীকৰণ বুলিলে কি বুজে ? ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণক কিয় অধিক গ্ৰহণযোগ্য বুলি ভবা হয়, ব্যাখ্যা কৰক।

(২৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

১.৪.২ আকৃতিমূলক বা বাক্যৰীতিগত বৰ্গীকৰণ

পদৰ বিন্যাস অথবা বাক্য গঠন ৰীতি বিশ্লেষণ কৰি সমষ্টিগতভাৱে ভাষাক বৰ্গীকৰণ কৰা পদ্ধতিয়েই হ'ল প্ৰৰূপগত বা বাক্যৰীতিগত বা আকৃতিমূলক বা ৰূপতত্ত্বানুগত বৰ্গীকৰণ। সকলো ভাষাৰেই মূল একক বাক্য। বাক্যত ব্যৱহৃত শব্দৰ পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ বা পদৰ বিন্যাস কেনেধৰণৰ হয় আৰু বাক্যবোৰ ভাষাত কিদৰে সংযুক্ত হয় তাক বিচাৰ কৰি পৃথিৱীৰ অসংখ্য ভাষা এটা শৃংখলালৈ অনাৰ উদ্দেশ্যতে

এই ধৰণৰ বৰ্গীকৰণ প্ৰচলন হৈছিল। ই প্ৰকৃততে বৰ্ণনামূলক পদ্ধতি। ভাষাৰ গাঠনিক দিশৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰি বৰ্ণনামূলক ভাষাবিজ্ঞান প্ৰতিষ্ঠানে বহু বছৰ আগতেই ভাষাবোৰক বৰ্গীকৰণ কৰাৰ চেষ্টা তাৎপৰ্যপূৰ্ণ বুলি মত পোষণ কৰিছে। আউগুষ্ট ৱন শ্লেগেলে পোন প্ৰথমে এই বৰ্গীকৰণৰ সূচনা কৰিছিল। বাক্যৰ উপাদান শব্দ আৰু অৰ্থৰ ভিত্তিত পৃথিৱীৰ ভাষাসমূহক প্ৰধানতঃ তিনি শ্ৰেণীত ভাগ কৰিছিল ঃ

(ক) বিশ্লিষ্ট বা অৱস্থানিক (Analytical)

(খ) শ্লিষ্ট বা প্ৰত্যয়ান্বয়ী (Synthetic)

(খ)অশ্লিষ্ট বা মুক্তান্বয়ী (Agglutinating)

ইয়াৰ পৰৱৰ্তী কালত উইলহেলেম ৱন হামবোল্ট, ফ্ৰিয়োড্ৰিখ মেক্সমূলাৰ আৰু অন্যান্য ভাষাতাত্ত্বিকৰ দ্বাৰা এই বিভাগৰ বৰ্গীকৰণ অধিক বিশ্লেষণাত্মক হৈ উঠিছিল আৰু ভাষাৰ বৰ্গীকৰণৰ এক প্ৰধান বিভাগ হিচাপে স্বীকৃত হৈছিল। বাক্যৰ পদ বিশ্লেষণৰ তুলনাত এই বৰ্গীকৰণত পৃথিৱীৰ ভাষাসমূহক প্ৰধানকৈ দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে—

(ক) অযোগাত্মক বা বিশ্লেষণাত্মক বা অৱস্থানিক (Inorganic or Analytical or Positional)

(খ) যোগাত্মক বা সংশ্লেষণাত্মক (Organic or Non Isolating)

অযোগাত্মক ঃ অযোগাত্মক বিভাগৰ ভাষাৰ সংখ্যা বৰ কম। ইয়াৰ অন্তৰ্গত ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল বাক্যত ব্যৱহৃত প্ৰত্যেকটো শব্দ বা পদৰ আভ্যন্তৰীণ বা বাহ্যিক পৰিবৰ্তন নঘটি কেৱল অৱস্থানৰ দ্বাৰা বাক্যৰ অৰ্থ প্ৰকাশিত হয়। স্থানবিশেষে একোটা শব্দ বিশেষ্য, বিশেষণ, ক্ৰিয়া-বিশেষণৰূপে বাক্যত ব্যৱহৃত হয়। পদটিৰ সুনিৰ্দিষ্ট প্ৰয়োগৰ দ্বাৰাই অৰ্থৰ বোধ হয়। যদি বৰ্তমান কাল বুজোৱা শব্দ হয়, তেন্তে তাৰ ওচৰত সমাপ্তিসূচক শব্দৰ ব্যৱহাৰ কৰি অতীত কাল বুজোৱা হয়। এই শ্ৰেণী ভাষাৰ কোনো ব্যাকৰণ নাথাকে। আমি এইক্ষেত্ৰত চীনীয় ভাষাৰ উদাহৰণ দিব পাৰোঁ। চীনীয় ভাষাত বিভক্তি-প্ৰত্যয়ৰ সংযোগত শব্দৰ ৰূপ সাধন নহয় বাবে একোটা শব্দৰ পৰা বিভিন্ন শব্দ সাধন হ'ব নোৱাৰে। গতিকে তেওঁলোকৰ শব্দৰ ভঁৰাল টনকিয়াল। এওঁলোকৰ কোনোধৰণৰ নিয়মমাফিক ব্যাকৰণ দেখা নাযায়। একোটা শব্দকে বিভিন্ন সুৰৰে (tone) উচ্চাৰণ কৰি ভিন্নাৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হয়।

আনহাতে কিছু পৰিমাণে বিশ্লেষণধৰ্মী আফ্ৰিকাৰ ছুডানীয় শাখাৰ ভাষাতো শব্দৰ কোনো ৰূপ সাধন নহৈ স্বাধীনভাৱে অৱস্থান কৰি বাক্যৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হয়।

যোগাত্মক ঃ পৃথিৱীৰ সৰ্বাধিক প্ৰচলিত ভাষা যোগাত্মক শ্ৰেণী বা বিভাগৰ অন্তৰ্গত। এনে ভাষাবোৰৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে যে বাক্যত ব্যৱহৃত শব্দবোৰৰ লগত প্ৰত্যয়-বিভক্তি

যোগ হৈ অথবা শব্দৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিবর্তন হৈ বাক্যৰ অর্থ পৰিস্ফুট হয়। পদ বিন্যাসৰ ভিত্তিত এই বিভাগৰ ভাষাবোৰক তিনিটা উপবিভাগত ভাগ কৰা হয়—

(১) প্রশ্লিষ্ট বা অত্যান্বয়ী (Incorporating)

(২) অশ্লিষ্ট বা মুক্তান্বয়ী (Agglutinating)

(৩) শ্লিষ্ট বা প্রত্যয়ান্বয়ী (Inflecting)

প্রশ্লিষ্ট বা অত্যান্বয়ী ঃ যিবোৰ ভাষাত ভিন্ ভিন্ শব্দ একেলগ হৈ এটা সম্পূর্ণ বেলেগ শব্দৰ সৃষ্টি কৰি তাৰ দ্বাৰা নতুন বাক্য গঠিত হয় সেইবোৰ ভাষা প্রশিষ্ট শ্রেণীৰ অন্তর্ভুক্ত। আচলতে যিবোৰ শব্দৰ যোগত বাক্যৰ সৃষ্টি হয় সেইবোৰ একশব্দীয় বাক্য। এই ক্ষেত্রত শব্দবোৰ যোগ হৈ যাওঁতে কেতিয়াবা এটি বা এটিতকৈ বেছি অক্ষৰ লুপ্ত হৈ যায় আৰু ডাঙৰ শব্দৰ সৃষ্টিৰে বাক্য নির্দিষ্ট কৰে। দক্ষিণ আমেৰিকাৰ ওনেইডা ভাষাত Gnaglaslizaks এই একশব্দীয় বাক্যটিত g+nagla+sl+i+zak+s এই শব্দ সমষ্টি যোগ হৈ অর্থ প্রকাশ কৰিছে, ঃ 'মই গাঁও এখন বিচাৰিছোঁ।' তেনেদৰে গ্রীণলেণ্ডৰ এস্কিমো ভাষাত 'Aulisariartouarpok' এই শব্দীয় বাক্যত Aulisar (মাছ ধৰা) + Peartor (কামত নিযুক্ত হোৱা) +(Pinne) suarpok, 'সি লৰালৰিকৈ গৈছে' এই তিনিটা শব্দৰ সমষ্টিত গঠন হোৱা বাক্যই অর্থ প্রকাশ কৰিছে— 'সি লৰালৰিকৈ মাছ ধৰিবলৈ গৈছে।' এটি মাত্র শব্দৰ সহায়ত বাক্যৰ অর্থ প্রকাশ কৰিব পৰাৰ কাৰণে এনে বাক্য গঠনৰ বৈশিষ্ট্য থকা ভাষাক 'সংহতিমূলক বা প্রশিষ্ট' বোলা হয়। এই বর্গৰ ভাষাৰ দুটা বৈশিষ্ট্য দেখা যায় ঃ

প্রথমটি, শব্দীয় বাক্য আৰু দ্বিতীয়টি, ভিন্ ভিন্ শব্দ পৰস্পৰ সংবদ্ধ হওঁতে এক অংশৰ বিলোপ সাধন। যিবোৰ শব্দ বা শব্দৰ অংশৰ জৰিয়তে বাক্য গঠন হয় সেইবোৰৰ অসম্পূর্ণ ভাব বহনৰ বাহিৰে নিজা অস্তিত্ব নাথাকে। শব্দীয় বাক্যৰ দ্বাৰাহে সম্পূর্ণ ভাব প্রকাশিত কৰে। প্রশ্লিষ্ট ভাষাবর্গ দুই ভাগত বিভক্ত ঃ *পূর্ণ প্রশ্লিষ্ট* আৰু *আংশিক প্রশ্লিষ্ট*। যিবোৰ ভাষাত ভিন্ ভিন্ শব্দ একেলগ হৈ শব্দীয় বাক্যৰ দ্বাৰা বাক্যৰ অর্থ প্রকাশ কৰা হয় সেইবোৰ পূর্ণ প্রশ্লিষ্ট ভাষা। আমি ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰা উদাহৰণ এই ভাষা বর্গৰ অন্তর্গত। আকৌ, পৰস্পৰ সম্বন্ধ শব্দ সমষ্টিৰে সম্পূর্ণ বাক্য গঠন নহয়, অথচ আংশিকভাৱে তেনে লক্ষণ দেখা যায়। পিৰেনিজ পর্বতমালাৰ পশ্চিম অঞ্চলত থকা 'থকা বাস্ক' ভাষা আংশিক প্রশ্লিষ্ট। বাস্ক ভাষাত সর্বনামৰ কর্মপদ ক্রিয়া পদৰ লগত নিয়মিতভাৱে মুক্ত হৈ আংশিক প্রশ্লিষ্টৰ নির্দশন বহন কৰে।

ছিম্তন্দ (Simtanda) আমি ইয়াক ভালপাওঁ

ছিবতন্দ (Sibatanda) আমি এওঁলোকক ভালপাঁও

এই ভাষাত পূর্ণ সংশ্লিষ্ট ভাষাৰ দৰে কেতিয়াবা বিভিন্ন শব্দৰ সমষ্টিত শব্দীয় বাক্যৰ গঠন হয় আৰু এনে কার্যত শব্দৰ একোটি অংশ লোপ হয়।

Odei+ots=odots

Belar+oin=belaum

অৱশ্যে ইয়াত এটি অসুবিধা নোহোৱা নহয়। কিয়নো বেছিভাগ ক্ষেত্রতেই অশ্লিষ্ট ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য বহন কৰিলেও আন কোনো ভাষাৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন কৰিব নোৱাৰি। উল্লেখ কৰা ভাল যে, কেতিয়াবা আকৌ শ্লিষ্ট-অশ্লিষ্ট ভাষাবৰ্গৰ বাক্য গঠনৰ বৈশিষ্ট্যৰে পূৰ্ণ ভাষা এটাও আংশিক প্রশ্লিষ্টৰ বৈশিষ্ট্য বহন কৰা দেখা যায়। আফ্রিকাৰ 'বান্টু' আৰু পার্ছী ভাষাত এই বৈশিষ্ট্য বিৰাজমান। উপসর্গমূলক অশ্লিষ্ট শ্রেণীৰ বান্টু ভাষাত ক্রিয়াৰ লগত সর্বনাম পদ যোগ হৈ আংশিক প্রশ্লিষ্ট সৃষ্টি কৰে। পার্ছী ভাষাত বিশেষ্যৰ লগত সর্বনাম পদ যোগ হৈ আংশিক প্রশ্লিষ্টৰ বাক্য গঠন কৰা দেখা যায়।

Kitab-am মোৰ কিতাপ Kitab-sah তাৰ কিতাপ

শ্লিষ্ট ভাষাবৰ্গৰ বাক্য গঠনতো আংশিক প্রশ্লিষ্টৰ উদাহৰণ পোৱা যায়। ইংৰাজী ভাষাত don't=donot আৰু isn't=isnot তেনে দুটা উদাহৰণ। আদিম অৱস্থাত মানুহে দীঘলীয়া ধ্বনি সমষ্টিৰে গঠিত শব্দীয় বাক্যৰ জৰিয়তে মনৰ ভাব প্রকাশ কৰিছিল আৰু লাহে লাহে বিশ্লেষণাত্মক ভাৱে সুস্পষ্ট ৰূপত ভাব প্রকাশৰ ক্ষমতা লাভ কৰিবলৈ ধৰে।

অশ্লিষ্ট বা মুক্তান্বয়ী ঃ সমগ্র পৃথিৱীতে বিয়পি থকা অশ্লিষ্ট ভাষাত বচন-লিংগ, কাৰক, কাল বুজাবলৈ প্রত্যয়, বিভক্তি জাতীয় কিছুমান স্বতন্ত্র অর্থযুক্ত শব্দ বা শব্দাংশ মূলৰ লগত লগ লগাই তাক অইন কিছুমান পদ গঠনত ব্যৱহৰ কৰা হয়। পদ সংযোজনৰ প্রকৃতিলৈ লক্ষ্য ৰাখি অশ্লিষ্ট ভাষাক চাৰিটা উপবিভাগত ভাগ কৰা হৈছে ঃ

(১) উপসর্গীয় অশ্লিষ্ট

(২) পৰসর্গীয় অশ্লিষ্ট

(৩) উপসর্গীয়-পৰসর্গীয় অশ্লিষ্ট

(৪) আংশিক অশ্লিষ্ট

বচন, লিংগ, কাৰক, কাল নির্দেশক যিবোৰ শব্দ বা শব্দাংশ মূলৰ লগত সংযোগ হয়, সেইবোৰ মূল শব্দৰ আগত বা পাচত বা দুই ঠাইতে বহিব পাৰে।

উপসর্গীয়-অশ্লিষ্ট ভাষাৰ ভিতৰত আফ্রিকাৰ 'বান্টু' ভাষা পৰিয়াল উল্লেখযোগ্য। এই পৰিয়ালৰ ভাষাত বচন-লিংগবোধক শব্দ বা শব্দাংশ মূল শব্দৰ আগতে বহে। উদাহৰণ হিচাপে দেখুৱাব পাৰি।

Umu-ntu = এজন মানুহ

Aba-ntu = বহুত মানুহ

ইয়াত 'ntu' মূল শব্দ, অর্থ হৈছে-'মানুহ'। (Ba-ntu) নাম এনেদৰে হৈছে। এই 'বা' বহুবচন।

আনহাতে **পৰসর্গীয়-অশ্লিষ্ট** ভাষাৰ ভিতৰত দ্রাবিড় ভাষাগোষ্ঠী আৰু উৰাল-

আলটাই গোষ্ঠীৰ ভাষা প্ৰধান। মূল শব্দৰ পাচতহে শব্দ যোগ কৰি পদ-বিশ্লেষণ কৰা হয়। শব্দবোৰ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাবোৰৰ নিচিনাকৈ মূলৰ লগত মিহলি হৈ নাযায়, স্বতন্ত্ৰভাৱে ৰৈ যায়। দ্ৰাবিড় ভাষাগোষ্ঠীৰ কানাড়ী ভাষাত সেৱক-ৰু; সেৱক-ৰন্নু ৰূপ হয়। উৰাল-আলটাই গোষ্ঠীৰ তুৰ্কী ভাষাত 'এব'-ঘৰ; 'এবলেৰ' -ঘৰবোৰ, এইদৰে ৰূপ হয়। সংস্কৃত ভাষাত আকৌ সেৱকাঃ, সেৱান, গৃহাণি এনেদৰে ৰূপ হয়। এনেধৰণৰ স্বতন্ত্ৰ অৱস্থানৰ বাবেই এইবোৰক অশ্লিষ্ট ভাষা বোলা হৈছে।

উপসৰ্গীয়-পৰসৰ্গীয়-অশ্লিষ্ট ভাষাৰ নিৰ্দশন পোৱা যায় প্ৰশান্ত মহাসাগৰত আৰু ভাৰত মহাসাগৰৰ দ্বীপপুঞ্জত প্ৰচলিত অষ্ট্ৰোনেচীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষাত। এই পৰিয়ালৰ মালয়ী, মেলানেছীয় আদি ভাষাৰ অন্তৰ্গত ভাষাসমূহত মূল শব্দৰ আগত আৰু পাচত সৰ্গ যোগ কৰি বাক্য গঠন কৰা। মালয় ভাষাৰ 'টগলা' উপভাষাত Sulat ধাতুৰ অৰ্থ 'লিখা'। পিছে মধ্যসৰ্গ যোগ হোৱাৰ পাচত Sungumulat (S-u-ng-ulat) অৰ্থ 'লেখিছিল' হৈ যায়।

অষ্ট্ৰোনেছীয় শাখাৰ অন্তৰ্গত ককেছীয় গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত ভাষাসমূহ। ইয়াৰ অন্তৰ্গত ভাষাসমূহৰ বাক্যগঠন প্ৰণালী বৰ জটিল। সেয়ে এই গোষ্ঠীৰ শ্লিষ্ট শ্ৰেণীৰ বুলি ভবাৰ থল আছিল। কিন্তু নিজস্ব অৰ্থ থকা উপসৰ্গ-পৰসৰ্গ যোগ হোৱা পদযুক্ত এই গোষ্ঠীৰ ভাষাসমূহ আংশিক অশ্লিষ্ট শ্ৰেণীৰহে। আনহাতে পলিনেছীয় শাখাৰ ভাষাসমূহৰ পদ-বিন্যাস বিশ্লেষণধৰ্মী বাবে অশ্লিষ্ট শ্ৰেণীৰ বুলি ধৰা বৰ টান। যদিও কেতবোৰ শব্দ বা শব্দাংশ বা সৰ্গ স্বকীয় অৰ্থৰে যোগ হয় আৰু মূল শব্দৰ অৰ্থবো পৰিবৰ্তন নকৰা বৈশিষ্ট্যই এনেবোৰ পৰিয়ালৰ ভাষাক আংশিক যোগাত্মক শ্ৰেণীৰ বুলি পৰিচয় দিয়ে। এইখিনিতে আপোনালোকে মন কৰিব যে, প্ৰশ্লিষ্ট ভাষাৰ নিচিনাকৈ শব্দ একত্ৰীকৰণৰ জৰিয়তে পৰস্পৰ সংবদ্ধ দীঘলীয়া পদৰ সৃষ্টিৰে শব্দীয় বাক্য সাধন নকৰা অশ্লিষ্ট ভাষাত মূল শব্দৰ লগত বহা শব্দ বা শব্দাংশবোৰৰ নিজা অৰ্থ থাকে।

শ্লিষ্ট বা প্ৰত্যয়ান্বয়ী ঃ বাক্যৰ অন্তৰ্গত শব্দবোৰৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ প্ৰত্যয় আৰু বিভক্তিৰ দ্বাৰাহে নিৰ্ণীত হয়। এই প্ৰত্যয়-বিভক্তিবোৰ শব্দৰ বাবে অপৰিহাৰ্য অংগ। ধাতু আৰু শব্দৰ লগত ভিন্ ভিন্ প্ৰত্যয় বিভক্তি যোক কৰি বচন-লিংগ-কাৰক-কাল আদিৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰি বাক্য গঠন কৰা হয়। কেতিয়াবা মূল শব্দৰ লগত মিলে আৰু কেতিয়াবা নতুন ৰূপ লাভ কৰা দেখা যায়। যিবোৰ বিভক্তি আদি যোগ হৈছে সেয়া নিৰ্দিষ্ট নহয় আৰু তাৰ স্বকীয় অৰ্থও নাথাকে। সংস্কৃত, গ্ৰীক, ইংৰাজী, আদি ভাষা আৰু ছেমীয়-হেমীয় পৰিয়ালৰ ভাষাকেতবোৰ এই শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্গত। ভাষাবোৰৰ ৰূপসাধন প্ৰক্ৰিয়ালৈ লক্ষ্য কৰি ইয়াক অৰ্ন্তমুখী আৰু বৰ্হিমুখী শ্লিষ্ট ভাগত ভগোৱা হৈছে। এটি পদৰ মধ্যত অৱস্থিত স্বৰধ্বনি পৰিবৰ্তন অনুসৰি বাক্যৰ অৰ্থ নিৰূপিত হয়। ধাতুৰ তিনিটা ব্যঞ্জন ধ্বনি থাকে। ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ মাজত স্বৰধ্বনিৰ পৰিবৰ্তন অনুসৰি শব্দৰ অৰ্থবো পৰিবৰ্তন হয়। উদাহৰণ হিচাপে, ছেমীয় -হেমীয় পৰিয়ালৰ

ভাষা আৰবীত তিনিটা ব্যঞ্জনেৰে গঠিত ধাতু v কট্‌ল (qtl) ৰ অর্থ হ'ল 'বধ কৰা'। এই ধাতুত স্বৰসংযোগ কৰি একাধিক নতুন পদ গঠন কৰিব পাৰি—

qtl = বধ কৰা
qatala = সি বধ কৰিছিল
qitl = শত্রু
qital = আঘাত
qutila = সি বধ হৈছিল
yaqtulu = সি বধ কৰে।

মূল শব্দ বা ধাতুৰ শেষত যোগ হোৱা প্রত্যয় বা বিভক্তিৰ নিজা কোনো অর্থ দেখা পোৱা নাযায়। পূর্বতে সম্পূর্ণ অর্থ প্রকাশক শব্দটি পাছলৈ অর্থহীন শব্দাংশত পৰিণত হৈ প্রত্যয় বা বিভক্তিৰ নাম পাইছে। ধাতু বা শব্দৰ শেষত প্রত্যয় যোগ কৰি অর্থ পৰিবর্তনৰ দ্বাৰা বচন-লিংগ-কাৰক-কাল আদিৰ ভাব প্রকাশক শব্দ গঠন কৰা ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ অন্তর্গত প্রাচীন আৰু আধুনিক ভাষাবোৰৰ বৈশিষ্ট্য। সংস্কৃত ভাষাত 'কৃ' ধাতুৰ পৰা কৃত, কৃতম, কৰোতি, কৃত্য আদি ৰূপ পাব পাৰি। তেনেদৰে ইংৰাজী ভাষাত 'Act' ধাতুৰ পৰা action, active, acting, actual আদি শব্দ পাওঁ। এইধৰণে একেটা মূল শব্দৰ পৰা বিশেষ্য, বিশেষণ, ক্রিয়া পদৰ সৃষ্টিৰ লগতে একেৰাহে এটাৰ পাচত আন এটা প্রত্যয় যোগ কৰিবও পাৰি।

পৃথিৱীৰ ভাষাসমূহৰ এনেদৰে পদ বা শব্দবিন্যাস বা বাক্য গঠনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি অযোগাত্মক আৰু যোগাত্মক শ্রেণীত ভাগ কৰা হৈছে। তথাপি কিছু ক্ষেত্রত কেতিয়াবা অসুবিধাৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হয়। কাৰণ যোগাত্মক শ্রেণীত অযোগাত্মকৰ আৰু অযোগাত্মক শ্রেণীত যোগাত্মকৰ লক্ষণ পৰিলক্ষিত হ'ব পাৰে। ইণ্ডো ইউৰোপীয় পৰিয়ালৰ আধুনিক যোগাত্মক ভাষাসমূহত অযোগাত্মক বৈশিষ্ট্য লক্ষ্য কৰিব পাৰি। নতুন নতুন শব্দই প্রত্যয়-বিভক্তিৰ স্থান দখল কৰি বাক্যৰ অর্থ প্রকাশ কৰাতো মন কৰিবলগীয়া। আকৌ অযোগাত্মক ভাষাবোৰত শ্লিষ্ট, অশ্লিষ্ট, প্রশ্লিষ্টৰ উপাদান একেটা সময়তে বিৰাজ কৰা দেখা যায়। তথাপি এই বর্গীকৰণৰ মহত্ত্ব স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব। কাৰণ, ই ভিন্ ভিন্ ভাষাৰ সাংগঠনিক ৰূপটি স্পষ্ট কৰি ভাষাবোৰক শৃংখলাৰ মাজলৈ অনাত সহায়ক ৰূপত প্রতীয়মান হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ২ ঃ আকৃতিমূলক বর্গীকৰণৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াওক। (১৫০-৩০০ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

১.৪.৩ অবর্গীকৃত বা গোষ্ঠী বহির্ভুত ভাষা

পৃথিৱীৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত প্ৰচলিত ভাষাবোৰক ধ্বনিতত্ব, ৰূপতত্ত্ব, শব্দতত্ত্ব, বাক্যগঠন আদিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বিভাজিত কৰা হৈছে যদিও কিছুমান অঞ্চলত এনেধৰণৰ ভাষাৰো প্ৰচলন আছে যিবোৰ কোনোধৰণৰ বৰ্গীকৰণত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব নোৱাৰি। সেইবোৰ অবর্গীকৃত ভাষা। গোষ্ঠী বর্হির্ভূত ভাষা বুলিও অভিহিত কৰা এই ভাষাবোৰৰ ধ্বনি, ৰূপৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰত্যেকেই স্বতন্ত্ৰ বাবে কোনো গোষ্ঠীৰ ভাষাৰ লগত মিল দেখা নাযায়। সেয়ে এইবোৰ ভাষা 'গোষ্ঠী বর্হির্ভূত ভাষা ' বা অবর্গীকৃত ভাষা। এই পর্যায়ৰ ভাষাবোৰক প্ৰধানকৈ দুটি ভাগত ভগোৱা হৈছে ঃ

(ক) প্ৰাচীন (খ) আধুনিক

(ক) গোষ্ঠী বহির্ভূত প্ৰাচীন ভাষা ঃ বর্তমান একেবাৰে বিচাৰি নোপোৱা অর্থাৎ লুপ্ত হৈ যোৱা কেইটামান ভাষাৰ অস্তিত্ব সম্পর্কে ভাষাবিদে সন্ধান উলিয়াইছে। যিবোৰক কোনো নিদিষ্ট বংশ বা গোষ্ঠীৰ অন্তর্ভুক্ত কৰিব নোৱাৰি। এনে প্ৰাচীন ভাষাৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল, মেছোপটেমীয়াৰ প্ৰাচীনতম ভাষা 'ছুমেৰীয়'। ই যোগাত্মক শ্ৰেণীৰ ভাষা। প্ৰাচীন ছুমেৰীয় ধর্মশাস্ত্ৰ বেবেলনীয়সকলে অনুবাদ কৰি ছুমেৰীয় ভাষা সম্পর্কে জনাৰ সুযোগ দিছে। প্ৰাচীন বেবিলনৰ পৰা পাৰস্য উপসাগৰ পর্যন্ত এই বিশাল সাম্ৰাজ্যৰ ভাষা ছুমেৰীয়ৰ সন্ধান পোৱা গৈছিল খ্ৰীঃপূঃ চাৰি হাজাৰ বছৰৰ প্ৰাচীন শিলালেখৰ ভাষাৰ পৰা। পশ্চিম ইৰাণৰ ছুছা অঞ্চলৰ ভাষা হ'ল **অলমাইট**। খ্ৰীঃ প্ৰথম শতিকাত লুপ্ত হৈ যোৱা এই ভাষাটি খ্ৰীঃ পূঃ দুই হাজাৰ বছৰৰ প্ৰাচীন প্ৰত্নলিপিৰ ভাষাৰ মাজতপোৱা গৈছিল। ই পৰসর্গীয় অশ্লিষ্ট শ্ৰেণীৰ ভাষা। পূব মেছোপটেমীয়া মিট্টান্নি সাম্ৰাজ্যৰ যোগাত্মক শ্ৰেণীৰ ভাষা ৰূপে পৰিচিত **মিট্টান্নি** ভাষা। ইয়াৰ নির্দশন পোৱা গৈছিল খ্ৰীঃ পূঃ ষোড়শ শতিকাৰ প্ৰত্নলিপিৰ ভাষাৰ মাজত। ইটালীৰ প্ৰাচীন ভাষা এট্ৰস্কান ভাষাৰ নিদর্শন পোৱা গৈছিল খ্ৰীঃপূঃ ষষ্ঠ শতিকাৰ লিপিৰ ভাষাৰ মাজত। অষ্ট্ৰিক ভাষা গোষ্ঠীৰ লগত সাদৃশ্য থকা বুলি মন্তব্য কৰিব বিচৰা এট্ৰস্কান ভাষা দৰাচলতে স্বতন্ত্ৰভাৱে বিকাশ লাভ কৰা এটি সুকীয়া ভাষাহে। গ্ৰীক সভ্যতাৰ সোণালী ইতিহাস তৈয়াৰীত ভাষা-সংস্কৃতিৰ সৈতে অৱদান আগবঢ়োৱা **মিনোয়ান** ভাষা হ'ল প্ৰাচীন ক্ৰীটদ্বীপৰ ভাষা। খ্ৰীঃপূঃ পঞ্চদশ শতিকাৰ শিলালিপিত প্ৰাপ্ত এই ভাষা যথেষ্ট উন্নত আছিল। প্ৰাচীন দ্ৰাবিড় অধ্যয়নৰ বাবে অত্যাৱশ্যকীয় বুলি প্ৰতীয়মান হোৱা মহেঞ্জোদাৰো ধ্বংসাৱশেষৰ মাজত সিন্ধু উপত্যকাৰ বাসীসকলে প্ৰত্যক্ষ কৰা শিলালিপিত প্ৰাপ্ত ভাষা **মহেন-জো-দাৰো**। এই ভাষাৰ সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ লগত প্ৰাচীন ছুমেৰীয়, ক্ৰটীয়, প্ৰাচীন দ্ৰাবীড়ীয় সভ্যতাদিৰ লগত মিল পৰিলক্ষিত হয়।

আনহাতে **লীডীয়, ভান্নীয়, লিকীয়, কৰীয়** আদি কেবাটাও নির্দিষ্ট গোষ্ঠীৰ অন্তর্ভুক্ত নোহোৱা লুপ্ত ভাষাৰ সন্ধান পোৱা হৈছে।

(খ) গোষ্ঠী-বহির্ভূত আধুনিক ভাষা ঃ স্বতন্ত্র গতিৰে বিকাশ হোৱা কোনো গোষ্ঠীৰ ভিতৰুৱা কৰিব নোৱাৰা বৰ্তমানেও প্রচলিত ভাষাবোৰৰ ভিতৰত 'বাস্ক' ভাষা প্রাচীন আইবেৰীয় ভাষাৰ পৰা উদ্ভূত বুলি ভবা হয়। ফ্রান্স আৰু স্পেইনৰ মাজৰ পিৰেনিজ পর্বতমালাৰ পশ্চিম অংশত প্রায় এক নিযুত লোকে কোৱা এই আংশিক প্রশ্লিষ্ট ভাষাটিৰ প্রচলন আছে। সুকীয়া শব্দসম্ভাৰৰ সৈতে গঠন হোৱা ভাষা প্রণালী বৰ জটিল ধৰণৰ। প্রায় দহ কোটি জনসাধাৰণৰ মুখৰ ভাষা 'জাপানী' পৃথিৱীৰ উন্নত সাহিত্য সম্পদেৰে সমৃদ্ধ ভাষাবোৰৰ ভিতৰত অন্যতম প্রধান ভাষা। এই ভাষাৰ মূল উৎস, সম্পর্ক থকা ভাষা-গোষ্ঠী সম্পর্কত স্থিৰ সিদ্ধান্ত কৰিব নোৱাৰি বাবে এতিয়াও ই গোষ্ঠী বহির্ভূত স্বতন্ত্রভাৱে বিকাশ হোৱা ভাষা হিচাপে পৰিচিত। ভিন্ন অর্থৰে চীনীয় লিপি ব্যৱহাৰ কৰা জাপানী ভাষা পৰসর্গীয় অশ্লিষ্ট। সপ্তম-অষ্টম শতিকাত চীন আৰু কোৰীয়া বুদ্ধ ধর্মীয় সাধুসকলৰ জৰিয়তে চীনা লিপি জাপানী ভাষাত প্রৱেশৰ সুবিধা লাভ কৰে। উৰাল-আলটাই গোষ্ঠীৰ সৈতে সাদৃশ্য দেখুৱাব বিচৰা কোৰীয় ভাষাৰ বহুখিনি মিল জাপানী ভাষাৰ লগতহে আছে। অনেকে দুয়োটা একেটা পৰিয়াল বুলি বিবেচনা কৰিবলৈ বিচাৰে। Eunmoom নামৰ নিজস্ব বর্ণমালাৰ ধ্বনি অনুসৰি গঢ় লৈ উঠা পৃথিৱীৰ ভাষাসমূহৰ ভিতৰত অতি বিশুদ্ধ বর্ণমালা বুলি অভিহিত কৰা ভাষাই কোৰীয় ভাষাৰ বর্ণমালা। অতি কম জনসংখ্যাৰ মাজত প্রচলিত য়ুনান আৰু টোংকিং সীমান্ত অঞ্চলত প্রচলিত স্ববৈশিষ্ট্যযুক্ত **'লা-টি'** অন্যতম ভাষা। আন্দামান দ্বীপপুঞ্জৰ আদিম অধিবাসীকলৰ মাজত প্রচলিত নিজস্ব বৈশিষ্ট্যৰে মহীয়ান ভাষাটি **'আন্দামান'**ৰ ধ্বনি বা শব্দৰ ব্যৱহাৰতকৈ ইংগিতেহে অধিক প্রাধান্য লাভ কৰা দেখা যায়। **'বুৰুশ্বস্কী'** ভাষা ভাৰতবর্ষৰ উত্তৰ-পশ্চিম সীমান্ত অঞ্চলৰ খিৰজা উপত্যকাত প্রচলিত গোষ্ঠী বহির্ভূত ভাষা। ইয়াক দ্রাবিড় প্রভাৱিত মুণ্ডা ভাষাৰ প্রাচীনতম ৰূপ বুলিও ভবা হয়। **'আইনু'** জাপানৰ হোক্কাইডো দ্বীপৰ অধিবাসীসকলৰ মাজত প্রচলিত এটি **'গিলাক'** নামৰ উপভাষা থকা ভাষা। ত্রিশ নিযুততকৈ অধিক জনসংখ্যাৰ কথিত ভাষা **ভিয়েটনামী ভাষাক** কোনো গোষ্ঠীৰ অন্তর্ভুক্ত কৰিব নোৱাৰি। দক্ষিণ-পূব এছিয়াৰ এই ভাষাটিক বিভিন্ন ভাষাৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন কৰাব বিচাৰে যদিও চীনীয় ভাষাৰ লগতহে কিছু ক্ষেত্রত মিল দেখা যায়। নিজস্ব বৈশিষ্ট্যৰ সৈতে চীনীয় শব্দৰে চহকী ভিয়েটনামী ভাষাত ৰোমান লিপিক অতিৰিক্ত চিহ্ন যোগ কৰি আৰু ছয় প্রকাৰৰ সুৰ, বিভিন্ন ধ্বনি প্রকাশ কৰিব পৰাকৈ পুনৰ গঢ় দি 'ভিয়েটনামী লিপি'ক নাম দিয়া হৈছে 'Quoc-ngu.'

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৩ ঃ অবর্গীকৃত ভাষা সম্পর্কে এটি চমু টোকা লিখক।

(৫০-১৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

১.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নৰ পৰা বৰ্গীকৰণৰ জৰিয়তে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইত প্ৰচলিত ভাষাসমূহক শৃংখলালৈ আনি একোটা গোষ্ঠীত যে ভগোৱা হৈছে সেয়া জানিব পাৰিলে।
- পৃথিৱীৰ প্ৰধান ভাষা-পৰিয়াল মুঠতে আঠটা।
- বৰ্গীকৰণ কৰিব নোৱাৰা ভাষাসমূহক আন এটি গোট কৰি অবৰ্গীকৃত ভাষা বুলি নামেৰে আলোচনাৰ মাজলৈ অনা হৈছে, তাৰ কিছু আভাস পালে।

১.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১। কৌশাম্বী, ডি. ডি (১৯৭৩) ঃ *ভাৰতৰ ইতিহাস,* অসমীয়া অনুবাদ, বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য, গুৱাহাটী ঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ

২। গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (১৯৭০) ঃ *ভাষাবিজ্ঞান;* গুৱাহাটী

৩। ঠাকুৰ নগেন আৰু খগেন সেন ডেকা (সম্পা) (২০০০) ঃ *ভাষা-চিন্তা-বিচিত্ৰা,* গুৱাহাটী ঃ পূৰ্বৰুণ

৪। ঠাকুৰ, নগেন (১৯১৯) ঃ *পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন

৫। পাঠক, ৰমেশ (২০০৮) ঃ *ভাষাবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ অশোক বুক ষ্টল

৬। পাদুন, নাহেন্দ্ৰ (সম্পা) (১৯৯৩) ঃ *ভাষাৰ তত্ত্বকথা;* আদৰণী সমিতি, অসম সাহিত্য সভাৰ ঊনষষ্ঠিতম শিৱসাগৰ অধিবেশন, শিৱাসাগৰ

৭। ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি (১৯৯১) ঃ *ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা

৮। ৰাভা হাকাচাম, উপেন (২০০০) ঃ *অসমীয়া আৰু অসমৰ তিব্বত-বর্মীয় ভাষা;* হাকাচাম ৰামছাদাম, ধূপধৰা, গোৱালপাৰা

বাংলাগ্ৰন্থ ঃ

৯। বিশ্বাস, সুকুমাৰ (১৯৬৮) ঃ ভাষাবিজ্ঞান পৰিচয়, কলকাতা ঃ জিজ্ঞাসা

১০। শ', ৰামেশ্বৰ (১৯৯৬) ঃ সাধাৰণ ভাষাবিজ্ঞান ও বাংলা ভাষা; কলকাতা ঃ পুস্তক বিপনি

১১। সেন সুকুমাৰ (১৯৮৭) ঃ ভাষাৰ ইতিবৃত্তঃ কলকাতা ঃ ইষ্টার্ণ পাব্লিচার্ছ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1. Taraporewalla, I.J.S Elements of the Science of Language

2. Bender, H.H. The Home of Indo-European
3. Benedict, P.K. Sino-Tibetan : A conspectus.
4. Chetterji, S.K Language and Literature of Modern India

১.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বর্গীকৰণৰ সংজ্ঞা দি বর্গীকৰণৰ বিভাগৰ উল্লেখ কৰিব। তাৰ পাচত ঐতিহাসিক বর্গীকৰণ সম্পর্কত পৰিচয় দাঙি ধৰিব। তুলনামূলক আলোচনাৰে মূললৈ লক্ষ্য কৰি বিশ্লেষণ নকৰিলে ভাষাবোৰৰ স্বতন্ত্রতা বিচাৰ কৰা সম্ভৱ নহয়। গতিকে বংশানুগত বর্গীকৰণকে যে অধিক গ্রহণযোগ্য বুলি বিবেচনা কৰা হয় সেই বিষয়েও শেষত উনুকিয়াব।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পদৰ বিন্যাস অথ বা বাক্য গঠন ৰীতি বিশ্লেষণ কৰি সমষ্টিগতভাৱে ভাষাক বর্গীকৰণ কৰা পদ্ধতিয়েই যে প্রৰূপগত বা বাক্যৰীতিগত বা আকৃতিমূলকবা ৰূপতত্ত্বানুগত বর্গীকৰণ সেই সংজ্ঞা দি এই বর্গীকৰণৰ বিষয়ে বহলাই লিখক।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কোনোধৰণৰ বর্গীকৰণত অন্তর্ভুক্ত কৰিব নোৱাৰা অবর্গীকৃত ভাষাৰ পৰিচয় দাঙি ধৰি তাৰ দুটি বিভাগৰ নাম লিখক.....সেই ভাগৰ অন্তর্গত ভাষাবোৰৰ নাম আৰু বর্তমান প্রচলিত আছে নে নাই সেই বিষয়ে উল্লেখ কৰি চমুকৈ লিখক।

১.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ ভাষাৰ বর্গীকৰণৰ সকলো দিশ সামৰি এটি প্রৰন্ধ যুগুত কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ ভাষা পৰিয়াল বুলিলে কি বুজে? পৃথিৱীৰ ভাষা পৰিয়ালসমূহক কি কি পৰিয়ালত ভাগ কৰা হৈছে বুজাই লিখক।

প্রশ্ন ৩ ঃ অবর্গীকৃত ভাষা মানে কি? অবর্গীকৃত ভাষা সম্পর্কত টোকা লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ২ ঃ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়াল - ২

অধ্যায় গাঁথনি

২.১ উদ্দেশ্য

২.২ পৰিচয়

২.৩ পৃথিৱীৰ ভাষা পৰিয়ালসমূহ

- ২.৩.১ ইণ্ডো-ইউৰোপীয়
- ২.৩.২ চীন-তিব্বতীয় বা তিব্বত চীনীয় ভাষাগোষ্ঠী
- ২.৩.৩ ছেমীয়-হেমীয়
- ২.৩.৪ অষ্ট্রিক
- ২.৩.৫ দ্রাবিড়
- ২.৩.৬ উৰাল-আল্টাই
- ২.৩.৭ ককেচীয়
- ২.৩.৮ এস্কিমো
- ২.৩.৯ অন্যান্য ভাষাবৰ্গ

২.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

২.৫ অধিক জানিবলৈ

২.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

২.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- পৃথিৱীৰ বিভিন্ন স্থানত লুপ্ত হৈ যোৱা ভাষা সম্পৰ্কত জানিব পাৰিব
- পৃথিৱীৰ বিভিন্ন স্থানত প্ৰচলিত ভাষাবোৰৰ শাখা-প্ৰশাখাবোৰৰ সৈতে পৰিচিত হ'ব পাৰিব।

২.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া প্ৰথম ষান্মাসিকৰ অন্তৰ্গত তৃতীয় পাঠ্যবিষয়ৰ এইটো দ্বিতীয় অধ্যায়। ঠাইভেদে প্ৰাকৃতিক পৰিবেশ, জলবায়ু, জীৱন ধৰণৰ প্ৰণালী, ৰাজনৈতিক-সামাজিক অৰ্থনৈতিক কাৰণৰ বিভিন্নতাৰ বাবে হোৱা প্ৰব্ৰজন আৰু সভ্যতাৰ উত্থান আদিয়ে পৃথিৱীৰ অসংখ্য ভাষাৰ জন্ম দিছে। সেইবোৰৰ উচ্চাৰণ, শব্দ গঠন প্ৰণালী, বাক্য বিন্যাস আৰু শব্দ

সম্ভাৰ, বাক্য গঠন প্ৰণালীৰে বিভিন্ন ভাষাৰ প্ৰচলন হৈছে। গতিকে ভাষাসমূহৰ কিছুমানৰ মাজত উমৈহতীয়া লক্ষণৰ সাদৃশ্য আৰু কিছুমানৰ মাজত লক্ষণৰ বৈসাদৃশ্য মন কৰিব পাৰি। এইবোৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভাষা প্ৰধান-অপ্ৰধান ৰূপত জিলিকি উঠে। এইক্ষেত্ৰত ইটালীৰ ভাষাবিদ Trombetti এ একেটা মূলৰ পৰা পৃথিৱীৰ ভাষাসমূহৰ জন্ম হোৱা বুলি কোৱা মন্তব্যটিৰ কোনো ভিত্তি নাই। এনে হোৱা হ'লে জগতৰ সকলো প্ৰান্তৰ ভাষাৰ গাঁথনিক, ধনিতাত্ত্বিক, ব্যাকৰণগত মিল লক্ষ্য কৰিলোঁহেতেন। জীৱশ্ৰেষ্ঠ মানুহৰ শাৰীৰিক গঠন, আৱেগ, চিন্তা, মানৱীয়তা, সমাজত বৰ্তি থকাৰ প্ৰবণতা আদি সাধাৰণতে অভিন্ন। কিন্তু ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত এইটো একেবাৰে ওলোটা। পৃথিৱীৰ বৰ্তমানৰ জনসংখ্যা প্ৰায় ৭৫৯ কোটি। জনসংখ্যাৰ হিচাপ মতে চীন দেশৰ স্থান প্ৰথমতে। ভাৰতবৰ্ষৰ স্থান দ্বিতীয় ইয়াৰ জনসংখ্যা সৰ্বমুঠ ২০০১ চনৰ লোকপিয়ল মতে, ১,০২,৮৭,৩৭,৪৩৬ জন। ইয়াৰ পিছতেই সংযুক্ত ৰাছিয়া আৰু মাৰ্কিন যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ। এওঁলোকৰ ভাষাবিদৰ বক্তব্য অনুযায়ী সমগ্ৰ বিশ্বত প্ৰায় ২৭৯৬ টা প্ৰধান ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। ইয়াৰ লগতে বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজত কথিত আঞ্চলিক ভাষাবোৰৰ হিচাপ তেওঁলোকে উলিওৱা নাই। কোটি সংখ্যাৰ ওপৰত মানুহে কোৱা ভাষাবোৰক প্ৰধান ভাষা বুলি ধৰি লোৱা হৈছিল যদিও সেইটো যুক্তিসঙ্গত নহয়। কাৰণ সাহিত্য-সম্পদেৰে চহকী ভাষা এটি সময়ৰ সোঁতত বা আইন ঘটনাৰ প্ৰভাৱত অপ্ৰধান হৈ উঠিব পাৰে। তাৰ উদাহৰণ ছুমেৰীয় ভাষাই দিব পাৰে। পৃথিৱীৰ প্ৰথম লেখন ৰীতিৰ নিৰ্দশন দাঙি ধৰা সমগ্ৰ মেছোপটেমীয়া উপত্যকাৰ ছুমেৰীয়া ভাষাই প্ৰধান ভাষাৰূপে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিও সময়ত কোনো চিন-মোকাম নৰখাকৈ লুপ্ত হৈ পৰিল। গ্ৰীয়াৰ্ছনে ১৯০৩ খ্ৰীঃৰ পৰা ১৯২৭ খ্ৰীঃ লৈ খণ্ড খণ্ডকৈ প্ৰকাশ কৰা "Linguistic Survey of India" ত ১৭৯ টা ভাষা আৰু ৫৪৪ টা উপভাষাৰ বিৱৰণ দাঙি ধৰিছিল। ১৯৯১ খ্ৰীঃৰ লোকপিয়ল অনুসৰি ভাৰতবৰ্ষৰ মুঠ ৩২ খন ৰাজ্যত ৮৪,৩৯,৩০,৮৬১ জনসংখ্যাৰ মাজত চল্লিশটামানহে প্ৰধান ভাষা থকা বুলি উল্লেখ কৰিছে। কিন্তু পূৰ্বৰ সমীক্ষাৰ আধাৰত দুহেজাৰতকৈ অধিক কথিত ৰূপত মাতৃভাষাৰ প্ৰচলন থকা বুলি সিদ্ধান্ত কৰে। সেয়ে ভাৰতবৰ্ষৰ নিচিনা সৰু ৰাষ্ট্ৰখনতেই যদি সৰু বৰ ইমান ভাষা থাকিব পাৰে, তেন্তে সমগ্ৰ বিশ্বত বিভিন্ন জাতি-উপজাতিৰ মাজত প্ৰচলিত ভাষা-উপভাষাৰ সংখ্যা কিমান বেছি হ'ব পাৰে সেয়া সহজে অনুমান কৰিব পাৰি।

২.৩ পৃথিৱীৰ ভাষা পৰিয়ালসমূহ

আমি আগতেই উল্লেখ কৰিছোঁ, যে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন স্থানত বৰ্তমানে প্ৰচলিত হৈ থকা যিবোৰ ভাষাৰ প্ৰাচীন নিৰ্দশন পোৱা গৈছে, তেনেবোৰ ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব, শব্দসম্ভাৰ আদিৰ তুলনামূলক পদ্ধতিৰে সাদৃশ্য-বৈসাদৃশ্য বিশ্লেষণ কৰা হয়। তাৰ দ্বাৰা ভাষাবোৰক উদ্ভৱ আৰু ক্ৰমবিকাশৰ আলোচনা কৰি যি পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক বিচাৰ কৰাৰ পাছত যি প্ৰধান ভাষা-গোষ্ঠী বা পৰিয়াল পোৱা গৈছে সেইকেইটা হ'ল— ইণ্ডো-ইউৰোপীয়, চীন-তিব্বতীয়, ছেমীয়-হেমীয়, অষ্ট্ৰিক, দ্ৰাবিড়, উৰাল-আলটাই, ককেচীয়, এস্কিমো।

২.৩.১ ইণ্ডো-ইউৰোপীয়

যিকেইটা প্ৰধান পৰিয়াল অথবা গোষ্ঠী বা বংশত পৃথিৱীৰ ভাষাসমূহক বিভাজিত কৰা হৈছে সেইকেইটাৰ ভিতৰত ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা-গোষ্ঠী উল্লেখযোগ্য প্ৰধান ভাষা-গোষ্ঠী। বৰ্তমান জনসংখ্যাৰ আধা সংখ্যক লোকে এই গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত বিভিন্ন ভাষা কয় আৰু এই ভাষাবোৰত সাহিত্য সৃষ্টি কৰিছে। এই ভাষাগোষ্ঠীৰ নামাকৰণৰ সৈতে জড়িত কোনো ধৰণৰ তথ্য প্ৰাচীন কালৰে পৰাই ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা- গোষ্ঠীৰ ক্ষেত্ৰত বিচাৰি পোৱা কঠিন। কেবল অনুমানৰ ভিত্তিতহে কিছু তথ্য সদৰি কৰা হয়। ঊনবিংশ শতিকাৰ আগভাগত সংস্কৃত ভাষা চৰ্চাৰ জৰিয়তে প্ৰাচীন ভাষাবোৰৰ মাজত শব্দভাণ্ডাৰৰ অৰ্থৰ সাদৃশ্য, ধ্বনিৰ অৱস্থান, প্ৰয়োগ আদিৰ তুলনামূলক অধ্যয়নে ভাৰতৰ পৰা ইউৰোপৰ প্ৰায়ভাগ স্থান বিয়পি পৰা সমজাতীয় ভাষাবোৰৰ আধাৰত উক্ত ভাষাবোৰৰ মূল জাননী ইণ্ডো-ইউৰোপীয় বুলি কল্পনা কৰি লোৱা বাবে ই এটা কাল্পনিক ভাষা পৰিয়াল বা ভাষাগোষ্ঠী ৰূপে পৰিচিত হৈছে। গতিকে প্ৰাচীন কালত প্ৰচলিত ভাষাবোৰৰ তুলনাৰ আধাৰত এই গোষ্ঠীৰ মূল অস্তিত্ব পুনৰ্গঠনৰ দ্বাৰা নামাকৰণ কৰা হৈছে। প্ৰকৃত অৰ্থত ইউৰোপৰ পৰা ভাৰতলৈ এই গোষ্ঠীৰ শাখা-প্ৰশাখা বিয়পি থকা কাৰণতেই এই ভাষা-গোষ্ঠীক 'ইণ্ডো-ইউৰোপীয়' বুলি কোৱা হৈছে। ওঠৰশ শতিকাত উইলিয়াম জোনছে গ্ৰীক, লেটিন, পাৰচীয়, কেলটিয় আদি ভাষাৰ লগত সংস্কৃতৰ সম্পৰ্ক আৰু শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰসংগত মত দিয়াৰ পাছতেই জাৰ্মান পণ্ডিতবৰ্গই সংস্কৃত, লেটিন, গ্ৰীক, গোঠীয় ভাষাবোৰৰ তুলনামূলক আলোচনাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰি একেমূলীয় ভাষাবোৰৰ মূল যে এক 'আদিম ইণ্ডো-ইউৰোপীয়' সেইটো প্ৰতিপন্ন কৰে। আনহাতে জাৰ্মান ভাষাতাত্ত্বিকসকলে জাৰ্মান ভাষাৰ লগতে সমগোত্ৰীয় অন্যান্য প্ৰাচীন ভাষাৰ আলোচনাৰ পূৰ্বে সংস্কৃত ভাষাৰ লগত পৰিচয় হৈ লৈছিল। সেয়ে তেওঁলোকে সংস্কৃত-জাৰ্মানৰ সৈতে আন একেমূলীয় ভাষাবোৰক অন্তৰ্গত কৰি 'ইণ্ডো-জাৰ্মান' নামটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। প্ৰাচ্যতত্ত্ববিদ মেক্সমূলাৰে আকৌ এই পৰিয়ালৰ 'আৰ্য' নাম দিছিল। ১৮৬১ খ্ৰীঃ আউগুষ্ট শ্লেইচাৰ আৰু ১৮৮৬ খ্ৰীঃত কাৰ্ল ব্ৰুগমান-বেৰ্টোল ডেলব্ৰুকৰ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাসমূহৰ ধ্বনি আৰু ৰূপতত্ত্বৰ দিশৰ তুলনামূলক ব্যাকৰণ দুখনৰ প্ৰকাশিত হোৱাৰ পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাতহে ভাষাতাত্ত্বিক থমাছ য়ুঙৰ প্ৰচেষ্টাত ভাৰতৰ পৰা ইউৰোপৰ প্ৰায়ভাগ স্থানত প্ৰচলিত ভাষাবোৰ একেটা মূলৰ বুলি ধাৰণাটি দৃঢ় হোৱাৰ পাচত 'ইণ্ডো-ইউৰোপীয়' নামটি প্ৰতিষ্ঠা হয়। বৰ্তমান সময়ত ভাৰতবৰ্ষৰ পৰা ইউৰোপ পৰ্যন্ত পৰিব্যাপ্ত একেমূলীয় গ্ৰীক, লেটিন, প্ৰাচীন পাৰচীয়, সংস্কৃত আদি ভাষাবোৰৰ সৈতে এই বিশিষ্ট ভাষা-বংশ বা ভাষা গোষ্ঠী বা ভাষা পৰিয়ালটিৰ নাম 'ইণ্ডো-ইউৰোপীয়' বুলি সকলোৱে জনাজাত।

প্ৰাচীন মূল ভাষা এটাৰ সন্ধান নোপোৱা ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ প্ৰাচীন ভাষা কিছুমানৰ মাজত তুলনামূলক আলোচনাৰে ইণ্ডো ইউৰৌপীয় ভাষা গোষ্ঠীৰ আদিম ৰূপ এটা অনুমান কৰা হৈছিল। গতিকে এই গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত বিভিন্ন ভাষা কোৱা লোকসকলে বৰ্তমান পৃথিৱীত

সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত অগ্ৰণী ভূমিকা লৈ কৃতিত্ব প্ৰদৰ্শন কৰিছে। কিন্তু তেওঁলোক প্ৰাচীন কালত উচ্চ সংস্কৃতিসম্পন্ন জনসমষ্টি নাছিল। তেনে সময়ত মেছোপটেমীয়া, ভূমধ্য সাগৰৰ উপকূল অঞ্চল, সিন্ধু উপত্যকাৰ অঞ্চলবোৰৰ নিচিনা সভ্যতা গঢ়ি উঠা ঠাইবোৰতো তেওঁলোকে বাস কৰা নাছিল। পৰৱৰ্তী সময়তহে এনে ঠাইত বাস কৰিবলৈ লৈছিল। খ্ৰীঃপূঃ তিনি হাজাৰতকৈ বেছি বছৰ আগতে প্ৰত্ন ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ উদ্ভৱৰ বিষয়ে অনুমান কৰা হৈছে। জনসংখ্যা থকা ঠাইবোৰত একেলগে বাস কৰা জনসমষ্টিয়ে সময় পাৰ হোৱাৰ লগে লগে জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে খাদ্যৰ অভাৱ, দলগত আধিপত্য বিস্তাৰৰ বাবে হোৱা গৃহকন্দল আদিয়ে আন ঠাইলৈ যোৱাৰ বাবে উৎসাহ জগাইছিল। এনে প্ৰব্ৰজনৰ ফলত বিভিন্ন স্থানত দলে দলে সিঁচৰিত হৈ পৰিলেও আদিম কালত কোনো নিৰ্দিষ্ট এক ঠাইত বসতি কৰিছিল বুলি সিদ্ধান্ত কৰা হৈছে।

প্ৰাচীন প্ৰচলিত ভাষাবোৰৰ বিশেষ অধ্যয়ন কৰি পণ্ডিতসকলে ব্যৱহাৰ্য শব্দবোৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি আদিম কালত এওঁলোক অঘৰী পশুপালক লোক আছিল বুলি অনুমান কৰে। এওঁলোকৰ সংস্কৃতি সম্পৰ্কত তথ্য আহৰণ কৰিব পাৰিলেও তেওঁলোকৰ আদিম বাসস্থান সম্পৰ্কত এক সিদ্ধান্ত কৰিব নোৱাৰি। গ্ৰহণযোগ্য নহ'লেও পণ্ডিত মেক্সমূলাৰে ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ বাসস্থান পামিৰ মালভূমি আৰু মধ্য এছিয়া; জাৰ্মান পণ্ডিত আউগুষ্ট ফ্ৰিয়েড্ৰিখ পোটে হিন্দুকুশ পৰ্বতৰ নামনি অঞ্চল বুলি নিজৰ অভিমত দাঙি ধৰে। কিছু সংখ্যক ভাৰতীয় পণ্ডিতে আকৌ লুপ্ত হোৱা পশ্চিম এছিয়াৰ প্ৰাচীন ভাষা মিতান্নী, হিট্টী, কাছাইট আদিৰ লগত ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ বৈদিকৰ বহু শব্দৰ সাদৃশ্য বিচাৰ কৰি ভাৰতবৰ্ষই ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ আদি বাসস্থান বুলি ক'বলৈ বিচাৰে যদিও তাৰ প্ৰমাণ পোৱা নাযায়। অন্যহাতে ইউৰোপৰ অধিক অংশত এই ভাষা গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত বিভিন্ন প্ৰচলিত হৈ থকাৰ পৰা ইউৰোপৰ কোনো অঞ্চল যে তেওঁলোকৰ আদিম বাসস্থান আছিল সেইটো নিশ্চিতভাৱে সৰহ সংখ্যক পণ্ডিতে মত পোষণ কৰে। সেই অনুসৰি ইউৰোপৰ তিনিটা অঞ্চল আদিম বাসস্থানৰ সম্ভাৱনা আছে—

(ক) ডানিয়ুব উপত্যকা, বিশেষকৈ হাংগেৰীৰ সমতলভূমি।

(খ) দক্ষিণ-ৰাছিয়াৰ ইউৰেছীয় অঞ্চল।

(গ) স্কাণ্ডিনেভীয়া আৰু জাৰ্মানীৰ উত্তৰ অঞ্চল।

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান ডানিয়ুব উপত্যকা বুলি নিশ্চিতভাৱে ক'ব পৰা নাযায়। কিন্তু ৰাছিয়াৰ ইউৰেছীয় অঞ্চল আদিম বাসস্থান বুলি আগবঢ়োৱা মতটিহে অধিকাংশ পণ্ডিতে সমৰ্থন কৰিছে। ১৯০৬ খ্ৰীঃত প্ৰকাশিত ওটো শ্ৰাডাৰৰ 'Comperative Linguistics and Pre-History' নামৰ গ্ৰন্থখনিত ভাষাগত প্ৰত্নবিদ্যাৰ জৰিয়তে দক্ষিণ ৰাছিয়াৰ ইউৰেছীয় অঞ্চলটি ইণ্ডো-ইউৰোপীয় পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান সম্পৰ্কত প্ৰকাশ কৰা মতটি বৰ্তমানেও অধিক গ্ৰহণযোগ্য বুলি বিবেচিত হৈ আছে। দুৰ্গম লিঠুৱানীয়াত মূল ইণ্ডো ইউৰোপীয়ৰ প্ৰাচীনত্ব ৰক্ষিত হোৱা বাবে কিছুসংখ্যক পণ্ডিতে

ইয়াকেই আদি ভূমি বুলি ক'ব খোজে। 'হিট্টীয়' ভাষা আৱিস্কাৰৰ পাচত ইয়াৰ শিলালিপিত বৰুণ, ইন্দ্ৰ, নদীৰ নাম খোদিত পাই ইউফ্ৰেটিছ আৰু টাইগ্ৰিছ নদীৰ অৱবাহিকা অঞ্চলকো ইণ্ডো ইউৰোপীয়ৰ আদিম বাসস্থান ৰূপে মানি ল'ব খোজে। গতিকে বিভিন্ন সময়ত বিভিন্নজনে ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদি বাসস্থান সম্পৰ্কত মত পোষণ কৰিলেও প্ৰকৃততে কোনো এটা স্থিৰ সিদ্ধান্ত অহাটো সম্ভৱ নহয়। তথাপি ক'ব পাৰি যে, প্ৰাগৈতিহাসিক কালতে অৰ্থাৎ খ্ৰীঃপূঃ তিনি হাজাৰ বছৰমানৰ আগতেই ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ আদিম লোকসকলে পূব বা মধ্য ইউৰোপৰ সমভূমি অঞ্চলত নাইবা দক্ষিণ ৰাছিয়াৰ ইউৰেছীয় অঞ্চলত একে ধৰণৰ সমাজ পাতি সৰু সৰু গোটত বিভক্ত হৈ বাস কৰি আছিল বুলিহে ক'ব পৰা যায়। পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ ফলত খাদ্য সমস্যা, কন্দলাদিৰ বাবে দলে বিভিন্ন ঠাইলৈ সিঁচৰিত হৈ পৰিল। খ্ৰীঃপূঃ দুহেজাৰ পাঁচশ বছৰমানৰ আগতে আদিম বাসস্থানৰ পৰা ইউৰোপ আৰু এছিয়াৰ ভিন্ ভিন্ ঠাইলৈ প্ৰব্ৰজন আৰম্ভ হৈছিল বুলি ভবা হয়। দক্ষিণ-পূব মুৱাকৈ এটি দল আৰ্মেনিয়ালৈ, এটি দল উত্তৰ মেছোপটেমীয়াত গৈ সোমালগৈ। পাছলৈ আচ্ছিৰীয় আৰু বেবিলনীয়সকলৰ লগত একেবাৰে মিলি পৰিল। পূব মেছোপটেমীয়াত সোমোৱা দলটিয়ে নিজৰ স্বতন্ত্ৰতা অক্ষুন্ন ৰাখিব পাৰিছিল আৰু তাৰপৰাই ই�ৰাণলৈ আহি কেইটামান শতিকা থাকি আফগানিস্থান অতিক্ৰম কৰি কিছু ফৈদ আনুমানিক খ্ৰীঃপূঃ পোন্ধৰশ শতিকামানত ভাৰতত প্ৰবেশ কৰিছিলহি। এনেদৰে ইউৰোপৰ বৃহৎ ভূমিভাগৰ লগতে এছিয়াৰ পশ্চিম অঞ্চলৰ ইৰাণ-ভাৰত পৰ্যন্ত বিয়পি পৰিছিল। বহু শতিকা পাৰ কৰি দেশে দেশে বাগৰি সেইবোৰ দেশক পৰাজিত বা পৰাজয় বৰণ কৰি জনসমষ্টিৰ ভাষা-সংস্কৃতি-সভ্যতাৰ লগত পৰিচিত হৈ নিজৰ নিপুণতা প্ৰদৰ্শন কৰাৰ অসংখ্য প্ৰমাণ পোৱা যায়। সেয়ে সমৰত নিপুণ হোৱাৰ কৌশল, সংঘবদ্ধ হোৱাৰ কায়দাৰে আনতকৈ ওপৰত থাকি ইউৰোপৰ পৰা এছিয়াৰ বিশাল ভূখণ্ডত নিজৰ আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰিব পাৰি। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় মূল ভাষাৰ পাঁচটা প্ৰধান হ্ৰস্বস্বৰ, এটা হ্ৰস্বস্বৰ আৰু দুটা অৰ্ধস্বৰ আছিল। ক-বৰ্গৰ তালব্য, কণ্ঠ্য, কণ্ঠৌষ্ঠ্য এই তিনিটা শ্ৰেণী আছিল স্বৰবোৰৰ ক্ৰম অনুসৰি শব্দ গঠন প্ৰণালী অৰ্থাৎ অপশ্ৰুতি প্ৰধান বৈশিষ্ট্য আছিল। সমাসবদ্ধ পদ আৰু এক অক্ষৰবিশিষ্ট ধাতুৰ ব্যৱহাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা আছিল। প্ৰত্যয় যোগ কৰি ৰূপসাধন কৰা এই ভাষাগোষ্ঠীত মূলতে স্বৰাঘাত প্ৰধান তথা সংযোগাত্মক ভাষা। আনহাতে অন্যান্য ভাষাগোষ্ঠীৰ তুলনাত শব্দভাণ্ডাৰ যথেষ্ট চহকী।

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা-গোষ্ঠীক প্ৰধানতঃ দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে— **'কেন্টুম'** আৰু **'সতম'**। মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ তালব্য 'ক' ধ্বনিটোৰ বিকাশলৈ লক্ষ্য কৰি ১৮৭০ খ্ৰীঃত পণ্ডিত এচকোলিয়ে এই দুটি ভাগৰ অৱতাৰণা কৰে। তালব্য 'ক' ধ্বনিটো কেইটামান শাখাত কণ্ঠ্য ধ্বনিৰ লগত এক হৈ পৰিছিল আৰু এই শাখাকেইটা 'কেন্টুম' বুলি অভিহিত কৰা হৈছিল। আকৌ কেইটামান শাখাত উষ্ম শ-কাৰ বা স-কাৰত পৰিণত হৈছিল,

ইয়াক 'সতম' বুলি অভিহিত কৰা হৈছিল। 'কেন্টুম'ৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহ হ'ল ঃ কেলটীয়, ইটালীয়, জার্মানীয়, তোখৰীয় আৰু গ্রীক। 'সতম'ৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহ হ'ল ঃ বাল্টো-স্লবীয়, আর্মেনীয়, আলবানীয় আৰু ইণ্ডো-ইৰাণীয়।

কেলটীয় ঃ পুৰণি কালত সমগ্র পশ্চিম আৰু মধ্য ইউৰোপৰ পৰা এছিয়া মাইনৰলৈ কেলটিয় শাখাৰ ভাষাই শক্তিশালী ৰূপত বিয়পি আছিল। পৰৱর্তী কালত জার্মানীয় শাখাৰ ভাষাই ইয়াৰ সীমা সংকুচিত কৰি ইউৰোপৰ পশ্চিম অংশত নির্দিষ্ট কৰি পেলাইছে। দুটা ভাষাৰ মাজত অনেক মিলি দেখি 'ইটালো-কেলিটীয়' বুলি এটা শাখা হিচাপে কোনো কোনো পণ্ডিতে অনুমান কৰি লয়। ৰোমান সাম্রাজ্যৰ ভাল দিনত ফ্রান্স, উত্তৰ ইটালীৰ লগতে মধ্য ইউৰোপ আৰু এছিয়া মাইনৰলৈ গৌলিশ উপশাখাৰ ভাষা প্রচলিত আছিল। খ্রীঃ শতাব্দীৰ আৰম্ভ হোৱাৰ আগতেই ৰোমানসকলৰ আক্রমণত তলকিব নোৱাৰি গৌলিশ ভাষীসকল বিক্ষিপ্ত হৈ পৰিল। কেবল শিলালিপি আৰু প্রাচীন পৃথিৱীৰ মাজতেই সীমাৱদ্ধ হৈ থাকিল। ব্রিটেনীয় উপ শাখাৰ ভাষাসমূহ এংলো-ছেকক্সনসকল আঁতৰি যোৱাৰ আগতেই ব্রিটিছ দ্বীপপুঞ্জত প্রচলন আছিল। কোর্নিশ ভাষা কোর্নৱালত চলিছিল যদিও ইংৰাজী ভাষাৰ প্রসাৰে ইয়াৰ অস্তিত্ব নোহোৱা কৰি পেলায়। পোন্ধৰশ শতিকাত এই ভাষাত সাহিত্য চর্চা কৰাৰ নিদর্শন পোৱা গৈছে। ৱেলশ ভাষা ৱেলছ দ্বীপত এক নিযুত মান মানুহৰ মাজত প্রচলিত হৈ আছে যদিও ইংৰাজী ভাষাৰ লগত প্রতিদ্বন্দী হিচাপে থাকি নিজৰ অস্তিত্ব ৰক্ষা কৰিবলগীয়া হৈছে। অষ্টম শতিকাৰ পৰাই এই ভাষাত চর্চাৰ আভাস পোৱা যায়। অতি কম বৃটেইন এৰি ফ্রান্সলৈ অহা মানুহৰ মুখৰ ভাষা হিচাপে ফ্রান্সৰ উত্তৰ-পশ্চিম অংশত ব্রেটোন ভাষা চলি আছে। চতুদর্শ শতিকাৰ পৰা এওঁলোকে সাহিত্য চর্চা কৰাৰ নিদর্শন পোৱা যায়। স্কটিশ স্কটলেণ্ডৰ পার্বত্য আৰু মান্ক্স ভাষা মান্দ্বীপত প্রায় এক লাখমান লোকৰ মাজত প্রচলিত হৈ আছে যদিও অতি সোনকালে মৃত্যুৰ গৰাহত পৰাৰ সম্ভাৱনা আছে। কেলটীয় শাখাৰ সকলোতকৈ উল্লেখযোগ্য ভাষা হিচাপে আইৰিশ ভাষা আয়াৰলেণ্ডত প্রচলিত । খ্রীঃ পঞ্চম শতিকাৰ পৰা সাহিত্য সম্পদত চহকী বুলিগৌৰৱ কৰিব পৰা আইৰিশ ভাষাই আয়াৰলেণ্ডৰ জনসাধাৰণৰ স্বদেশ-প্রীতিৰ বাবেই ইংৰাজী ভাষাৰ সন্মুখত নিজৰ অস্তিত্ব শক্তিশালী ৰূপত জীয়াই আছে।

ইটালীয় ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় লোকসমষ্টিয়ে ইটালীৰ মালভূমিত গৈ বসতি স্থাপন কৰিছিল তেওঁলোকৰ পৰাই পৰৱর্তী সময়ছোৱাত ইটালীয় ভাষাৰ সৃষ্টি হৈছিল। এই শাখাৰ প্রাচীন ভাষাবোৰৰ ভিতৰত লেটিন, ওছকান, উমব্রিয়ান ভাষাই প্রধান। লেটিন ভাষাৰ উত্থান আৰু ৰাজনৈতিক পৃষ্ঠপোষকতাই বাকী ভাষা দুটিক মৃত্যুমুখলৈ ঠেলি দিয়ে। খ্রীঃপূঃ পঞ্চম শতিকাত প্রতিষ্ঠা লাভ কৰি লেটিন ভাষাই সমগ্র পশ্চিম ইউৰোপ, মৰক্কো, আজেৰিয়া, লিবিয়া পর্যন্ত বিয়পি পৰে। নব্য লেটিন ভাষাৰ শাখা ইটালীয় ইটালীত, স্পেনীয় স্পেইনত, পতুর্গীজ পতুর্গালত, ফৰাচী ভাষা ফ্রান্সত ৰোমানীয় ভাষা ৰুমানীয় সকলৰ সাহিত্যত, প্রোভেনকেল ফ্রান্সৰ দক্ষিণ অংশত প্রচলিত।

জার্মানীয় ঃ এটি গুৰুত্বপূর্ণ শাখা হিচাপে স্থান পোৱা জার্মানীয়ৰ ভাষাসমূহ চাৰিওফালে বিয়পি পৰিছে। মূলৰ পৰা পালৰি কাটি আহি স্কণ্ডিনেভিয়াৰ দক্ষিণ অঞ্চল আৰু জার্মানীৰ উত্তৰ অঞ্চলত বসতি আৰম্ভ কৰে। জার্মানীয় ভাষাক তিনিটা শাখাত ভাগ কৰা হয়। পশ্চিম জার্মানীয়, উত্তৰ জার্মানীয়, পূব জার্মানীয়। ইয়াৰ ভিতৰত পশ্চিম জার্মানীয় শাখাৰ এংলো ফিছীয়ৰ পৰা ইংৰাজী ভাষাৰ উদ্ভৱ হয়। ষোড়শ শতিকাত এই ভাষা ব্যৱসায়-বাণিজ্য আৰু চৰকাৰী ভাষাৰূপে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইত বিয়পি পৰে। বর্তমান ই আন্তর্জাতিক ভাষা ৰূপে স্বীকৃতি পাইছে।

গ্রীক ঃ এই শাখাটি প্রাচীন গ্রীছ, এচিয়া মাইনৰ আৰু ইজিপ্তৰ কিছু অংশ সামৰি স্পেইনৰ পৰা কৃষ্ণসাগৰৰ উপকূল অঞ্চললৈ প্রচলিত আছিল। বর্তমান এই ভাষা গ্রীছ, এছীয় দ্বীপপুঞ্জ, ছাইপ্লাছ, তুৰস্ক, আলবানীয়, বুলগেৰীয়াত প্রচলিত। এই সমৃদ্ধিশালী ভাষাটিত খ্রীঃপূঃ নৱম শতিকাত দুখন মহাকাব্য ইলিয়াদ আৰু ওড়িছী ৰচিত হয়। ইংৰাজী আদি ভাষাৰ দৰে গৌৰৱ অর্জন কৰিব নোৱাৰিলেও প্রাচীন গ্রীক ভাষাই যি মর্যদা পাইছিল সেয়া অনন্য। গ্রীক ভাষা আৰু সাহিত্যৰ প্রেৰণা-আদর্শই ইউৰোপৰ সকলো ভাষাকে প্রভাৱিত কৰিছিল। গ্রীছদেশত ৰাষ্ট্রীয় ভাষাৰূপে স্বীকৃত গ্রীক ভাষাৰ আধুনিক ৰূপটোক 'romaic' বোলা হয়।

বাল্টো-স্লবীয় ঃ এই ভাষাটি দুটা উপশাখা বাল্টীয় আৰু শ্লাবীয়ৰ সংমিশ্রণত গঢ়ি উঠিছে। ইয়াৰ অন্তর্গত ভাষা লিথুৱানীয়, বুলগেৰীয়া, যুগোশ্লাবিয়া, এড্রিয়াৰ উপকূল, পোলেণ্ড, ছোভিয়েট ৰুছিয়া আদি ঠাইত প্রচলিত। শ্লাবীয় উপশাখাৰ ভাষাৰ সংখ্যা বেছি। এই শাখাৰ বৈশিষ্ট্যসম্পন্ন বুলগেৰীয় ভাষাতেই প্রথম প্রাচীন নিদর্শন পোৱা গৈছিল। ৰুছীয় ভাষা সংযুক্ত ৰাছিয়াৰ ভাষা, বর্তমান ইয়াৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি পাইছে। পৃথিৱীৰ কালজয়ী সৃষ্টিৰ ভাষাবোৰৰ মাজত ৰুছীয় ভাষাও অন্যতম।

টোখাৰীয় ঃ টোখাৰীয় ভাষা কোন অঞ্চলত নির্দিষ্টকৈ প্রচলিত আছিল আৰু কেতিয়া ভাষাটি লুপ্ত হ'ল সেই সম্পর্কত কোনো তথ্য পোৱা নাযায়। মধ্য এছিয়াৰ অন্তর্গত চীনীয় তুর্কীস্থানত পশ্চিমীয়া ভাষাতাত্ত্বিকসকলে উদ্ধাৰ কৰা প্রত্নলিপি আৰু পুথিৰ মাজেৰে এই নতুন ভাষাৰ অস্তিত্বৰ কথা জানিব পৰা যায়। কেলটীয় আৰু ইটালীয় ভাষাৰ লগত সাদৃশ্য থকা বাবেও ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ কেন্তুম শাখাৰ অন্তর্গত বুলি সিদ্ধান্ত কৰা হৈছে। লক্ষ্য কৰা হয়।। 'টোখৰ' নামৰ জাতিৰ ভাষা আছিল বুলিয়েই এই ভাষাৰ নাম 'টোখাৰীয়' ৰখা হয়। মধ্য এছিয়াত দ্বিতীয় শতিকাত টোখাৰসকলে সাম্রাজ্য স্থাপন কৰিছিল আৰু হুকলৰ আক্রমণত এই ৰাজ্য ধ্বংস হৈছিল। সপ্তম শতিকাৰ পাচত এই ভাষাৰ অৱশেষ পোৱা নাযায়। টোখাৰীয় ভাষাৰ দুটা উপভাষাঃ পূব টোখাৰীয় আৰু পশ্চিম টোখাৰীয় বুলি লিপিৰ পাঠ উদ্ধাৰত সিদ্ধান্ত কৰা হয়।

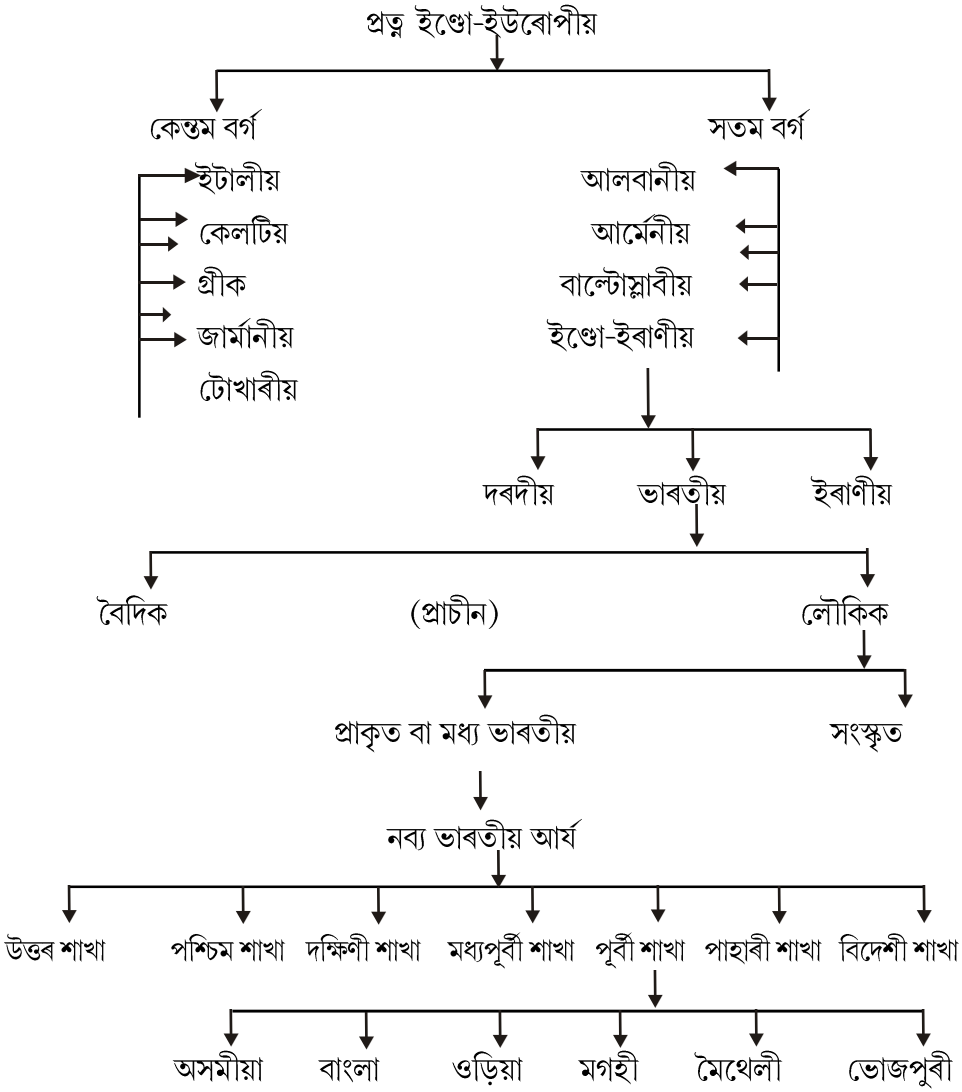
আলবানীয় ঃ আনুমানিক তিনি নিযুত লোকৰ কথিত আলবানীয় ভাষাক গ্রীক ভাষাৰে এটা উপশাখা বুলি পোনতে ভৌগোলিক কাৰণত ভ্রম হৈছিল। পিছত ভাষাটিৰ গঠন

প্ৰণালী, ধ্বনিতত্ত্ব আদিৰ বৈশিষ্ট্যবোৰলৈ চাই পণ্ডিতসকলে ইণ্ডো ইউৰোপীয়ৰ স্বতন্ত্ৰ শাখা বুলি মানি লোৱা হয়। আলবানীয়ৰ বংশধৰসকলে শ্লাভসকলৰ দ্বাৰা বিতাড়িত হৈ বৰ্তমানৰ এড্ৰিয়াটিক সাগৰৰ উপকূল অঞ্চলত বসতি কৰিবলৈ লয়। ই প্ৰধান বিদেশী প্ৰভাৱিত ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা। সপ্তদশ শতিকাৰ শেষত স্পষ্ট লিখিত নিদৰ্শন পোৱা এই ভাষাৰ দুটা উপভাষা আছে ঃ ঘেগ আৰু টোস্ক।

আৰ্মেনীয় ঃ খ্ৰীঃ পঞ্চম শতিকাত অনুবাদ কৰা বাইবেলেই আৰ্মেনীয়ৰ প্ৰাচীন সাহিত্য আৰু প্ৰাচীন আৰ্মেনিয়ৰ স্তৰ বোলা হয়। প্ৰাচীন আৰ্মেনীয় ঊনবিংশ শতিকালৈ প্ৰচলিত আছিল যদিও পাছলৈ কেৱল পৰোহিত শ্ৰেণীৰ মাজতহে ভাষাটিৰ ব্যৱহাৰ সীমাবদ্ধ হৈ থাকিল। আধুনিক আৰ্মেনীয়ৰ দুটা উপশাখা ঃ আৰ্মেনীয় আৰু ই�ৰাণত প্ৰচলিত পূব শাখাঃ তুৰস্কত প্ৰচলিত পশ্চিম শাখা। খুব কমসংখ্যক লোকে এই ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিলেও বা সাহিত্য চৰ্চাৰ নিদৰ্শন কম হ'লেও ভূতাত্ত্বিক, নৃতাত্ত্বিক, ঐতিহাসিক বিৱৰণ আদিয়ে আৰ্মেনীয়সকল উচ্চ সভ্যতাৰ অধিকাৰী বুলি আখ্যা দিছে। এই ভাষাত ইৰাণীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱ অত্যন্ত বেছি।

ইণ্ডো-ইৰাণীয় ঃ এটি উল্লেখযোগ্য শাখা ইণ্ডো-ইৰাণীয় ইৰাণ, আফগানিস্তান, পাকিস্তান, ভাৰতবৰ্ষ, শ্ৰীলংকা, বাংলাদেশ আদিত প্ৰচলিত। সমগ্ৰ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাসমূহৰ ভিতৰত এই শাখাতেই সৰ্বপ্ৰাচীন সাহিত্যিক নিদৰ্শন পোৱা গৈছে। এই শাখাৰ লোকসকলে নিজকে 'অৰ্য' বা 'অইৰয়' বুলি গৌৰৱ কৰিছিল বাবে এওঁলোকক 'আৰ্য' বুলিও কোৱা হয়। ভাষাসমূহৰ পাৰস্পৰিক সম্বন্ধৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি তিনিটা উপশাখাত বিভক্ত কৰা হৈছে— ইৰাণীয় আৰ্য, দৰদীয় আৰ্য, ভাৰতীয় আৰ্য। ভাৰতৰ উত্তৰ-পশ্চিম সীমান্ত অঞ্চল আৰু পামিৰ মালভূমিৰ মাজৰ দৰদী স্থানত এই শাখাৰ ভাষা প্ৰচলিত। এই শাখাৰ ভাষাবোৰৰ ভিতৰত একমাত্ৰ কাশ্মিৰী ভাষাহে সাহিত্য সম্পদেৰে চহকী। খ্ৰীঃ ষষ্ঠ শতিকাৰ গুণাঢ্যৰ দ্বাৰা পৈসাচী প্ৰাকৃততে ৰচিত 'বড্ডকহা' সেইখন প্ৰাচীন কাশ্মিৰী ভাষাত লিখা বুলি কোৱা হৈছে। ইৰাণীয় আৰ্য শাখাৰ ভাষাসমূহ ইৰাণত প্ৰচলিত আছিল। আৱেস্তীয় আৰু প্ৰাচীন পাৰচীয় এই দুটা ভাগত এই শাখাটিৰ ভাষা বিভক্ত কৰা হয়। ভাৰতীয় আৰ্যৰ লগত আৱেস্তয়ী ভাষাৰ যথেষ্ট মিল আছে। আনহাতে প্ৰাচীন পাৰচীয় ভাষা ইৰাণৰ দক্ষিণ অঞ্চলত গঢ় লৈ উঠি পৰৱৰ্তী কালত সমগ্ৰ ইৰাণৰ ৰাষ্ট্ৰভাষাৰূপে স্বীকৃতি হৈছিল। মধ্য পাৰচীয় ভাষাৰ স্তৰ 'পহ্লবী'পাৰ হোৱাৰ পাছত আধুনিক পাৰচীয় ভাষাৰ স্তৰত এই ভাষাক ফাৰ্ছী বুলি ক'বলৈ ল'লে। আৰবী লিপিৰে বৰ্তমান ফাৰ্ছী ভাষা লিখা হয়। ওমৰ খায়াম, ফিৰদৌছি, হাফিজ আদি মহান কবিসকলে উন্নত সাহিত্য সৃষ্টি কৰি ভাষাটিক মহান কৰিছে। খ্ৰীঃপূঃ পঞ্চদশ শতিকামানত আৰ্যসকল ভাৰতবৰ্ষত সোমাই পূব আফগানিস্থান, পাঞ্জাৰ আদিত থাকি পাছলৈ বিস্তাৰিত হৈ পৰে। ভাৰতলৈ অহা আৰ্যসকলক ভাৰতীয় আৰ্য বোলা হয়। এই শাখাক তিনিটা ভাগত বিভক্ত কৰা

হয়। প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য, মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য, নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষা। খ্ৰীঃপূঃ পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকা লৈ বিস্তাৰিত প্ৰাচীন ভাৰতীয় উৎকৃষ্ট নিদৰ্শন হৈছে বৈদিক আৰু সংস্কৃত। বেদ এই সময়ছোৱাৰে ৰচনা। খ্ৰীঃপূঃ ষষ্ঠ শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ দশম শতিকালৈ মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ নিদৰ্শন পালি, অশোকৰ অনুশাসনৰ ভাষা, সাহিত্যিক প্ৰাকৃত আৰু অপভ্ৰংশ ভাষাই দাঙি ধৰে। খ্ৰীঃ দশম শতিকাৰ পৰা নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ স্তৰৰ অন্তৰ্গত হিন্দী, বাংলা, ওড়িয়া, অসমীয়া, মাৰাঠী, গুজৰাটী আদি ভাষাবোৰ।

২.৩.২ চীন-তিব্বতীয় বা তিব্বত চীনীয় ভাষাগোষ্ঠী

পূব আৰু দক্ষিণ-পূব এছিয়াৰ বৃহৎ এলেকাজুৰি তিব্বত চীনীয় বা চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠী প্ৰচলিত হৈ আছে। চীন দেশৰ ইয়াংছিকিয়াং আৰু হোৱাংহো নদীৰ উৎপত্তি স্থলেই এই ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান আছিল বুলি অনুমান কৰা হয়। জাতিগত

দৃষ্টিত মংগোলয়ডৰ অন্তর্গত। এই ভাষাগোষ্ঠী দুটা প্রধান ভাগত ভাগ কৰা হৈছে ঃ তিব্বত-বর্মী আৰু থাই-চীনীয় বা শ্যাম-চীনীয়। তিব্বত-বর্মী শাখাক হিমালয়ী, উত্তৰ-অসম, অসম-বর্মী আৰু তিব্বতী এই চাৰিটা উপ শাখাত ভগোৱা হৈছে।

হিমালয়ী উপশাখাৰ ভাষাবোৰ হিমালয়ৰ ওচৰ-পাজৰৰ ঠাই নেপাল, ভূটান, চিকিম আদিত প্রচলিত। ইয়াৰ ভাষাবোৰৰ ভিতৰত নেপালত প্রচলিত নেৱাৰীয়ে প্রধান স্থান দখল কৰি প্রায় তিনি লাখ লোকৰ মুখৰ ভাষা ৰূপত বর্তি আছে। চিকিমত প্রচলিত ৰংগ ভাষা প্রায় পঁচিশ হাজাৰ লোকে কয়। লগতে কানৌৰী, কিৰান্তী, ধিমাল, মুর্মী, মগৰ আদি ভাষা কোৱা লোকসকল হিমালয় উপত্যকালৈ আহি অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠীৰ লগত মিহলি হৈ পৰিল।

উত্তৰ অসম উপশাখাৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহৰ ভিতৰত আদি বা আবৰ, মিছিং, অকা, ডফলা, মিছিমি জনগোষ্ঠীৰ ভাষাবোৰৰ প্রচলন আছে। মিছিংসকলৰ পর্বতীয়া আৰু ভৈয়াম এই দুই ভাগৰ মাজত যথেষ্ট বৈসাদৃশ্য আছে। ব্রহ্মপুত্র আৰু ইয়াৰ আশে-পাশে যোৰহাট, শিৱসাগৰ, লক্ষীমপুৰ, ডিব্রুগড়, দৰং, শোণিতপুৰ জিলাত ভৈয়ামৰ মিছিংসকলৰ বসতি। পর্বতীয়া মিছিঙৰ লগত ডফলা ভাষাৰ সাদৃশ্য বিচাৰি পোৱা যায়।

অসম-বর্মী উপশাখাৰ অন্তর্গত ভাষাবোৰক বড়ো-নাগা, কুকিচীন আৰু বর্মী এই তিনিটা ভাগত ভগোৱা হৈছে। পূর্বতে বড়ো- নাগা একটা ফৈদৰে আছিল। অসমৰ উত্তৰ-পূব কোণেৰে সোমাই উত্তৰ-বংগ, পূর্ব-বংগ, ত্রিপুৰা পর্যন্ত বিয়পি থকাসকল বড়ো হিচাপে আৰু যিসকল নাগা পাহাৰত গৈ বসবাস কৰিলে তেওঁলোক নাগা বা নগা হিচাপে পৰিচিত হয়। বড়ো ফৈদৰ লোকসকল সৰু সৰু গোটত ভাৰতৰ পূব অঞ্চলত বিয়পি ৰাজ্য গঠন কৰি শাসন চলোৱাৰ বিৱৰণ বুৰঞ্জীয়ে দিয়ে। অসমৰ পূব, মধ্য, দক্ষিণ, পশ্চিম অঞ্চলৰ উপৰি গাৰো পাহাৰ, ত্রিপুৰা, কোচবিহাৰ আদিতো নিজৰ বসতি স্থায়ী কৰে। এই উপশাখাৰ ভাষাবোৰ বড়ো, গাৰো,ৰাভা, লালুং বা তিৰা, হাজং, তিপৰা, চুটিয়া, ডিমাচা আদিৰ ভিতৰত কামৰূপ, গোৱলপাৰা, দৰং জিলাত বাস কৰা লোকৰ বড়ো ভাষাই শ্রেষ্ঠত্ব লাভ কৰিছে। নিজকে ডিমা-ফিচা বা ডিমা নৈৰ সন্তান বুলি পৰিচয় দিয়া ডিমাচাসকল উত্তৰ-কাছাৰ জিলাত বসতি কৰি নিজস্ব ভাষাৰ সমৃদ্ধিৰ বাবে কার্যত ৰত হৈ আছে। মেঘালয়, অসমৰ কামৰূপ, গোৱালপাৰা, ত্রিপুৰা আদিত বসবাস কৰি থকা গাৰোসকলৰ মুখৰ ভাষাগাৰো। তেওঁলোকৰ আৰে, ছিছাক, মাৎছি, গাৰাগানছিং, আটং, ৰুগা, মেগাম, আৰেৰ এইকেইটা ফৈদৰ ভিতৰত আৰেৰ পৰা বর্তমানৰ মান্য ৰূপটি লোৱা হৈছে। চুটিয়া ভাষা সম্পর্কত বুৰঞ্জীত যথেষ্ট তথ্য পোৱা যায়। ষোড়শ শতিকাত প্রথমার্ধত আহোমসকলৰ হাতত পৰাজয় বৰণ কৰা চুটিয়াসকলৰ ভাষাও লোপ হোৱাৰ পথত আগবাঢ়ে। বর্তমান শিৱসাগৰ, লক্ষিমপুৰ, ডিব্রুগড়, দৰঙত বাস কৰা কেবল পুৰোহিত শ্রেণীৰ দেউৰীসকলৰ মাজতহে এই ভাষা জীয়াই আছে। ৰাভাসকলৰ আঠটা ফৈদৰ পাতিৰ বাহিৰে ৰংদানি, মাইটৰিৰ মাজতহে ৰাভা ভাষা চলি আছে। অসমৰ নগাঁও, কামৰূপ, শিৱসাগৰত বাস কৰা তিৰা লোকসকলে অসমীয়া সংস্কৃতিৰ প্রভাৱ নিজৰ

ভাষাটি অসমীয়া কৰিয়েই লৈছে। হাজং ভাষা কোৱা লোক খাছী-জয়ন্তীয়া, গাৰো পাহাৰৰ দাঁতি কাষৰত প্ৰচলিত। তিপৰা ভাষা কোৱা লোক ত্ৰিপুৰা আৰু বাংলাদেশত আছে। বড়ো ফৈদৰ কোচসকলে হিন্দু ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰি নিজৰ ভাষাও লোপ কৰি পেলায়। বৰ্তমানৰ উত্তৰ বংগ আৰু গোৱালপাৰাত থকা 'ৰাজবংশী'সকলৰ মাজত এই ভাষাৰ অৱশিষ্ট পোৱা যায়। কিন্তু মেঘালয় আৰু অসমৰ সীমামূ�ৰীয়া অঞ্চলত বসবাস কৰা কোচ (তিব্বত-বৰ্মীৰ ভাষী)সকলৰ মাজত পূৰ্ণ মাত্ৰে এই ভাষা ৰক্ষিত আছে।

নাগা উপশাখাৰ ভাষাসমূহ নাগালেণ্ড, মণিপুৰ, উত্তৰ কাছাৰ আদিত প্ৰচলিত। নাগা লোকসকলৰ মাজত প্ৰচলিত ভাষাবোৰৰ মাজত আঞ্চলিক বৈসাদৃশ্য অনেক। তেওঁলোকৰ আও, লঠা, আংগামী, ছেমা, ৰেংমা, কন্যাক আদি প্ৰতিটো ফৈদৰ মাজত একোটাকৈ উপভাষা আছে। ভাষাৰ এনে পাৰ্থক্যৰ বাবে এওঁলোকে ভাব-বিনিময়ৰ বাবে 'নাগামিজ' ভাষাৰ ব্যৱহাৰ কৰে।

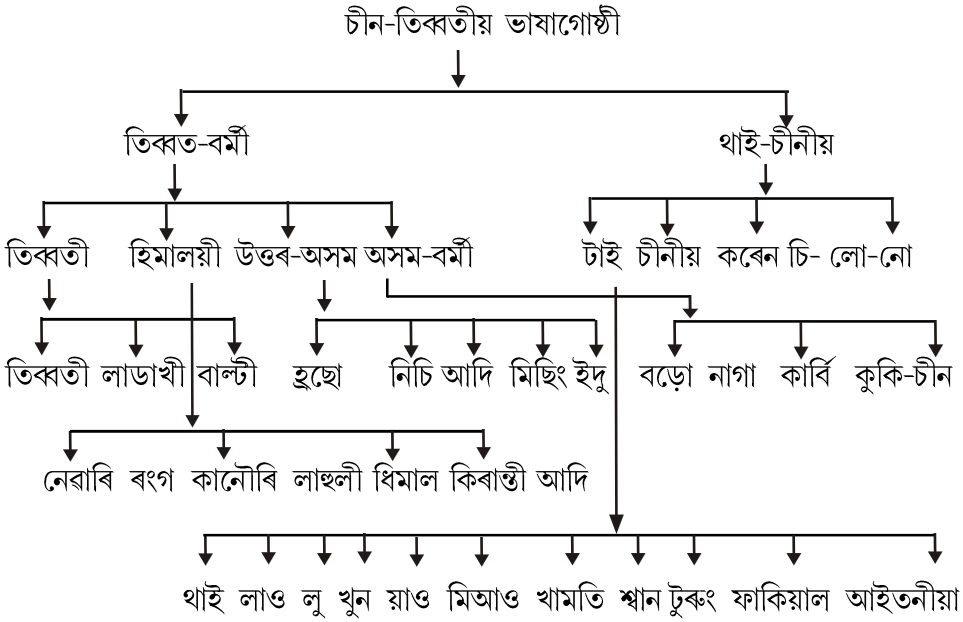
কুকি-চীন শাখাৰ অন্তৰ্গত সাহিত্য-সম্পদত চহকী ভাষা মেইটেই মণিপুৰ আৰু মিজো পাহাৰত প্ৰচলিত। এই শাখাৰ অন্য এটি ভাষা মিজো এসময়ত লুচাই পাহাৰত কথিত হৈ আছিল। বৰ্তমানৰ মিজো পাহাৰত থকা এই ভাষাত ৰোমান লিপি ব্যৱহাৰ কৰি সাহিত্যাদি সৃষ্টি হৈছে। কাৰ্বি ভাষা অসমৰ কাৰ্বি আংলং জিলা, শিৱসাগৰ, নগাঁও, উত্তৰ কাছাৰ জিলাত প্ৰচলিত। মৌখিক সাহিত্যত এই ভাষা বৰ চহকী। অসমৰ সীমান্তৱৰ্তী, অৰুণাচলত বাস কৰা নক্‌টে, আপাটানি, টাগিন, মনপা, চিংফৌ, টাংচা, গালং আদি উপজাতিৰ মাজত এই শাখাৰ ভাষা উত্তৰ-অসম আৰু অসম-বৰ্মী শাখাৰ ভিতৰুৱা। খ্ৰীঃ একাদশ শতিকাত প্ৰাচীন নিদৰ্শন লাভ কৰা বৰ্মী ভাষা ম্যানমাৰত প্ৰচলিত। পালি ভাষাৰ দ্বাৰা এই ভাষা বৰকৈ প্ৰভাৱিত। ভাৰতৰ তিব্বত আৰু পশ্চিম হিমালয়ত তিব্বতী ভাষা চলে। বৌদ্ধধৰ্মৰে প্ৰভাৱিত ভাষাটিত পুৰণি কালৰে পৰা সাহিত্য সৃষ্টি হৈছে। তিব্বতী উপশাখাৰ ভাষা কিছুমান পশ্চিম হিমালয়, লাডাখ, বাল্টিস্থানত প্ৰচলিত।

শ্যাম-চীনীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ উপশাখাৰ অন্যতম ভাষা শ্যামী, লাও, লু, খুন মিআও, শ্বান, আহোম, খামতি, টুৰুং, আইতনীয়া, ফাকিয়াল আদি ভাষা থাইলেণ্ড, লাওছ, ছালুইন নৈৰ উপত্যকা, চীনৰ দক্ষিণত, ব্ৰহ্মদেশ আৰু ভাৰতত প্ৰচলিত। প্ৰাচীন কালৰে পৰা ৰাজনৈতিক উত্থান-পতন-যুদ্ধাদিৰ বাবে টাই ভাষাসমূহে সংমিশ্ৰিত ৰূপ লাভ কৰিছে। আনহাতে এই শাখাৰ কিছু ভাষা সময়ৰ সোঁতত লোপ পাইছে। উচ্চ সংস্কৃতিসম্পন্ন টাইসকল উত্তৰ ব্ৰহ্মদেশৰ পৰাই ভাৰতৰ পূব অঞ্চলত বিয়পি পৰে। কিন্তু মূল একে হোৱা স্বত্বেও স্থানবিশেষে ভাষাৰ নাম ভিন ভিন। থাইলেণ্ডত থাই বা ছিয়ামী, চীনদেশত নিজকে টাই-নই, টাই মাও, টাই-মুং; ব্ৰহ্মদেশত টাই-লং; অসম আহোম, নৰা- খামজঙিয়া, ফাকিয়াল, আইতনীয়া আদি নামেৰে জনাজাত। ব্ৰহ্মদেশৰ উত্তৰ অঞ্চলৰ শ্বানসকলৰ ফৈদবোৰে ভাৰতত সোমাই অসমত বসতি স্থাপন কৰাৰ পাচত আহোম নামেৰে পৰিচিত হয়। এওঁলোকে অসমত ছশ বছৰ ৰাজত্ব

কৰি অসমীয়া ভাষাক আকোৱালি লয়। বুৰঞ্জী লেখা প্ৰথা আহোম সকলৰে অৱদান। পিছে বৰ্তমান তেওঁলোকৰ পুৰোহিত শ্ৰেণীৰ মাজতহে এই ভাষা জীয়াই আছে। টাই গোষ্ঠীৰ এটি উপশাখা টাই-ফাকে ভাষাটি অসমত বৰ্তমানেও প্ৰচলিত। ওঠৰশ শতিকাত অসমত প্ৰবেশ কৰি বাস কৰিবলৈ লৈছিল। খামটিসকলেও একেলগে উত্তৰ ব্ৰহ্মদেশৰ ইৰাবতী নৈৰ উপত্যকাৰ পৰা আহি অসমৰ পূব অঞ্চলত আৰু অৰুণাচলৰ লোহিত জিলাত বসতি আৰম্ভ কৰে। এওঁলোকে নিজা ভাষা ব্যৱহাৰ কৰে। ঊনবিংশ শতিকাত টাই-তুৰুং আৰু টাই-আইতনীয়াসকল ব্ৰহ্মদেশৰ পৰা আহি অসমত বাস কৰিবলৈ লৈ ক্ৰমাৎ অসমীয়া ভাষী হ'বলৈ আৰম্ভ কৰে। টাই-খামায়াঙ সকলৰ দুটা ফৈদ নৰা আৰু খামজঙীয়া। ব্ৰহ্মদেশৰ পৰা অসমলৈ নৰাসকল ত্ৰয়োদশ শতিকাত আৰু খামজঙীয়াসকল অষ্টাদশ শতিকাত আহি গোলাঘাট, যোৰহাট, ডিব্ৰুগড় আৰু অৰুণাচলত বাস কৰিবলৈ লৈ নিজৰ ভাষা-সংস্কৃতিৰ উন্নতিত মন দিয়ে যদিও অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰভাৱত পাছলৈ অসমীয়া ভাষা-সংস্কৃতিকে আঁকোৱালি লয়।

চীনীয় উপশাখাৰ অন্তৰ্গত চীন দেশত প্ৰচলিত চীনা ভাষা প্ৰধান। প্ৰাচীন চীনীয় ভাষাৰ নিদৰ্শন চাৰি হাজাৰ বছৰৰ আগতে প্ৰত্নলিপিৰ মাজত পোৱা গৈছিল। চীনা ভাষাত চাৰিটা সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ স্তৰ দেখা লক্ষ্য কৰা যায়। প্ৰত্ন চীনীয়, প্ৰাচীন চীনীয়, মধ্য-চীনীয় আৰু আধুনিক চীনীয় যুগ। বিভিন্ন উপভাষাৰ ভিতৰত বু, মিন, ফুচু উল্লেখ কৰিবলগীয়া। উত্তৰ অঞ্চলৰ উপভাষা মাণ্ডাৰীণ চীন দেশৰ সাহিত্যিক ভাষা।

শ্যাম-চীনীয়ৰ শাখা-কাৱেণ, চি-লো-নো আদি ইৰাবতী, ইয়াংছিকিয়াং নৈৰ অৱবাহিকা অঞ্চলত চলে। অৱশ্যে ইহঁতৰ বিভিন্ন শাখা থাকিলেও চীনীয়ৰ নিচিনা উল্লেখযোগ্য নহয়।

২.৩.৩ ছেমীয়-হেমীয়

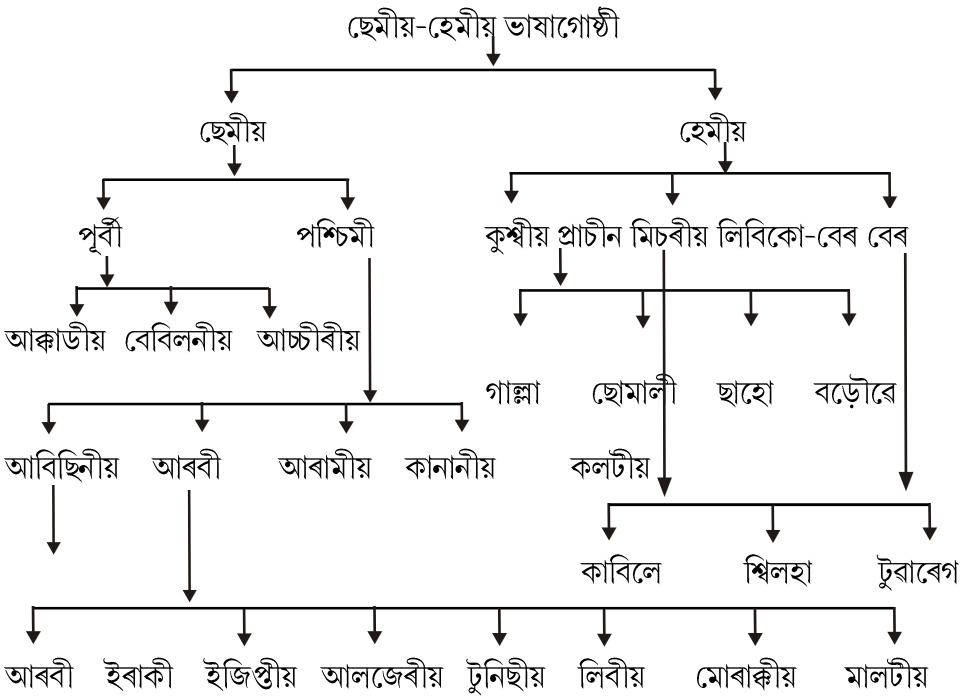
এছিয়া আৰু আফ্ৰিকাৰ প্ৰায়ভাগ অঞ্চল আগুৰি থকা ভাষাগোষ্ঠীটো হৈছে ছেমীয়-হেমীয়। সেয়ে কিছু সংখ্যক ভাষাবিদে 'আফ্ৰো-এছীয়' নামটিহে পচন্দ কৰে। আনহাতে কিছু সংখ্যক একেটা ভাষাগোষ্ঠী বুলিব নিবিচাৰি দুটা সুকীয়া ভাষাগোষ্ঠী হিচাপে গণ্য কৰিব বিচাৰে। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ লগত এই ভাষাগোষ্ঠীৰ অতীজৰে পৰা ওচৰ সম্পৰ্ক থকা বাবে দুয়োটি গোষ্ঠীৰ ভাষাৰ মাজত যথেষ্ট সাদৃশ্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। মেচোপটেমীয়াত দুয়ো গোষ্ঠীৰ লোক একেলগে বাস কৰাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত সাংস্কৃতিক সম্পৰ্কও স্থাপিত হৈছিল। ভাৰতীয় আৰ্য অন্তৰ্গত ভাষা 'খৰিবোলি'ৰ অন্যতম সাহিত্যিক ৰূপ উৰ্দুত ছেমীয় শাখাৰ প্ৰভাৱ মন কৰিবলগীয়া। অৱশ্যে ছেমীয়-হেমীয় অন্তৰ্মুখী শ্লিষ্ট আৰু ইণ্ডো-ইউৰোপীয় বহিৰ্মুখী শ্লিষ্ট শ্ৰেণীৰ। ভাষাবিদসকলে পুৰণিকালৰে পৰা দুয়োটি ভাষাগোষ্ঠীৰ মাজৰ মিল-অমিল বিশ্লেষণ কৰিবলৈ যত্ন কৰি আহিছে। ছেমীয়-হেমীয় গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত ভাষাসমূহ বিশেষকৈ আৰব, ইৰাক, ছিৰিয়া, ইজৰাইল, জৰ্ডান, ইজিপ্ত, মৰক্কো, ইথিওপিয়া আদি ঠাইত প্ৰচলিত।

ছেমীয় শাখাক প্ৰধানকৈ দুটা ভাগত ভগোৱা হয়— পূৰ্বী আৰু পশ্চিমী। পূৰ্বী উপশাখাৰ ভাষাসমূহ হ'ল ঃ আক্কাডীয়, বেবিলনীয়, আচ্ছিৰীয়। এই ভাষাবোৰ বৰ্তমান অপ্ৰচলিত। পশ্চিমা উপশাখাৰ ভাষাসমূহৰ ভিতৰত আৰামীয়, আৰবী, আবিছিনীয় উল্লেখযোগ্য। এই কেইটা ভাষাই এই ভাষাগোষ্ঠীৰ প্ৰধান বুলিব পাৰি। আক্কাডীয়সকলেই প্ৰথম ছেমীয় ভাষী ৰূপত চুমেৰীয়সকলক জয় কৰি মেছোপটেমীয়াত নিজৰ আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিছিল। পাছলৈ বেবিলনীয়সকলৰ হেঁচাত আক্কাডীয়ৰ শক্তি কমি গ'ল আৰু চুমেৰীয় ভাষা-সংস্কৃতিকৰ প্ৰভাৱেৰে প্ৰাচীন বেবিলনত ছেমীয় ভাষা প্ৰতিষ্ঠা হ'ল। কিন্তু অচ্ছিৰীয়সকলৰ ওচৰত বেবিলনীয়সকল পৰাভূত হোৱাত আছিৰীয় সাম্ৰাজ আৰু ভাষা প্ৰতিষ্ঠ হ'ল। খ্ৰীঃপূঃ সপ্তম শতিকাত এই ভাষাও লুপ্ত হৈ যায়। আৰব মালভূমিৰ কানান প্ৰদেশত ছেমীয় গোষ্ঠীৰ কানানী ভাষাই নিজৰ অস্তিত্ব বজাই ৰাখিছিল। ছেমীয় গোষ্ঠীৰ এই ভাষাৰ অন্তৰ্গত হিব্ৰু ভাষাত খ্ৰীঃপূঃ অষ্টম শতিকাতেই প্ৰাচীন নিদৰ্শন পোৱা যায়। পিছে পণ্ডিতসকলে কেবল ধৰ্মশাস্ত্ৰৰ ভাষা হিচাপে সীমাবদ্ধ ৰখাত ই এটা সময়ত লুপ্ত হৈ যায়। বৰ্তমান ইজৰাইল চৰকাৰৰ প্ৰচেষ্টাত হিব্ৰু ভাষাই পুনৰ জীৱন লাভ কৰি এই স্থানত কথিত ভাষা ৰূপে প্ৰচলিত হৈছে।

পশ্চিমা উপশাখাৰ আৰামীয় ভাষা পশ্চিম এছিয়া আৰু ইজিপ্তৰ বাণিজ্যিক লেনদেনৰ ভাষা আছিল। আৰামীয়সকলে জেৰুজালেম ধ্বংস কৰাৰ পাচত হিব্ৰুৰ ঠাইত আৰামীয় ভাষা প্ৰচলন হৈছিল। ইহুদীসকলে ধৰ্মশাস্ত্ৰ প্ৰণয়ন আৰু চৰ্চাত ব্যৱহৃত এই ভাষাটি পেলেষ্টাইনৰ প্ৰধান ভাষা ৰূপেও নিজৰ আসন দখল কৰি আছিল, আৰবী ভাষা সোমাই আসনচ্যুত কৰাত আৰামীয় ভাষা লুপ্ত হৈ গ'ল। কিন্তু ছিৰিয়াত খৃষ্টানসকলৰ মাজতহে এই

ভাষা জীয়াই থাকে আৰু পৰৱৰ্তীকালত আধুনিক ছিৰীয় ভাষাৰ জন্ম দিয়ে। ছেমীয়সকলৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ভাষা আৰবী সপ্তম শতিকাৰ পৰাই ইউৰোপ, আফ্ৰিকা, এছিয়াৰ ভিন ভিন ঠাইত প্ৰচলিত হৈ আহিছে। ইছলাম ধৰ্মৰ লোকসকলৰ ৰাজ্যবিস্তাৰ আৰু ধৰ্মীয় চেতনাৰ প্ৰবলতাই টুৰস্ক, ইৰাণ, ভাৰতবৰ্ষ, ইণ্ডোনেছীয়া, চীন, ফিলিপাইন, মালয় আদি স্থানত আৰবী ভাষা বিস্তাৰিত হৈছিল। লগতে ইউৰোপ আৰু আফ্ৰিকাৰ বিভিন্ন ঠাইতো বিয়পি পৰে। কো�ৰাণৰ ভাষাই মূল ছেমীয়ৰ বৈশিষ্ট্য ৰক্ষা কৰা প্ৰাচীন আৰবীৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰে। বহু ঠাই দখল কৰাৰ ফলত আৰবী ভাষাৰ যথেষ্ট উপভাষাৰ সৃষ্টি হয়। সেইবোৰ হ'ল ঃ আধুনিক আৰবী, ইৰাকী, ইজিপ্তীয়, টুনিছীয়, লিবীয়, আলেজেৰীয়, ছিৰীয়-পেলেষ্টিনীয়, মোৰক্কীয় আৰু আৰবী-ইটালীয় ভাষাৰ সংমিশ্ৰণত গঢ়ি উঠা মালটীয় মিশ্ৰ উপভাষা। প্ৰাচীন আৰবত অংক, গ্ৰহতত্ত্ব, ৰসায়ন আদি চৰ্চা বহলভাৱে হৈছিল; ইটালী, স্পেনীয় ফৰাচী ভাষাৰ জৰিয়তে ইংৰাজী ভাষালৈ অলগবেৰা, অলচাইল, অকালডিৰৌ, ডনেতিহ, ণাদৰি আদি শব্দবোৰ আগমন ঘটে। ৩৮২ খ্ৰীঃৰ শিলালিপিৰ মাজত আৰবীৰ প্ৰাচীন নিদৰ্শন পোৱা গৈছে। আবিছিনীয় উপশাখাৰ অন্তৰ্গত ভাষাবোৰৰ ভিতৰত আমহাৰীয় প্ৰদান। বৰ্তমান ইথিওপিয়াৰ ৰাষ্ট্ৰভাষা আমহাৰীয় প্ৰায় আঠ নিযুতমান লোকৰ দ্বাৰা কথিত আৰু সাহিত্যও সৃষ্টি হৈছে। খ্ৰীঃপূঃ চতুৰ্থ শতিকাত হেমীয়সকলক খেদি ছেমীয়ভাষীয়ে আবিছিনত প্ৰৱেশ কৰে; ছেমীয়-হেমীয়ৰ প্ৰভাৱিত আমহাৰীয় ভাষা অন্যান্য ভাষাৰ পৰা সেইকাৰণে পৃথক।

হেমীয় শাখাৰ ভিতৰত উল্লেখ কৰিব পৰা ভাষা মিছৰীয়ৰ প্ৰাচীন ৰূপ খ্ৰীঃপূঃ চাৰি হাজাৰৰ প্ৰত্নলেখত পোৱা গৈছে। এই ভাষা ৰোমানসকলে ইজিপ্ত আক্ৰমণ কৰাৰ সময়ত প্ৰায় নোহোৱা হৈ আৰবসকলৰ আক্ৰমণত একেবাৰে লুপ্ত হৈ পৰে। প্ৰাচীন মিছৰৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা কপটীয় ভাষাটি আৰবীসকলৰ প্ৰভাৱত লুপ্ত হ'লেও বৰ্তমান ধৰ্মীয় উপাসনাৰ ভাষা হিচাপে ইজিপ্ত, ইথিওপিয়া, ছুডানৰ খ্ৰীষ্টিয়ান লোকে ব্যৱহাৰ কৰে। হেমীয় শাখাৰ অন্য উপশাখা লিবিকো বেৰবেৰৰ পৰা বিকশিত আধুনিক ভাষা কাবিলে, শ্বিলহা, টুৱাৰেগ লিবিয়া, মৰক্কো, ছাহাৰ, কানাৰী আদিত আৰবী ভাষাৰ লগতে ব্যৱহৃত হৈ আছে। কুশ্বীয়ৰ পৰা বিকাশ লাভ কৰা গাল্লা, ছোমালী, ছাহো, বড়ৌৱে ভাষা ইথিওপিয়া, ছোমালিলেণ্ডত প্ৰচলিত হৈ আছে।

২.৩.৪ অষ্ট্রিক

পৃথিৱীত প্ৰচলিত বিভিন্ন ভাষাগোষ্ঠীসমূহৰ ভিতৰত এই গোষ্ঠীটিক উল্লেখযোগ্য বুলি কোৱা হৈছে। ভাৰতবৰ্ষ, ব্ৰহ্মদেশ, ইণ্ডোনেচীয়, ফিজি, হাৱাই, টাইটি আদি ঠাইত এই ভাষাগোষ্ঠীৰ ভাষাসমূহৰ প্ৰচলন আছে। কিছুমান ভাষাবিদে মালয়-পলিনেছীয়' বুলি নাম দি আলোচনা কৰে। নৃতাত্ত্বিক পণ্ডিত পাটেৰ স্মিডটে ইয়াৰ লগত কোল-মুণ্ডা, মোনখোমেৰ ভাষাবোৰৰ প্ৰণালীৱদ্ধ আলোচনা কৰি একেটা গোষ্ঠীৰ ভিতৰুৱা কৰি অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠী বুলি অভিহিত কৰিছে। অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠী প্ৰধান দুটা ভাগ ঃ অষ্ট্র-এছীয় আৰু অষ্ট্র'নেছীয়।

অষ্ট্র-এছীয় শাখাক আকৌ দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে— কোল বা মুণ্ডা আৰু মোন-খোমেৰ। ভাৰতবৰ্ষৰ পশ্চিম বংগ, ওড়িশা, মধ্যপ্ৰদেশ আদি ঠাইত প্ৰচলিত এই গোষ্ঠীৰ ভাষাসমূহ হৈছে চাওতালী, মুণ্ডাৰী, ভূমিজ, হো, খৰীয়া, শবৰ, জুয়াং, কুৰ্কু আদি। অসমৰ চাহ উদ্যোগৰ প্ৰতিষ্ঠা কালত মধ্য ভাৰতৰ বিভিন্ন স্থানৰ পৰা অনা অধিক সংখ্যক লোকেই কোল উপশাখাৰ ভিতৰুৱা ভাষাৰে কথা কয়। অৱশ্যে পাছলৈ অসমীয়া ভাষীসকলৰ লগত মিশ্ৰণ ঘটি ভাষাবোৰৰ পূৰ্বৰ ৰূপ হেৰুৱাই পেলায়।

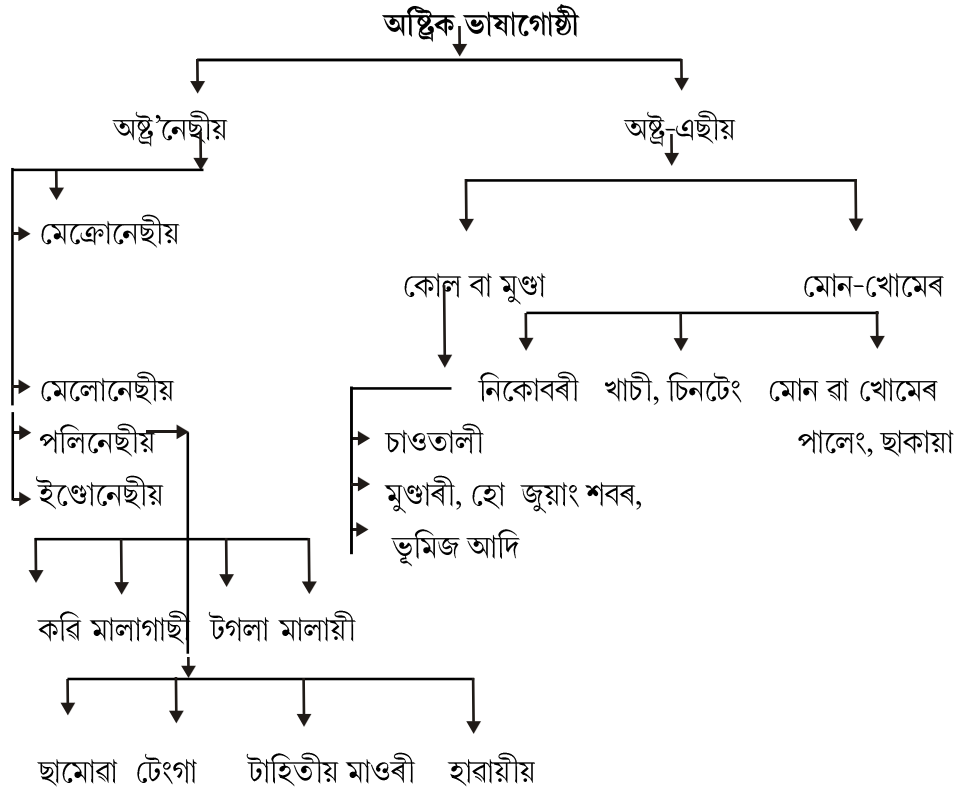
মোন-খোমেৰ উপশাখাৰ ভাষাসমূহৰ ভিতৰত নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জৰ নিকোবৰী, মেঘালয়ত কথিত খাচী আৰু জয়ন্তীয়া বা ছিনটেং, ব্ৰহ্মদেশ আৰু শ্যামদেশৰ পালীঙ আৰু ৰা, কম্বোজৰ খমেৰ, ইণ্ডোনেছীয়াৰ স্তিয়েং আৰু বাহনাৰ, মালয়ৰ ছাকায়া ভাষাৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। কোনো কোনো ভাষাবিদে খাছী আৰু নিকোবৰীক অষ্ট্ৰ'-এছিয়ৰ এটা বেলেগ উপশাখা বুলিহে গণ্য কৰে। একাদশ শতিকাৰ শিলালিপিত নিদৰ্শন পোৱা মোন ভাষাৰ লগত ৰূপতাত্ত্বিক দিশত সাদৃশ্যই ইয়াৰ কাৰণ বুলিব পাৰি। মোন ভাষাৰ আন নাম 'তালৈঙ'। মোন ভাষা ব্ৰহ্মদেশত আঢ়ৈ লাখ আৰু খোমেৰ ভাষা কম্বোদিয়াত পোন্ধৰ লাখ মানুহে কয়।

ভাৰতলৈ অষ্ট্ৰিসকলৰ আগমনক লৈ বিভিন্ন পণ্ডিতে বিভিন্ন মত দিয়া দেখা যায়। খ্ৰীঃপূঃ আঢ়ৈ হাজাৰ বছৰমান আগতে এই ভাষাগোষ্ঠীৰ ভিন ভিন শাখাবোৰ ভাৰতত প্ৰবেশ কৰিছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। সংস্কৃত সাহিত্যত নিষাদ, শবৰ, কোল্ল, ভিল্ল বুলি এওঁলোকক কোৱা হৈছে। এই গোষ্ঠীৰ যিসকল লোক অৰণ্যত বাস কৰিছিল আৰ্যসকলে তেওঁলোকক এনেবোৰ নামেৰে বুজাইছিল। আনহাতে এচাম পণ্ডিতে ক'ব খোজে যে, অষ্ট্ৰিক ভাষী লোকসকল উত্তৰ ইণ্ডোনেচীয়ৰ পৰা ভাৰতৰ উত্তৰ-পূব পিনেৰে সোমাই অসমৰ মাজেৰে আন আন ৰাজ্যলৈ প্ৰসাৰিত হয়। কিছু সংখ্যকে ক'ব খোজে, প্ৰথমতে পশ্চিম এছীয়াত বাস কৰি তাৰ পাছত ভাৰতলৈ আহে। শেষতহে ব্ৰহ্মদেশ, মালয়, ফিজিলৈ বিয়পি পৰে। যি নহওক ভাৰতত প্ৰচলিত এই ভাষা গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত কোনো এটি ভাষা উন্নত বুলি ক'ব নোৱাৰি। খ্ৰীষ্টান মিছনাৰীসকলৰ যত্নত খাছী-চাওতালী, মুণ্ডাৰী ভাষাত বিবিধ ৰচনা প্ৰকাশ পাইছিল। স্বাধীনোত্তৰ কালত এই পৰিবেশ সলনি হোৱাত উপৰোক্ত ভাষাবোৰৰ উন্নতিৰ বাবে প্ৰেৰণা দিয়া সংগঠনৰ অভাব নোহোৱা হ'ল। তথাপি প্ৰাচীন অধিবাসী হিচাপে আৰু কৃষি সভ্যতাৰ সূচনা, চিত্ৰবিদ্যাৰ বিকাশ আদিৰ ক্ষেত্ৰত অষ্ট্ৰিক ভাষাগোষ্ঠীৰ এই শাখাৰ নাম ল'বই লাগিব।

ভৌগোলিক পৰিবেশৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি অষ্ট্ৰ'নেছীয় শাখাৰ অন্তৰ্গত ভাষাবোৰক ভাগ কৰা হৈছে। ইণ্ডোনেছীয়, মেলানেছীয়, পলিনেছীয়, মেক্ৰানেছীয় আদি শাখাৰ অন্তৰ্গত ভাষাসমূহ মালয় দ্বীপপুঞ্জ, ফিজি, মাদাগাস্কাৰ, নিউজিলেণ্ড, টাহিটি, হাৱাই, ছামোৱা আদি ঠাইত প্ৰচলিত। বিভিন্ন স্থানত বিক্ষিপ্ত ৰূপত থকা বাবে ভাষাবোৰৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক নিৰূপণ কৰা কঠিন। গোটেইবোৰ শাখাৰ ভিতৰত ইণ্ডোনেছীয় উপশাখা উল্লেখযোগ্য। এই উপশাখাৰ অন্তৰ্গত ভাষাৰ ভিতৰত মালাগাছী, মালয়, যৱদ্বীপীয় বা কৰি, টগলা উল্লেখ কৰিব পাৰি। মালয়ী অষ্ট্ৰ'নেছীয় উপশাখাৰ উল্লেখযোগ্য ভাষা। সংস্কৃত আৰু আৰবী ভাষাৰ শব্দসম্ভাৰেৰে এই ভাষা সমৃদ্ধ। ত্ৰয়োদশ শতিকাত ইছলাম ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰি আৰবী লিপিৰ ব্যৱহাৰ কৰে যদিও বৰ্তমান ৰোমান লিপিৰ প্ৰচলন হৈছে। মন কৰিবলগীয়া, ইণ্ডোনেছীয়ৰ ৰাষ্ট্ৰভাষা মালয় আৰু সুমাত্ৰাত কথিত উপভাষাক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই গঢ়ি উঠিছে। প্ৰায় পাঁচ

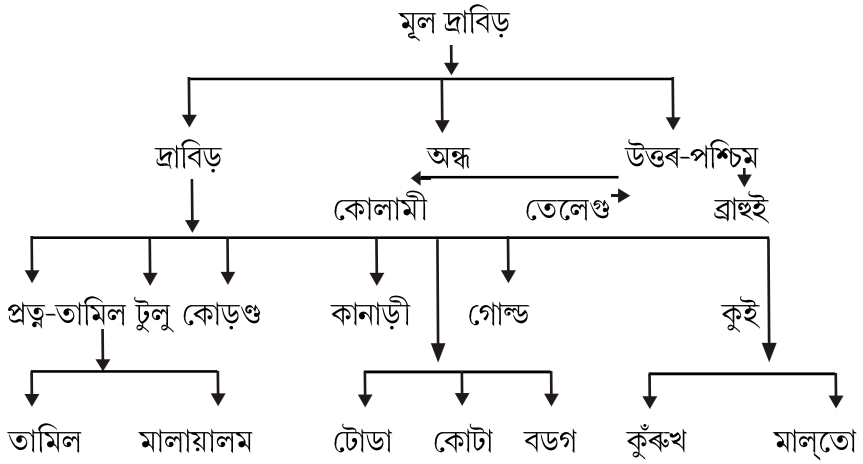
নিযুত জনসংখ্যাৰ ভাষা মালাগাছী মাদাগাস্কাৰৰ ভাষা। আকৌ ভাৰতৰ হিন্দু সংস্কৃতিয়ে প্ৰভাৱিত কৰা যৱদ্বীপীয় ভাষা সাহিত্য চহকী। যৱদ্বীপত প্ৰচলিত এই ভাষাৰ সৈতে ভাৰতীয় সভ্যতা সাঙোৰ খাই আছে। টগলা ভাষা ফিলিপাইনছত প্ৰচলিত।

মেলানেছীয় উপশাখাৰ ভাষাবোৰ পাপুৱা আৰু নিউজিলেণ্ডৰ মাজৰ দ্বীপপুঞ্জত প্ৰচলিত। পলিনেছীয় উপশাখাৰ ভিতৰত ছামোনা, টোংকা, মাওৰী, টাগিটীয়ৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। মেক্ৰোনেছীয় উপশাখাৰ অন্তৰ্গত ভাষাসমূহ ফিজি আৰু ওচৰ-পাজৰৰ দ্বীপসমূহত কথিত। অষ্ট্ৰ'নেছীয় শাখাৰ ভিতৰুৱা ইণ্ডোনেছীয় আৰু মেলোনেছীয় ভাষাবোৰ বাক্য গাঁথনিক স্তৰৰ ফালৰ পৰা 'উপসৰ্গীয়-পৰিসৰ্গীয় অশ্লিষ্ট' শ্ৰেণীৰ। কিন্তু মালয়ীত মধ্য যোগাত্মক ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য শব্দৰ মাজত সৰ্গ যোগ কৰাৰ উদাহৰণ পোৱা যায়। যেনে ঃ টগলা উপভাষাত 'Sulat' ধাতুৰ অৰ্থ 'লেখা'। মধ্যসৰ্গ যোগ কৰাৰ পাচত অৰ্থ হয় 'লেখিছিল'–Sungmulat (s-u-ng-m-ult) আনহাতে বেছিভাগ মূল শব্দৰ লগত যোগ হোৱা সৰ্গই মূল ৰূপৰ পৰিবৰ্তন নকৰে যদিও সৰ্গ যোগ হোৱাৰ এই বৈশিষ্ট্যই পলিনেছীয়ৰ ভাষাবোৰক আংশিক অশ্লিষ্ট বুলি অভিহিত কৰিবলৈ সুযোগ দিছে। আকৌ বাক্যগঠনৰ বিশ্লেষণধৰ্মী এনে কিছুমান বৈশিষ্ট্য আছে, যাৰ বাবে যোগাত্মক বিভাগৰ অন্তৰ্গত কৰাৰ বাবেও অসুবিধা হয়।

২.৩.৫ দ্রাবিড়

ভাৰতবর্ষৰ উপৰিও পাকিস্তান, বেলুচিস্তানৰ পর্বতীয় অঞ্চল আৰু শ্রীলংকাৰ উত্তৰ অঞ্চলত দ্রাবিড় ভাষাৰ প্রচলন আছে। এই ভাষাগোষ্ঠীৰ আদিম বাসস্থান সম্পর্কত সঠিক সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পৰা নাযায় যদিও পূব ভূমধ্য সাগৰীয় অঞ্চলেই আদিম বাসস্থান আছিল বুলি অনুমান কৰি লোৱা হৈছে। আনুমানিক খ্রীঃপূঃ তিনি হাজাৰ বছৰ আগতেই পূব ভূমধ্য সাগৰীয় অঞ্চলৰ পৰা ইৰাক-ইৰাণৰ মাজেৰে দ্রাবিড়সকল আহি বেলুচিস্তান, পাকিস্তানত উপস্থিত হৈছিল। সময়ত সেই ঠাইৰ পৰা ভাৰতৰ উত্তৰ-পূব অঞ্চলত বিয়পি পৰে। পৰৱর্তীকালত আর্যসকলৰ প্রতিপত্তি বৃদ্ধি পো�ৱাত নিজস্ব ভাষা-সংস্কৃতিৰ বৈশিষ্ট্যৰ সৈতে দাক্ষিণাত্যত বসবাস কৰিবলৈ লয়। এই সন্দর্ভত সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে তথ্য আগবঢ়াই কৈছে যে, ভূমধ্যসাগৰৰ লীছিয়াৰ লোকসকলে নিজকে 'তৃম্মিলি (Trimmili) বুলি পৰিচয় দিছিল। আকৌ খ্রীঃপূঃ পঞ্চম শতিকাত হিৰোডাটাছ এই নাম 'তের্মিলাই' বুলি লেখাৰ প্রমাণ পোৱা যায়। পৰৱর্তীসময়ত এই নামেৰে সৈতে ভাৰতলৈ আহে নামটি হয়গৈ 'দৃম্মিঝ'। চট্টোপাধ্যায়ে এইটো তেওঁলোকৰ জাতীয় নাম আছিল বুলি উল্লেখ কৰিছে। ইয়াৰ পৰাই পাচত সংস্কৃতত দ্রামিল, দ্রবিৰ বা দ্রাবিড় নামৰ উৎপত্তি হয়। দ্রাবিড় ভাষাৰ তিনিটা প্রধান শাখা-দ্রাবিড়, অন্ধ্র, উত্তৰ-পশ্চিম শাখা।

মূল দ্রাবিড়ৰ পৰা কোন সময়ত দ্রাবিড় ভাষাই মূলৰ আৰু নিজস্ব সুকীয়া বৈশিষ্ট্যৰে বিকাশৰ পথত অগ্রসৰ হয় তাৰ প্রমাণ দিব পৰা নাযায়। ভাৰতৰ দক্ষিণ অঞ্চলৰ ভিতৰত সর্বশ্রেষ্ঠ বুলি জনাজাত তামিল ভাষাতেই কেবল খ্রীঃ প্রথম শতিকামানৰ প্রাচীনতম নিদর্শন পোৱা গৈছে। ভাৰতৰ বাহিৰে শ্রীলংকাৰ উত্তৰ অংশত তামিল ভাষাৰ প্রচলন আছে। কেৰল প্রদেশ আৰু লাক্ষাদ্বীপত মালায়ালম বা মলায়ামল বা মালয়লী ভাষাৰ প্রচলন আছে। প্রাচীন তামিল ভাষাই কেৰলৰ পৰা সুকীয়া বৈশিষ্ট্যৰে মালায়লম নামেৰে প্রতিষ্ঠিত হয়। পিছত চতুর্থ শতিকাৰ মাজভাগৰ পৰা এই ভাষাৰ নিজৰ সাহিত্যৰ সোঁত প্রবাহিত হয়। সংস্কৃত ভাষাৰ প্রভাৱ থকা বৈশিষ্ট্যই এই ভাষাক তামিলৰ পৰা সুকীয়াকৈ ৰাখিছে। ত্রয়োদশ শতিকাৰ

শেষত ৰচিত ৰামায়ণ-মূলক সাহিত্যত মালায়ালমৰ প্ৰাচীন ৰূপ দেখা পোৱা যায়। **দ্ৰাবিড় শাখাৰ** প্ৰায় তৃতীয় স্থানত থকা কানাড়ী ভাষা দক্ষিণ ভাৰতৰ পশ্চিম-দক্ষিণ অঞ্চল আৰু মহীশূৰত কোৱা হয়। পঞ্চম শতিকাত প্ৰাচীন ৰূপৰ নিদৰ্শন শিলালিপিত পোৱা যায় যদিও নৱম শতিকাত ৰচিত 'কবিৰাজ মাৰ্গ' নামৰ কানাড়া ভাষাৰ পুথিয়ে ভাষাটিৰ ধাৰাবাহিকতা ৰক্ষা কৰিছে। সমদ্ধিশালী ভাষাটিত সংস্কৃতৰ প্ৰভাৱ মন কৰিবলগীয়া। শাখাটিৰ উপভাষাবিলাকৰ ভিতৰত 'টুনু' অন্যতম। কূৰ্গ আৰু মহীশূৰত এই ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। নীলগিৰি পৰ্বতীয় অঞ্চলৰ বড়্গ, টোডা বা কোটা উপজাতিৰ মাজত বড়্গ, টোডা ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। এই তিনিওটা নীলগিৰিৰ উপভাষা বুলি কথিত আছে। দ্ৰাবিড় শাখাৰ কিছু ভাষাৰ মধ্যপ্ৰদেশ, বিহা, ওড়িশাৰ বিভিন্ন ঠাইত প্ৰচলন আছে। সেইবোৰৰ ভিতৰত 'গোণ্ডী' বা গোড়' ভাষা নাম উল্লেখযোগ্য। ওৰাওঁ, কুই, পৰ্জি, ওল্লীৰ বিহাৰ আৰু ওড়িশাৰ অঞ্চল বিশেষে কোৱা দেখা যায়। অন্ধ্ৰ শাখাৰ ভিতৰত তেলুগু আৰু ক্ৰমান্বয়ে মৃত্যুমুখলৈ গতি কৰা কোমামী ভাষা প্ৰধান। দ্ৰাবিড় গোষ্ঠীৰ ভিতৰত সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ আৰু সৰ্বাধিধক কণ্ঠতাৰ সংখ্যা থকা তেলুগু ভাষা অন্ধ্ৰপ্ৰদেশত, মধ্যপ্ৰদেশত, মহাৰাষ্ট্ৰত প্ৰচলন আছে। একাদশ শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্ধত কবি উন্নয়ন ভট্টই কৰা মহাভাৰতৰ একাংশ অনুবাদেই তেলুগু সাহিত্যৰ প্ৰাচীন পুথি; কিন্তু খ্ৰীঃ সপ্তম শতিকাত শিলালিপিত প্ৰাচীন নিদৰ্শন প্ৰাপ্ত হৈছে। এই ভাষাত সংস্কৃত ভাষাৰ প্ৰভাৱ যথেষ্ট বেছি। উত্তৰ-পশ্চিম শাখাৰ ব্ৰাহুই ভাষা বৰ্তমান পাকিস্তানৰ বেলুচিস্তানত প্ৰচলিত। হয়তো ভাৰতলৈ অহা কোনোবা গোট বা দল এই স্থানত থাকি গৈছিল আৰু সময়ত তিনি লাখমান কণ্ঠতাৰ সংখ্যাৰে নিজস্ব প্ৰচেষ্টাৰে নামে-ভাষাই উজলি উঠিছে। বাক্যত ব্যৱহৃত পদসমূহৰ বিন্যাস-ৰীতিলৈ লক্ষ্য কৰি দ্ৰাবিড় ভাষাক 'পৰসৰ্গীয়-অশ্লিষ্ট' শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্গত বোলা হৈছে। যিবোৰ পদ বা শব্দ বচন, লিংগ, কাৰক, কাল আদি প্ৰকাশৰ বাবে মূলৰ লগত লগ লাগে সেইবোৰৰ প্ৰত্যেকৰে নিজৰ নিজৰ অস্তিত্ব, আছে, যাক প্ৰয়োজন হ'লে আন ঠাইত স্বতন্ত্ৰ ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। দ্ৰাবিড় ভাষাৰ এই বৈশিষ্ট্যটি উৰাল-আলটাই ভাষাগোষ্ঠীৰ সৈতে ৰিজাব পৰা যাব।

২.৩.৬ উৰাল-আল্‌টাই

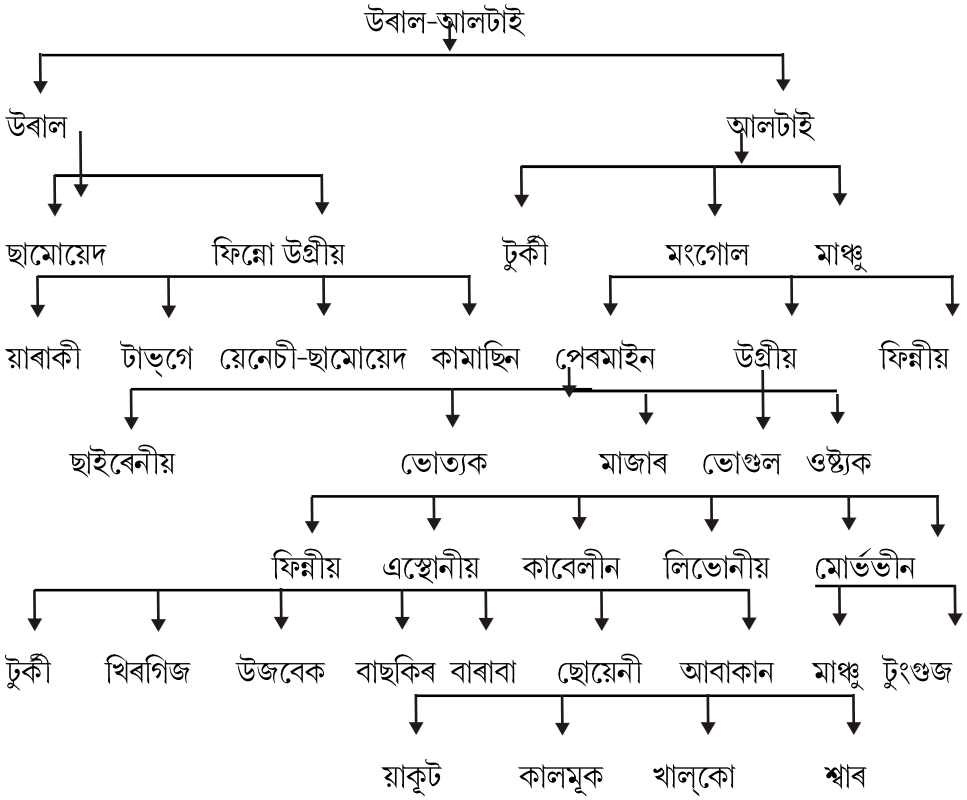
এই ভাষাগোষ্ঠীক পৃথিৱীৰ অন্যতম ভাষাগোষ্ঠী বুলি কোৱা হৈছে। প্ৰায় এশ নিযুতমান লোকে কোৱা উৰাল-আলটাই ভাষা ইউৰোপৰ উত্তৰ লেপলেণ্ড, ফিনলেণ্ড, এস্তোনিয়াৰ পৰা হাংগেৰী, বলকান উপদ্বীপৰ ইউৰোপৰ তুৰস্কৰ পৰা উত্তৰ মধ্য এছিয়া পৰ্যন্ত বিয়পি আছে। ধ্বনিগত পাৰ্থক্য আৰু শব্দৰ বৈচিত্ৰ্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বহুতে এই ভাষাগোষ্ঠীক দুটি পৃথক গোষ্ঠীহে বুলি দেখুৱাবলৈ বিচাৰে। মূলতে উৰাল আলটাই গোষ্ঠীৰ লোকসকল অঘৰী আছিল; গতিকে ভৌগলিক, সামাজিক কাৰণত এই পাৰ্থক্য অহাটো

স্বাভাৱিক। আনহাতে এই ভাষাত বহু পলমকৈ অর্থাৎ ত্রয়োদশ শতিকাৰ হাংগেৰীয়, ষোড়শ শতিকাত, মংগোল, একাদশ শতিকাত ফিন্নীয়, টুৰ্কী ভাষাৰ নিদর্শন পোৱা গৈছে। ৰূপতত্ত্বৰ ফালৰপৰা দুয়োটি একে ভাষাগোষ্ঠী বুলি বুজিব পাৰি। বাক্যৰ পদ বিশ্লেষণ কৰিলে ইয়াক পৰিসর্গীয় অশ্লিষ্ট শ্রেণীৰ বুলিব পাৰি। তুৰ্কী ভাষাৰ উদাহৰণ ঃ

এব-লেৰ ঘৰবোৰ

এব- লেৰ-ইম মোৰ-ঘৰ-বোৰ।

এই ভাষাগোষ্ঠীত লিংগ বৈচিত্র্য দেখা নাযায়। আনহাতে স্বৰসংগতিৰ লক্ষণ প্রায় একে ধৰণৰ;মূল ধাতুৰ যি স্বৰ থাকে, সর্গতো সেই একে স্ব লগ লাগে। বহুবচন বুজাবলৈ ধাতু আৰু প্রত্যয়ৰ মাজত বহু-বচনাত্মক প্রত্যয় যোগ কৰা হয়। এনেবোৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যৰে এটি ভাষাগোষ্ঠীৰ দুটি ভাগ ঃ উৰাল আৰু আলটাই।

ৰেখাচিত্রত উৰাল-আলটাই গোষ্ঠীৰ শাখাবোৰ উল্লেখ কৰা হৈছে। উৰাল গোষ্ঠীৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহক ‘ফিন্নো-উগ্রীয়’ আৰু ‘ছামোয়েদ’ এই দুই শাখাত ভাগ কৰা হৈছে। ফিন্নীয়ৰ অন্তর্গত এস্থোনীয়, ফিন্নীয়, কাৰেলীয়, লিভোনীয়, লাপ্রীয়, মোর্ডভনি ভাষা প্রধান। ১৫৪৮ খ্রীঃত বাইবেল অনুবাদ হোৱাৰ পাচত ‘ফিন্নীয়’ ভাষাৰ প্রাচীনতম সাহিত্যৰ নিদর্শন পোৱা যায়। আনহাতে কালেভালা’ নামৰ মহাকাব্য’ এই ভাষাৰ উল্লেখযোগ্য সাহিত্য কর্ম। লাপ্পীয় ভাষাৰ যথেষ্ট সংখ্যক উপভাষা আছে। উগ্রীয়ৰ অন্তর্গত ওষ্ট্যক, ভোগুল আৰু হাংগেৰীয় বা মাজ্যাৰা ভাষাৰ ভিতৰত হাংগেৰীত বাস কৰা লোকসকলক মেগিয়াৰ

বোলা হয়,গতিকে সেই ঠাইত প্ৰচলিত ভাষাৰ নামো মেগিয়াৰা। ত্ৰয়োদশ শতিকাত উগ্ৰীয়ৰ কেবল এই শাখাতেই সাহিত্যৰ নিদৰ্শন পোৱা ভাষাটি প্ৰায় বাৰ নিযুতমান লোকৰ কথিত ভাষা ৰূপে স্বীকৃত। ছাইবেৰিয়াত ওষ্ট্যক আৰু উৰাল পৰ্বতৰ সামান্য সংখ্যক মানুহৰমাজত এই ভাষা দুটিৰ প্ৰচলন আছে।

পেৰামাইন শাখাৰ অন্তৰ্গত ছাইৰেনীয় আৰু ভ্যোতকৰ ভিতৰত কেবল ছাইৰেনীয় ভাষাতহে সাহিত্য চৰ্চাৰ সম্ভেদ পোৱা যায় চতুৰ্দ্দশ শতিকাৰ পৰা। ছায়োয়েদ শাখাৰ ভাষাসমূহ শ্বেতসাগৰৰ পৰা ওহিয়েনেছী পৰ্যন্ত সিঁচৰিত হৈ আছে।

আল্টাই শাখাক টুৰ্কী, মংগোল, মঞ্চু এই তিনি ভাগত ভগোৱা হৈছে। ইয়াৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য টুৰ্কী উপশাখাৰ টুৰ্কী, খিৰগিজ, উজবেকা, বাছকৰি, বাৰবা, ছোয়েনী, আবাকান ভাষা পোৱা যায়। প্ৰায় ত্ৰিশ নিযুতমান লোকে কোৱা টুৰ্কী ভাষাত পোনতে আৰবী-ফাৰ্ছী ভাষাৰ শব্দৰে নিজৰ শব্দৰ ভঁৰাল টনকিয়াল কৰিছিল যদিও পাছলৈ ইয়াক পৰিবাৰ কৰাৰ প্ৰচেষ্টা চলায়। ভাষা-সাহিত্যৰ উন্নতি আৰু ৰোমান লিপিৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকে মোস্তাফা কামাল আটাটুকৰ নাম ল'ব বিচাৰে। খ্ৰীঃ অষ্টম শতিকাৰ শিলালিপিত এই ভাষাৰ কিছু নিদৰ্শন পোৱা গৈছিল। খিৰগিজ ভাষা কাস্পিয়ান-ভোলগাৰ পৰা আলটাই পৰ্বতলৈ; উজবেক টুৰস্কৰ পৰা চীনলৈ; বাছকৰি দক্ষিইউৰাইলত বাৰাব ইৰটিছ আৰু ওবিৰ মাজত; আবাকান বৈকাল হ্ৰদৰ কাঁষৰীয়া অঞ্চত প্ৰচলিত হৈ আছে।

মংগোল শাখাৰ অন্তৰ্গত অঘৰী জাতি কালামাগসকলৰ ভাষা কালমূক ছিংছিয়াঙৰ পৰা গোবী মৰুভূমি আলটাই পৰ্বতলৈ বিয়পি আছে। য়াকুট ভাষা ছাইবেৰীয়াৰ উত্তৰ-পূব অঞ্চলত, খালকো ভাষা গোবী মৰুভূমিৰ উত্তৰে আলটাইৰ ওচৰৰ ঠাইবোৰত, শ্বাৰা মাঞ্চুৰীয়া আৰু মংগোলীয়াৰ মধ্যৱৰ্তী অঞ্চলত প্ৰচলিত আছে। মাঞ্চু উপশাখাৰ ভিতৰত মাঞ্চু মাঞ্চুৰিয়াত আৰু ছাইবেৰীয়াত টুংগুজ ভাষা আছে।

জাপানী আৰু কোৰেয় ভাষাক বহু ভাষাবিদে উৰাল-আলটাই গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত কৰিব বিচাৰে। এই ভাষাগোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত কিছুমান ভাষাৰ লগত জাপানী ভাষাৰ বিভেদহীন লিংগ, ধাতৰ পাচত স্বতন্ত্ৰ শব্দ লগ লগাই বচন-কাৰক-বিভক্তি-কাল বুজোৱা বিধিৰ সাদৃশ্য আছে; কিন্তু ইয়াৰ তুলনাত বৈসাদৃশ্য অধিক বাবে উপৰোক্ত মত মানি লোৱা টান। আনহাতে এই দুই ভাষাক কোনো পৰিয়ালৰ অন্তৰ্ভূক্ত নকৰি স্বতন্ত্ৰ ভাষা বুলিহে ধৰা হৈছে।

২.৩.৭ ককেচীয়

ককেছাছ পৰ্বতীয়া অঞ্চলত ককেছীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। এই গোষ্ঠীৰ বিভিন্ন ভাষাৰ ভিতৰত জৰ্জীয়, লেছঘীয় আৰু কিৰকাছীয় বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিবলগীয়া। মধ্যযুগৰ আৰবীয়সকলে ককেছাচ পৰ্বতত প্ৰায় সত্তৰটামান ভাষাৰ প্ৰচলন

থকাৰ বাবে 'ভাষাৰ পৰ্বত' বুলি অভিহিত কৰিছিল। প্ৰথম অৱস্থাত এই গোষ্ঠীৰ ভাষাক শ্লিষ্ট শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্গত বুলি ভবা হয় যদিও উপসৰ্গীয়-অশ্লিষ্ট, পৰিসৰ্গীয়-শ্লিষ্টৰ লক্ষণ থকা ভাষাৰ উপস্থিতি অনুভৱ কৰাৰ পাচত এই গোষ্ঠীক সামগ্ৰীকভাৱে আংশিক-অশ্লিষ্ট শ্ৰেণীৰ বুলিহে সিদ্ধান্ত কৰা হয়। বিভিন্ন বাক্য গঠনৰ নিয়মেৰে বিভিন্ন ভাষাৰ প্ৰচলন এই গোষ্ঠীত দেখা যায়। এই ভাষা পাৰ্বত্য অঞ্চলত থকাৰ মূল কাৰণ হিচাপে দেখুৱাব বিচৰা হৈছে যে, ইউৰোপ আৰু এছিয়াৰ পৰা বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ লোকে শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰ পৰা প্ৰাণ বচাই কোনোমতে ইয়াত আশ্ৰয় লৈছিলহি। সেইবাবেই এই গোষ্ঠীৰ মূল নিৰ্ণয় কৰাটো টান। ককেছীয় গোষ্ঠীক দুটা ভাগত ভগাব পাৰি ঃ উত্তৰ ককেছীয় আৰু দক্ষিণ ককেছীয়। উত্তৰ ককেছীয় শাখাৰ কাবাৰডীয়, কিৰকাছীয়, উবিকিছ, লেছঘীয় আদি প্ৰধান ভাষাৰ লগতে আন কিছুমান উপভাষাও পোৱা যায়। দক্ষিণ ককেছীয় শাখাৰ অন্তৰ্গত জুৰ্জিয়াৰ ভাষা জৰ্জীয়াই উল্লেখযোগ্য। খ্ৰীঃ পঞ্চম শতাব্দীৰ বাইবেল অনুবাদৰ পৰাই এই ভাষাত সাহিত্য সৃষ্টিৰ নিদৰ্শন পোৱা গৈছে। আন ভাষাবোৰ হ'ল, মিনগ্ৰেলীয়, লাছীছ, ছভানীয়। ককেছীয় গোষ্ঠীৰ আন ভাষাবোৰৰ ধ্বনিগত বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ৰুছ ভাষাবিদ 'মাৰ'-এ ভাষাসমূহক শ্ৰেণীবদ্ধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে।

২.৩.৮ এস্কিমো

গ্ৰীণলেণ্ড, আলাস্কা, আলেউছিয়ান দ্বীপপুঞ্জ আদিত যিবোৰ ভাষাৰে দৈনন্দিন কাৰ্য সাধিত হয় সেইবোৰ ভাষাক 'এস্কিমো ভাষাগোষ্ঠী' নাম দিয়া হৈছে। এই ভাষাসমূহক অন্য এটা গোষ্ঠী বুলি নাভাবি আমেৰিকাৰ আদিম ভাষাবোৰৰ লগত সম্পৰ্ক থকা ভাষা বুলিহে কোনো কোনো ভাষাবিদে মন্তব্য দিছে। আমেৰিকাৰ আদিম ভাষাৰ অন্য এটা গোষ্ঠী 'এস্কিমো-আলেউট'ৰ ভিতৰুৱা এই ভাষা পৰিয়ালটিত পদবোৰৰ পৰস্পৰ সংবদ্ধ ৰূপত বাক্য-গঠন প্ৰণালী লক্ষ্য কৰিব পাৰি। আনহাতে শব্দসম্ভাৰ আদিৰ ক্ষেত্ৰত গ্ৰীণলেণ্ড, আলাস্কা আদি অঞ্চলত প্ৰচলিত ভাষাবোৰৰ লগত আমেৰিকাৰ আদিম ভাষাৰ পাৰ্থক্য আছে। এই ভাষাগোষ্ঠীক দুটি প্ৰধান ভাগত বিভক্ত কৰিছে— এস্কিমো আৰু আলেউছীয় গ্ৰীণলেণ্ডৰ পৰা আলাস্কা হৈ বেৰিং প্ৰণালী পাৰ হৈ উত্তৰ-পূব এছিয়ালৈ বিয়পি থকা শাখাটি এস্কিমো আৰু আলেছিয়ান দ্বীপপুঞ্জত প্ৰচলিত শাখাটি আলেউছীয় ভাষা। গ্ৰীণলেণ্ডৰ অধিবাসীসকলৰ ভাষা এস্কিমো এই ভাষাগোষ্ঠীৰ ভাষাবোৰৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য। শব্দীয় বাক্য গঠনৰ বৈশিষ্ট্যৰে এই ভাষা প্ৰশ্লিষ্ট শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্গত। উদাহৰণস্বৰূপে, 'nunarssuarme' ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে, 'ডাঙৰ দেশৰ ভিতৰত'।

'nuna' দেশ
'-ssuar ডাঙৰ
'--me' ভিতৰত

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ পৃথিৱীৰ ভাষা পৰিয়ালৰ ভিতৰত দুটি প্রধান ভাষা গোষ্ঠী বা পৰিয়ালৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াওক।

(১৫০-৩০০ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

২.৩.৯ অন্যান্য ভাষাবর্গ

উপৰোক্ত প্রধান গোষ্ঠীৰ বাহিৰে যিবোৰ অঞ্চলৰ ভাষাৰ মাজৰ পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ জনাৰ কোনো সুবিধানাই বিশেষকৈ আদিম অধিবাসীসকলৰ মাজত প্রচলিত ভাষাবোৰৰ প্রত্যেকৰে মাজত থকা নির্দিষ্ট বংশক অন্তর্ভুক্ত কৰি আলোচনা কৰিব নোৱাৰি। তেনেবোৰ ভৌগলিক অৱস্থিতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভগোৱা হৈছে। সেয়া হৈছে—

আমেৰিকাৰ আদিম ভাষা ঃ আমেৰিকাৰ আদিম অধিবাসীৰ মাজত প্রচলিত ভাষাবোৰ বিচিত্র আৰু জগতৰ আন দেশ বা অঞ্চলতকৈ পৃথক। তাৰে প্রায়ভাগ ভাষাৰ পুৰণি সাহিত্য নথকা হেতুকে সাম্প্রতিক চলিত ভাষাবোৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়ে আলোচনা বা অধ্যয়ন কৰিবলগীয়া হয়। বিস্তৃতি অনুসৰি ইয়াৰ তিনিটা ভৌগোলিক বিভাজন কৰা হৈছে—

(১) উত্তৰ আমেৰিকা দেশীয়

(২) মেক্সীয় আৰু মধ্য আমেৰিকা দেশীয়

(৩) দক্ষিণ আমেৰিকা

এই আদিম অধিবাসীসকলৰ ভাষাৰ সংখ্যা প্রায় বাৰশ আৰু ইবোৰৰ মাজত বৈসাদৃশ্য যথেষ্ট পৰিলক্ষিত হয়। যাৰ বাবে প্রতিটোকে একোটা ভাষা পৰিয়াল বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি। সামগ্রিকভাৱে এই আদিম অধিবাসীসকলৰ ভাষাবোৰক 'আমেৰিকাৰ আদিম ভাষাবর্গ' বুলি শ্রেণীবিভাগ কৰা হৈছে।

এই ভাষাবোৰ বাক্য গঠনৰ দিশৰ পৰা প্রশ্লিষ্ট শ্রেণীৰ। ১৯২৯ খ্রীঃত এ. শাপৰি এ এই বৈশিষ্ট্য ওপৰত ভিত্তি কৰি উত্তৰ আমেৰিকাৰ বাবাসমূহক ক্ষয়টা ভাগত ভাগ কৰিছিলঃ এস্কিমো-আলেউট, না-ডেনে, আলগোনকিন-ৱাকাশ্বান, হোকান-ছিআউয়ান, পেনুটিয়ান, আঝটেক-টানোয়ান। মেক্সিকো আৰু মধ্য আমেৰিকাৰ ভাষাসমূহক তেইশটা গোষ্ঠী বিভক্ত কৰা হৈছে। তেনেদৰে দক্ষিণ আমেৰিকাৰ ভাষাসমূহক পইসত্তৰটা গোষ্ঠীত ভগাব বিচৰা হৈছে। এই আদিম ভাষাবোৰৰ জনসংখ্যা প্রায় বাৰ নিযুতমান হ'ব। কোনো কোনো ভাষাবিদে আমেৰিকাৰ আদিম ভাষাক অইন ভাষাগোষ্ঠীৰ লগত ৰিজাব বিচাৰে।

উত্তৰ আমেৰিকাৰ উল্লেখযোগ্য ভাষা হৈছে, আলগোনকিন, হোকা, আঠাবাছকান, ইৰোকৱা, হাইডা, ট্রিংগিট, ছিওউক্স। এইএবাৰৰ নিজৰ উপভাষা আছে। প্রায়

পঞ্চাশটা উপভাষাৰে আলগোনকিন ভাষা কানাডাত আৰু আটলান্টিক মহাসাগৰৰ উপকূল অঞ্চলত বিয়পি আছে। 'হোকা'ৰ অন্তর্গত ভাষাবোৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰ আৰু কেলফর্নিয়াৰ প্রশান্ত মহাসাগৰৰ উপকূলত, 'ইৰোকৱা'ৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহ নিউয়র্ক, উত্তৰ কাৰোলিনা, পেন্সিলভেনিয়াত আৰু আঠাবাচকান উত্তৰ আমেৰিকা-কানাডা-মেক্সিকোত,হাইডা আৰু ট্রিংগিটা ভাষাসমূহ যুক্তৰাষ্ট্রত, ছিওউক্স প্রেইৰী সমতল অঞ্চলত প্রচলিত। মেক্সিকো আৰু মধ্য আমেৰিকাৰ প্রধান ভাষা 'উটোআৱাটেক'ত প্রায় পয়ষষ্টিটা ভাষা আছে।বর্তমান আনুমানিক এক নিযুত লোকে ইয়াৰ অন্তর্গত 'আৱাটেক' ভাষা কয়। দক্ষিণ আমেৰিকাৰ ভাষাসমূহ অইন ভাগবোৰতকৈ জীৱন্ত ৰূপত পোৱা যায়। এই ভাগৰ উল্লেখযোগ্য ভাষাবোৰ হ'ল কুইছুৱা, টুপি-গুৱার্নি, আৰাৱাক, কাৰিব, গে, টোছোন। প্রতিটো ভাষাৰে উপভাষা আছে। আৰাকাৱা দক্ষিণ আমেৰিকাৰ অন্যতম উল্লেখযোগ্য ভাষা। ই কিউৱা, জেমেইকা, হাইটি, ত্রিনিভাত, কাৰিব, পশ্চিম ভাৰতীয় দ্বীপপুঞ্জত, কুইছুৱা পেৰুত, গে ব্রাজিলত, টোছোন দক্ষিণ আমেৰিকাত প্রচলিত হৈ আছে। পাৰাগুৱেত 'টুপি গুৱার্নি' ভাষা স্পেনীয়ৰ সৈতে একেলগে প্রচলিত হৈ আছে।

আফ্রিকাৰ আদিম ভাষা ঃ আফ্রিকা মহাদেশৰ মধ্য, দক্ষিণ আৰু দক্ষিণ পশ্চিম ভাগত বাস কৰিথকা আদিম কাফ্রী বুশমান আদি জাতিয়ে চলি থকা ভাষাবোৰ কোনো এটা পৰিয়ালভুক্ত কৰিব নোৱাৰি। ভিন ভিন পণ্ডিতে তেওঁলোকৰ যুক্তিৰে গোষ্ঠী বিভাজিত কৰিব বিচাৰিলেও এই অধিবাসীসকলৰ ভাষাৰ মাজত যথেষ্ট অসামাঞ্জস্য পৰিলক্ষিত হয়। ফলত ভাষা-বংশৰ অন্তর্ভুক্ত কৰিব নোৱাৰি পাৰস্পৰিক সম্পর্কৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভাষাবোৰক তিনিটা প্রধান বর্গত ভাগ কৰা হৈছে ঃ

(১) বুশমান
(২) বান্টু
(৩) ছুডানীয়

উপসর্গীয় অশ্লিষ্ট বৈশিষ্ট্যৰ দক্ষিণ আফ্রিকাৰ বিশাল ভূ খণ্ডত বান্টু ভাষাবর্গ প্রচলিত হৈ আছে। বাক্যৰ অর্থ প্রকাশ কৰিবলৈ বচন, লিংগ, কাৰক নির্দেশক পদবোৰ শব্দৰ আগত যোগ কৰা হয়। যেনে, ntu মানুহ; umuntu এজন মানুহ।

ভৌগলিক অৱস্থিতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি আকৌ দহটামান উপবিভাগ কৰা দেখা যায়। এইবোৰৰ ভিতৰত ঝুলু, কাফিৰ, স্বাহিলী, গাণ্ডা, ডুআলা, টোংগা উল্লেখযোগ্য। আনুমানিক দহ নিযুত মানুহে কোৱা ঝানিজবাৰত প্রচলিত ভাষা শ্বাহিলী এই বিভাগৰ উল্লেখ কৰিব পৰা ভাষা। ৰোমান লিপিৰ সহায়ত সাহিত্যাদি সৃষ্টিও হৈছে।

বিশেষকৈ চুটি চাপৰ বুলি খ্যাত আফ্রিকাৰ দক্ষিণ-পশ্চিম ভাগৰ বুশমান জাতিৰ ভাষাবোৰক বুশমান আৰু হোটেনটট এই দুটি ভাগত ভগোৱা হৈছে। বুশমানৰ অন্তর্গত ভাষাৰ ভিতৰত 'আইকৱে' প্রধান। অন্য ভাষাবোৰৰ মাজৰ সম্পর্ক উলিওৱা বৰ কঠিন। এই ভাষাত ছয় প্রকাৰৰ 'click' ধ্বনি উচ্চাৰিত হয়।

ছুডানীয় ভাষাবৰ্গক বুল, মান-ফু, নগো-নকে, কানুৰী, নিলোতীয়, হাউচা, বান্টুইড আদি ভাগ কৰা হৈছে। এই ভাষাবোৰৰ ভিতৰত হাউচা মধ্য-আফ্ৰিকা, উত্তৰ আফ্ৰিকাৰ ডাঙৰ চহৰবোৰত কথ্য ভাষাৰূপে প্ৰচলিত হৈ আছে আৰু সমগ্ৰ আফ্ৰিকাৰ ভাষাবোৰৰ ভিতৰত স্বহিলী হাউচা প্ৰায় দহ নিযুত লোকৰ ভাববিনিময়ৰ মাধ্যম ৰূপে ব্যৱহৃত হৈ আছে।

অষ্ট্ৰেলিয়াৰ আদিম ভাষা ঃ অষ্ট্ৰেলিয়াৰ বিভিন্ন দ্বীপ আৰু দ্বীপপুঞ্জৰ অঞ্চলবোৰত প্ৰায় পাঁচশমান আৰু কেবল অষ্ট্ৰেলিয়াতে এশমান বিভিন্ন ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। এওঁলোকৰ আদিম অধিবাসীসকলৰ ভাষাবোৰ ইউৰোপীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱত লোপ পোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে। উত্তৰ অষ্ট্ৰেলিয়া আৰু দক্ষিণ অষ্ট্ৰেলিয়া এই দুটা প্ৰধান ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। এই ভাষাগোষ্ঠীৰ পাপুয়া ভাষাবৰ্গ প্ৰধান বুলিব পাৰি। যোগাত্মক শ্ৰেণীৰ এই ভাষাসমূহৰ অন্তৰ্গত ভাষাৰ সঠিক সংখ্যা নিৰূপণ কৰা টান। দক্ষিণ অষ্ট্ৰেলিয়াৰ ভাষাসমূহৰ ভিতৰত জটিল গঠন প্ৰণালীৰ আৰাণ্টা, মোবং ভাষা উল্লেখযোগ্য।

উত্তৰ-পূব সীমান্তীয় ভাষা ঃ এছিয়াৰ উত্তৰ-পূব অঞ্চলত কম সংখ্যক লোকৰ মাজত প্ৰচলন থকা কিছুমান ভাষাক ফালা-অসাতিচি বা ৎয়পৰেৰীৰনে বুলি অভিহিত কৰা হয়। ভাষাবোৰৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক নিৰ্ণয় কৰা হয়— য়ুকাগিৰ আৰু ছুকছী। উত্তৰ-পূব এছিয়াৰ সীমান্ত অঞ্চলৰ য়াকুট নামৰ অঘৰী জাতিৰ মাজত য়ুকাগিৰৰ অন্তৰ্গত ভাষাবোৰৰ প্ৰচলন আছে।

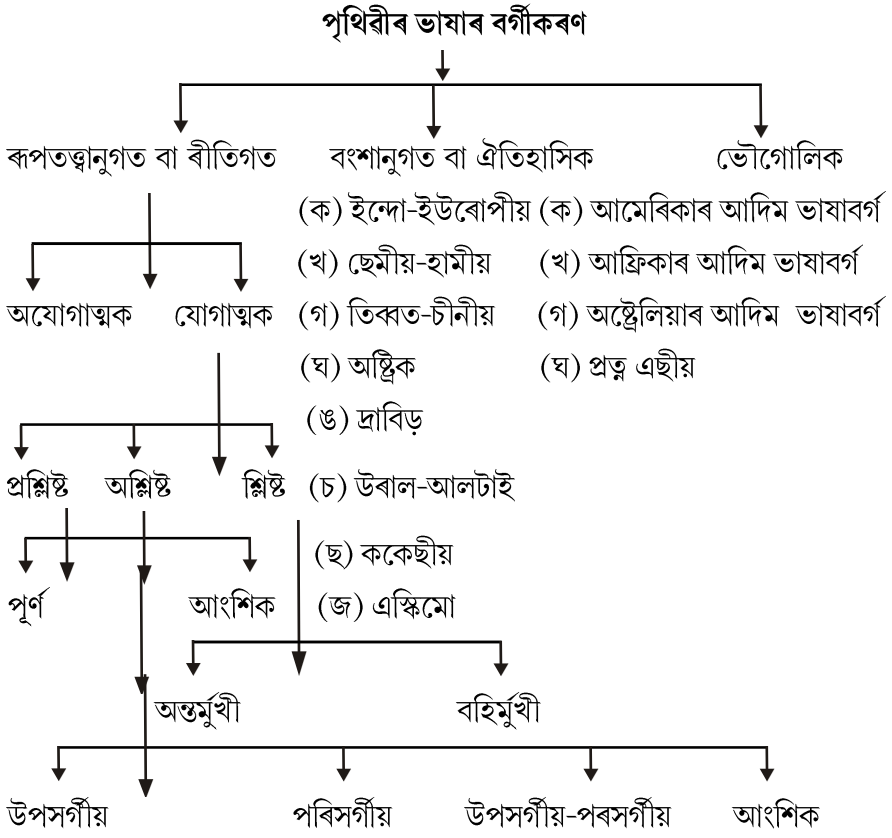

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ২ ঃ আফ্ৰিকাৰ আদিম ভাষা সম্পৰ্কত চমুকৈ লিখক।

(১৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

২.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ভৌগোলিক অৱস্থানৰ বাবে কৰা বৰ্গীকৰণকেইটাৰ শাখাৰে সৈতে পৰিচিত লাভ কৰিলে।
- ভাষাবিদসকলৰ গ্রহণযোগ্য বৰ্গীকৰণৰ অন্তৰ্গত পৃথিৱীত প্রধান ভাষা পৰিয়াল কিমান আছে আৰু সেইবোৰৰ নাম তাৰ শাখাবোৰৰ সৈতে পুংখানুপুংখভাৱে জানিবলৈ সক্ষম হ'ল।

২.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১। কৌশাম্বী, ডি. ডি (১৯৭৩) ঃ *ভাৰতৰ ইতিহাস*, অসমীয়া অনুবাদ, বীৰেন্দ্র কুমাৰ ভট্টাচার্য, গুৱাহাটী ঃ অসম প্রকাশন পৰিষদ

২। গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৭০) ঃ *ভাষাবিজ্ঞান*, গুৱাহাটী

৩। ঠাকুৰ নগেন আৰু খগেন সেন ডেকা (সম্পা) (২০০০) ঃ *ভাষা-চিন্তা-বিচিত্রা*, গুৱাহাটী ঃ পূৰেৰুণ

৪। ঠাকুৰ, নগেন (১৯১৯) ঃ *পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন

৫। পাঠক, ৰমেশ (২০০৮) ঃ *ভাষাবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ অশোক বুক ষ্টল

৬। পাদুন, নাহেন্দ্র (সম্পা) (১৯৯৩) ঃ *ভাষাৰ তত্ত্বকথা;* আদৰণী সমিতি, অসম সাহিত্য সভাৰ ঊনষষ্ঠিতম শিৱসাগৰ অধিবেশন, শিৱাসাগৰ

৭। ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি (১৯৯১) ঃ *ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা

৮। ৰাভা হাকাচাম, উপেন (২০০০) ঃ *অসমীয়া আৰু অসমৰ তিব্বত-বর্মীয় ভাষা;* হাকাচাম ৰামছাদাম, ধূপধৰা, গোৱালপাৰা

বাংলাগ্রন্থ ঃ

৯। বিশ্বাস, সুকুমাৰ (১৯৬৮) ঃ ভাষাবিজ্ঞান পৰিচয়, কলকাতা ঃ জিজ্ঞাসা

১০। শ', ৰামেশ্বৰ (১৯৯৬) ঃ সাধাৰণ ভাষাবিজ্ঞান ও বাংলা ভাষা; কলকাতা ঃ পুস্তক বিপনি

১১। সেন সুকুমাৰ (১৯৮৭) ঃ ভাষাৰ ইতিবৃত্তঃ কলকাতা ঃ ইষ্টার্ণ পাব্লিচার্ছ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1. Taraporewalla, I.J.S — Elements of the science of Language
2. Bender, H.H. — The Home of Indo-European
3. Benedict, P.K. — Sino-Tibetan : A conspectus.
4. Chetterji, S.K — Language and Literature of Modern India

২.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৰল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পৃথিৱীৰ প্রধান আঠটি ভাষা পৰিয়ালৰ ভিতৰত যিকোনো দুটি ভাষা গোষ্ঠীৰ পৰিচয় দাঙি ধৰি তাৰ ৰেখাচিত্রৰে সৈতে গোষ্ঠীটোৰ অন্তর্গত ভাষাবোৰৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভৌগোলিক অৱস্থিতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভগোৱা আদিম অধিবাসীসকলৰ মাজত প্রচলিত আফ্রিকাৰ আদিম ভাষাৰ প্রধান ভাগবোৰৰ উল্লেখ কৰি.....ইয়াৰ অন্তর্গত ভাষাবোৰৰ নাম লগতে.....সেইবোৰৰ দুই এটি উদাহৰণ দি চমুকৈ লিখক।

২.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ উৰাল-আলটাই, ককেচীয় আৰু ছেমীয়-হেমীয় ভাষা পৰিয়ালৰ একোটিকৈ চমু টোকা লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ ভৌগোলিক অৱস্থিতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বিভাজন কৰা পৃথিৱীৰ ভাষাগোষ্ঠী কেইটিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ঃ চমু টোকা লিখক—

লুপ্ত অবৰ্গীকৃত ভাষা, এস্কিম, ছেমীয়-হেমীয় ভাষা, আফ্ৰিকাৰ আদিম ভাষা, অযোগাত্মক ভাষা, ককেছীয় ভাষা, উৰাল-আলটাই

*** ***** ***

অধ্যায় ৩ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল - ১

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল ঃ এটি বিৱৰণ

৩.৩.১ নামকৰণ

৩.৩.২ আদিম বাসস্থান

৩.৩.৩ বৈশিষ্ট্যসমূহ

৩.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.৫ অধিক জানিবলৈ

৩.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

৩.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- পৃথিৱীৰ সর্ববৃহৎ ভাষা পৰিয়াল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল সম্বন্ধে জানিব পাৰিব
- ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ নামকৰণৰ তাৎপর্যৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- এই ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান আৰু বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়েও অৱগত হ'ব

১১.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়ত আপুনি পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা পৰিয়ালৰ পৰিচয় লাভ কৰিলে। এই অধ্যায়টোত বিশেষভাৱে 'ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা-পৰিয়াল' সম্পর্কে আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। মানৱ সভ্যতাৰ অগ্রগতিৰ লগে লগে পৃথিৱীত নানা জাতি-উপজাতিৰ সৃষ্টি হ'ল, সমাজ সংগঠিত হ'ল, সাংস্কৃতিক-সামাজিক বাতাবৰণ গঢ় লৈ উঠিল আৰু ভাষাৰ প্রচলন হ'বলৈ ধৰিলে। বিভিন্ন ভৌগোলিক পৰিবেষ্টনত ব্যৱহৃত ভাষাসমূহক ধ্বনি-ৰূপ, শব্দ, বাক্য আদি দিশৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কিছুমান ভাষা-বংশ বা ভাষা পৰিয়ালত বিভক্ত কৰা হ'ল। পৃথিৱীৰ ভাষা পৰিয়ালসমূহৰ ভিতৰত সর্ববৃহৎ আৰু সমৃদ্ধিশালী ভাষা পৰিয়ালটোৱেই হৈছে— ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল।

ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষা সমগ্র পৃথিৱীতে বিস্তাৰিত হৈ আছে। পৃথিৱীৰ

জনসংখ্যাৰ ৫৬০ কোটি লোকৰ ভিতৰত প্ৰায় ২০০ কোটি লোকে এই গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত ভাষা ব্যৱহাৰ কৰে। পৃথিৱীৰ আটাইকেইখন মহাদেশতে কম-বেছি পৰিমাণে পৰিব্যাপ্ত হৈ থকা এই ভাষা পৰিয়ালৰ প্ৰধান ভাষাৰ সংখ্যা প্ৰায় ডেৰশ মান। জনসংখ্যাৰ ফালৰ পৰা আৰু ব্যৱহৃত ভাষাৰ ফালৰ পৰা ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষাৰ স্থান পৃথিৱীৰ ভিতৰতে সৰ্বাধিক আৰু সৰ্বপ্ৰথম।

সাহিত্যিক দৃষ্টিকোণেৰে বিচাৰ কৰিলে দেখা যায় যে এই ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষা অত্যন্ত সমৃদ্ধিশালী। প্ৰাচীনতা, উৎকৃষ্টতা আৰু বৈচিত্ৰ্যৰ মাপকাঠিৰে জুখিলে এই ভাষা পৰিয়ালৰ দৰে সাহিত্য আন কোনো ভাষাগোষ্ঠীৰ মাজত বিচাৰি পোৱা নাযায়। উদাহৰণ স্বৰূপে- আমি ঋক বেদ, ৰামায়ণ, মহাভাৰত, গীতা, ইলিয়াড, ওডিছী আদিৰ কথা ক'ব পাৰো। উল্লেখযোগ্য যে, এই গোষ্ঠীৰ লোকৰ বৌদ্ধিক উত্তৰণ ফচল হৈছে ভাষাতত্ত্ব বা ভাষা চৰ্চা। সভ্যতা সংস্কৃতিৰ উত্তৰণতো ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ভূমিকা অগ্ৰগণীয়। পৃথিৱীৰ চাৰিটা প্ৰধান ধৰ্মৰ ভিতৰত তিনিটা ধৰ্মই এই গোষ্ঠীৰ লোকৰ দ্বাৰা পৰিব্যাপ্ত হৈছে। যোৱা কেইবা শতিকা জুৰি হোৱা বৈজ্ঞানিক উন্নতি আৰু বৈজ্ঞানিক সাহিত্য সংৰক্ষণত এই ভাষা পৰিয়ালৰ সাহিত্য-সংৰক্ষণত এই ভাষা পৰিয়ালৰ অৱদান অপ্ৰতীম। উদাহৰণ স্বৰূপে আমি ইংৰাজী, ৰুছ, জাৰ্মান, ফৰাছী আদি ভাষাৰ কথাকে ক'ব পাৰোঁ। ৰাজনৈতিকভাৱে বিশ্বত গুৰুত্ব লাভ কৰা বাৰটা ভাষাৰ আঠোটা ভাষাই এই গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত ভাষা। এই ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষা ইংৰাজী ভাষাই আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় ভাষাৰ মৰ্যাদা লাভ কৰিছে।

জনসংখ্যা, সাহিত্য, সংস্কৃতি, সভ্যতা, বৈজ্ঞানিক প্ৰগতি, ৰাজনৈতিক প্ৰতিপত্তি আদি দিশৰ পৰা ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষাই পৃথিৱীৰ বুকুত বিজয়ৰ (জয়) ধ্বজা উত্তোলন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। স্বাভাৱিকতেই মহত্ত্বপূৰ্ণ আৰু সমৃদ্ধিশালী ভাষা পৰিয়াল হিচাপে ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল পৃথিৱীৰ ভাষা পৰিয়ালসমূহৰ ভিতৰতেই অগ্ৰগণ্য।

৩.৩ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল ঃ এটি বিৱৰণ

৩.৩.১ নামকৰণ

পৃথিৱীৰ ভাষা পৰিয়ালসমূহৰ ভিতৰত সৰ্ববৃহৎ আৰু সমৃদ্ধিশালী ভাষা পৰিয়াল হিচাপে পৰিচিত ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ নামকৰণৰ এক দীঘলীয়া ইতিহাস আছে। কিছুমান আনুমানিক তথ্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিহে ভাষাতাত্ত্বিকসকলে এই ভাষা পৰিয়ালৰ নামকৰণ সন্দৰ্ভত মত প্ৰকাশ কৰিছে।

ইণ্ডো ইউৰোপীয় নামেৰে কোনো ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম অস্তিত্ব বিচাৰি পোৱা নাযায়; যাৰ বাবে ই এটা অনুমিত বা কাল্পনিক ভাষা-পৰিয়াল। ঊনবিংশ শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্দ্ধত সংস্কৃত ভাষাৰ বিষয়ে হোৱা অধ্যয়ন আৰু অধ্যাপনাৰ জৰিয়তে প্ৰাচীন ভাষা যেনে- গ্ৰীক, লেটিন, গোঠীয়, পাৰছীয় আদিৰ সৈতে ধ্বনি সংস্থান,

ৰূপ, শব্দভাণ্ডাৰ আৰু অর্থৰ তুলনামূলক বিচাৰ কৰা হৈছিল। ভাৰতবর্ষৰ পৰা ইউৰোপলৈকে পৰিব্যাপ্ত হৈ থকা সমগোত্রীয় ভাষাসমূহক 'ইণ্ডো-ইউৰোপীয়' নামেৰে এটা ভাষা পৰিয়ালত অন্তর্ভুক্ত কৰিছিল। প্রাচীন ভাষাকেইটাৰ মাজত কৰা তুলনাৰ আধাৰত ভাষা পৰিয়ালটোৰ মূল অস্তিত্বৰ পুনর্গঠন কৰা হৈছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে—

গ্রীক	লেটিন	সংস্কৃত	মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয়
পতেৰ	পতেৰ	পিতা	প'তেৰ (Patēr)
দুও	দুও	দ্বৌ	দ্বওউ (dwōu)
হেপ্ত	সেপ্তেম	সপ্ত	সেপ্তেম (Septm)
পেকু	পেকু	পশু	পেকু (Pekū)
এস্তি	এস্ত	অস্তি	এস্তি (esti)

মূল ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষাৰ পৰা বিভিন্ন স্থানত ভাষাবোৰ সিঁচৰতি হৈ পৰাৰ নিদর্শন ওপৰৰ উদাহৰণৰ পৰা জানিব পাৰোঁ। ইউৰোপৰ পৰা ভাৰতবর্ষলৈকে এই ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষা পৰিব্যাপ্ত হৈ থকা বাবেই ইয়াক ইণ্ডো ইউৰোপীয় নামেৰেও অভিহিত কৰা হয়।

অষ্টাদশ শতিকাত উইলিয়াম জোনছে সংস্কৃত ভাষাৰ শ্রেষ্ঠতা প্রতিপন্ন কৰাৰ লগতে প্রাচীন ভাষা গ্রীক, লেটিন, প্রাচীন পাৰছীয়, কেলটীয় আদি ভাষাৰ লগতো মিল থকাৰ কথা উল্লেখ কৰে। জোনছৰ পৰৱর্তী কালত জার্মান পণ্ডিতসকলে পুনৰ এই ভাষাসমূহৰ মাজত সম্পর্কসূত্র নির্ণয় কৰিবৰ বাবে তুলনামূলক অধ্যয়নত নিৰলসভাৱে প্রবৃত্ত হয় আৰু এই ভাষাবোৰৰ মূল যে 'আদিম ইণ্ডো ইউৰোপীয়' সেই কথা প্রতিপন্ন কৰে।

ভৌগোলিক পৰিব্যাপ্তিৰ ভিত্তিত এই ভাষা পৰিয়াল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় বুলি অভিহিত কৰাৰ সলনি জার্মান ভাষাতাত্ত্বিকসকলে এই ভাষা পৰিয়ালক 'ইণ্ডো জার্মানিক' (Indo-Germanic) নামেৰে অভিহিত কৰিছিল। ইণ্ডো ইউৰোপীয়ই ভাষাৰ বিস্তাৰক সঠিকভাৱে বুজাব পৰা নাছিল। 'ইন্দো' (Indo) শব্দই ভাৰতবর্ষক সূচায়। কিন্তু ভাৰতবর্ষৰ বাদেও এছিয়াৰ অন্যান্য দেশ (যেনে- ইৰাণ)তো এই ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষাৰ প্রচলন আছে। যদি ভাষা বিস্তাৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই নামকৰণ কৰা হয় তেনেহ'লে এই ভাষা পৰিয়ালৰ নামকৰণ 'এছিয়া-ইউৰোপীয়' বা 'ইউৰোএছীয়' (Euro Asiatic) হোৱা উচিত। ইন্দো শব্দটি সমগ্র বিস্তাৰ ক্ষেত্রত বুজোৱাৰ পৰিৱর্তে কেৱল তাৰ একোটা প্রান্তক বুজাবলৈহে ব্যৱহৃত হৈছে, তেনে দৃষ্টিকোণেৰে বিচাৰ কৰিলে 'ইউৰোপ' শব্দটিয়ো গ্রহণযোগ্য নহয়, কিয়নো ই সমগ্র ইউৰোপৰ বিস্তাৰক্ষেত্রকে সূচিত কৰিছে। ভাৰতবর্ষ হৈছে এছিয়াৰ দক্ষিণ পূর্বত

অৱস্থিত য'ত এই পৰিয়ালৰ ভাষা বিস্তাৰিত হৈ আছে। ঠিক একেদৰে সমগ্র ইউৰোপক নধৰি তাৰ উত্তৰ-পশ্চিম প্রান্তত অৱস্থিত আইচল্যাণ্ডৰ জার্মানিক ভাষাক সামৰি এই পৰিয়ালৰ নামকৰণ 'ইন্দো জার্মানিক' হোৱাটোহে প্রয়োজনীয় বুলি জার্মান ভাষাতাত্ত্বিকে মত প্রকাশ কৰিছিল। দুই প্রান্ত অঞ্চলৰ ভাষাবিস্তাৰক এই নামকৰণ কৰাটোহে যুক্তিসংগত বুলি তেওঁলোকে ভাবিছিল, "Since the Germanic family was located farthest to the north, in the Iceland many scholars, particularly in Germany, label the family Indo Germanic."

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল এই নামকৰণো দোষমুক্ত নহয়। কিয়নো 'ইণ্ডো জার্মানিক' নামকৰণৰ ক্ষেত্রত এফালে দেশৰ নাম অনুসৰি ইণ্ডো (India) ৰখা হৈছে আৰু আনফালে ভাষাগোষ্ঠীৰ নাম অনুসৰি নামকৰণ কৰা হয়। তেনেহ'লে এই গোষ্ঠীৰ নাম হ'ব বৈদিক-জার্মানিক আৰু দেশৰ নাম অনুসৰি এই গোষ্ঠীৰ নাম হ'ব 'ভাৰত-আইচলেণ্ডিক'। আইচলেণ্ডিক অন্য ভাষা বংশৰ ভাষা, যাৰ বাবে এই ভাষা বংশৰ নাম ইণ্ডো জার্মানিকো যুক্তিপূর্ণ নহয়।

কাল প্রোথ, বপ, ৰাস্ক, প্রিকার্ড আদি জার্মান পণ্ডিতসকলে এই ভাষা পৰিয়ালক 'ইণ্ডো জার্মানীয়' নামটোকহে সমর্থন কৰিছিল। সংস্কৃতৰ সূত্র ধৰিয়েই তেওঁলোকে এই ভাষা পৰিয়ালৰ প্রাচীন ভাষাৰ তুলনামূলক অধ্যয়নত প্রবৃত্ত হৈছিল আৰু ভাৰতৰ পৰা জার্মানীলৈকে পৰিব্যাপ্ত হৈ থকাৰ বাবে ভাষা পৰিয়ালটোক 'ইণ্ডো-জার্মানীয়' নামেৰে নামকৰণ কৰিছে। এই নামকৰণ জার্মান ভাষাতাত্ত্বিকৰ স্বদেশ-স্বজাতিৰ প্রতি থকা ভাবাবেগৰ নিদর্শনো। উল্লেখ্য যে জার্মান পণ্ডিত আউগুষ্ট শ্লেইচাৰে (August Schdeicher) ১৮৬১ চনত ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব আৰু ৰূপতত্ত্বৰ তুলনামূলক ব্যাকৰণ 'Compendium of the comparative Grammar of the Indo-Germanic languages' নামেৰে এখনি গ্রন্থ প্রকাশ কৰি উলিয়ায়, কার্ল ব্রুগমান (Karl Brugman) আৰু বেটেলি ডেলব্রুকৰ (Bertold Delbruk)ৰ যৌথ সহযোগিতাত 'Outline of the comparative Grammar of the Indo Germanic languages.' নামেৰে এখন তুলনামূলক ব্যাকৰণ ১৮৮৬ চনত প্রকাশিত হয়। জার্মান পণ্ডিতসকলে ইণ্ডো ইউৰোপীয়ৰ পৰিৱর্তে যে 'ইণ্ডো জার্মানিক' নামটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল সেই কথা ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা গ্রন্থৰ শিৰোনামৰ দ্বাৰাই প্রতিপন্ন হয়।

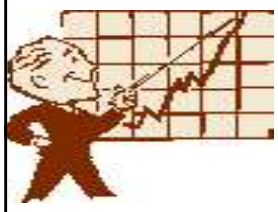
প্রাচ্যতত্ত্ববিদ মেক্সমূলাৰকে আদি কৰি বিভিন্ন পণ্ডিতে এই ভাষা পৰিয়ালক 'আর্য' নামেৰে নামকৰণ কৰাতো উচিত হ'ব বুলি বিবেচনা কৰিছিল। ভি. গর্ডন চিলডেলয়ে (V. Gordon Childle)য়ে 'The Aryan' গ্রন্থৰ পাতনিত তেওঁৰ অভিমত প্রকাশ কৰিছে এনেদৰে— "The word Indo-European is Clumsy,

and cannot even claim to be Scientific... 'Aryan' on the other hand, the advantage of brevity and familiarity. I therefore prefer to retain it."

বিভিন্ন ভাষাতাত্ত্বিকে এই নামকৰণ সমর্থন কৰিছিল যদিও এই নাম বর্তমান অপ্রচলিত। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল আৰু এই ভাষা পৰিয়াল অন্তর্গত বিভিন্ন বিভ্রান্তিৰ সৃষ্টি হ'ব বুলি ধাৰণা কৰিয়েই এই নামকৰণ গ্রহণযোগ্য নহ'ল।

কোনো কোনো ভাষাতাত্ত্বিকে আকৌ পশ্চিম সীমাত কেলটীয় ভাষাই দেখা দিয়াৰ পাছত এই ভাষাগোষ্ঠীক ভাৰত-কেলটীয় নামেৰে নামকৰণ কৰিব খুজিছিল যদিও কার্যতঃ সেইয়া হৈ নুঠিল। নতুন ভাষাৰ সৃষ্টিৰ লগে লগে নতুন নামকৰণ কৰাতো সহজসাধ্য বা গ্রহণযোগ্য নহয় বাবেই এই নাম প্রচলিত নহ'ল।

বিভিন্ন ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিতে এই ভাষা পৰিয়ালৰ নামকৰণ ক্ষেত্রত নিজস্ব মত আগবঢ়োৱা পৰিলক্ষিত হয়। ভাৰতবর্ষৰ পৰা ইউৰোপলৈকে প্রচলিত থকা ভাষাবোৰ একে মূলৰ বুলি ধাৰণা দৃঢ় হোৱাত এই ভাষা পৰিয়ালটোক 'ইণ্ডো ইউৰোপীয়' নামেৰে নামকৰণ কৰা হয়। থমাছ য়ুঙ নামৰ ভাষাতাত্ত্বিকগৰাকীয়ে এই নামটো উদ্ভাৱন কৰিছিল। সংস্কৃত-গ্রীক-লেটিন-গোঠীয়-পাৰছীয় আদি সমগোত্রীয় ভাষাক লৈ ইউৰোপৰ পৰা ভাৰতলৈকে পৰিব্যাপ্ত ভাষাগোষ্ঠী 'ইণ্ডো ইউৰোপীয়' নামেৰে পৃথিৱীৰ সর্ববৃহৎ আৰু সমৃদ্ধিশালী ভাষা পৰিয়াল ৰূপে সর্বজন পৰিচিত হ'ল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ক 'ইণ্ডো জার্মানিক' নামেৰে কিয় অভিহিত কৰিছিল? এই নামকৰণ গ্রহণযোগ্যনে? আপোনা যুক্তি দাঙি ধৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৩.২ আদিম বাসস্থান

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালে পৃথিৱীৰ অধিকাংশ ঠাই আগুৰি আছে যদিও এই ভাষা পৰিয়ালটোৰ জন্মৰ সময়, জন্মস্থান বা আদিম বাসস্থান আৰু কি মূলৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছিল সেই বিষয়ে উপযুক্ত নিদর্শনৰ অভাৱ। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল সম্বন্ধে প্রাপ্ত মতবোৰ আনুমানিক তথ্যৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিতসকলে এই গোষ্ঠীৰ অন্তর্গত প্রাচীন ভাষা কিছুমানৰ ধ্বনিগত আৰু শব্দতত্ত্বৰ তুলনামূলক আলোচনাৰে আদিম ৰূপ এটা স্থিৰ কৰি লৈছে।

এই ভাষা পৰিয়ালৰ প্রাচীন ভাষাৰ অধ্যয়নৰ দ্বাৰা পণ্ডিতসকলে এই

ভাষাগোষ্ঠীৰ লোকসকল আদিম কালত যে অঘৰী, যাযাবৰ বা অৰ্ধযাযাবৰ, পশুপালক বা চিকাৰীজাতীয় লোক আছিল সেই কথা অনুমান কৰিছে। ঐতিহাসিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা এই গোষ্ঠীৰ লোকসকল প্ৰস্তৰ যুগৰ লোক আছিল। তেওঁলোকে ধাতু নিৰ্মিত বা লোৰ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰা নাছিল, কৃষিকৰ্মও কৰিব পৰা নাছিল। তাৰ সলনি তেওঁলোকে গো-ভেৰা-ঘোঁৰা আদি পশুপালন কৰিছিল। পৰৱৰ্তী সময়ত উন্নত সভ্যতা প্ৰধান অঞ্চললৈ আহি নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল।

শীতপ্ৰধান অঞ্চলত এই ভাষাগোষ্ঠীৰ লোকসকলে বসতি স্থাপন কৰিছিল আৰু কালক্ৰমত অত্যধিক শীতৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ অন্যস্থানলৈ প্ৰব্ৰজিত হৈছিল। পিতৃতান্ত্ৰিক সমাজ ব্যৱস্থাত বাস কৰা এইসকল লোকৰ আদিম বাসস্থান সম্বন্ধে নিৰ্ভৰযোগ্য প্ৰমাণৰ অভাৱ।

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ জন্মস্থান সম্বন্ধে বিভিন্ন ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিতে বিভিন্ন মত আগবঢ়োৱা পৰিলক্ষিত হয়। পণ্ডিতসকলৰ অভিমতক দুটা ভাগত বিভক্ত কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি। সেইয়া হৈছে এছিয়াৰ সপক্ষে আৰু আনটো হৈছে ইউৰোপৰ সপক্ষে।

এছিয়াৰ সপক্ষে ঃ

(i) ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালক আৰ্য নামেৰে নামকৰণ কৰা মেক্সমূলাৰৰ মতে এই ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান পামিৰ মালভূমি আৰু মধ্য এছিয়া অঞ্চল আছিল।

(ii) জাৰ্মান ভাষাতত্ত্ববিদ আগষ্ট ফ্ৰেডেৰিক পোট (August Friedrich Poot)ৰ মতে ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান আছিল— হিন্দুকুশ পৰ্বতৰ নামনি অঞ্চল। প্ৰত্নতাত্ত্বিক আৰু ভাষাতাত্ত্বিক অনুসন্ধানে এই মতক অস্বীকাৰ কৰিছে।

(iii) বহুতো ভাৰতীয় পণ্ডিতৰ মতে, লুপ্ত হোৱা পশ্চিম এছিয়াৰ হিট্টী, মিটান্নী, কাছাইট আদি ভাষাৰ লগত বৈদিক ভাষাৰ মিল থকালৈ চাই এই ভাষাগোষ্ঠীৰ আদিম বাসস্থান ভাৰতবৰ্ষ আছিল। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষত কোনো ভাষা পৰিয়ালৰ উদ্ভৱ হোৱাৰ বিষয়ে ঐতিহাসিক তথ্যৰ অভাৱ।

ইউৰোপৰ সপক্ষে ঃ

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষা ইউৰোপৰ বিভিন্ন অঞ্চলত ব্যাপকভাৱে পৰিব্যাপ্ত হৈ আছিল। এনে পৰিব্যাপ্তিলৈ চাই বহুতো ভাষাতাত্ত্বিকে ইউৰোপকেই ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে। ইউৰোপৰ তিনিটা অঞ্চল ঘাইকৈ তেওঁলোকৰ আদিম বাসস্থান আছিল বুলি অনুমান কৰা হৈছে। সেই তিনিটা অঞ্চল ক্ৰমে—

ক) ডানিয়ুব উপত্যকা, বিশেষকৈ হাংগেৰীৰ সমতলভূমি

খ) দক্ষিণ ৰাছিয়াৰ ইউৰেছীয় অঞ্চল

গ) স্কাণ্ডিনেভিয়া আৰু জাৰ্মানীৰ উত্তৰ অঞ্চল।

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান ডানিয়ুব উপত্যকা বিশেষকৈ হাংগেৰীৰ সমতলভূমি আছিল বুলি আগবঢ়োৱা মত সমর্থনযোগ্য যদিও নিশ্চিতভাৱে প্রতিপন্ন হোৱা নাই।

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান দক্ষিণ ৰাছিয়াৰ ইউৰেছীয় বুলি আগবঢ়োৱা মতকেই বর্তমানলৈকে প্রাপ্ত মতৰ ভিতৰত অধিক গ্রহণযোগ্য বুলি বিবেচিত হৈছে. জার্মান ভাষাতাত্ত্বিক ওটো শ্রাডাৰে (Otto Schrader) যে 'Comparative linguistics and Pre History' গ্রন্থত ভাষাগত প্রত্নবিদ্যাৰ দ্বাৰা উৰাল পর্বতমালাৰ দক্ষিণ-পশ্চিম অঞ্চল বা উত্তৰ পশ্চিম কিৰঘিজ তৃণভূমি অঞ্চল অর্থাৎ দক্ষিণ ৰাছিয়াৰ ইউৰেছীয় অঞ্চল এই ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান আছিল বুলি মত প্রকাশ কৰিছিল।

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ ইতিহাসক তাৰ শব্দাৱলীৰ পৰিৱর্তনৰ প্রকৃতিৰ আধাৰত বিশ্লেষণ কৰি দুটা ভাগত ভাগ কৰিছে। ব্রাণ্ডেনষ্টাইন নামৰ ভাষাতাত্ত্বিকে এই বিভাজন দাঙি ধৰিছে। তেওঁৰ মতে, প্রথম ভাগৰ ভাষাসমূহে ইউৰেছিয়াৰ উৰাল পর্বতৰ দক্ষিণ অংশৰ সমতলভূমিত আৰু পার্বত্য অঞ্চলত আৰু দ্বিতীয় ভাগৰ ভাষাসমূহে পূব ইউৰোপৰ আর্দ্রভূমিত বিকাশ লাভ কৰিছিল।

বহুতো ভাষাতাত্ত্বিকে স্কাণ্ডিনেভিয়াক ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান বুলি অভিহিত কৰিলেও শব্দতত্ত্বৰ তুলনামূলক আলোচনাই সেই কথাৰ সত্যতাৰ প্রমাণ নিদিয়ে। সামদ্রিক অঞ্চল স্কাণ্ডিনেভিয়াৰ সাগৰ বা সমন্ধীয় শব্দ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ প্রাচীন ভাষাৰ মাজত উপলব্ধ নহয়।

জার্মান ভাষাতত্ত্ববিদৰ মতে জার্মানীৰ উত্তৰ অঞ্চল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান আছিল। অৱশ্যে জার্মান পণ্ডিতৰ এই মত ভাষাতাত্ত্বিক আৰু প্রত্নতাত্ত্বিকভাৱে গ্রহণযোগ্য নহয়। প্রাগ ঐতিহাসিক কালতেই জার্মানীয় ভাষাত মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ পৰিৱর্তন ঘটিছিল যাৰ দ্বাৰা জার্মানীয় লোকসকল শক্তিশালী জাতিৰ কবলত পৰিছিল বুলি ধাৰণা কৰিব পাৰি। ইউৰোপৰ উত্তৰ অংশৰ অৰণ্য আৰু জলাহ অঞ্চলত বিক্ষিপ্তভাৱে জার্মানীয় লোকে বাস কৰিছিল বুলি Tacitus-এ বিৱৰণত লিখি থৈ গৈছে। এওঁলোক আন ঠাইৰ পৰা আহি যে প্রৱেশ কৰিছিল সেই কথা জানিব পাৰি।

দুর্গম ভৌগোলিক অৱস্থানৰ বাবে লিঠুয়ানীয়াত ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ প্রাচীনত্ব ৰক্ষা হৈছে। প্রাচীনত্ব ৰক্ষা হোৱাৰ বাবেই লিঠুয়ানীয়াকেই বহুতে ভাষাতাত্ত্বিকে ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান বুলি ক'ব বিচাৰে।

ইউফ্রেটিছ আৰু টাইগ্রিছ নদীৰ অৱবাহিকা অঞ্চলক ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান বুলি ক'ব বিচাৰে। হিট্রীয় ভাষাৰ আৱিষ্কাৰে আৰু এই ভাষাৰ শিলালিপিত বৈদিক দেৱতা/(ইন্দ্র, বৰুণ, মিত্র, নাসত্য)ৰ নাম থকালৈ চাই

বহুতে এই মত আগবঢ়াইছিল।

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল সম্বন্ধে বিভিন্ন ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিতে নিজস্ব অভিমত আগবঢ়াইছিল। ভাষাতাত্ত্বিক আৰু প্ৰত্নতাত্ত্বিক দৃষ্টিকোণেৰে এই ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান সম্বন্ধে নিশ্চিত সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব নোৱাৰি। আনুমানিকভাৱে এই ভাষাগোষ্ঠীৰ লোকসকলে প্ৰাগ-ঐতিহাসিক কালতে, খ্ৰীষ্টপূৰ্ব তিনি হাজাৰ মান বছৰৰ আগতে ইউৰোপৰ মধ্য বা পূবৰ সমভূমি অঞ্চলৰ কোনো ঠাইত বা দক্ষিণ ৰাছিয়াৰ ইউৰেছীয় অঞ্চলত বসতি স্থাপন কৰিছিল। জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ লগে লগে এওঁলোক বিভিন্ন ঠাইলৈ প্ৰব্ৰজিত হ'ল আৰু বিভিন্ন ঠাইত সমাজ পাতি বাস কৰিবলৈ ল'লে। পৃথিৱীৰ বুকুত জয়ধ্বজা উত্তোলন কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ লোকসকল পৰৱৰ্তী সময়তহে আহি উন্নত সভ্যতা সংস্কৃতিসম্পন্ন অঞ্চল মেছোপটেমিয়া, ভূমধ্য সাগৰীয় উপকূলীয় অঞ্চল, সিন্ধু নদীৰ উপত্যকা অঞ্চলত বসতি স্থাপন কৰিছিল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ধ্বনি সংস্থানৰ বিষয়ে লিখক। (২৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৩.৩ বৈশিষ্ট্যসমূহ

আদিম ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ অস্তিত্ব বিচাৰি পোৱা নাযায়। এই ভাষা পৰিয়ালৰ পৰা সৃষ্ট প্ৰাচীন ভাষাসমূহৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক আৰু ৰূপতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ ভাষাতাত্ত্বিক গঠন সম্বন্ধে এটা ধাৰণা স্থিৰ কৰি লোৱা হৈছে। এই ভাষা পৰিয়ালৰ আনুমানিক পুনৰ্গঠিত ৰূপৰ জৰিয়তে ভাষাটোৰ কিছুমান সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য নিৰূপণ কৰা হৈছে। বিভিন্ন পাৰিপাৰ্শ্বিক কাৰণৰ বাবে এই ভাষা পৰিয়াল বিভিন্ন শাখা-প্ৰশাখাত বিভক্ত হৈছিল আৰু প্ৰত্যেকটো ভাষাৰে স্বকীয় বৈশিষ্ট্যও গঢ় লৈ উঠিছিল। স্বকীয় বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ এই ভাষাবোৰত মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ ভালেখিনি বৈশিষ্ট্য ৰক্ষিত হোৱালৈ চাই ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য স্থিৰ কৰা হৈছে। তলত সেই বিষয়ে উল্লেখ কৰা হ'ল ঃ

ধ্বনিতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

১) ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাত প্ৰাপ্ত স্বৰধ্বনিসমূহ বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ। মৌলিক স্বৰৰ সংখ্যা দহটা আৰু এই মৌলিক স্বৰৰ অন্তৰ্গত এটা অতি হ্ৰস্ব স্বৰ (১) আছিল যাক নিৰপেক্ষ স্বৰ

বুলিও জনা যায়। নিৰপেক্ষ স্বৰ কোনো ভাষাত ৰক্ষিত হোৱা নাছিল। ই-কাৰ বা অ-কাৰত পৰিণত হৈছিল।

এই ভাষা পৰিয়ালত যৌগিক স্বৰৰ সংখ্যা আছিল বাৰটা আৰু অর্ধ ব্যঞ্জন আছিল আঠটা। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল মুঠ একত্রিশটো স্বৰধ্বনি আছিল। সেইসমূহ ক্রমে—

মৌলিক স্বৰ ঃ

হ্রস্ব স্বৰ - অ, ই, উ, এ, ও

দীর্ঘ স্বৰ - আ, ঈ, ঊ, এ, ও

অতি হ্রস্ব স্বৰ - অ'

যৌগিক স্বৰ ঃ

হ্রস্ব ঃ অই, এই, ওই, অউ, এউ, ওউ

দীঘ ঃ আই, এই, ওই, অউ, এউ, ওউ

অর্ধ ব্যঞ্জন ঃ

হ্রস্ব আৰু দীর্ঘ ঃ ঋ (r̥, r̄)

ঃ ঌ (l̥, l̄)

ঃ ন্ (n̥, n̄)

ঃ ম্ (m̥, m̄)

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাত থকা অর্ধ ব্যঞ্জন হ্রস্ব-দীর্ঘ ন্ আৰু ম্ কোনো শাখাৰ ভাষাতে ৰক্ষিত হোৱা নাই।

২) ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাত ব্যঞ্জনধ্বনি স্বৰধ্বনিৰ তুলনাত কম বৈচিত্র্যপূর্ণ। এই ভাষাত কণ্ঠ্য ধ্বনিৰ তিনিটা ৰূপ আছিল— কণ্ঠ্য বা পশ্চ কণ্ঠ্য (Velar), সন্মুক কণ্ঠ্য বা অগ্র কণ্ঠ্য (Palatal) গ) কণ্ঠৌষ্ঠ্য (Labio-Velar)। কণ্ঠ্য ধ্বনিৰ উপৰিও দন্ত্য ধ্বনি, ঔষ্ঠ্য ধ্বনি, তৰল ব্যঞ্জন (কম্পিত ধ্বনি, পার্শ্বিক ধ্বনি) উষ্ম ধ্বনি আৰু অর্ধস্বৰৰ প্রয়োগ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য। দন্ত্য আৰু উষ্ম ধ্বনিয়ে প্রাধান্য লাভ কৰিছিল আৰু সকলো ভাষাতে ৰক্ষিত হৈছিল। মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ ব্যঞ্জন ধ্বনিসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

ক) কণ্ঠ বা পশ্চ কণ্ঠ্য ঃ ক্, খ্, গ্, ঘ্

সন্মুখ কণ্ঠ্য বা অগ্রকণ্ঠ্য ঃ ক্, খ্, গ, ঘ

কণ্ঠৌষ্ঠ্য ঃ ক্ব খ্ব গ্ব, ঘ্ব

খ) দন্ত্য ঃ ত্ থ্ দ্ ধ্ ন্

গ) ঔষ্ঠ্য ঃ প্, ফ্ ব্ ভ্ ম্

ঘ) তৰল ব্যঞ্জন ঃ ১) কম্পিত ঃ ৰ্

২) পার্শ্বিক ঃ ল্

ঙ) উষ্ম ব্যঞ্জন ঃ স জ থ ধ

চ) অর্ধ স্বৰ ঃ য়, ৰ

৩) ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা মূলতঃ সুৰ প্রধান ভাষা। প্রাচীন গ্রীক আৰু বৈদিক ভাষাত সুৰৰ ভূমিকা অনন্য। নির্দিষ্ট অক্ষৰত ৰক্ষিত সুৰৰ স্থান পৰিৱর্তন হ'লে অর্থৰো পৰিৱর্তন ঘটিছিল। পৰৱর্তী সময়ত সুৰাঘাতৰ স্থান শ্বাসাঘাতে (Stress-accent) ল'লে।

৪) ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ আন এটা ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য হ'ল— অপশ্রুতি। স্বৰধ্বনিৰ গুণগত পৰিৱর্তন বা অপশ্রুতিৰ ফলত স্বৰধ্বনি পৰিৱর্তনত ক্রমে সাধাৰণ বা গুণিত (Strong or normal), বর্ধিত (Lengthened) আৰু ক্ষয়িত (Weak) এই তিনিটা ক্রম পৰিলক্ষিত হৈছিল। প্রত্যয় বিভক্তিৰ দ্বাৰা সাধিত ধাতু, শব্দৰ বা প্রত্যয় বিভক্তিত নির্দিষ্ট ক্রম অনুসৰি পৰিৱর্তন হৈছিল। পৰিৱর্তনৰ আদি স্তৰত ধ্বনিবোৰ অবিকৃত আছিল, দ্বিতীয় স্তৰত দীর্ঘ হৈছিল আৰু শেষ স্তৰত লুপ্ত হৈছিল। সংস্কৃত বৈয়াকৰণিকসকলে প্রথম দুই ক্রম গুণ আৰু বৃদ্ধি আৰু তৃতীয় ক্রমক সম্প্রসাৰণ বুলি অভিহিত কৰিছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে—

গুণিত ক্রম	**বর্ধিত ক্রম**	**ক্ষয়িত ক্রম**
পেদ (ped)	পেদ (pēd)	পদ > দ্

ৰূপতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

১) সমাসবদ্ধ পদৰ ব্যৱহাৰ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ প্রধান বিশেষত্ব। দুই বা ততোধিক পদ একেলগ কৰি সমাসবদ্ধ পদ গঠন কৰা হয়। প্রাচীন ভাষা গ্রীক, লেটিন, সংস্কৃত, আৱেস্তীয় আদি ভাষাত সমাসবদ্ধ পদৰ বহুল প্রয়োগ ঘটিছিল। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ অন্তর্গত আধুনিক ভাষাতো সমাসবদ্ধ শব্দৰ ব্যৱহাৰ হোৱা দেখা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে— ইংৰাজী ভাষাত Rail Road, Armchair অসমীয়া ভাষাত ৰেলপথ, আৰামী চকী আদি।

২) ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাত ধাতুৰ পৰা পদৰ সৃষ্টি হৈছিল। ধাতুবোৰ সাধাৰণতে একাক্ষৰী আছিল আৰু মূল ধাতুৰ লগত প্রত্যয় বিভক্তি যোগ কৰি নানা শব্দ গঠন কৰা হৈছিল।

৩) ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা প্রত্যয়ান্বয়ী আৰু বহির্মুখী শ্লিষ্ট। ৰূপ গঠনৰ প্রক্রিয়া আৰু বাক্য গঠনৰ লক্ষণৰ পৰা ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাত এই বৈশিষ্ট্য বিৰাজমান। মূল শব্দ বা ধাতুৰ পিছত প্রত্যয় যোগ কৰি বিচিত্র পদ গঠন কৰা হয় আৰু পদৰ সম্পর্ক নির্ণয় কৰা হৈছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে- সংস্কৃত ধাতু পদ, ইংৰাজী। act ধাতুৰ পৰা action, active, actor, acting, actual আদি পদ নিষ্পন্ন কৰিব পৰা।

৪) ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাত তিনিটা পুৰুষ আৰু আঠটা কাৰক পোৱা গৈছিল।

৫) ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাত তিনিটা বচন ক্ৰমে, একবচন, দ্বিবচন আৰু বহু বচনৰ প্ৰয়োগ আছিল। অৱশ্যে দ্বিবচন সীমিত ৰূপত ব্যৱহৃত হৈছিল।

৬) ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ প্ৰাচীন স্তৰত তিনিটা লিংগ পোৱা গৈছিল। পুংলিংগ আৰু স্ত্ৰীলিংগৰ কোনো পাৰ্থক্য নাছিল।

৭) মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাত ক্ৰিয়াৰ কালে সময় নিৰ্দেশ কৰাৰ পৰিৱৰ্তে ক্ৰিয়াৰ প্ৰকৃতি আৰু ধৰণক নিৰ্দেশ কৰিছিল। অৱশ্যে এই পৰিয়ালৰ আধুনিক ভাষাত ক্ৰিয়াৰ কালে সময় নিৰূপণ কৰে।

৮) মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা সংশ্লেষণাত্মক আছিল যদিও আধুনিক ভাষাসমূহে বিশ্লেষণাত্মক স্তৰলৈ গতি কৰিছে। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাত শব্দ বা ধাতুৰ ৰূপসাধন কৰি বচন-লিংগ-কাৰক-কাল আদি সমতা ৰক্ষা কৰি বাক্যৰ অৰ্থ নিৰূপণ কৰা হৈছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে, গ্ৰীক, লেটিন, সংস্কৃত আদি ভাষাৰ কথা উনুকিয়াব পাৰি।

শব্দতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল এটা সমৃদ্ধিশালী ভাষা পৰিয়াল। এই ভাষাত প্ৰাপ্ত শব্দই সেই কথা প্ৰমাণিত কৰে। প্ৰাচীন ভাষাত প্ৰাপ্ত শব্দৰ জৰিয়তে মূল ভাষাৰ শব্দৰূপ নিৰ্ণিত কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। সমন্ধবাচক শব্দ, সংখ্যাবাচক শব্দ, দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহৃত শব্দ সম্ভাৰেৰে এই ভাষা পৰিয়াল চহকী আছিল। তলত ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ শব্দ ভাণ্ডাৰৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰা হ'ল ঃ

সম্বন্ধবাচক শব্দ ঃ

গ্ৰীক	লেটিন	সংস্কৃত	ইণ্ডো-ইউৰোপীয়
পতেৰ্	পতেৰ্	পিতা	< প'তেৰ্
মাতেৰ্	মাতেৰ্	মাতা	< মাতেৰ্
তু	তু	ত্বম	< তু

সংখ্যাবাচক শব্দ ঃ

গ্ৰীক	লেটিন	সংস্কৃত	ইণ্ডো-ইউৰোপীয়
দুও	দুও	দ্বৌ	< দ্বোউ
হেপ্ত	সেপ্তেম	সপ্ত	< সেপ্তম
দেক	দেকেম্	দশ	< দেকম

অন্যান্য শব্দ ঃ

এস্তি	(গ্ৰীক ঃ এস্তি,	সংস্কৃত-অস্তি)
পেকু	(গ্ৰীক ঃ পেকু,	সংস্কৃত-পশু)
দ্যেউস	(গ্ৰীক ঃ জেউস,	সংস্কৃত-দ্যৌ)

অপো (গ্রীক অপো, সংস্কৃত-অপ)

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাত এনেবোৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যই পৰিস্ফুট হৈ উঠিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান হিচাপে ইউৰোপৰ সপক্ষে থকা মত বিচাৰ কৰক। (২৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নৰ পৰা ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ বিষয়ে সবিশেষ জানিব পাৰিলে।
- ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল পৃথিৱীৰ সর্ববৃহৎ আৰু সমৃদ্ধিশালী ভাষা পৰিয়াল।
- ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ নামকৰণ কৰে থমাছ য়ুঙ নামৰ ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিতে।
- এই ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান সম্বন্ধে পোৱা মত দুটা— এছিয়াৰ সপক্ষে আৰু ইউৰোপৰ সপক্ষে।
- ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধে অৱগত হ'ব পাৰিলে।

৩.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (২০০৪) ঃ ভাষাবিজ্ঞান; গুৱাহাটী।

২) ঠাকুৰ, নগেন (২০০৩) ঃ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা; গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৩) পাঠক, ৰমেশ (২০০৮) ঃ ভাষাবিজ্ঞানৰ ভূমিকা; গুৱাহাটী ঃ অশোক বুক ষ্টল।

৪) ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি (২০০২) ঃ ভাষাতত্ত্ব; গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

বাংলা গ্রন্থ ঃ

৫) বিশ্বাস সুকুমার (১৯৬৮) ঃ ভাষাবিজ্ঞান পরিচয়; কলকাতা ঃ জিজ্ঞাসা।

৬) শ' রামেশ্বর (১৯৯৬) ঃ সাধারণ ভাষাবিজ্ঞান ও বাংলা ভাষা; কলকাতা ঃ পুস্তক বিপনি।

৭) সেন সুকুমার (১৯৮৭) ঃ ভাষার ইতিবৃত্ত; কলকাতা ঃ ইষ্টার্ণ পাব্লিচার্ছ।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1. Taraporewalla, I. J. S : Elements of the Science of Language.
2. Bender H.H. : the Home of Indo-European.
3. Benedict P.K. : Sino Tibetan : A conspectus.
4. Chetterji S.K : Language and Literature of Modern India.

৩.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্ৰথমে ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ নামকৰণৰ বিষয়ে লিখিব আৰু বিভিন্ন ভাষাতাত্ত্বিকৰ মত আগবঢ়াব। এই মত আগবঢ়াই সাম্প্ৰতিক সময়ত গ্ৰহণযোগ্য নামকৰণ কিদৰে হ'ল সেই বিষয়ে লিখিব।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াব।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ইউৰোপৰ কোন কোন বিশেষ অঞ্চলক এই ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান বুলি অনুমান কৰা হয় সেই বিষয়ে উল্লেখ কৰিব আৰু ব্যাখ্যা দাঙি ধৰিব।

৩.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ পৃথিৱীৰ ভিতৰত সৰ্ববৃহৎ আৰু সমৃদ্ধিশালী ভাষা পৰিয়ালটোৰ চমু পৰিচয় দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ নামকৰণ সন্দৰ্ভত এটি আলোচনা যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ আদিম বাসস্থান ক'ত আছিল ? এই বিষয়ে প্ৰাপ্ত মত আধাৰত বিশ্লেষণ কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৪ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল - ২

অধ্যায় গাঁথনি

৪.১ উদ্দেশ্য
৪.২ পৰিচয়
৪.৩ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ বিভিন্ন শাখা-প্রশাখা
৪.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৪.৫ অধিক জানিবলৈ
৪.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
৪.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ শ্রেণীবিভাজন কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব
- ইয়াৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহ কি কি আৰু কোন কোন অঞ্চলত প্রচলিত সেই বিষয়ে বিস্তৃত বিৱৰণ দাঙি ধৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

৪.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়ত আপুনি ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল সম্পর্কে জানিলে। এই অধ্যায়টোত আমি ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল সম্পর্কে আৰু অধিক কথা আলোচনা কৰিবলৈ আগবাঢ়িছো।

৪.৩ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ বিভিন্ন শাখা-প্রশাখা

বিশ্বৰ বুকুত অগ্রগামীৰ ভূমিকাৰে বিশাল আকাশৰ পৰা সমুদ্রৰ গভীৰতালৈকে বিচৰণ কৰি নিজকে প্রতিষ্ঠা কৰা ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়াল সাহিত্য-সম্পদেৰে অতি চহকী। পৃথিৱীজুৰি পৰিব্যাপ্ত হৈ থকা এই ভাষা পৰিয়াল দুটা শাখাত বিভক্ত। ভাষাতাত্ত্বিক এছকোলিয়ে (Ascoli) ১৮৭০ চনত এই বিভাজন দাঙি ধৰিছিল। মূল ভাষাৰ অগ্র কণ্ঠ্য ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ বিভিন্ন শাখাত হোৱা পৰিৱর্তনক এছকোলিয়ে সূত্রসহ ব্যাখ্যা কৰিছিল। এই সূত্রক এছকোলিৰ সূত্র (Ascoli's law) নামেৰে জনা যায়। তেওঁৰ মতে, অগ্র কণ্ঠ্য ব্যঞ্জন ধ্বনি দুই প্রকাৰে পৰিৱর্তন হৈছিল। ধ্বনি পৰিৱর্তনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি হোৱা এই বিভাজন কেন্তুম (Centum) আৰু

সতম (Satam) নামেৰে জনা যায়। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ সতম শাখাৰ ভাষাবোৰে পশ্চিম অঞ্চলত বিকাশ লাভ কৰিছিল।

মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ অগ্র-কণ্ঠ্য ক বৰ্গীয় ব্যঞ্জন ধ্বনি কিছুমান শাখাত কণ্ঠ্য বা পশ্চ-কণ্ঠ্য ধ্বনিৰ লগত মিলিত হৈ পৰিছিল আৰু কিছুমান শাখাত উষ্ম ধ্বনিলৈ (শ্, স্, ষ্) পৰিৱর্তন হৈছিল, তাক ক্রমে কেন্তুম আৰু সতম শাখাত বিভক্ত কৰা হৈছিল। এছকোলিয়ে এই প্রবৃত্তিৰ প্রতিনিধি ভাষা হিচাপে লেটিন আৰু আৱেস্তীয় (ইৰাণীয়) ভাষাত এশ (১০০) বুজোৱা শব্দক লৈ তেওঁৰ মত প্রমাণিত কৰে। মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয় *k̂m.tom (কম্, তোম)-(এশ) শব্দক লেটিন ভাষাত (Centum) কেন্তুম' আৰু আৱেস্তীয় (ইৰাণীয় ভাষাত) 'সতম' (Satām) নামেৰে বুজোৱা হৈছিল। এই দুই 'শত' বুজোৱা শব্দৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালক 'কেন্তুম' আৰু 'সতম' নামেৰে নামকৰণ কৰা হয়। তলত সতম আৰু কেন্তুম শাখাৰ বিভিন্ন ভাষাত এই শব্দই কিদৰে ৰূপান্তৰ লাভ কৰিছিল তাক উল্লেখ কৰা হ'ল—

মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয়

k̂m.tom

সতম্		কেন্তুম্
আৱেস্তীয়	(সতম্ Satām)	লেটিন (কেন্তুম- Centum)
সংস্কৃত	(শতম্ S'atām)	গ্রীক ((হে)- কাতোন-he kato'n)
লিঠুৱানীয়	(শিম্তাস্ Ŝzimtas)	প্রাচীন আইৰিশ (কেত- Cēt)
প্রাচীন বুলগাৰীয়	(সুতো Sūto)	গোঠীয় (খুন্দ> হুণ্ড- hund)
ৰুছীয় (স্তো Sto)		ইংৰাজী (হাণ্ড্রেড- hundred)
		তোখাৰীয় (কন্ত-Kant)

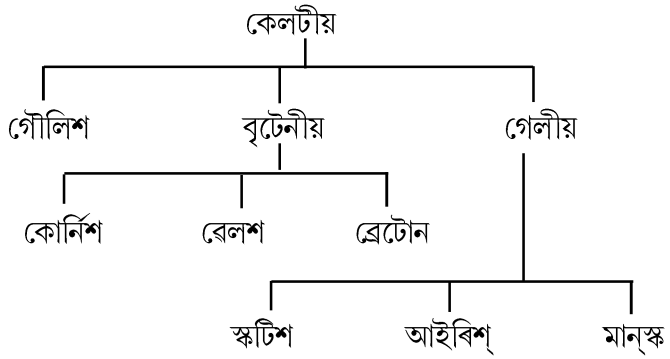
ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালক কেন্তুম আৰু সতম দুটা শাখাত বিভক্ত কৰা হৈছে, কেন্তুম আৰু সতমৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহক আকৌ কিছুমান উপশাখাৰ বিভক্ত কৰা হৈছে। তলত এই বিভাজনক ৰেখাচিত্রৰ সহায়ত দেখুওৱা হ'ল—

তলত এই শাখাসমূহৰ চমু পৰিচয় দাঙি ধৰা হ'ল ঃ

কেলটীয় ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ কেন্তুম শাখাৰ অন্তর্গত কেলটীয় শাখাৰ ভাষাসমূহ মধ্য আৰু পশ্চিম ইউৰোপ আৰু এছিয়া মাইনৰলৈকে পৰিব্যাপ্ত হৈ আছিল। শক্তিশালী আৰু সংখ্যাৰ ফালৰ পৰা সর্বাধিক ৰূপে পৰিচিত কেলটীয় শাখাত প্রাচীন সাহিত্যিক নিদর্শনৰ অভাৱ। খ্রীঃপূর্ব পঞ্চম শতিকাৰ পৰা প্রথম শতিকালৈ উল্লেখ থকা কেলটীয় শাখাৰ ভাষা জুলিয়াছ ছিজাৰৰ সময়ত বৃটিছ দ্বীপপুঞ্জ, ফ্রান্স, ইটালী, দক্ষিণ জার্মানী, স্পেইন পর্যন্ত বিস্তৃত হৈ আছিল। পৰৱর্তী সময়ত কেলটীয় শাখাৰ পৰিসীমা সংকুচিত হৈ পৰিল; বর্তমান ইউৰোপৰ পশ্চিম অংশতহে প্রচলিত হৈ আছে।

কেলটীয় শাখাৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহক তলত দিয়া ধৰণে বিভক্ত কৰিব পাৰি—

গৌলিশ শাখাৰ ভাষা ফ্রান্স, উত্তৰ ইটালী, মধ্য ইউৰোপ, এছিয়া মাইনৰলৈকে প্রচলন আছিল। পঞ্চম শতাব্দীলৈকে অস্তিত্ব থকা গৌলিশ ভাষাৰ নিদর্শন অনুশাসন আৰু প্রাচীন পুথিৰ মাজতহে বিচাৰি পোৱা যায়।

বৃটেনীয় উপশাখাৰ ভাষা বৃটিছ দ্বীপপুঞ্জত প্রচলিত। পঞ্চম-সপ্তম শতিকাত দক্ষিণ পশ্চিম ব্রিটেইনৰ ঔপনিবেশিকসকলে এই ভাষাক প্রতিষ্ঠিত কৰে; একাদশ শতিকাৰ পৰা ইয়াৰ সাহিত্যিক নিদর্শন পোৱা যায়। এই শাখাৰ ভাষা কোর্নিশ কোর্নৱালত প্রচলিত আছিল। পঞ্চদশ শতিকাত সাহিত্যিক নিদর্শনৰ প্রমাণ পোৱা এই ভাষা বর্তমান বিলুপ্ত। ইংৰাজী ভাষাৰ প্রসাৰে কোর্নিশ ভাষাক বিলুপ্ত কৰে। এই ভাষা কওঁতা শেষগৰাকী বক্তা (বৃদ্ধা)ৰ ১৭৭৭ চনত মৃত্যু হয়।

অষ্টম শতিকাত প্রাচীন নিদর্শন পোৱা আৰু একাদশ শতাব্দীৰ পৰা সাহিত্যিক নিদর্শন পোৱা ৱেলশ ভাষা ৱেলচ দ্বীপত এক নিযুত মান লোকৰ মাজত প্রচলিত।

ব্রেটোন ভাষা ফ্রান্সৰ উত্তৰ পশ্চিম অংশৰ অতি কম লোকৰ মাজত প্রচলিত ভাষা। এংলো চেক্সনৰ আক্রমণত বৃটেইনৰ পৰা ফ্রান্সলৈ প্রব্রজিত এই ভাষাৰ সাহিত্যিক নিদর্শন চতুর্দশ শতিকাত পোৱা যায়।

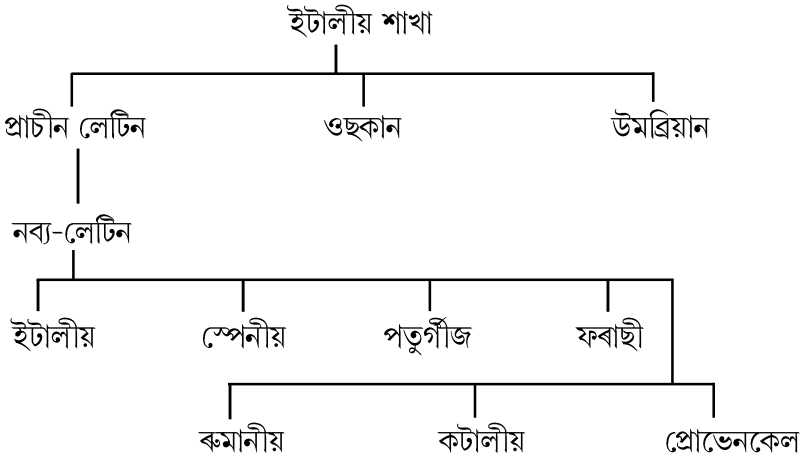
গেলীয় উপশাখাৰ ভাষা স্কটিশ আৰু মান্স্ক ক্রমে স্কটলেণ্ডৰ পার্বত্য অঞ্চল আৰু মানদ্বীপত প্রচলিত আৰু আইৰিশ ভাষাৰ আয়াৰলেণ্ডত প্রচলিত। সাহিত্য-সম্পদত চহকী আইৰিশ ভাষাৰ নিদর্শন চতুর্থ শতিকাৰ পৰা অষ্টম শতিকাৰ অনুশাসনৰ মাজত বিচাৰি পোৱা যায়। আয়াৰলেণ্ডৰ ৰাষ্ট্রীয় ভাষা হিচাপে আইৰিশ ভাষা পৰিচিত।

ইটালীয় ঃ

কেন্তুম শাখাৰ অন্তর্গত আন এটা উল্লেখযোগ্য উপশাখা হৈছে— ইটালীয়। ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ আদিম বাসস্থানৰ পৰা পশ্চিমমুৱা হৈ আল্পছ পর্বতমালা অতিক্রম কৰি আহি ইটালীয় মালভূমিত বসতি স্থাপন কৰে। ইয়াৰে কিছু সংখ্যক লোকে পশ্চিম মধ্য ইটালীৰ টাইবাৰ নদীৰ মোহনাস্থিত লাটিউমত বসতি স্থাপন কৰিছিল। এই অঞ্চলৰ ভাষাই কালক্রমত লেটিন বা লাটিন নামেৰে পৰিচয় লাভ কৰে। ওছকান ভাষা আৰু উমব্রিয়ান ভাষা ক্রমে দক্ষিণ পূব ইটালীত আৰু উত্তৰ-পূব ইটালীত বাস কৰা লোকৰ ভাষা।

ইটালীয় শাখাৰ ভাষাৰ ভিতৰত লেটিন ভাষা সবাতোকৈ উল্লেখযোগ্য ভাষা। এই ভাষা সম্বন্ধে লিখিত নিদর্শনৰ অভাৱ। খ্রীঃপূর্ব পঞ্চম শতাব্দীত এই ভাষা প্রতিষ্ঠিত হৈছিল আৰু খ্রীষ্টিয় তৃতীয় শতিকালৈকে বিশেষ মর্যদাপন্ন ভাষা হিচাপে বর্তি আছিল। এই ভাষা ইউৰোপৰ পৰা আফ্রিকা মহাদেশৰ মৰাক্কা, লিবিয়া, আলজেৰিয়া পর্যন্ত পৰিব্যাপ্ত হৈ আছিল।

ইটালীয় শাখাৰ ভাষাক তলত দিয়া ধৰণে শ্রেণীভুক্ত কৰিব পাৰি—

সংখ্যাগত দিশৰ লেটিন ভাষীৰ সংখ্যা আদিতে যথেষ্ট নাছিল যদিও তেওঁলোক উন্নত সংস্কৃতিসম্পন্ন আৰু যুঁজাৰু জাতি আছিল। এওঁলোকে এত্রুস্কান, গল আৰু ওছকানসকলক পৰাস্ত কৰি ৰোমত নিজৰ শক্তি প্রতিষ্ঠা কৰে আৰু সমগ্র ইটালীতে আধিপত্য বিস্তাৰ কৰে। ৰোমান সাম্রাজ্যৰ বিস্তাৰৰ লগে লগে লেটিন ভাষাৰো প্রসাৰ ঘটিল আৰু ইয়াৰ পৰিসীমা বৃটিছ দ্বীপপুঞ্জৰ পৰা উত্তৰ আফ্রিকা পর্যন্ত ব্যাপ্ত হ'ল। লেটিন ভাষাই সমগ্র ইউৰোপৰ সংস্কৃতিক প্রতিনিধিত্ব কৰিছিল। ৰোমান সাম্রাজ্যৰ বিপর্য্যয়ৰ লগে লগে লেটিন ভাষাৰ প্রসাৰো কমি আহিল। বিভিন্ন ৰাজনৈতিক আৰু অভ্যন্তৰীণ কাৰকৰ বাবে ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যৰো পৰিৱর্তন হ'ল আৰু খ্রীষ্টিয় পঞ্চম শতাব্দীত লেটিনৰ কথ্য ৰূপৰ জন্ম হ'ল। এই কথা ৰূপৰ লগত জার্মানীয় শব্দসম্ভাৰ আৰু ব্যাকৰণৰ সংমিশ্রণ ঘটিল আৰু মিশ্র ভাষাৰ সৃষ্টি হ'ল যাক Vulger বা নব্য লেটিন নামেৰে জনা গৈছিল। এই আঞ্চলিক ৰূপবোৰে নিজস্ব বৈশিষ্ট্যসম্পন্ন ভাষা হিচাপে নৱম শতাব্দীত আত্মপ্রকাশ কৰিলে। বিশেষ বিশেষ নামেৰে গঢ়ি উঠা ভাষাবর্গক 'ৰোমান্স ভাষাবর্গ' নামেৰে পৰিচিত হ'ল। ইয়াৰ অন্তর্গত ভাষাৰ ভিতৰত ইটালীয়, স্পেনীয়, পর্তুগীজ ফৰাছী,

ৰুমানীয়, কাটালীয় প্ৰোভেনকেল উল্লেখযোগ্য, এই ভাষাসমূহৰ মাজত লেটিন পৰা উদ্ভৱ হোৱাৰ উমৈহতীয়া লক্ষণ সুস্পষ্ট।

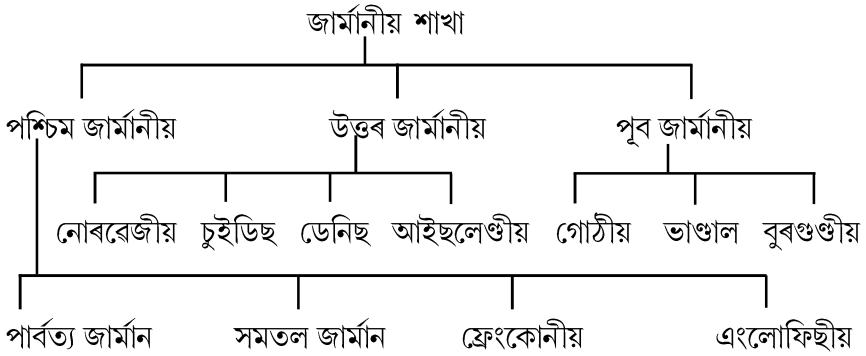
ইটালীয় ভাষা ইটালীত প্ৰচলিত। স্পেনীয় ভাষা স্পেইনৰ উপৰিও দক্ষিণ আৰু মধ্য আমেৰিকা, মেক্সিকো, কিউবা, ফিলিপাইন, আফ্ৰিকা মহাদেশতো প্ৰচলিত। পতুৰ্গীজ ভাষা পৰ্তুগাল, মোঝামবিক, দক্ষিণ আমেৰিকাৰ ব্ৰাজিলত প্ৰচলিত। ফ্ৰান্স, বেলজিয়াম, হাইটি, চুইজাৰলেণ্ডত ফৰাছী ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। ৰুমানীয়াত প্ৰচলিত ৰুমানীয় ভাষাত স্লাবীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। প্ৰোভেনকেল ভাষা ফ্ৰান্সৰ দক্ষিণ অংশত প্ৰচলিত আৰু ই সাধাৰণ আঞ্চলিক ভাষা হিচাপেহে বৰ্তমান প্ৰচলিত। কাটালীয় ভাষা স্পেইনৰ সীমান্তৱৰ্তী অঞ্চল আৰু ফ্ৰান্সৰ কিছু অংশত প্ৰচলিত। ৰেটোৰোমেক ভাষা চুইজাৰলেণ্ডৰ চতুৰ্থ জাতীয় ভাষা।

ইটালীয় শাখাৰ এই ভাষাবোৰৰ মাজতো প্ৰাচীন সাহিত্যিক নিদৰ্শন বিচাৰি পোৱা যায়। বৰ্তমান সময়ত ওছকান আৰু উমব্ৰিয়ান ভাষা লুপ্ত ভাষা। ৰোমত লেটিন ভাষীসকল শক্তিশালী হৈ উঠাৰ ফলতেই এই ভাষাৰ অমৃত্যু ঘটে।

জাৰ্মানীয় ঃ

জাৰ্মানীয় শাখা ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ অন্যতম উপশাখা। জাৰ্মানীৰ লোকসকল অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰা পৰিচিত আছিল যদিও তেওঁলোকৰ ভাষাৰ লিখিত নিদৰ্শন মধ্যযুগ পৰ্যন্ত বিচাৰি পোৱা নগৈছিল। প্ৰত্ন জাৰ্মানীয় শাখা ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ পৰা কেনেদৰে বিচ্ছিন্ন হ'ল সেই বিষয়ে উপযুক্ত তথ্যৰ অভাৱ। নৰৱে আৰু ডেনমাৰ্কৰ প্ৰত্নলিপিত ভগ্নাৱশেষত খ্ৰীষ্ট্ৰীয় তৃতীয় শতিকাত ইয়াৰ প্ৰাচীনতম নিদৰ্শন উদ্ধাৰ হৈছিল যদিও খ্ৰীষ্ট্ৰীয় চতুৰ্থ শতিকাত বিশ্বপ উলফিলাছে গোঠীয় ভাষাত অনুবাদ কৰা বাইবেলে জাৰ্মানীয় শাখাৰ প্ৰাচীনতম নিদৰ্শনৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰে।

এই ভাষাগোষ্ঠীৰ লোকসকলে আদিতে ইউৰোপৰ উত্তৰ অংশত বসতি স্থাপন কৰিছিল। মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ পৰা ফালৰি কাটি আহি পৰৱৰ্তী সময়ত এই গোষ্ঠীৰ লোকসকলে স্কাণ্ডিনেভিয়াৰ দক্ষিণ অঞ্চল আৰু জাৰ্মানীৰ উত্তৰ অঞ্চলত বাস কৰে। পৰৱৰ্তী সময়ত এই গোষ্ঠীৰ লোকৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হোৱাত ইউৰোপৰ বিভিন্ন অঞ্চলত সিঁচৰতি হৈ পৰে। এওঁলোক অতি পৰাক্ৰমী লোক আছিল আৰু কালক্ৰমত স্পেইন, ইটালী, ফ্ৰান্স, উত্তৰ আফ্ৰিকা, বৃটিছ দ্বীপপুঞ্জত আদি অঞ্চলত বসবাস কৰি নিজস্ব ভাষা-সংস্কৃতিৰ বিকাশ কৰিছিল। জাৰ্মানীয় শাখাক তলত দিয়াৰ দৰে দেখুৱাব পাৰি—

পশ্চিম জার্মানীয় উপশাখাৰ পার্বত্য জার্মানৰ পৰা আধুনিক জার্মান ভাষাৰ বিকাশ হৈছে। এই ভাষা জার্মানীৰ উপৰিও চুইজাৰলেণ্ড, পোলেণ্ড, অষ্ট্রিয়া, হাংগেৰী আদি দেশত প্রচলিত। মার্টিন লুথাৰৰ দ্বাৰা অনূদিত বাইবেলৰ পৰাই এই ভাষাৰ সূচনা হয়।

সমতল জার্মানৰ বিকাশ হৈছিল জার্মানীৰ উত্তৰ অংশৰ সমতল ভূমিত চেক্সনসকলৰ দ্বাৰা। চেক্সন ভাষাৰ 'Heliand' অতি উচ্চস্তৰীয় সাহিত্যৰ নিদর্শন।

ফ্রেংকসকলৰ দ্বাৰা নেডাৰলেণ্ডত ফ্রেংকোনীয় ভাষাৰ বিকাশ হয়। ইয়াৰ পৰা আধুনিক ডাচ বা ওলন্দাজ ভাষা আৰু ফ্লেমিছ ভাষাৰ উদ্ভৱ হৈছে। ডাচ ভাষা হলেণ্ডত আৰু ফ্লেমিছ বেলজিয়ামত প্রচলিত।

এংলোফিচীয় শাখা 'এংলো' আৰু ফ্রিচীয় ভাষাৰ সংমিশ্রণ। ইয়াৰ পৰাই প্রাচীন ইংৰাজী আৰু প্রাচীন ফ্রিচীয় ভাষাৰ সৃষ্টি হৈছে। ইংৰাজী ভাষাৰ প্রাচীন ৰূপৰ লগত ফ্রিচীয় ভাষাৰ মিল আছে। এংলোসকলে খ্রীষ্ট্রিয় পঞ্চম শতিকাত বৃটেইনত প্রৱেশ কৰি কেল্টসকলক পৰাস্ত কৰে। এংলো চেক্সন আৰু জুটসকলে সম্মিলিতভাৱে বৃটেইনত বসবাস কৰিছিল আৰু 'ইংলিচ' নামেৰে জনাজাত হৈছিল। বৃটেইনত পূর্বৰ কেল্টসকলৰ ভাষাৰ ঠাইত প্রাচীন ইংৰাজী ভাষা বা এংলো চেক্সন প্রতিষ্ঠিত হয়। সপ্তম শতিকাত প্রাচীন নিদর্শন প্রাপ্ত এই ভাষা পৃথিৱীৰ বিভিন্ন প্রান্তলৈ বিয়পি পৰে। বর্তমান ইংৰাজী ভাষা আন্তর্জাতিক ভাষা ৰূপে প্রতিষ্ঠিত। আমেৰিকা, নিউজিলেণ্ড, কানাডা, অষ্ট্রেলিয়া, দক্ষিণ আফ্রিকাত এই ভাষা সু-প্রতিষ্ঠিত হোৱাৰ লগতে জাপান, ভাৰত, চীন আদিতো বর্তমান বহুলভাৱে প্রচলিত ভাষা।

উত্তৰ জার্মানীয় উপশাখাৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহ হ'ল— নোৰৱেজীয়, চুইডিছ, ডেনিছ, আইছলেণ্ডীয়। এই ভাষাসমূহ স্কাণ্ডিনেভীয় ভাষাবর্গ ৰূপে পৰিচিত।

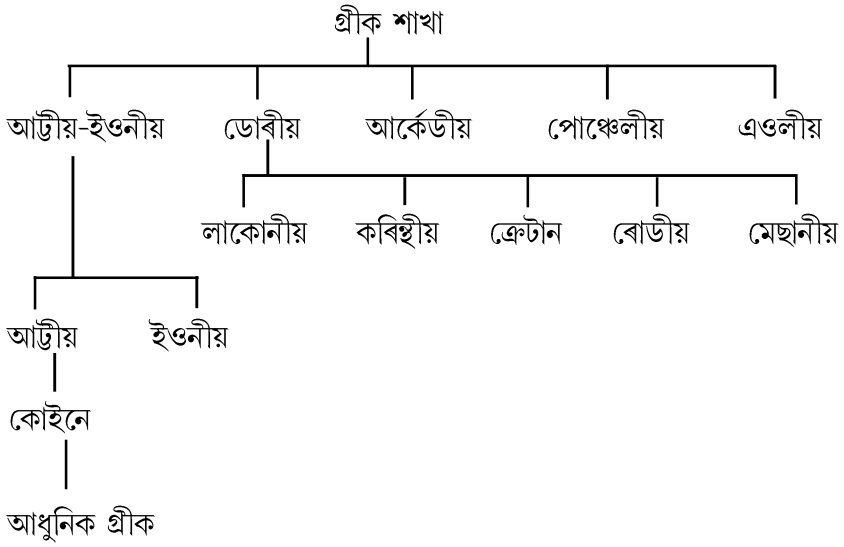
জার্মানীয় শাখাৰ সর্বপ্রাচীন নিদর্শন সন্নিৱিষ্ট গোঠীয় ভাষা পূব জার্মানীয় উপশাখাৰ অন্তর্গত। এই শাখাৰ ভাষা ভাণ্ডাল আৰু বুৰগুণ্ডীয় বর্তমান লুপ্ত। বর্তমান এই ভাষাৰ অস্তিত্ব বিচাৰি পোৱা নাযায়।

গ্রীক ঃ

গ্রীক শাখাৰ ভাষাবোৰ প্রাচীন গ্রীছ আৰু তাৰ চুবুৰীয়া দ্বীপ, এছিয়া মাইনৰ, ইজিপ্তৰ অংশ বিশেষ, স্পেইনৰ পৰা কৃষ্ণসাগৰৰ উপকূললৈকে বিস্তৃত হৈ আছিল। গ্রীক ভাষা অতি প্রাচীন ভাষা। খ্রীঃপূর্ব ৩য়-৪র্থ শতিকাতে এই ভাষাই সমগ্র ইউৰোপতে প্রথম স্থানত অধিষ্ঠিত

হ'বলৈ সক্ষম হৈছিল। লেটিন, জার্মানীয় বা স্লাৱীয় ভাষাত লিখনৰীতিৰ প্ৰচলন নৌহওঁতেই গ্ৰীক ভাষাই স্বয়ং সম্পূৰ্ণ ভাষা হিচাপে নিজস্ব লিপিৰে আৰু বিভিন্ন বিজ্ঞান-সাহিত্য সম্ভাৰেৰে পৰিপুষ্ট হৈ উঠিছিল। গ্ৰীক বৰ্ণমালাৰ আদৰ্শতে পৰৱৰ্তী সময়ত ৰোমান আৰু অন্যান্য ইউৰোপীয় ভাষাত বৰ্ণমালাই গঢ় লৈ উঠিছিল।

বৰ্তমান গ্ৰীক শাখাৰ ভাষাসমূহ গ্ৰীছ, ছাইপ্ৰাছ, ক্ৰীট, তুৰস্ক, আলবেনীয়া এজীয় দ্বীপপুঞ্জ যুগোশ্লাভিয়াৰ দক্ষিণ অংশ আৰু বুলগেৰিয়াৰ দক্ষিণ-পশ্চিম অংশত প্ৰচলিত। গ্ৰীক শাখাৰ ভাষাৰ বিস্তৃতি তলত দিয়া ধৰণৰ—

গ্ৰীক শাখাৰ ভাষাৰ ভিতৰত আট্টীয় ভাষা বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। আট্টীয়ৰ পৰা আধুনিক গ্ৰীক ভাষাৰ সৃষ্টি হয়। ভৌগোলিকভাৱে গ্ৰীছদেশ পৰ্বতেৰে বিভাজিত হোৱাত আৰু ৰাজনৈতিকভাৱে বিভক্ত হোৱাত প্ৰাচীন গ্ৰীকৰ উপভাষাবোৰ স্বকীয় বৈশিষ্ট্যসম্পন্ন ভাষা।

প্ৰাচীন গ্ৰীক ভাষা স্তৰক হোমাৰীয় গ্ৰীক বুলিও জনা যায়। হোমাৰৰ বিশ্ববিখ্যাত মহাকাব্য ইলিয়াড আৰু ওডিছীয়ে গ্ৰীক ভাষাৰ প্ৰাচীনতম নিৰ্দশন; যি খ্ৰীঃপূৰ্ব নৱম-দশম শতিকাত ৰচিত। এই দুই মহাকাব্য ইওনীয় ভাষাত ৰচিত হৈছিল।

আট্টীয় ভাষা গ্ৰীক শাখাৰ প্ৰধান ভাষা; ই খ্ৰীষ্টপূৰ্ব পঞ্চম শতিকাৰ পৰা ক্ৰমবিকশিত হয়। এই ভাষাই মান্য ৰূপ লাভ কৰিছে। শিক্ষিত লোক আৰু ৰাজনৈতিক পৃষ্ঠপোষকতাই এই ভাষাক মান্যৰূপ দিছে। আট্টীয় ভাষাৰ মান্য ৰূপক কেন্দ্ৰ কৰি 'কোইনে' ভাষাই গঢ় লৈছিল যাৰ পৰা আধুনিক গ্ৰীক ভাষাৰ জন্ম হয়।

গ্ৰীছ দেশত ৰাষ্ট্ৰীয় ভাষা ৰূপে স্বীকৃতি প্ৰাপ্ত গ্ৰীক ভাষাক ৰোমায়িক (Romaic) নামেৰে জনা যায়। ৰোমায়িক ভাষাৰ সাহিত্যিক ৰূপক 'katharevusa' আৰু দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহৃত ৰূপক 'Demotike' বুলি কোৱা হয়।

গ্ৰীক শাখাৰ আন এটা ভাষা ডোৰীয় এজিয়ান ক্ৰীট আদি অঞ্চলত প্ৰচলিত আছিল। এই ভাষাৰ বিভিন্ন আঞ্চলিক ৰূপ আছিল লাকোনীয়, কৰিন্থীয়, ক্ৰেটান ৰোডীয়, মেছানীয়

আদি। লাকোনীয়ৰ পৰা আধুনিক যাকোনীয় ভাষাৰ সৃষ্টি হৈছিল।

বিশ্বৰ ইতিহাসত প্ৰাচীন গ্ৰীক ভাষাৰ মৰ্যাদা একক আৰু অতুলনীয়। আধুনিক গ্ৰীকৰ প্ৰসাৰ আৰু পৰিব্যাপ্তি যথেষ্ট নহ'লেও অতীত গৌৰৱ ইয়াৰ মাজত অক্ষুণ্ণ আছে। গ্ৰীক ভাষাৰ সাহিত্য আৰু আদৰ্শই সমগ্ৰ ইউৰোপীয় সাহিত্যকে প্ৰভাৱিত কৰিছিল। হোমাৰ এছকাইলাছ, ছফোক্লিছ, ইউৰোপিদাছ, ছক্ৰেটিছ, এৰিষ্টটল, প্লেটো, গ্ৰীক ভাষাৰে সাধক আছিল। তেওঁলোকৰ কৰ্মৰাজি সমগ্ৰ বিশ্ববন্দিত। এথেন্সৰ গৌৰৱময় কালৰ অৱসনে গ্ৰীক ভাষাকো স্তিমিত কৰিছিল যদিও বৰ্তমান পুনৰুত্থানৰ পথত আগবাঢ়িছে।

টোখাৰীয় ঃ

কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভণিতে টোখাৰীয় ভাষাৰ আৱিষ্কাৰ হৈছিল। মধ্য-এছিয়াৰ অন্তৰ্গত চীনীয় তুৰ্কীস্তানত পশ্চিমীয়া ভাষাতাত্ত্বিকসকলৰ যত্নত উদ্ধাৰ হোৱা প্ৰত্নলিপি আৰু বহুসংখ্যক পুথিৰ মাজৰ পৰা এই বিষয়ে জানিব পৰা গৈছে। বৌদ্ধ শাস্ত্ৰ আৰু চিকিৎসা শাস্ত্ৰ সম্পৰ্কীয় এই পুথিবোৰ ভাৰতীয় ব্ৰাহ্মী আৰু খৰোষ্ঠী লিপিত লিখিত হৈছিল। আনুমানিকভাৱে টোখাৰীয় ভাষা টোখাৰ জাতিৰ ভাষা আছিল, যাৰ বাবে এই ভাষাক টোখাৰীয় নামেৰে নামকৰণ কৰা হৈছিল।

খ্ৰীঃপূৰ্ব দ্বিতীয় শতিকাত টোখাৰসকলে ৰাজ্য স্থাপন কৰিছিল আৰু খ্ৰীষ্ট্ৰিয় সপ্তম শতিকালৈকে টোখাৰ সাম্ৰাজ্য মধ্য এছিয়াত পৰিব্যাপ্ত হৈ আছিল। হুনসকলৰ আক্ৰমণৰ ফলত টোখাৰ সাম্ৰাজ্য ধ্বংসপ্ৰাপ্ত হৈছিল। খ্ৰীষ্টিয় সপ্তম শতিকাত এই ভাষা লুপ্তপ্ৰায় হৈছিল। টোখাৰীয় ভাষাৰ উপভাষা দুটা ক্ৰমে— পূব টোখাৰীয় বা আগ্নেয় আৰু পশ্চিম টোখাৰীয় বা কুছেয়।

টোখাৰীয় ভাষা সম্বন্ধে পৰ্যাপ্ত তথ্যৰ অভাৱ যাৰ বাবে এই ভাষা কোন অঞ্চলৰ ভাষা আছিল আৰু কেনেদৰে লুপ্ত হ'ল, সেই কথা গম পোৱা নাযায়। পশ্চিম টোখাৰীয় ভাষা কুছা অঞ্চলত প্ৰচলিত আছিল বাবেই কুছীয় ভাষা বুলি পৰিচিত আছিল।

টোখাৰীয় ভাষাৰ অস্তিত্ব এছিয়াত উদ্ধাৰ হৈছে আৰু ই বহুতো স্বতন্ত্ৰ উপাদান সংৰক্ষণ কৰিছে। তুলনামূলক অধ্যয়নত টোখাৰীয় ভাষাৰ অৱদান অপৰিসীম কিয়নো ইণ্ডো-ইউৰোপীয় অপ্ৰচলিত বৈশিষ্ট্যও ইয়াতে সংৰক্ষিত হৈছে। টোখাৰীয় ভাষা বৰ্তমান লুপ্ত আৰু ইয়াৰ স্থান উইগুৰ তুৰ্কীয়ে লাভ কৰিছে। টোখাৰীয় ভাষাতো অগ্ৰ-কণ্ঠ্য ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ প্ৰচলন আছে বাবে ই কেন্তুম শাখাৰ অন্তৰ্গত।

আলবেনীয় ঃ

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ সতম শাখাৰ অন্তৰ্গত আলবেনীয় শাখাৰ ভাষা উত্তৰ গ্ৰীচৰ আৰ্দ্ৰিয়াটিক সাগৰৰ পূব উপকূল অঞ্চল আৰু যুগোশ্লাবিয়াত প্ৰচলিত। ইল্লেৰীয়সকলৰ বংশধৰ আলবেনীয়সকল শ্লাভসকলৰ দ্বাৰা বিতাড়িত হ'ব লগা হৈছিল। এই শাখাক ইল্লিৰিয়ান নামেৰেও জনা যায়। ১৪৬২ চনত খ্ৰীষ্টধৰ্মৰ ক্ৰিয়া পদ্ধতিমূলক গ্ৰন্থ ইয়াৰ লিখিত নিদৰ্শন পোৱা গৈছিল যদিও সপ্তদশ শতিকাৰ শেষভাগৰ পৰাহে প্ৰকৃততে লিখিত নিৰ্দশন পোৱা গৈছিল। এই শাখাৰ উপশাখা দুটা ক্ৰমে— আলবেনীয়াৰ উত্তৰে প্ৰচলিত ঘেগ আৰু দক্ষিণে প্ৰচলিত

টোস্ক। আলেবেনীয় শাখাৰ ভাষাৰ শব্দ সম্ভাৰত লেটিন, গ্ৰীক, স্লাবীয়, তুৰ্কী আদি ভাষাৰ শব্দৰ পয়োভৰ ঘটিছে। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষাৰ ভিতৰত সবাতোকৈ বেছি বিদেশী ভাষাৰ প্ৰভাৱপুষ্ট ভাষাই হৈছে আলবেনীয় ভাষা।

আৰ্মেনীয় ঃ

আৰ্মেনীয় শাখাৰ ভাষাসমূহ এছিয়া মাইনৰৰ আৰ্মেনীয় অঞ্চলত প্ৰচলিত। অক্কাডীয় আৰু গ্ৰীকসকলৰ বিৱৰণৰ পৰা খ্ৰীঃপূৰ্ব সপ্তম-অষ্টম শতিকাত এই অঞ্চলত আৰ্মেনীয় ভাষাৰ প্ৰচলন থকাৰ কথা জানিব পাৰি। খ্ৰীষ্টিয় পঞ্চম শতিকাত আৰ্মেনীয় ভাষালৈ অনূদিত বাইবেলকেই আৰ্মেনীয় ভাষাৰ প্ৰাচীন নিদৰ্শন হিচাপে গ্ৰহণ কৰা হয়। প্ৰাচীন আৰ্মেনীয় ভাষাত গ্ৰীক ভাষাৰ ধৰ্ম আৰু দৰ্শন বিষয়ক গ্ৰন্থও অনূদিত হৈছিল। প্ৰাচীন আৰ্মেনীয় ভাষা ঊনবিংশ শতিকালৈকে প্ৰচলন আছিল। বৰ্তমান এই ভাষা পুৰোহিত শ্ৰেণীৰ মাজত প্ৰচলিত।

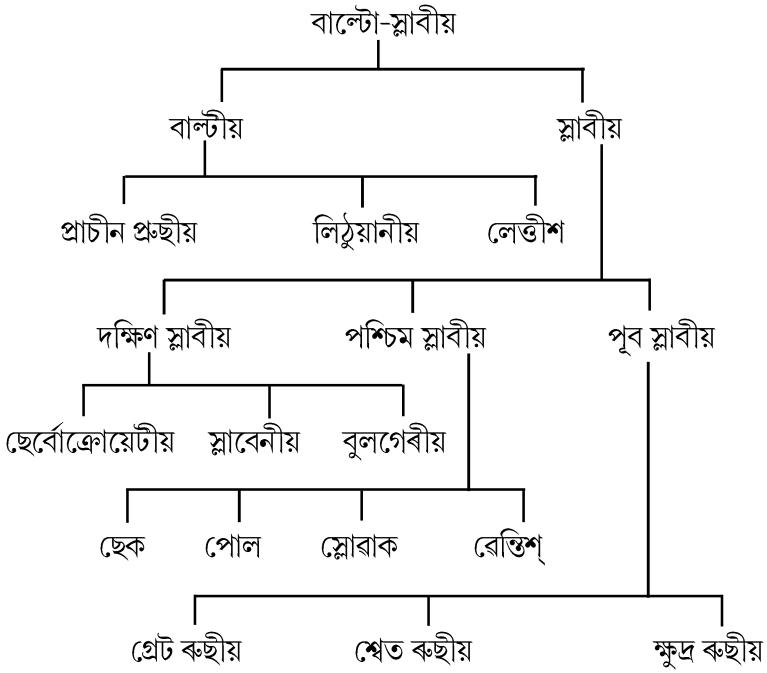
আধুনিক আৰ্মেনীয় ভাষাক দুটা শাখাত বিভক্ত কৰা হৈছে— ক) পূব শাখা আৰু খ) পশ্চিম শাখা। পূব শাখাৰ ভাষা আৰ্মেনীয় আৰু ইৰাণত আৰু পশ্চিম শাখাৰ ভাষা-ষ্টাম্বুল (Stambul) বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য ভাষা। এই ভাষা কৃষ্ণ সাগৰৰ উপকূল অঞ্চল আৰু কনষ্টাণ্টিনোপলৰ প্ৰধান কথিত ভাষা।

আৰ্মেনীয়সকল উন্নত সভ্যতাসম্পন্ন অঞ্চলৰ লোক আছিল। বৰ্তমান আৰ্মেনীয় ভাষী লোকৰ সংখ্যা চাৰি নিযুততকৈ কম। অৱশ্যে গ্ৰীক, লেটিন আদি ভাষাৰ গ্ৰন্থই আৰ্মেনীয় ভাষা সম্বন্ধে নানান তথ্যৰ সন্ধান দিছে। আৰ্মেনীয় ভাষাতো অন্য ভাষাৰ প্ৰভাৱ অত্যন্ত ব্যাপক। এই ভাষাত ইৰাণীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱ অত্যধিক হোৱালৈ চাই ইয়াক ইৰাণীয়ৰ উপশাখা বুলি গণ্য কৰা হৈছিল যদিও বিভিন্ন ভাষাতাত্ত্বিক তথ্যই আৰ্মেনীয়ক এটা স্বতন্ত্ৰ শাখা ৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

বাল্টোস্লাবীয় ঃ

এই শাখাৰ ভাষাসমূহ লিঠুয়ানিয়া, যুগোশ্লাভিয়া, বুলগেৰিয়া, ছেকোশ্লাভিয়া, লাটভিয়া, প্ৰুছিয়া, পোলেণ্ড, সংযুক্ত ৰাছিয়া, এড্ৰিয়াৰ উপকূল অঞ্চলত প্ৰচলিত। বিশ্বৰ প্ৰায় ৩০ কোটি জনগণে এই শাখাৰ ভাষা ব্যৱহাৰ কৰে।

বাল্টীয় আৰু স্লাবীয়ক পৃথক শাখা বুলি কোনো কোনো ভাষাতাত্ত্বিকে অভিহিত কৰিলেও এইয়া পৃথক শাখা নহয়; ববং একেটা মূল শাখাৰে ভিন্ন ৰূপহে। ধ্বনিতাত্ত্বিক আৰু ৰূপতাত্ত্বিক সাদৃশ্যৰ ভিত্তিত দুয়োটা শাখাকে 'বাল্টো-স্লাবীয়' নামকৰণ কৰা হৈছে। তলত এই শাখাৰ উপশাখাসমূহ দাঙি ধৰা হ'ল—

বাল্টীয় উপশাখাৰ ভাষাৰ সংখ্যা স্লাবীয়ত কম। বাল্টীয় উপশাখাৰ ভাষা প্রাচীন প্রুচীয় সপ্তদশ শতিকাতে লুপ্ত হৈ পৰিল। লিঠুয়ানীয়া ভাষাত ই ইউৰোপীয়ৰ প্রাচীন ৰূপৰ নিদর্শন সংৰক্ষিত হোৱাৰ প্রমাণ পোৱা যায়। লেত্তীশ বা লেট ভাষা লটভিয়াৰ প্রধান ভাষা।

স্লাবীয় উপশাখাৰ অন্তর্গত দক্ষিণ স্লাবীয়ৰ ভাষা ছের্বো-ক্রোৱেচীয় ভাষা যুগোশ্লাভিয়াত, স্লোৱেনীয় ভাষা এড্রিয়াটিক উপকূল অঞ্চলত বুলগেৰীয় ভাষা বুলগেৰীয়তা প্রচলিত। বুলগেৰীয় ভাষা স্লাবীয় ভাষাৰ ভিতৰত বিশেষ সম্পন্ন ভাষা; য'ত স্লাবীয় ভাষাৰ প্রাচীনতম নিদর্শন সংৰক্ষিত হৈ আছে। এই ভাষা ব্যৱহাৰকাৰীৰ সংখ্যা আঠ নিযুতৰো অধিক।

পূব স্লাবীয় শাখাৰ বৃহৎ ৰুছীয় বা গ্রেট ৰুছীয় ৰাছিয়াৰ মান্য ভাষা। ৰুছ ভাষাই গ্রেট ৰুছীয়াক বুজায়। এই ভাষা পৃথিৰীৰ ভিতৰতে সমৃদ্ধিশালী ভাষাবোৰৰ ভিতৰত অন্যতম যাৰ নিদর্শন একাদশ শতিকাৰ পৰা পোৱা যায়।

শ্বেত ৰুছিয়াৰ ভাষা পশ্চিম ৰাছিয়াত প্রচলিত আৰু ক্ষুদ্র ৰুছীয় বা উক্রেনীয় ভাষা দক্ষিণ ৰাছিয়াত প্রচলিত। ক্ষুদ্র বৃহৎ আৰু শ্বেত- এই তিনিওটা শাখাৰ ভাষাই ৰুছীয় ভাষা গঢ়ি উঠাত সহায় কৰিছে।

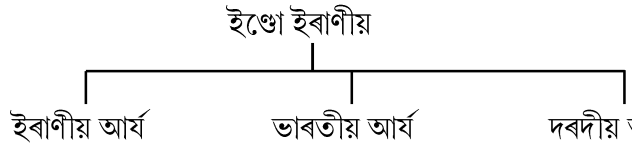
পশ্চিম স্লাবীয়ৰ অন্তর্গত চেক ভাষাক ছেকোশ্লাভিয়াত প্রচলিত। পোলিছ বা পোল ভাষা পোলেণ্ডত আৰু ৱেণ্ডিছ ভাষা প্রুছিয়াকে ধৰি বিভিন্ন অঞ্চলত সিঁচৰতি হৈ আছে। স্লোৱাক ভষাৰ লগত চেক ভাষাৰ সাদৃশ্য আছে। ই স্লাবসকলৰ মাজত প্রচলিত ভাষা।

ইণ্ডো ইৰাণীয় ঃ

সতম শাখাৰ অন্তর্গত এটা উল্লেখযোগ্য উপশাখা হ'ল— ইণ্ডো-ইৰাণীয়। এই শাখাৰ ভাষা ঘাইকৈ ভাৰতবর্ষ, ইৰাণ, পাকিস্তান, আফগানিস্তান, শ্রীলংকা, বাংলাদেশ আদিত প্রচলিত

হৈ আছে। এই ভাষা খ্ৰীঃপূর্ব দুহেজাৰ বছৰৰ আগতে মূলৰ পৰা পৃথক হৈ প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়। মেছোপটেমিয়া বোঘাজ-কাই নামৰ ঠাইত আৱিষ্কৃত হিট্টীয় প্ৰত্নলিপিৰ মাজত আর্য দেৱতাৰ নাম উল্লেখ থকাই এই কথা প্ৰতিপন্ন কৰে। এই শাখাক আর্য নামেৰেও জনা যায়।

খ্ৰীষ্টপূর্ব ২৫০০-২০০০ বছৰৰ ভিতৰত ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ এটা ঠাল আহি মেছোপটেমিয়াত উপস্থিত হৈছিলহি। তেওঁলোকে দক্ষিণ পূব ৰাছিয়া, কাজাকস্থান, ককেছাছ পর্বতমালা অতিক্ৰম কৰিছিল। পৰৱর্তী সময়ত এইসকল লোকে বিশেষকৈ উত্তৰ মেছোপটেমিয়াত প্ৰৱেশ কৰা দলটোৱে আচ্ছিৰীয় আৰু বেবিলনীয় সভ্যতা সংস্পর্শলৈ আহি তেওঁলোকৰ সৈতে সম্মিলিত হৈ পৰিছিল। কিন্তু পূব মেছোপটেমিয়াত প্ৰৱেশ কৰা দলটোৱে স্বাতন্ত্র্য ৰক্ষা কৰিছিল আৰু পিছলৈ ই�ৰাণত প্ৰৱেশ কৰি কিচুমান সৰু সৰু ফৈদত বিভক্ত হৈ পৰিছিল। তেওঁলোক বিভক্ত হোৱাৰ মূলতে আছিল ইৰাণৰ প্ৰাচীন অধিবাসীসকলৰ লগত হোৱা সামাজিক আৰু ধর্মীয় বিৰোধ। দলীয় শক্তি প্ৰদর্শনৰ চেষ্টা, গৃহকন্দল আৰু আন আন অভ্যন্তৰীণ সমস্যা আদিৰে ভাৰাক্ৰান্ত হৈ সৰু সুৰা ফৈদত বিভক্ত এইসকল লোকে বেলুছিস্তান, আফগানিস্তান আৰু ভাৰতবর্ষত প্ৰৱেশ কৰে। উল্লেখযোগ্য যে ভাৰতবর্ষলৈ অহা আৰু ইৰাণত থকা সকলৰ মাজত থকা মিলৰ ভিত্তিত এই দুই দলক 'ইণ্ডো ইৰাণীয়' নামেৰে নামকৰণ কৰা হৈছে। ইণ্ডো ইৰাণীয় শাখাৰ ভাষাক তলত দিয়াৰ দৰে ভাগ কৰি দেখুৱাব পাৰি—

ইৰাণীয় আর্যৰ ভাষা ইৰাণ অঞ্চলত প্ৰচলিত। এই শাখাৰ ভাষাক আৱেস্তীয় আৰু প্ৰাচীন পাৰছীয় দুই প্ৰধান ভাগত ভগাব পাৰি। ইৰাণৰ উত্তৰ-পূব অঞ্চলৰ কথিত ভাষাৰ সাহিত্যিক ৰূপ আৱেস্তীয় ভাষা ধর্মগুৰু জৰথুস্ত্রৰ দ্বাৰা প্ৰচাৰিত ধর্মৰ আধাৰত ৰচিত সাহিত্যক 'অৱেস্তা' নামৰ গ্ৰন্থত সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছিল আৰু তাত প্ৰাপ্ত ভাষিক ৰূপেই হ'ল 'আৱেস্তীয়'। ভাৰতৰ বৈদিক ভাষাৰ লগত এই ভাষাৰ মিল আছে।

প্ৰাচীন পাৰছীয় ইৰাণৰ দক্ষিণ-পশ্চিম অঞ্চল অর্থাৎ পাৰস্যৰ ভাষাৰ ভিত্তিত গঢ়ি উঠিছিল আৰু বর্তমান ইৰাণৰ ৰাষ্ট্ৰভাষা। প্ৰাচীন পাৰছীয়ৰ পৰৱর্তী স্তৰ মধ্য পাৰছীয় অন্তর্গত ভাষাৰ ভিতৰত শক বা খোটানী উল্লেখযোগ্য। আধুনিক ভাষাৰ ভিতৰত পার্ছী, আফগান, বেলুছি আৰু কুদীয় ভাষা অন্যতম। আফগান বা পসতো বা পখতো ভাষা আফগানিস্তানৰ ভাষা, বেলুছী ভাষা বেলুছিস্তানৰ ভাষা।

দৰদীয় আর্য ঃ

ইৰাণ আৰু ভাৰতৰ মধ্যৱর্তী অঞ্চলৰ ভাষা দৰদীয় আর্য। এই ভাষা ভাৰতৰ উত্তৰ-পশ্চিম সীমান্ত অঞ্চল, হিন্দুকুশ, কাশ্মীৰ পামিৰ মালভূমিৰ পার্বত্য অঞ্চলত প্ৰচলিত। সংস্কৃতত এওঁলোকক 'দৰদ' বা 'দাৰদ' নামেৰে অভিহিত কৰা হৈছিল। পশ্বই, কাফিৰ, টিৰাহী, কলছ গৰৰ

বটি, খোৱাৰ, ছিত্ৰালী, কোহিস্তানী, শ্বীনা, কাশ্মিৰী আদি এই শাখাৰ উল্লেখযোগ্য ভাষা। দৰদীয় শাখাৰ ভাষাৰ ভিতৰত কাশ্মিৰী ভাষা সাহিত্য সম্পদত চহকী।

ভাৰতীয় আর্য ভাষা ঃ

ইৰাণৰ পৰা খ্ৰীষ্টপূর্ব পঞ্চদশ শতিকাত বিভিন্ন ফৈদ আহি ভাৰতবর্ষত প্ৰৱেশ কৰে। পূব আফগানিস্তান, পশ্চিম পাঞ্জাৰ আদি অঞ্চলত উপৰিষ্ট হৈ পিছলৈ পূব-পাঞ্জাৰ, মধ্যদেশ আদিলৈকো নিজৰ সীমা বিস্তৃত কৰে। অষ্ট্ৰিক, দ্ৰাবিড় আদি গোষ্ঠীৰ লোকক বিতাড়িত কৰি আর্য সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিৰে আলোকিত কৰে আৰু দেশৰ বিভিন্ন প্ৰান্ততো বসতি স্থাপন কৰে। ভাৰতলৈ অহা আর্যসকলৰ ভাষা ভাৰতীয় আর্য নামেৰে পৰিচিত হ'ল আৰু এই আর্য ভাষাই কালক্ৰমত পৰিব্যাপ্তি লাভ কৰিছে। ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ ইতিহাসক সমৃদ্ধ কৰা ভাষাসমূহৰ স্তৰ অনুসৰি তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

১) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষা — বৈদিক সংস্কত ভাষা

২) মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষা — পালি, প্ৰাকৃত, অপভ্রংশ

৩) আধুনিক ভাৰতীয় আর্য ভাষা — হিন্দী, বাংলা, সিন্ধী, পঞ্জাৰী, মাৰাঠী, গুজৰাটী, অসমীয়া, ওডিআ আদি।

ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ বিভিন্ন স্তৰৰ ভাষাত সাহিত্যিক নিদর্শন সংৰক্ষিত হৈ আছে আৰু এই শাখাৰ ভাষাই সাহিত্য-সম্পদত চহকী ভাষা হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ শ্ৰেণীবিভাজন সম্পর্কে আলোচনা কৰক। (২৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ 'বাল্টোস্লাবীয়' কোনটো শাখাৰ অন্তর্গত? এই শাখাৰ ভাষাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক। (২৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৪.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এছকোলিয়ে এই ভাষা পৰিয়ালক কেন্তুম আৰু সতম নামেৰে দুটা ভাগত শ্ৰেণীবিভাগ কৰিছিল, তেওঁৰ বিভাজনৰ ভিত্তি আছিল অগ্ৰ-কণ্ঠ্য ধ্বনিৰ দুই ধৰণৰ পৰিৱর্তন।
- ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষাৰ শ্ৰেণীবিভাজন আৰু ইয়াৰ বিভিন্ন শাখা-উপশাখা সম্বন্ধে বিস্তৃতভাৱে জানিব পাৰিলে।

৪.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (২০০৪) ঃ ভাষাবিজ্ঞান; গুৱাহাটী।

২) ঠাকুৰ, নগেন (২০০৩) ঃ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা; গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৩) পাঠক, ৰমেশ (২০০৮) ঃ ভাষাবিজ্ঞানৰ ভূমিকা; গুৱাহাটী ঃ অশোক বুক ষ্টল।

৪) ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি (২০০২) ঃ ভাষাতত্ত্ব; গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

বাংলা গ্ৰন্থ ঃ

৫) বিশ্বাস সুকুমার (১৯৬৮) ঃ ভাষাবিজ্ঞান পরিচয়; কলকাতা ঃ জিজ্ঞাসা।

৬) শ' রামেশ্বর (১৯৯৬) ঃ সাধারণ ভাষাবিজ্ঞান ও বাংলা ভাষা; কলকাতা ঃ পুস্তক বিপনি।

৭) সেন সুকুমার (১৯৮৭) ঃ ভাষার ইতিবৃত্ত; কলকাতা ঃ ইষ্টার্ণ পাব্লিচার্ছ।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1. Taraporewalla, I. J. S : Elements of the Science of Language.
2. Bender H.H. : the Home of Indo-European.
3. Benedict P.K. : Sino Tibetan : A conspectus.
4. Chetterji S.K : Language and Literature of Modern India.

৪.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রথমে শ্রেণীবিভাজনে কোনে, কিহৰ ভিত্তিত কৰিছিল উল্লেখ কৰিব। তাৰ পিছত বিভাজন দাঙি ধৰি তাৰ অন্তর্গত শাখা আৰু উপশাখাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ কোনটো শাখাৰ অন্তর্গত সেই বিষয়ে উল্লেখ কৰিব। বাল্টোস্লাবীয়ৰ চমু পৰিচয় দাঙি ধৰি তাৰ অন্তর্গত উপশাখাৰ ভাষাৰ বিষয়ে চমুকৈ বিশ্লেষণ আগবঢ়াব।

৪.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ এছকোলিয়ে কিমান চনত, কিহৰ ভিত্তিত ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ শ্রেণীবিভাজন কৰিছিল? এই বিষয়ে এটি আলোচনা প্রস্তুত কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ সতম শাখাৰ ভাষাবোৰ কি কি? চমু পৰিচয় দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ চমুটোকা লিখক ঃ

কেলটীয়, গ্ৰীক, বাল্টোস্লাবীয়, আৰ্মেনীয়, ইণ্ডো-ইৰাণীয়, জাৰ্মানীয়

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ইণ্ডো-ইৰাণীয় শাখাৰ বিষয়ে বহলাই লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৫ ঃ ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ চমু পৰিচয়

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ ভাৰতীয় আর্য ভাষা ঃ এটি পৰিচয়

৫.৩.১ প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষা

৫.৩.২ মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষা

৫.৩.৩ নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষা

৫.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৫ অধিক জানিবলৈ

৫.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

৫.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

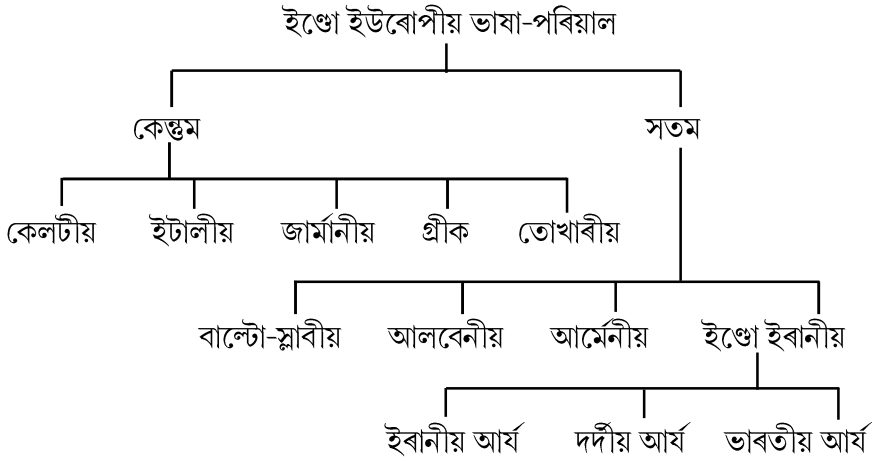
এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ পৰিচয় লাভৰ লগতে ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ স্তৰভেদ সম্বন্ধে জানিব পাৰিব।
- প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ স্তৰ আৰু ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধে আলোকপাত কৰিব পাৰিব।
- বৈদিক আৰু বৈদিক ভাষাৰ বিষয়ে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব।
- মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ পৰিচয়, বিভিন্ন স্তৰ, সিবোৰৰ প্রাচীন নিদর্শন আৰু ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে বিৱৰণ দিবলৈ সক্ষম হ'ব।
- আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাসমূহৰ উৎস সম্বন্ধে জনাৰ লগতে ভাষাবোৰৰ সৈতে পৰিচয় হোৱাৰ সুবিধা পাব।
- নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ বর্গীকৰণ আৰু ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধে জানিব পাৰিব।
- ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ ভাষিক বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধেও অধ্যয়ন কৰাৰ সুবিধা পাব।

৫.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া প্রথম ষাণ্মাসিকৰ বাবে আগবঢ়োৱা তৃতীয় বুণিয়াদী পাঠ্য-বিষয়ৰ এইটো পঞ্চম অধ্যায়। অধ্যায়টোৰ শিৰোনাম 'ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ চমু পৰিচয়'। ইয়াত ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ সম্যক পৰিচয় আগবঢ়োৱা হৈছে। পৃথিৱীত প্রচলিত একেটা মূলৰ পৰা

উদ্ভৱ হোৱা, একে বৈশিষ্ট্যসূচক ভাষা-সমষ্টিক ভাষাতত্ত্ববিদসকলে একোটাহঁত ভাষা-পৰিয়ালৰ অন্তর্ভুক্ত কৰিছে। ইণ্ডো-ইউৰোপীয়, চেমীয়-হেমীয়, অষ্ট্রিক, দ্রাবিড়, চীন-তিব্বতীয় আদি তেনে কেতবোৰ ভাষা-পৰিয়াল। এই ভাষা-পৰিয়ালবোৰৰ ভিতৰত সর্ববৃহৎ আৰু উল্লেখযোগ্য ভাষা-পৰিয়ালটো হৈছে 'ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা-পৰিয়াল'। ইউৰোপৰ পৰা ভাৰতবর্ষ পর্যন্ত পৰিব্যাপ্ত এই ভাষা-পৰিয়ালৰ ভাষাবোৰ কালক্রমত বিভিন্ন শাখা-প্রশাখাত বিভক্ত হৈ পৃথিৱীৰ প্রায় সর্বত্র সিঁচৰতি হৈ পৰে। এই ভাষা-পৰিয়ালটোক পৰৱর্তী সময়ত এছকোলি নামৰ পণ্ডিত এগৰাকীয়ে 'কেন্তুম্' আৰু 'সতম্'—এই দুটা বর্গত ভাগ কৰে। ইয়াৰে সতম্ বর্গৰ অন্তর্গত ইণ্ডো-ইৰাণীয় উপশাখাৰ এটা ঠাল হৈছে ভাৰতীয় আর্য ভাষা। এই ঠালটোৰ ক্রমবিকাশৰ গতিচিত্র তলত দিয়া ধৰণৰ ঃ

৫.৩ ভাৰতীয় আর্য ভাষা ঃ এটি পৰিচয়

ভাৰতীয় আর্য ভাষা বর্তমান ভাৰতবর্ষৰ অধিকাংশ ভাষাৰে জননী আৰু এই ভাষাৰ ভাষিক অৱস্থিতিয়ে সময়ৰ লগে লগে বিভিন্ন শাখা-প্রশাখাৰে দ্রুতগতি লাভ কৰিবলৈ সমর্থ হৈছে। আমি ইতিমধ্যে অৱগত হৈছোঁ যে, ভাৰতীয় আর্য ভাষা ইণ্ডো-ইৰানীয়ৰ এটা ঠাল। ইৰান বা প্রাচীন পাৰস্যৰ পৰা বিভিন্ন দল-উপদলত বিভক্ত হৈ আর্যসকল আনুমানিক খ্রীঃ পূঃ পঞ্চদশ শতিকাত ভাৰতবর্ষত প্রৱেশ কৰিছিল। এওঁলোকে হিন্দুকুশ পর্বত পাৰ হৈ আফগানিস্তানৰ মাজেৰে আহি উত্তৰ-পশ্চিম গিৰিসংকটেৰে ভাৰতবর্ষত উপস্থিত হৈছিল। প্রথম অৱস্থাত এওঁলোকে আফগানিস্তান আৰু পশ্চিম পঞ্জাৱত বসতি স্থাপন কৰিছিল। পাছলৈ পূব-পঞ্জাৱ আৰু মধ্যদেশ পর্যন্ত পৰিব্যাপ্ত হৈ পৰিছিল। আর্যসকলে পূর্বৰে পৰা ভাৰতত বসতি স্থাপন কৰা অষ্ট্রিক আৰু দ্রাবিড়সকলক বিতাড়িত কৰি সেইবোৰ অঞ্চল নিজৰ অধীনলৈ আনি তাত নিজৰ সভ্যতা-সংস্কৃতি প্রসাৰ কৰে। কেতিয়াবা শান্তিপূর্ণ আৰু কেতিয়াবা সংঘর্ষৰ মাজেৰে এওঁলোকে নিজৰ আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিবলৈ সমর্থ হয়। সময়ৰ অগ্রগতিৰ লগে লগে স্থানীয় লোকসকলৰ লগত এওঁলোকৰ সামাজিক-সাংস্কৃতিক-ধর্মীয়-ভাষিক সমন্বয়-সমাহৰণ সংঘটিত হয়।

ভাৰতত বসবাস কৰা আর্যসকলৰ ভাষা আর্য ভাষাই প্রৱেশ কালৰে পৰা বর্তমানলৈকে বিভিন্ন

স্তৰ অতিক্ৰম কৰিব লগা হৈছে। এই ভাষাৰ খ্ৰীঃ পূঃ পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা বৰ্তমানলৈকে প্ৰায় চাৰে তিনি হাজাৰ বছৰীয়া দীঘলীয়া ইতিহাসক ভাষাটোৰ ক্ৰম বিকাশ তথা সময়ে সময়ে হোৱা পৰিৱৰ্তনৰ আধাৰত ভাষাতত্ত্ববিদ পণ্ডিতসকলে তিনিটা প্ৰধান স্তৰত ভাগ কৰিছে। সেই স্তৰকেইটা হ'ল ক্ৰমে—

(১) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা (Old Indo Aryan), চমুকৈ O.I.A, (বৈদিক-সংস্কৃত), খ্ৰীঃ পূঃ পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকালৈকে;

(২) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা (Middle Indo Aryan), চমুকৈ M.I.A (পালি, প্ৰাকৃত, অপভ্ৰংশ), খ্ৰীঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকাৰ পৰা দশম শতিকা পৰ্যন্ত;

(৩) নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা (New Indo Aryan), চমুকৈ N.I.A (অসমীয়া, বাংলা, ওড়িআ, ৰাজস্থানী. গুজৰাটী, পাঞ্জাৰী, হিন্দী আদি), খ্ৰীঃ পূঃ দশম শতিকাৰ পৰা বৰ্তমান পৰ্যন্ত।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ বিষয়ে পৰিচয়মূলক টোকা যুগুত কৰক।

.....

৫.৩.১ প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা

প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাক (Old Indo Aryan) দুটা ভাগত ভগোৱা হৈছে— বৈদিক আৰু লৌকিক বা ধ্ৰুপদী সংস্কৃত। আৰ্যসকল আছিল গভীৰ ভাব প্ৰকাশক শক্তিশালী ভাষা-সম্পদৰ অধিকাৰী। ভাৰতবৰ্ষলৈ অহাৰ সময়ত তেওঁলোকৰ মাজত আধ্যাত্মিক ভাবসম্পন্ন কেতবোৰ সূক্ত বা স্তুতিগীত মৌখিকভাৱে প্ৰৱাহিত হৈ আহিছিল। পৰৱৰ্তী সময়ত সেইবোৰ ঋগ্বেদ নামে পৰিচিত হয়। আৰ্যসকলৰ মূল সাহিত্য বেদ আৰু এই বেদেই হ'ল ভাৰতীয় আৰ্য সমাজৰ মূল ভেঁটি স্বৰূপ। বেদ মুঠতে চাৰিখন— ঋক, সাম, যজুঃ আৰু অথৰ্ব । ঋক, সাম আৰু যজুৰ্বেদক যজ্ঞীয়বেদ আৰু অথৰ্ববেদক অযজ্ঞীয়বেদ বোলা হয়। ঋগ্বেদ আৰু সামবেদ পদ্যত, আনহাতে যজুৰ্বেদ আৰু অথৰ্ববেদ পদ্য-গদ্য উভয়-ৰীতিৰে ৰচিত হৈছিল। প্ৰতিখন বেদৰে আকৌ চাৰিটাকৈ ভাগ— সংহিতা, ব্ৰাহ্মণ, আ�ৰণ্যক আৰু উপনিষদ। সংহিতাত মন্ত্ৰবোৰ, ব্ৰাহ্মণত সিবোৰৰ প্ৰয়োগ, আৰণ্যকত অৰণ্যবাসী ঋষি-মুনিৰ জ্ঞান আৰু উপনিষদত বেদৰ অন্তিম ধাৰণা বিধৃত হৈছে। বেদসমূহ আছিল শ্ৰুতি। ই এক পুৰুষৰ পৰা আন এক পুৰুষলৈ মৌখিকভাৱে প্ৰৱাহিত হৈছিল। মুঠতে এই সকলো মিলাই বৈদিক সাহিত্য। সংহিতাৰ তুলনাত ব্ৰাহ্মণ আৰু উপনিষদৰ ভাষা ভালেখিনি সৰল আৰু ই খ্ৰীঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকামানত গঢ় লোৱা বৈয়াকৰণ-নিৰ্দিষ্ট সংস্কৃত ভাষাৰ যথেষ্ট ওচৰ-চপা।

ঋগ্বেদৰ কবিতাসমূহ আনুমানিক ১২০০ খ্ৰীঃ পূৰ্বাব্দত ৰচিত আৰু ইয়াক

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা-পৰিয়ালৰ সকলো ভাষাৰ ভিতৰত প্ৰাচীনতম বুলি ঠাৱৰ কৰা হৈছে। অৱশ্যে কোনো কোনো ভাষাতাত্ত্বিকৰ মতে, বৈদিক ভাষাক গ্ৰীক ভাষাৰ পিছতহে ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ প্ৰাচীনতম নিদৰ্শন হিচাপে স্থান দিব লাগে।

বৈদিক সাহিত্যৰ ভাষাক প্ৰাচীন আৰু অৰ্বাচীন এই দুটা স্তৰত ভাগ কৰিব পাৰি। ভাষাৰ প্ৰসংগত ঋগ্বেদৰ ভাষাই প্ৰাচীন বৈদিক স্তৰৰ আৰু বাকীকেইখন বেদ তথা ব্ৰাহ্মণ-উপনিষদ-আ�ৰণ্যকৰ ভাষাই অৰ্বাচীন বৈদিক স্তৰৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। প্ৰথমাৱস্থাত উত্তৰ-পশ্চিম ভাৰতৰ সপ্তসিন্ধু অঞ্চলত বসবাস কৰা আৰ্যসকলৰ বৈদিক ভাষা-সাহিত্যই পৰৱৰ্তী সময়ত আফগানিস্তান, পঞ্জাৱ, সিন্ধু প্ৰদেশ, ৰাজপুতনাৰ অংশ বিশেষ, উত্তৰ-পশ্চিম সীমান্ত প্ৰদেশ, কাশ্মীৰ, সৰযু, গংগা, ব্ৰহ্মপুত্ৰ অৱবাহিকা পৰ্যন্ত বিস্তাৰ লাভ কৰিছিল। সময়ত ই মধ্য ভাৰতলৈকো প্ৰসাৰিত হৈছিল।

বৈদিক ভাষা ঘাইকৈ পুৰোহিত শ্ৰেণীয়ে ব্যৱহাৰ কৰা সাহিত্যিক বা ছন্দোবদ্ধ ভাষা। আনহাতে, তেওঁলোকৰ দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহৃত কথিত ভাষাৰূপ এটাও আছিল। সেই ভাষাৰূপ কেনে আছিল জনা নাযায়। ভাৰতত অতীতৰে পৰা বসবাস কৰা অষ্ট্ৰিক, দ্ৰাবিড় আদি ভাষাৰ প্ৰভাৱত এই লৌকিক বা কথ্য ভাষাৰ ধ্বনিগত, শব্দগত আৰু ৰূপগত দিশৰ অনেক পৰিৱৰ্তন ঘটিছিল। আন কথাত আৰ্যসকলৰ সভ্যতাৰ বিস্তাৰৰ লগে লগে কথিত ভাষাৰূপটোৱো মানুহৰ মুখ বাগৰি পৰিৱৰ্তিত হৈছিল। কিন্তু ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত আৰ্যসকল আছিল অতিশয় ৰক্ষণশীল। তেওঁলোকে অপৌৰুষেয় আৰু অপৰিৱৰ্তনীয় বুলি ধাৰণা কৰা বেদৰ ভাষা আৰু তাৰ মূল পাঠ অক্ষুণ্ণ ৰখাৰ বাবে ভাষাৰ সংৰক্ষণত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। ষড় বেদাংগৰ চাৰিটা প্ৰধান অংগ— শিক্ষা, ছন্দ, নিৰুক্ত আৰু ব্যাকৰণ ভাষা-চিন্তাৰ সৈতে সম্পৰ্কিত হোৱাটোৱেই তাৰ প্ৰমাণ। প্ৰথমে সংহিতাৰ পদপাঠ, প্ৰাতিশাখ্য আদিৰ জৰিয়তে বেদৰ ভাষাটোক অবিকল ৰূপত ৰাখিবৰ চেষ্টা কৰা হৈছিল। অৱশেষত আনুমানিক খ্ৰীঃ পূঃ পঞ্চম শতিকাৰ আশে-পাশে লৌকিক ভাষাটোৰ সংস্কাৰ সাধন কৰি তাৰ এটি সাধু ৰূপ বা সাহিত্যিক ৰূপৰ সৃষ্টি কৰা হয় আৰু ইয়েই হ'ল ধ্ৰুপদী সংস্কৃত বা লৌকিক সংস্কৃত। এই ক্ষেত্ৰত মহৰ্ষি পাণিনিৰ ভূমিকা সবাতো উল্লেখযোগ্য। তেওঁৰ পূৰ্বেও কৈয়ট, ইন্দ্ৰগোমী, ব্যাড়ী, শাকটায়ন আদি ব্যাকৰণকাৰে বৈদিক ভাষাৰ আলোচনা কৰিছিল যদিও পাণিনিয়ে 'শব্দানুশাসনম্' বা নামান্তৰে 'অষ্টাধ্যায়ী' নামৰ ব্যাকৰণ এখন ৰচনা কৰি ভাঙোনমুখী বৈদিক ভাষাটোক পুনৰুজ্জীৱিত কৰি তোলাৰ উপৰি ভাৰতীয় ভাষা-চিন্তাক বিজ্ঞানসন্মত ভেঁটি প্ৰদান কৰে। কোৱা বাহুল্য যে, ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ ইতিহাসত বৈয়াকৰণসকলে নিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া বৈদিক ভাষাৰ শিষ্ট ৰূপটোৰ নামেই সংস্কৃত বা ধ্ৰুপদী সংস্কৃত (classical Sanskrit)। এই ভাষাত ৰামায়ণ, মহাভাৰত, পুৰাণ, বিভিন্ন কাব্য, নাটক, পঞ্চতন্ত্ৰ, হিতোপদেশ আদি বিবিধ প্ৰকাৰৰ সাহিত্য ৰচিত হৈছিল। সুকুমাৰ সেনৰ মতে, 'It (classical Sanskrit) is a literary language based on the speech of the educated men (Sista) of midland. (Madhyadesa). At the same time it contains features

which really belonged to the dialect of North West (Udicya), the mother tongue of Panini, the condifier of classical Sanskrit." পাণিনিৰ দ্বাৰা সংস্কাৰীভূত 'সংস্কৃত' ভাষা আছিল ঘাইকৈ শিক্ষিত তথা অভিজাত শ্ৰেণীৰ ভাষা। তদুপৰি, ই আছিল ব্যাকৰণ-নিৰ্দিষ্ট সাহিত্যিক ভাষা। এনে কৰেণতে এই ভাষাৰ পৰৱৰ্তী বিকাশ সম্ভৱ নহ'ল। কালক্ৰমত ই মৃত ভাষালৈ পৰ্যবসিত হ'ল। সেয়ে হ'লেও, মধ্যযুগৰ ভাৰতৰ ঐক্য বন্ধনৰ সেতু হিচাপে সংস্কৃত ভাষা সৰ্বজন পৰিচিত আছিল। কবিগুৰু ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ ভাষাত "প্ৰাচীন ভাৰতেৰ শোচনীয় আত্মবিচ্ছেদ ও বহির্বিপ্লবেৰ সময়ে ভাৰতবৰ্ষে একমাত্ৰ ঐক্যৰ মহাকৰ্ষ শক্তি ছিল সে তাৰ সংস্কৃত ভাষা।" কালিদাস, ভবভূতি, বাণভট্ট, ৰাজশেখৰ, মাঘ, ভাৰবি, বিশাখদত্ত, শূদ্ৰক আদি সাহিত্যিকৰ সাহিত্য কৰ্মই সংস্কৃত ভাষাক জীৱন্ত ৰূপ দিছিল।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আপুনি জানিব পাৰিলে যে, বৈদিক যুগৰ পৰা পাণিনিৰ আবির্ভাৱলৈকে প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ দুটা ৰূপ পোৱা গৈছে, এটা বৈদিক আৰু আনটো ধ্ৰুপদী সংস্কৃত। কালগত বিচাৰত সংস্কৃত ভাষা মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ সমকালৰ যদিও গঠন আৰু বৈশিষ্ট্যৰ ফালৰ পৰা ই বৈদিক ভাষাৰ উত্তৰাধিকাৰী। বৈদিক আৰু সংস্কৃত মিলিয়েই প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ স্তৰ। স্বৰধ্বনি, ব্যঞ্জনধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ, সন্ধি, যুক্ত ব্যঞ্জনৰ ব্যৱহাৰ, স্বৰধ্বনিৰ গুণ-বৃদ্ধি-সম্প্ৰসাৰণ, প্ৰত্যয়ৰ সংযোগৰ জৰিয়তে বিবিধ অৰ্থসুচক শব্দৰ সাধন, সমাসবদ্ধ পদৰ ব্যৱহাৰ, তিনিটা বচন, তিনিটা লিংগ, সম্বোধন পদ সহ আঠোটা কাৰক, আত্মনেপদী আৰু পৰস্মৈপদী ধাতুৰ প্ৰয়োগ, অক্ষৰমূলক ছন্দৰীতি আদি বৈশিষ্ট্য সংস্কৃত আৰু বৈদিক উভয়তে বিদ্যমান। অৱশ্যে কালগত ব্যৱধান, শ্ৰেণীগত বিচ্ছিন্নতা, আঞ্চলিক ভেদৰ বাবে এই দুই ভাষাৰ মাজত ধ্বনিগত, ৰূপগত আৰু শব্দগত দিশত কিছু পাৰ্থক্যও বিৰাজমান। বৈদিক আৰু সংস্কৃত উভয় ভাষাৰ সমূহীয়া বৈশিষ্ট্যৰ ভিত্তিত প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যবোৰ নিম্নোক্ত ধৰণে চিনাক্ত কৰিব পাৰি—

প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

(ক) ধ্বনিতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

(১) বৈদিক ভাষাত ঋ, ৠ, ঌ, ঌ̄, এ, ঐ আদি আটাইবোৰ স্বৰধ্বনি আৰু শ, ষ, স সহ সকলোবোৰ ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ প্ৰচলন আছিল। বৈদিকৰ পৰৱৰ্তী স্তৰত ইয়াৰে কিছুমান ধ্বনিৰ পৰিৱৰ্তন ঘটিছে বা লোপ পাইছে।

(২) বৈদিক ভাষা আছিল সুৰাঘাত-প্ৰধান। সুৰাঘাতৰ স্থান-পৰিৱৰ্তনৰ ফলত শব্দৰ অন্তৰ্গত স্বৰধ্বনিসমূহৰো ক্ৰম অনুসৰি গুণগত পৰিৱৰ্তন হৈছিল। স্বৰধ্বনিৰ এই পৰিৱৰ্তন গুণ, বৃদ্ধি আৰু সম্প্ৰসাৰণ হিচাপে জনা যায়। স্বৰধ্বনি অবিকৃত হৈ থাকিলে তাক গুণ, দীৰ্ঘ হ'লে বৃদ্ধি আৰু ক্ষয় হৈ লুপ্ত হ'লে তাক সম্প্ৰসাৰণ বা ক্ষয়িত ক্ৰম বুলি কোৱা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে— √স্বপ্ ধাতুৰ পৰা উৎপন্ন স্বপ্ন, স্বাপ আৰু সুপ্ত ক্ৰমে স্বৰধ্বনিৰ গুণ, বৃদ্ধি আৰু ক্ষয়িতৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি।

(৩) সন্নিহিত দুটা ধ্বনিৰ মাজত য'তেই সম্ভৱ ত'তেই অপৰিহাৰ্যভাৱে সন্ধি হোৱাটো আৰু সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ ব্যৱহাৰ প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ অন্যতম উল্লেখনীয় বৈশিষ্ট্য।

(৪) বৈদিক স্তৰত ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ ক্ষেত্ৰত মূৰ্ধন্য ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ সংস্কৃততকৈ কম আছিল। 'ল' ধ্বনিতকৈ 'ৰ' ধ্বনিয়ে অধিক প্ৰাধান্য লাভ কৰিছিল।

(৫) বিভিন্ন যুক্তব্যঞ্জনৰ ব্যৱহাৰ প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। উদাহৰণ স্বৰূপে— ক্ৰ, ক্ল, ক্ত, ক্তৃ, ক্ষা, র্ম, র্হ্ম, র্দ্ধ, ষ্ট, ৎস্ন আদিলৈ আঙুলিয়াব পাৰি।

(৬) সুৰাঘাত (Pitch accent) বৈদিক স্তৰৰ আৰ্য ভাষাৰ বিশেষ বৈশিষ্ট্য। শব্দৰ অন্তৰ্গত বিশেষ ধ্বনিৰ ওপৰত স্বৰতন্ত্ৰীৰ কম্পনজাত সুৰৰ তীব্ৰতা অনুসৰি জোৰ দিয়াৰ ফলত শব্দৰ অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন ঘটিছিল। বৈদিক ভাষাত তিনি প্ৰকাৰৰ সুৰ আছিল— উদাত্ত, অনুদাত্ত আৰু স্বৰিত। সুৰৰ অৱস্থান অনুসৰি শব্দৰ অৰ্থ আৰু ব্যাকৰণগত দিশ নিৰ্ণীত হৈছিল। অৱশ্যে সংস্কৃত স্তৰত সুৰাঘাতৰ সলনি শ্বাসাঘাতে (Stress accent) দেখা দিছিল।

(খ) ৰূপতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

(১) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত বচন আছিল তিনিটা— একবচন, দ্বিবচন আৰু বহুবচন। দুটা বস্তু বুজাবলৈ দ্বিবচনৰ ব্যৱহাৰ হোৱাৰ সলনি প্ৰকৃতি-নিৰ্দিষ্ট স্বাভাৱিক বা সহজাত যোৰ বুজাবলৈহে দ্বিবচনৰ প্ৰয়োগ হৈছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে— পিতা-মাতা আদি। বচনভেদে শব্দৰূপ আৰু ধাতুৰূপৰ পাৰ্থক্য সূচিত হৈছিল।

(২) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত তিনি প্ৰকাৰৰ লিংগ আছিল— পুংলিংগ, স্ত্ৰীলিংগ আৰু ক্লীৱলিংগ। এই লিংগ-পদ্ধতি শব্দৰ অৰ্থৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল নাছিল। ই আছিল ব্যাকৰণগত (Grammatical)।

(৩) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত আঠ প্ৰকাৰৰ কাৰকৰ প্ৰচলন আছিল— কৰ্তা, কৰ্ম, কৰণ, সম্প্ৰদান, অপাদান, সম্বন্ধ পদ, অধিকৰণ আৰু সম্বোধন পদ।

(৪) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ শব্দৰূপ কিছু জটিল আৰু বৈচিত্ৰ্যময় আছিল। স্বৰান্ত শব্দৰ বৈচিত্ৰ্য ব্যঞ্জনান্ত শব্দতকৈ অধিক আছিল। মূল শব্দৰ অন্ত্যস্বৰ পৃথক হ'লে শব্দৰূপো পৃথক হৈছিল।

(৫) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত ক্ৰিয়াৰ ভাব আছিল পাঁচটা, সেইকেইটা ক্ৰমে— নিৰ্দেশক, অনুজ্ঞা, সম্ভাৱক, অভিপ্ৰায় আৰু নিৰ্বন্ধ।

(৬) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত দুই প্ৰকাৰৰ ক্ৰিয়া-বিভক্তিৰ প্ৰচলন আছিল— পৰস্মৈপদ আৰু আত্মনেপদ। ধাতুও তিনিটা ভাগত বিভক্ত আছিল— আত্মনেপদী পৰস্মৈপদী আৰু উভয়পদী।

(৭) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত ক্ৰিয়াৰ কাল আছিল কাল— লট্, লঙ্, লৃ ট্, লিট্ আৰু লুঙ্। ইয়াৰ লট্, লঙ্ আৰু লিট্ অতীত কালৰ ক্ৰিয়া নিৰ্দেশক। এই

স্তৰত ক্ৰিয়াৰ কালে সময় বুজোৱাৰ সলনি ক্ৰিয়া সম্পাদনৰ ধৰণ বা প্ৰকৃতিহে নিৰ্দেশ কৰিছিল।

(৮) প্ৰত্যয়ৰ সংযোগৰ জৰিয়তে নতুন নতুন শব্দ গঠন কৰাটো বা এক শ্ৰেণীৰ শব্দক আন এক শ্ৰেণীলৈ নিয়াটো প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ অন্যতম বিশেষত্ব। এনে প্ৰত্যয় দুই প্ৰকাৰৰ— কৃৎ প্ৰত্যয় আৰু তদ্ধিত প্ৰত্যয়। ধাতুৰ সৈতে যুক্ত প্ৰত্যয়ক কৃৎ প্ৰত্যয় আৰু শব্দ বা প্ৰাতিপদিকৰ সৈতে যুক্ত প্ৰত্যয়ক তদ্ধিত প্ৰত্যয় বোলা হয়।

(৯) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত ধাতুৰ সৈতে শতৃ, শানচ আদি প্ৰত্যয় যোগ কৰি বহু বিচিত্ৰ ক্ৰিয়াজাত বিশেষণ শব্দৰ সৃষ্টি কৰা হয়। যেনে— √কৃ + শানচ = ক্ৰিয়ামাণ, √হু + শতৃ = নহবৎ আদি।

(১০) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত পুৰুষ অনুসৰি তিনিওটা বচনতে ক্ৰিয়াৰূপ পৃথক হয়। পুৰুষ তিনিটা— উত্তৰ পুৰুষ, মধ্যম পুৰুষ আৰু প্ৰথম পুৰুষ।

(১১) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যৰ স্তৰত উপসৰ্গ আছিল কুৰিটা— প্ৰ, পৰা, অপ, সম, নি, অৱ, অনু, নিৰ, দুৰ, বি, অধি, সু, উৎ, পৰি, প্ৰতি, অভি, অপি, অতি, উপ আৰু আ। এই উপসৰ্গসমূহ ধাতুৰ আগত ব্যৱহৃত হৈ ক্ৰিয়াৰ অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন ঘটায়। কেতিয়াবা স্বাধীন পদ ৰূপেও স্বতন্ত্ৰভাৱে ব্যৱহৃত হয়।

(১২) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ স্তৰত ত্বা, -ত্বায় আদি প্ৰত্যয় যোগ কৰি বহুতো অসমাপিকা ক্ৰিয়াপদ গঠন কৰা হৈছিল, যেনে— √পা + ত্বা = পীত্বা, √দৃশ + ত্বায় = দৃষ্টায়।

(১৩) সমাসৰ বিচিত্ৰ আৰু বহুল প্ৰয়োগ প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ অন্যতম বিশেষত্ব। বৈদিক স্তৰত দুটি পদেৰে গঠিত সমাসৰ প্ৰচলন আছিল। বহুপদেৰে গঠিত সমাস ঘাইকৈ সংস্কৃত স্তৰতহে দেখা দিয়ে।

(১৪) প্ৰাচীন ভাৰতীয় স্তৰত দুই প্ৰকাৰৰ বাচ্য, যথা— কৰ্তৃবাচ্য আৰু কৰ্ম-ভাববাচ্য অনুসৰি ক্ৰিয়াৰ ৰূপ পৃথক পৃথক হোৱা দেখা যায়।

(গ) বাক্য-গঠনৰ বৈশিষ্ট্য ঃ

(১) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ কাৰক আৰু ক্ৰিয়া-বিভক্তিৰ চিহ্নবোৰ সুনিৰ্দিষ্ট। বাক্যৰ মাজত য'তেই নবহক কিয় কৰ্তা, কৰ্ম, ক্ৰিয়া আদি অতি সহজ চিনাক্ত কৰিব পৰা যায়। ফলত বাক্যত পদৰ স্থান সলনি হ'লেও সাধাৰণতে বাক্যৰ অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন নঘটে।

(২) ভাষাতাত্ত্বিকসকলে বৈদিক ভাষাৰ পদ-বিন্যাসৰ ৰীতি উদ্‌ঘাটন কৰিছে আৰু তাৰ লগে লগে বাক্য-গঠনৰ সাধাৰণ সূত্ৰও নিৰ্দেশ কৰিছে। "The general rule is that, the subject begins the sentence and the verb ends it, the remaining members coming between....The verb occasionally moves to the begining of the sentence when it is strongly emphasized... As regards the cases the acc. is placed immediately before the verb. বাক্য-গঠনৰ এই ৰীতি নব্য-

ভাৰতীয় আর্যভাষাইউত্তৰাধিকাৰীসূত্রে লাভ কৰিছে।

(৩) প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ ছন্দৰীতি অক্ষৰমূলক। অক্ষৰৰ সংখ্যা আৰু লঘু-গুৰুৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ছন্দ নিৰূপণ কৰা হয়।

(৪) প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ বা আন কথাতবৈদিক ভাষাৰ নিদর্শন হিচাপে তলত ঋগ্বেদৰ পৰা এফাঁকি মন্ত্র উদ্ধৃত কৰা হ'ল—

"অগ্নিমীলে পুৰোহিতং
যজ্ঞস্য দেবমৃত্বিজম্,
হোতাৰং ৰত্নধাতমম।"

(কল্যাণসাধনকাৰী যজ্ঞৰ ঋত্বিক ৰূপ হোমসাধনকাৰী ৰত্নদাতা সেই অগ্নি দেৱক মই প্রণাম কৰোঁ।)

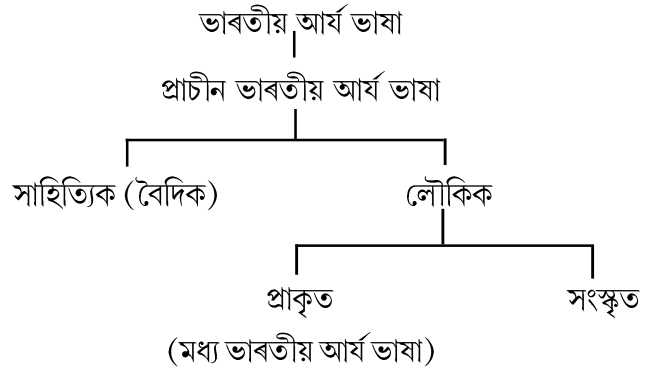
অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধে আলোচনা কৰক (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)।

.....

৫.৩.২ মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষা

ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ বিৱর্তনৰ দ্বিতীয় স্তৰটোক মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষা আখ্যা দিয়া হৈছে। এই স্তৰক প্রাকৃত ভাষাৰ স্তৰ বুলিও কোৱা হয়। বৈদিক কথিত ৰূপটোক ব্যাকৰণৰ নিয়মেৰে শৃংখলিত কৰি শিষ্টজনৰ সাহিত্যিক ভাষাৰূপে 'সংস্কৃত'ৰ সৃষ্টি কৰিলেও, ভাষাৰ যি স্বাভাৰিক পৰিৱর্তন সেয়া মানুহৰ দৈনন্দিন বাগ্-ব্যৱহাৰত অব্যাহত গতিৰে চলি থাকিল আৰু ধ্বনিগত আৰু সময়ত সি ব্যাকৰণগত পৰিৱর্তন লাভ কৰি বৈদিক-সংস্কৃততকৈ পৃথক এক সুকীয়া ভাষাৰূপে পৰিচিত হ'ল। আন কথাত বৈদিক কথ্য ৰূপৰ পৰাই এফালে সংস্কৃত আৰু আনফালে স্বাভাৰিক পৰিৱর্তনৰ মাজেৰে সৃষ্টি হ'ল প্রাকৃত ভাষা। তলত বৃক্ষচিত্রাকৰে তাৰ উল্লেখ কৰা হৈছে—

প্ৰাকৃত বা মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ সময়ছোৱা ভাৰতীয় সমাজ-বিৱৰ্তনৰ ইতিহাসৰ অতিশয় গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল। ব্ৰাহ্মণ্যবাদৰ ক্ৰমাগত প্ৰসাৰ, যাগ-যজ্ঞৰ বহুল ক্ৰিয়া-কাণ্ডই ধৰ্মীয় চেতনাক মুষ্টিমেয় লোকৰ মাজত আবদ্ধ কৰি ৰাখিছিল আৰু জাতি-ধৰ্মৰ বিভাজনে মানুহৰ মনত সংকীৰ্ণতা আৰু ঘৃণা-ভাবৰ সৃষ্টি কৰিছিল। এনে এক জটিল সন্ধিক্ষণত গৌতম বুদ্ধৰ নেতৃত্বত আৰু ঋষভ-পাৰ্শ্বনাথ-মহাবীৰকে ধৰি ২৪ জন তীৰ্থাংকৰৰ নেতৃত্বত ধৰ্মৰ দিশত উদাৰনৈতিক আৰু স্বকীয় ভাবনাই প্ৰাণ পাই উঠিছিল। সাধাৰণ মানুহৰ জীৱনৰ ভিত্তিত গঢ় লৈ উঠা নতুন ধৰ্মীয় নীতিয়ে সমসাময়িক কথিত ভাষাকো মৰ্যাদাসম্পন্ন কৰি তুলিছিল। উল্লেখনীয় যে বুদ্ধদেৱ আৰু জৈনাচাৰ্যসকলে তেওঁলোকৰ উদ্দেশ্য আৰু চিন্তাক কথিত ভাষাৰ মাধ্যমেৰে জনসাধাৰণৰ মাজত বিলাই দিছিল। জনসাধাৰণৰ কথ্য ভাষা ক্ৰমাগতভাৱে ধৰ্মৰ গণ্ডীতে আবদ্ধ হৈ নাথাকি ই সাহিত্য-সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰলৈকো সম্প্ৰসাৰিত হ'ল। নগেন ঠাকু�ৰৰ মতে, "সংস্কৃত ভাষা যদি ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্মৰ ধাৰক আৰু বাহক হয়, তেন্তে প্ৰাকৃত ভাষা বৌদ্ধ আৰু জৈন ধৰ্মৰ ধাৰক আৰু বাহক। আকৌ পাণিনি যদি প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ নিৰ্দিষ্ট মানবিশিষ্ট সংস্কৃত ভাষাৰ প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠাতা প্ৰধান ব্যক্তি হয় তেন্তে বুদ্ধদেৱ আৰু তেওঁৰ সমসাময়িক মহাবীৰ প্ৰাকৃত ভাষাৰ প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠাৰ দুই প্ৰধান ব্যক্তি।"

খ্ৰীঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকামানত আত্মপ্ৰকাশ কৰা কৰা বৈদিক ভাষাৰ পৰিৱৰ্তিত কথ্য ৰূপটো সময়ত ভাৰতৰ উত্তৰ-পশ্চিম অঞ্চলৰ পৰা পূৰ্বাঞ্চললৈকে পৰিব্যাপ্ত হৈছিল। খ্ৰীঃ পূঃ তৃতীয় শতিকামানত ইয়াৰ পাঁচটা আঞ্চলিক ৰূপ পোৱা গৈছিল। সেইকেইটা হ'ল— উত্তৰ-পশ্চিমা বা গান্ধাৰ উদীচ্য, পশ্চিমা বা সৌৰাষ্ট্ৰ প্ৰাতীচ্য, দক্ষিণী, মধ্যদেশীয় বা প্ৰাচ্য-মধ্যা আৰু প্ৰাচ্যা। অশোকৰ অনুশাসনসমূহত এই আঞ্চলিক ঔপভাষিক ৰূপবোৰৰ নিদৰ্শন ৰক্ষিত হৈছে।

'প্ৰাকৃত' শব্দটো আহিছে 'প্ৰকৃতি' অভিধাৰ পৰা। ইয়াৰ অৰ্থ 'মূল' বা 'জনসাধাৰণ'। প্ৰাকৃত ব্যাকৰণকাৰসকলে মূল বা উৎস অৰ্থতে শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছে। প্ৰাকৃত বৈয়াকৰণ হেমচন্দ্ৰৰ মতে, "প্ৰকৃতিঃ সংস্কৃতং তত্ৰ ভৱং বা তত আগতং প্ৰাকৃতম্"। অৰ্থাৎ, সংস্কৃত হ'ল প্ৰকৃতি বা মূল আৰু মূলৰ পৰা যি আহিছে বা উৎপত্তি হৈছে সিয়েই প্ৰাকৃত। হেমচচন্দ্ৰ, পুৰুষোত্তম, মাৰ্কণ্ডেয়, কবীন্দ্ৰ, দণ্ডী আদি বৈয়াকৰণ তথা আলংকাৰিকেও এই মতকে পোষণ কৰিছে। সংস্কৃত ভাষা বুলিলে পাণিনিৰ দ্বাৰা সংস্কাৰীভূত ভাষাকহে বুজা যায়। এই ফালৰ পৰা শিষ্ট-শিক্ষিত লোকৰ ব্যাকৰণ-অনুশাসিত ভাষা 'সংস্কৃত' আৰু তাৰ বিপৰীতে সাধাৰণজনৰ মুখৰ সংস্কাৰবিহীন তথা স্বাভাৱিক সহজ-সৰল বচনভংগীয়েই প্ৰকৃতি আৰু তাৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা ভাষাই প্ৰাকৃত মুখৰ যি স্বাভাৱিক ভাষা সেয়াই 'প্ৰাকৃত'—এনে অৰ্থহে গ্ৰহণীয় যেন লগে।

'প্ৰকৃতি'ৰ অৰ্থ 'নিসৰ্গ' বা 'স্বাভাৱিক'। "প্ৰাকৃত জনানাং ভাষা প্ৰাকৃতম", কথাষাৰে জনসাধাৰণৰ জীৱনৰ স্বাভাৱিক ভাষাই যে প্ৰাকৃত ভাষা, তাকেই বুজাইছে। অৰ্থাৎ সাধাৰণ লোকৰ স্বচ্ছন্দ ভাষাৰীতিয়েই হৈছে প্ৰাকৃত ভাষা। আকৌ আন

এচামৰ মতে— 'প্ৰাক-কৃত' অৰ্থাৎ, প্ৰাকৃত হৈছে সংস্কৃতৰ আগৰ। প্ৰাকৃত শব্দটোৰ ব্যুৎপত্তি সম্বন্ধে এনেবোৰ মতদ্বৈধ থাকিলেও, এই কথা নিশ্চিত যে, লৌকিক বা কথিত বৈদিক ভাষাই পাণিনি প্ৰভৃতি বৈয়াকৰণৰ হাতত পৰিমাৰ্জিত বা সুগঠিত হৈ সংস্কৃত নামেৰে খ্যাত হ'ল আৰু আনফালে বৈদিক কথিত ভাষাৰ স্বাভাৱিক পৰিৱৰ্তনৰ ফলত প্ৰাকৃত ভাষাৰ উদ্ভৱ হ'ল।

'প্ৰাকৃত' শব্দটিৰ সৰ্বপ্ৰথম উল্লেখ পোৱা যায় খ্ৰীঃ দ্বিতীয় শতিকাৰ ভৰতৰ 'নাট্যশাস্ত্ৰ'ত। খ্ৰীঃ সপ্তম শতিকাত আচাৰ্য দণ্ডীয়ে 'কাব্যাদৰ্শ'ত সাহিত্যিক ভাষাৰূপে প্ৰাকৃতক স্বতন্ত্ৰ মৰ্যাদা দিয়ে। প্ৰাকৃত ভাষাক জনগণৰ মুখৰ ভাষা বুলি কোৱা হৈছে যদিও, পৰৱৰ্তী সময়ত এই ভাষাৰ যি ৰূপ সাহিত্যত ব্যৱহৃত হৈছিল, সি আছিল জনগণৰ কথ্য ভাষাৰ পৰিমাৰ্জিত ৰূপ। সংস্কৃতৰ আদৰ্শত গঢ় লোৱা বাবে আৰু কিছু পৰিমাণে কৃত্ৰিম ৰূপেৰে সাহিত্যত ব্যৱহৃত হোৱা বাবে ইয়াক 'সাহিত্যিক প্ৰাকৃত' আখ্যা দিয়া হৈছে।

আনুমানিক খ্ৰীঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ দশম শতিকালৈকে পৰিব্যাপ্ত এই প্ৰাকৃত বা মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ ঐতিহাসিক বিৱৰ্তনক ভাষাতত্ত্ববিদ পণ্ডিতসকলে নিম্নোক্ত তিনিটা স্তৰত ভাগ কৰিছে—

(ক) আদি স্তৰ বা প্ৰাচীন প্ৰাকৃত (খ্ৰীঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকা— খ্ৰীঃ প্ৰথম শতিকা)।

(খ) মধ্য স্তৰ বা মধ্য প্ৰাকৃত (খ্ৰীঃ প্ৰথম শতিকা— খ্ৰীঃ ষষ্ঠ শতিকা)।

(গ) অন্ত্য স্তৰ বা অন্ত্য প্ৰাকৃত (খ্ৰীঃ ষষ্ঠ শতিকা— খ্ৰীঃ দশম শতিকা)।

মধ্য এছিয়াত প্ৰাপ্ত খৰোষ্ঠী ধম্মপদ বা 'খোটানী ধম্মপদ' (খ্ৰীঃ পূঃ ১০০—খ্ৰীঃ ১০০) আৰু 'নিয়া প্ৰাকৃত'ৰ (খ্ৰীঃ ৩য় শতিকা) উদ্ধাৰে ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ ইতিহাসত এটা দোমোজাৰ স্তৰে ভুমুকি মাৰে। ফলত ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ ক্ৰমবিৱৰ্তনৰ ইতিহাসত আন এটি স্তৰৰ সংযোগ ঘটে। ভাষাতত্ত্ববিদসকলে এই স্তৰটোক 'ক্ৰান্তি স্তৰ' আখ্যা দিছে। এই স্তৰৰ বিস্তৃতি খ্ৰীঃ পূঃ প্ৰথম শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ তৃতীয় শতিকা।

পৰিৱৰ্তিত ভাষাৰূপৰ সৈতে সংগতি ৰাখি প্ৰাকৃত বা মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ স্তৰভেদে বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ সাহিত্যৰ সৃষ্টি হয় আৰু পালি, সাহিত্যিক প্ৰাকৃত, অপভ্ৰংশ আৰু অবহট্‌ঠ ভাষাত ৰচিত সাহিত্যৰ মাজেৰে এই স্তৰ সুসমৃদ্ধ হয়। এনেদৰে মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত সৃষ্টি হোৱা বিবিধ সাহিত্যৰ মাজেৰে পালি, প্ৰাকৃত আৰু অপভ্ৰংশ— এই তিনিটা ৰূপ স্পষ্টতৰ হৈ উঠা হেতুকে এই স্তৰটোক 'পালি-প্ৰাকৃত-অপভ্ৰংশ ভাষা আৰু সাহিত্যৰ যুগ' বুলিও কোৱা হয়।

আদি স্তৰৰ প্ৰাকৃতৰ নিদৰ্শন ঃ

খ্ৰীঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকাৰ পৰা খ্ৰীঃ প্ৰথম শতিকাৰ সময়ছোৱাক আদি প্ৰাকৃতৰ স্তৰ বোলা হৈছে। এই স্তৰৰ ভাষাৰ নিদৰ্শন অশোকৰ অনুশাসনসমূহ, মধ্য ভাৰতৰ জোগীমৰা গুহাৰ শিলালিপি, ওড়িশাৰ হাথিগুম্ফাত কলিংগৰাজ খাৰৱেলাৰ দ্বাৰা খোদিত শিলালিপি, গোয়ালিয়ৰৰ বেছ নগৰৰ গৰুড় স্তম্ভলিপি, বৌদ্ধ হীনযান

সম্প্রদায়ৰ পালি সাহিত্য আৰু মহাযান সম্প্রদায়ৰ 'মিশ্র প্রাকৃত' বা বৌদ্ধ-সংস্কৃত আদিৰ মাজত পোৱা গৈছে।।

ক্রান্তি স্তৰৰ প্রাকৃতৰ নিদর্শন ঃ

এই স্তৰৰ সময়সীমা হৈছে খ্রীঃ পূঃ প্রথম শতিকাৰ পৰা খ্রীঃ তৃতীয় শতিকা। মধ্য এচিয়াৰ এচিয়া মাইনৰৰ খোটান অঞ্চলত প্রাপ্ত, খৰোষ্ঠী লিপিত লিখিত 'খোটানী ধম্মপদ' আৰু প্রাচীন শ্বান শ্বান ৰাজ্যৰ নিয়া নামৰ অঞ্চলত উদ্ধাৰ হোৱা খৰোষ্ঠী লিপিত লিখিত বস্তু বেচা-কিনা কৰা দলিল-পত্রৰ ভাষা 'নিয়া প্রাকৃত'ৰ মাজত এই স্তৰৰ ভাষাৰ নিদর্শন আৱিষ্কৃত হৈছে ।

মধ্য স্তৰৰ প্রাকৃতৰ নিদর্শন ঃ

এই স্তৰটোক সাহিত্যিক প্রাকৃতৰ স্তৰ বোলা হৈছে। এইছোৱা সময়ত মাহাৰাষ্ট্রী, শৌৰসেনী, মাগধী, অর্ধ মাগধী আৰু পৈশাচী—এই পাঁচটা সাহিত্যিক প্রাকৃতৰ ব্যৱহাৰ আছিল। মধ্য স্তৰৰ প্রাকৃতৰ নিদর্শনসমূহ হ'ল— অশ্বঘোষৰ প্রাচীন সংস্কৃত নাটক 'সাৰিপুত্র প্রকৰণ'ৰ প্রাকৃতাংশ, ভৰতৰ নাট্যশাস্ত্রত উল্লিখিত ধ্রুৱা গীত, ভাস-কালিদাস আৰু পৰৱর্তী নাট্যকাৰৰ নাটকৰ প্রাকৃতাংশ, অর্ধ মাগধীত ৰচিত জৈন শাস্ত্র, মাহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃতত ৰচিত বিভিন্ন কাব্য, কবিতা আৰু গীত ।

অন্ত্য স্তৰৰ প্রাকৃতৰ নিদর্শন ঃ

অপভ্রংশ আৰু তাৰ অন্তিম ৰূপ অবহট্ঠ এই স্তৰৰ ভাষা। আব্দুৰ ৰহমানৰ সন্দেশ ৰাসক, বিদ্যাপতিৰ কীর্তিলতা আৰু কীর্তিপতাকা কাব্য অপভ্রংশ তথা অবহট্ঠ সাহিত্যৰ প্রকৃষ্ট উদাহৰণ। জৈনসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত সৃষ্ট অপভ্রংশ সাহিত্যৰ মাজত, জৈন, শিৱ, নাথ আৰু বৌদ্ধ সহজযানী-ৱ্রজযানীসকলে অৱহট্ঠত ৰচনা কৰা ধর্মীয় গীত-মাত আৰু ধর্মবহির্ভূত সাহিত্যৰ মাজতো এই ভাষাৰ নিদর্শন পোৱা যায়।

প্রাকৃত ভাষাৰ আদি স্তৰৰ নিদর্শনৰ মাজত কিছুমান আঞ্চলিক ভেদ আৰু সেই অনুসাৰে সুকীয়া ভাষিক বৈশিষ্ট্য ফুটি উঠা পৰিলক্ষিত হয়। অশোকৰ অনুশাসনসমূহত তাৰ সুন্দৰ নিদর্শন ৰক্ষিত হৈছে। পালি ভাষাক প্রাকৃত স্তৰৰ প্রথম সাহিত্যিক নিদর্শন বোলা হৈছে। "পালি হ'ল প্রাচীন প্রাকৃতৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গঢ়ি উঠা বৌদ্ধধর্ম সাহিত্যৰ ভাষা। প্রকৃততে পালিক ক'ব পাৰি বৌদ্ধ প্রাকৃত।" এই ভাষাত বুদ্ধ-বচন সংকলিত হৈছে।

পালি ভাষা ভাৰতৰ কোনো অঞ্চলৰ কথিত ভাষা নাছিল, ই আছিল বৌদ্ধধর্ম সাহিত্যৰ ভাষা, যাৰ বাবে ইয়াৰ নামকৰণ আৰু উদ্ভৱ স্থান সম্বন্ধে বিভিন্ন পণ্ডিতে বিভিন্ন মত দাঙি ধৰিছে। 'পাঠ পালন কৰা' বা 'পাঠ সংৰক্ষণ কৰা' অথবা 'পংক্তি' আদিৰ পৰা পালি নামৰ উদ্ভৱ হৈছে বুলি ভাষাতাত্ত্বিকসকলে মত আগবঢ়াইছে। ইয়াৰ উপৰি পাটলিপুত্রৰ 'পাটলি' বুদ্ধবাণীৰ বিকল্প শব্দ 'পর্যায়, পালিৰ মূল সংস্কৃত ৰূপ 'পৰিভাষা' আৰু 'পল্লী'ৰ পৰাও পালিৰ উৎপত্তি হ'ব পাৰে বুলি আন কেতবোৰ মত পোৱা যায়। এই সকলোবোৰ মত চালি-জাৰি চাই 'পাঠৰ পালন' বা 'পংক্তি'ৰ পৰাই 'পালি' শব্দৰ উৎপত্তি হোৱা বুলি পণ্ডিসকল প্রায় ঐকমত্যত

উপনীত হৈছে।

বুদ্ধদেৱৰ মহাপৰিনির্বাণৰ (খ্ৰীঃ পূঃ ৪৮৪) অব্যৱহিত পৰৱৰ্তী কালত চাৰিখন মহাসংগীতি অনুষ্ঠিত হৈছিল। ইয়াৰে ৰাজগীৰ বা ৰাজগৃহত বহা প্ৰথম মহামেলত 'বুদ্ধ-বচন' সংকলিত হৈছিল আৰু তাৰ এশ বছৰৰ পাছত বৈশালীত বহা দ্বিতীয় মহামেলত সেইবোৰৰ পাঠ পৰীক্ষা কৰি গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। পাছত ই 'ত্ৰিপিটক'ৰূপে জনাজাত হয়। বহুতৰ মাতে ত্ৰিপিটকৰ ভাষাই পালি ভাষা। ভাষিক বৈশিষ্ট্য আৰু সাহিত্যিক নিদৰ্শনৰ ভিত্তিতপালি ভাষাৰ ক্ৰম বিকাশক পাঁচটা ভাগত ভগোৱা হৈছে—

১) প্ৰথম স্তৰ ঃ গাথা সাহিত্যৰ যুগ,

২) দ্বিতীয় স্তৰ ঃ গদ্য মিশ্ৰিত গাথা সাহিত্যৰ যুগ,

৩) তৃতীয় স্তৰ ঃ ত্ৰিপিটক সাহিত্যৰ যুগ,

৪) চতুৰ্থ স্তৰ ঃ সংস্কৃত প্ৰভাৱিত গদ্যৰ যুগ (নিদৰ্শন ঃ মিলিন্দ পঞ্হ),

৫) পঞ্চম স্তৰ ঃ টীকা ভাষ্যৰ যুগ ঃ (নিদৰ্শন ঃ বুদ্ধঘোষ, বুদ্ধদত্ত আৰু ধৰ্মপালৰ টীকা গ্ৰন্থ)।

মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ প্ৰায় আটাইবোৰ বৈশিষ্ট্য পালি ভাষাতো বিদ্যমান যদিও, প্ৰাচীন স্তৰৰ হোৱা বাবে অন্যান্য প্ৰাকৃততকৈ ইয়াৰ ভাষা কিছু ভিন্ন।

মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাক বুজাবলৈ 'প্ৰাকৃত' শব্দৰ প্ৰয়োগ হ'লেও, প্ৰাকৃত বুলিলে সাধাৰণতে সাহিত্যিক প্ৰাকৃতকহে বুজা যায়। R. Pischel-ৰ মতে, "The Indian always understood by the term Pakrit, the literary languages. খ্ৰীষ্টীয় তৃতীয় শতিকামানত ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলত প্ৰচলিত আৰ্য ভাষাৰ পৰিৱৰ্তিত ৰূপবোৰে আঞ্চলিক বৈশিষ্ট্যেৰে সমুজ্জ্বল হৈ দেখা দিয়ে। এইবোৰ ভাষাৰ মাধ্যমেৰে সাহিত্যও সৃষ্টি হ'বলৈ লয় আৰু সাহিত্য সৃষ্টি হোৱাৰ বাবে ই সময়ত 'সাহিত্যিক প্ৰাকৃত' নামেৰে পৰিচিত হয়। এই সাহিত্যিক প্ৰাকৃত পাঁচ প্ৰকাৰৰ— মাহাৰাষ্ট্ৰী, শৌৰসেনী, মাগধী, অৰ্ধ-মাগধী আৰু পৈশাচী।

সাহিত্যিক প্ৰাকৃত ভাষাবোৰৰ ভিতৰত **মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃতক** শ্ৰেষ্ঠ আৰু আদৰ্শ আদৰ্শ প্ৰাকৃত হিচাপে গণ্য কৰা হৈছিল। সংস্কৃত আলংকাৰিক আচাৰ্য দণ্ডীয়ে 'কাব্যাদৰ্শ' গ্ৰন্থত লিখিছে— "মহাৰাষ্ট্ৰাশ্ৰয়াং ভাষাং প্ৰকৃষ্টং প্ৰাকৃতং বিদুঃ।" A. C. Woolner-এ তেওঁৰ Introduction to Prakrit গ্ৰন্থত অনুৰূপ মন্তব্য কৰি কৈছে— "Maharastri was regarded as the Prakrit per excellence."গোদাবৰী নদী-কূলৰ নগৰসমূহৰ পৰা, অৰ্থাৎ দাক্ষিণাত্যৰ উত্তৰাংশৰ পৰা মহাৰাষ্ট্ৰ-ৰাজস্থান পৰ্যন্ত একালত দক্ষিণ-পশ্চিম ভাৰতৰ বিশাল ভূখণ্ডৰ এক সংগীতময় ভাষা আছিল— মাহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃত। কাশ্মীৰৰাজ দ্বিতীয় প্ৰবৰসেনৰ সেতুবন্ধ বা ৰাৱণবহো বা দহমুহবহো, বাক্পতিৰাজৰ (বপ্পইৰাঅ) গৌউড়বহো, নৃপতি হাল সংকলিত গাহাসত্তসঈ, জয়বল্লভৰ (জয়বল্লহ) বজ্জালগ্গ আদি মাহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃতত ৰচিত উৎকৃষ্ট কাব্যৰ নিদৰ্শন। ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ সীমিত প্ৰয়োগৰ হেতু এই ভাষা আছিল শুৱলা আৰু

কোমল। সেই বাবে সংস্কৃত নাটৰ গীতাংশত মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃতৰ প্ৰয়োগ হৈছিল। আধুনিক মাৰাঠী ভাষাৰ জন্ম মহাৰাষ্ট্ৰী প্ৰাকৃতৰ পৰা হোৱা বুলি ধাৰণা কৰা হৈছে।

শৌৰসেনী প্ৰাকৃত প্ৰাচীন শূৰসেন দেশৰ পশ্চিম ভাৰতৰ মধ্যাঞ্চালত প্ৰচলিত আছিল। এই প্ৰাকৃত বহু পৰিমাণে ৰক্ষণশীল আৰু প্ৰাচীনধৰ্মী তথা বৈদিক-সংস্কৃতৰ কিছু ওচৰ-চপা। বংগাৰু, বুন্দেলী, কনৌজী, হিন্দুস্থানী, ব্ৰজভাষা আদি ভাষা শৌৰসেনী প্ৰাকৃতৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে। সংস্কৃত নাটকত নাৰী, বিদুষক, মন্ত্ৰী, সেনাপতি, ৰাজ-বিষয়া আদি মধ্যম শ্ৰেণীৰ নাট্য চৰিত্ৰৰ মুখত শৌৰাসেনী ভাষাৰ সংলাপ দিয়া হৈছিল।

ভাৰতৰ পূব অঞ্চলৰ প্ৰচলিত প্ৰাকৃত আছিল **মাগধী**। প্ৰাচীন মগধক কেন্দ্ৰ কৰি বিকাশ লাভ কৰিছিল বাবে এই প্ৰাকৃতৰ নাম মাগধী হৈছে।। এই প্ৰাকৃতৰ প্ৰাচীনতম নিদৰ্শন পোৱা যায় জোগীমৰা গুহাত খোদিত শুতনুকা প্ৰত্নলিপি আৰু অশ্বঘোষৰ সাৰিপুত্ৰ প্ৰকৰণত। সংস্কৃত নাটকত মাছমৰীয়া, কমাৰ, চমাৰ, আৰক্ষী আদি অশিক্ষিত আৰু অনভিজাতচৰিত্ৰৰ মুখৰ সংলাপ হিচাপে মাগধী প্ৰাকৃত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। কালিদাস, শূদ্ৰক, বিশাখদত্তৰ নাটত মাগধী প্ৰাকৃতৰ এনে প্ৰয়োগ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। শূদ্ৰকৰ মৃচ্ছকটিকম্ নাটকত এনেকি ৰাজশ্যালক শকাৰৰ মুখতো মাগধী প্ৰাকৃত দিয়া হৈছে। আপোনাৰ অৱগতিৰ অৰ্থে কৈ থওঁ, এই মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰাই ভাৰতৰ পূৰ্বাঞ্চলত প্ৰচলিত আধুনিক মগধীয় ভাষা গুচ্ছ— অসমীয়া, বাংলা, ওড়িআ, ভোজপুৰী, মৈথিলী আৰু মগহীৰ উদ্ভৱ হৈছিল।

প্ৰাচীন শূৰসেন আৰু মগধৰ মধ্যৱৰ্তী প্ৰাচীন কোশল অঞ্চলৰ কথ্য-প্ৰাকৃতৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি **অৰ্ধ মাগধী** নামৰ সাহিত্যিক প্ৰাকৃতৰ জন্ম হৈছিল। জৈন ধৰ্ম সাহিত্যৰ বাহক অৰ্ধ মাগধী জৈন প্ৰাকৃত নামেৰেও জনাজাত। অশ্বঘোষৰ সাৰিপুত্ত প্ৰকৰণৰ কোনো কোনো অংশত অৰ্ধ-মাগধীৰ নিদৰ্শন পৰিস্ফুট হৈছে বুলি কোনো কোনো পণ্ডিতে মত প্ৰকাশ কৰিছে। অৰ্ধ মাগধীৰ পৰা আধুনিক ভাৰতীয় ভাষা অৱধী, বঘেলী আৰু ছত্তিশগড়ীৰ উদ্ভৱ হৈছে।

পৈশাচী প্ৰাকৃতৰ উদ্ভৱ স্থল প্ৰাচীন ভাৰতৰ উত্তৰ-পশ্চিম অঞ্চল (বৰ্তমান পাকিস্তানৰ অন্তৰ্গত) বুলি ঠাৱৰ কৰা হৈছে। পণ্ডিতসকলে এই অঞ্চলৰ শাহবাঝগঢ়ী আৰু মানছেহৰাত উদ্ধাৰ হোৱা অশোকৰ অনুশাসনত প্ৰয়োগ হোৱা প্ৰাকৃতৰ আঞ্চলিক ৰূপ উত্তৰা-পশ্চিমা উপভাষাকে **পৈশাচী প্ৰাকৃতৰ** মূল বুলি সিদ্ধান্ত কৰিছে। পৈশাচী প্ৰাকৃতৰ কোনো লিখিত নিদৰ্শন পাবলৈ নাই। এই প্ৰাকৃতত আনুমানিক খ্ৰীষ্টীয় দ্বিতীয় শতিকাত গুণাঢ্যই বড্ডকহা (বৃহৎকথা) নামৰ কাহিনীমূলক গদ্যধৰ্মী গ্ৰন্থ এখন ৰচনা কৰিছিল বুলি ব্যাকৰণকাৰসকলৰ দ্বাৰা উদ্ধৃত দুই এটা শ্লোক আৰু ক্ষেমেন্দ্ৰৰ বৃহৎকথামঞ্জৰী, আৰ্যক্ষেমীশ্বৰৰ বৃহৎকথাশ্লোকসংগ্ৰহ, সোমদেৱৰ কথাসৰিৎসাগৰ আদি পৰৱৰ্তী সংস্কৃত সাহিত্যৰ পৰা জানিব পৰা যায়।

মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ শেষ স্তৰটোৰ নাম **অপভ্ৰংশ স্তৰ**। এই স্তৰ খ্ৰীষ্টীয় ষষ্ঠ শতিকাৰ পৰা দশম শতাব্দী পৰ্যন্ত পৰিব্যাপ্ত। এই স্তৰত ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাই অধিক সৰলতৰ ৰূপ লাভ কৰে। জৰ্জ গ্ৰীয়ৰ্ছন প্ৰমুখ্যে প্ৰায়ভাগ

ভাষাতত্ত্ববিদে প্ৰতিটো সাহিত্যিক প্ৰাকৃত আৰু নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ মধ্যৱৰ্তী একোটাকৈ অপভ্ৰংশ অৱস্থা কল্পনা কৰি লৈছিল। কাৰণ শৌৰসেনীৰ বাহিৰে বাকীবোৰ প্ৰাকৃতৰ অপভ্ৰংশ স্তৰৰ কোনো নিদৰ্শন পাবলৈ নাই।

অপভ্ৰংশ শব্দটো পোনতে ব্যৱহাৰ কৰিছিল মহাভাষ্যৰ ৰচক খ্ৰীঃ প্ৰথম শতিকাৰ বৈয়াকৰণ পতঞ্জলিয়ে। তেওঁৰ মতে 'সংস্কৃত শাস্ত্ৰজ্ঞানৰ ভাষা আৰু অপভ্ৰংশ শাস্ত্ৰহীনৰ ভাষা'। ইয়াৰ দ্বাৰা তেওঁ মুখ্যতঃ মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাকে বুজাইছিল। আচাৰ্য দণ্ডীয়ে কিন্তু প্ৰাকৃত আৰু অপভ্ৰংশ দুয়োটাকে সুকীয়াৰূপে দেখুৱাইছে। প্ৰাকৃত ব্যাকৰণকাৰসকলৰ মতে আকৌ অপভ্ৰংশ প্ৰাকৃতৰে প্ৰকাৰভেদ মাত্ৰ। 'কাব্যালংকাৰ'ৰ টীকাকাৰ নমিসাধুৰ মতে "প্ৰাকৃতমেৱাপভ্ৰংশঃ"; অৰ্থাৎ অপভ্ৰংশ মাগধী-শৌৰসেনী আদিৰ দৰেই প্ৰাকৃতৰ এক প্ৰকাৰভেদ মাত্ৰ।

অপভ্ৰংশৰ দুটা স্তৰ— প্ৰাচীন অপভ্ৰংশ আৰু অৰ্বাচীন অপভ্ৰংশ বা অবহট্‌ঠ। ভাষাতত্ত্ববিদ সুকুমাৰ সেনৰ মতে মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ যিটো সাৰ্বজনীন ৰূপ লোকসাহিত্যৰ বাহক হৈ উঠিছিল সেয়াই প্ৰাচীন অপভ্ৰংশ আৰু এই প্ৰাচীন অপভ্ৰংশৰ যিটো ৰূপ নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহৰ অব্যৱহিত পূৰ্বৰূপ, তাৰ নামেই অৰ্বাচীন অপভ্ৰংশ বা অবহট্‌ঠ। প্ৰাকৃত ব্যাকৰণত এই দুয়োটা ৰূপৰে উল্লেখ পোৱা যায়। জসহৰচৰিউ, কৰকণ্ডচৰিউ, নেমিনাহচৰিউ, ভৱিসয়ত্তকহা অপভ্ৰংশৰ আৰু বিদ্যাপতিৰ কীৰ্তিলতা আৰু কীৰ্তিপতাকা, আব্দুৰ ৰহমানৰ সন্দেশ ৰাসক অৱহট্‌ঠৰ নিদৰ্শন। জৈন আৰু বৌদ্ধধৰ্মীয় সাহিত্যও অপভ্ৰংশত ৰচিত হৈছিল। খ্ৰীষ্টিয় ৯ম— ১৪ শতিকালৈকে লোক-সাহিত্যৰ পৰিচায়ক অৰ্বাচীন অপভ্ৰংশৰ উত্তৰ ভাৰতত সণ্ঢালনিকৈ প্ৰচলন আছিল। মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষা এনে ক্ৰম বিৱৰ্তনৰ পৰিণতি স্বৰূপে পৰৱৰ্তী সময়ত নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ হয়।

মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

(ক) ধ্বনিতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

(১) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ চৈধ্যটা স্বৰধ্বনিৰ ভিতৰত মধ্য ভাৰতীয় স্তৰত আঠোটা স্বৰধ্বনি ৰক্ষিত হৈছে। সেইকেইটা হ'ল— অ, আ, ই, ঈ, উ, ঊ, এ, ও। মধ্য ভাৰতীয় স্তৰত বৈদিক-সংস্কৃতৰ ঋ, ৠ, ঌ, ৡ ধ্বনি সমূলি লোপ পায়। ঌ-কাৰৰ প্ৰয়োগ সংস্কৃততে কম। প্ৰাকৃতত ই বিলুপ্ত হয়।

ঋ ধ্বনি অ, ই, উ, এ বা স্বৰযুক্ত ৰ ধ্বনিলৈ পৰিৱৰ্তিত হ'ল, যেনে—

ঋ > অ — মৃগ > মগ, কৃত > কত (পালি), কট (প্ৰাকৃত);

ঋ > ই — হৃদয় > হিঅঅ, ঋষি > ইসি;

ঋ > উ — ঋজু > উজু, ঋষভ > উসহ, বৃদ্ধ > বুড্‌ঢ;

ঋ > এ — বৃন্ত > বেণ্ট, গৃহ >গেহ:

ঋ > ৰ — বৃক্ষ > ৰুক্‌খ, ব্ৰছা, অক্ষি অক্‌খি > অচ্ছি।

(২) বৈদিক-সংস্কৃতৰ দ্বিস্বৰ ধ্বনি 'ঐ' আৰু 'ঔ' প্ৰাকৃতত অসংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ আগত থাকিলে ক্ৰমে এ আৰু ও, সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ আগত থাকিলে ক্ৰমে ই আৰু উ-লৈ পৰিৱৰ্তিত হয়। কেতিয়াবা ঐ > অই আৰু ঔ > অউ হোৱাও

দেখা যায়, যেনে—

(ক) ঐ > এ আৰু ঔ > ও ঃ

ঐ > এ ঃ তৈল > তেল্ল, বৈৰ >বেৰ;

ঔ > ও ঃ ঔষধ > ওসধ, যৌৱন > জোব্বণ।

(খ) ঐ > ই আৰু ঔ > উ ঃ

ঐ > ই ঃ সৈন্ধৱ > সিন্ধৱ;

ঔ > উ ঃ মৌক্তিকম্ > মুত্তিঅং।

(গ) ঐ > অই আৰু ঔ > অউ ঃ

ঐ > অই ঃ কৈতৱ > কইঅৱ;

ঔ > অউ ঃ যৌৱন ঃ জউঅণ।

(৩) বৈদিক-সংস্কৃতৰ দ্ব্যক্ষৰ ধ্বনি 'অয়' আৰু 'অৱ' প্ৰাকৃতত ক্ৰমে 'এ' আৰু 'ও'-লৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে, যেনে—

অয় > এ ঃ পূজয়তি > পূজেতি, পূজেদি, পূজেই;

অব > ও — লৱণম্ > লোণং;

ভবতি > ভোদি, হোদি, হোই।

(৪) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ অনাদি, অসংযুক্ত স্বৰ মধ্যৱৰ্তী ক, গ, চ, জ, ত, দ, প, ব মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যৰ স্তৰত লোপ পালে, অথবা বৰ্গৰ প্ৰথম বৰ্ণৰ ঠাইত তৃতীয বৰ্ণ হ'ল; যেনে—কপি > কই, লোক > লোঅ, লতা > লআ, লদা, গত > গদ ইত্যাদি। (৫) বৈদিক-সংস্কৃতৰ অসংযুক্ত মহাপ্ৰাণ ধ্বনি মধ্য ভাৰতীয় স্তৰত প্ৰায়ে 'হ'-লৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে, যেনে— মুখ > মুহ, মেঘ > মেহ ইত্যাদি।

(৬) উষ্ম ধ্বনি শ, ষ, স মাগধীত শ আৰু পালি তথা অন্যান্য প্ৰাকৃতত স হৈছে; যেনে— শব্দ > সদ্দ, শিষ্য > সিস্স, সূচ্যতে > সূইজ্জই, পুৰুষ > পুলিশ (মাগধী)।

(৭) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যৰ স্তৰত য, জ ৰ ঠাইত 'জ' ধ্বনিৰ ব্যৱহাৰ অধিক ৰূপত পোৱা যায়। তেনেদৰে ন, ণ-ৰ ঠাইত প্ৰায়ে ণ হোৱা দেখা যায়।

(৮) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ ঋ, ৰ, ষ ধ্বনিৰ পৰৱৰ্তী দন্ত্য ত, থ, দ, ধ, ন মূৰ্ধন্য মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যৰ স্তৰত ট, ঠ, ড, ঢ, ণ-লৈ পৰিৱৰ্তিত হৈছে, যেনে— কৃত > কট।

(৯) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ পদান্তত থকা ম্-কাৰৰ ঠাইত মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যৰ স্তৰত অনুস্বাৰ (ম > ং) হ'ল, যেনে— লৱণম্ > লোণং। অন্য পদান্ত ব্যঞ্জন লোপ পালে আৰু প্ৰায় সকলো শব্দ স্বৰান্ত হ'ল; যেনে— যাৱৎ > জাৱ, নৱাৎ > নৱা।

(১০) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যৰ স্তৰত পদান্তস্থিত অনুস্বাৰৰ পূৰ্বৱৰ্তী দীৰ্ঘ স্বৰ হ্ৰস্ব স্বৰত পৰিণত হৈছে; যেনে— কান্তাম্ > কন্তং, দীৰ্ঘ > দিগ্‌ঘ। পদ মধ্যস্থ অনুস্বাৰ লোপৰ ফলত আকৌ হ্ৰস্বস্বৰ দীৰ্ঘ হোৱাও দেখা যায়; যেনে— ত্ৰিংশত >

তীসা, বিংশত > বীসা ইত্যাদি।

(১১) মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাত পদৰ শেষত থকা বিসর্গযুক্ত অ-কাৰ ঠাইত ও-কাৰ হৈছে। মাগধী প্রাকৃতত এ-কাৰ হৈছে। অন্য ক্ষেত্রত বিসর্গ লোপ পাইছে, যেনে—

জনঃ > জনো, এষঃ > এশে (মাগধী)।

(১২) মধ্য ভাৰতীয় আর্যৰ স্তৰত সংযুক্ত ব্যঞ্জনবোৰ ধ্বনি পৰিৱর্তনৰ বিবিধ প্রক্রিয়াৰে পৰিৱর্তন ঘটি অধিক সৰলীকৃত হৈছে। পদৰ আদি স্থানত অৱস্থিত সংযুক্ত ব্যঞ্জনবোৰ একক ব্যঞ্জনত পৰিণত হৈছে অথবা স্বৰাগম হৈ সৰলীকৃত ৰূপ লৈছে। মধ্যস্থানত অৱস্থিত সংযুক্ত ব্যঞ্জনবোৰ সৰহভাগ ক্ষেত্রত সমীভৱন আৰু স্বৰভক্তিৰ দ্বাৰা সৰলীকৃত হৈছে; যেনে—ত্রীণি > তিন্নি, স্নেহ > ণেহ (আদি ব্যঞ্জনৰ লোপ), স্ত্রী > ইত্থী (আদি স্বৰাগম), অগ্নি > অগ্গি, কর্ম > কম্ম, অগ্র > অগ্গ (সমীভৱন) ইত্যাদি।

(১৩) মধ্য ভাৰতীয় আর্যৰ স্তৰত প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ 'ক্ষ' (ক+ষ) ধ্বনি মাহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃতত চ্ছ বা ছ, শৌৰসেনীত ক্খ আৰু মাগধীত শ্ক হৈছে, যথা— অক্ষি > অচ্ছি (মাহাৰাষ্ট্রী), চক্ষু >চক্খু (শৌৰসেনী), প্রেক্ষতে > পেশ্কদি (মাগধী)।

(১৪) প্রাচীন ভাৰতীয় আর্যভাষাত য'তেই সম্ভৱ ত'তেই সন্ধি হৈছিল। মধ্য ভাৰতীয় আর্যৰ স্তৰত তেনে প্রৱণতা দেখা নাযায়। এই স্তৰৰ সন্ধি সৰল আৰু স্বাভাৱিক।

(১৫) প্রাচীন ভাৰতীয় আর্যভাষাৰ ছন্দ অক্ষৰমূলক হোৱা হেতুকে অক্ষৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ছন্দ নির্ণয় কৰা হৈছিল। মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ ছন্দ মাত্রামূলক, অর্থাৎ ইয়াত অক্ষৰবোৰ উচ্চাৰণৰ কাল বা মাত্রাৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে।

(১৬) মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাত বিষমমাত্রিক আৰু সমমাত্রিক দুয়ো প্রকাৰৰ ছন্দেৰে কবিতা ৰচনা কৰা হৈছিল।

(১৭) মধ্য ভাৰতীয় আর্যৰ স্তৰত অন্ত্যানুপ্রাসে বিশেষ ভূমিকা গ্রহণ কৰা দেখা যায়। কিন্তু প্রাচীন স্তৰৰ কাব্য ৰচনাত অন্ত্যানুপ্রাস বা অন্ত্যমিলৰ প্রয়োগাধিক্য নাছিল।

(খ) ৰূপতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

(১) মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাত বচন দুই প্রকাৰৰ— একবচন আৰু বহুবচন। বৈদিক-সংস্কৃতৰ দ্বিবচন এই স্তৰত লুপ্ত হৈছে আৰু তাৰ ঠাইত বহুবচনৰ প্রয়োগ হৈছে।

(২) প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষাত বহুবচন বুজাবলৈ প্রথম পুৰুষ আৰু দ্বিতীয় পুৰুষত স্বৰান্ত শব্দৰ পুংলিংগৰ যি ভিন্ন ৰূপ ব্যৱহাৰ হৈছিল, মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাত সেয়া লোপ পাইছে, যথা—

প্রাঃ ভাঃ আঃ ঃ নৰ নৰাঃ (প্রথম পুৰুষ)

নৰান্ (দ্বিতীয় পুৰুষ)

মঃ ভাঃ আঃ ঃ নৰ নৰা (প্রথম, দ্বিতীয় পুৰুষ)

(৩) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত ধাতু, ক্রিয়া-বিভক্তি আৰু ক্রিয়াৰূপৰ জটিলতা হ্রাস পাইছে। প্রাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত ধাতুবোৰক মুঠ দহোটা গণত (শ্রেণীত) ভাগ কৰা হৈছিল। ভ্বাদি, দিবাদি, স্বাদি চুড়াদি, জুহোত্যাদি তেনে কেইটামান গণ। মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ পালি স্তৰত সাতোটা আৰু সাহিত্যিক প্রাকৃতৰ স্তৰত মাত্র তিনিটা গণ ৰক্ষিত হৈছে। এই স্তৰত সকলো ধাতু ভ্বাদিগণীয়ৰ দৰে ৰূপ হ'বলৈ ল'লে।

(৪) বৈদিক-সংস্কৃতৰ আত্মনেপদ আৰু পৰস্মৈপদ— এই দুই ক্রিয়াৰূপৰ ভিতৰত মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত অকল পৰস্মৈপদ থাকিল। আদি স্তৰৰ অশোকৰ অনুশাসন আৰু পালি ভাষাত আত্মনেপদ কদাচিৎ ব্যৱহাৰ হ'লেও, সাহিত্যিক প্রাকৃতৰ স্তৰত তাৰ প্রয়োগ সমূলি নোহোৱা হ'ল।

(৫) শব্দৰূপৰ দৰে ক্রিয়াৰূপতো মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যত দ্বিবচন লোপ পালে আৰু তাৰ ঠাই ল'লে বহুবচনে।

(৬) বৈদিক-সংস্কৃতত ক্রিয়াৰ কাল আৰু ভাব বুজোৱা দহোটা ল-কাৰৰ প্রয়োগ আছিল। প্রাকৃতত পাঁচটা ভাব— নির্দেশক, অনুজ্ঞা বা লোট, অভিপ্রায়, নির্বন্ধ, সম্ভ্যবক বা বিধিলিঙৰ সলনি সংস্কৃতৰ দৰে নির্দেশক, অনুজ্ঞা আৰু সম্ভ্যবক— এই তিনিটা ভাবৰ প্রচলন থাকিল।

(৭) প্রাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত অতীত কাল বুজাবলৈ তিনিটা ক্রিয়াৰূপৰ প্রচলন আছিল। সেই কেইটা হ'ল— লঙ্, লুঙ্ আৰু লিট্। মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যৰ স্তৰত লিট্ লুপ্ত হ'ল আৰু লঙ্ আৰু লুঙ একাকাৰ হ'ল।

(৮) প্রাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত -ত্বা, -ত্বায় প্রত্যয় যোগ দি অসমাপিকা ক্রিয়া গঠন কৰা হৈছিল। মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত এই ক্রিয়াৰ এনে বিচিত্রতা লোপ পালে।

(৯) বৈদিক-সংস্কৃতত -ক্ত, -ক্তবতু যোগ কৰি অতীত কালৰ সমাপিকা ক্রিয়াৰূপ নির্ণয় কৰা নিয়ম মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যৰ স্তৰত ব্যাপকভাৱে প্রচলিত হ'ল।

(১০) শব্দৰূপৰ ক্ষেত্রতো মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা প্রাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ তুলনাত যথেষ্ট সৰল হ'ল। বৈদিক-সংস্কৃতত পদান্তস্থিত ধ্বনিৰ পার্থক্য অনুসৰি শব্দৰূপ ভিন ভিন হৈছিল। মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যৰ স্তৰত কিন্তু আ-কাৰান্ত, ই-কাৰান্ত আৰু উ- কাৰান্ত শব্দৰ বাহিৰে আন সকলো শব্দৰে ৰূপ অ-কাৰান্তৰ দৰে হ'ল।

(১১) বৈদিক-সংস্কৃতৰ বিশেষ্য আৰু সর্বনাম শব্দৰূপৰ পার্থক্য আছিল। মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত কিন্তু এই পার্থক্য বহুলাংশে হ্রাস পালে আৰু বিশেষ্যৰ শব্দৰূপো সর্বনাম শব্দৰূপৰ দৰে হ'বলৈ ল'লে। পঞ্চমী আৰু সপ্তমীৰ একবচনত আৰু ষষ্ঠীৰ বহু বচনত সর্বনামৰ বিভক্তি বিশেষ্যৰ ৰূপতো ব্যৱহাৰ হ'ল।

(১২) প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ তৃতীয়াৰ বহুবচনৰ চিন '-ভিস্' (ভিং) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যত ধ্বনি-পৰিৱৰ্তনৰ ফলত '-হি'-লৈ পৰিৱৰ্তিত হ'ল। তদুপৰি ই পঞ্চমী বিভক্তিৰ চিন হিচাপেও ব্যৱহাৰ হ'বলৈ ল'লে। চতুৰ্থী বিভক্তি সম্বন্ধ পদৰ লগত একাকাৰ হ'ল।

(১৩) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত কাৰকৰ ক্ষেত্ৰত বিভক্তি লোপ হোৱাৰ ফলত বিভক্তিৰ স্থানত অনুসৰ্গ বা অনুসৰ্গজাত প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ হ'বলৈ ল'লে।

(গ) শব্দগত আৰু বাক্য গঠনগত বৈশিষ্ট্য ঃ

(১) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ শব্দ-সম্ভাৰৰ ঘাই উৎস বৈদিক-সংস্কৃত হ'লেও, এই স্তৰত দেশী-বিদেশী ভালেমান নতুন শব্দৰ ব্যৱহাৰো পোৱা গ'ল। এনে কেতবোৰ শব্দৰ উদাহৰণ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল ঃ

(ক) **দেশী শব্দ** ঃ উঅ (পশ্য), মডহ (অল্প), দুলি (কচ্ছপ), মহই (ইচ্ছতি), টঙ্ক (উচ্চস্থান), ছইল্ল (বিদগ্ধ), খুত্ত (নিমগ্ন), ছল্লী (বল্কলম্), চক্খই (আস্বাদয়তি), ছজ্জন্তি (দীপ্যন্তি), ঘড় (ঘট) ইত্যাদি।

(খ) **বিদেশী শব্দ** ঃ

(অ) ইৰানীয় (প্ৰাচীন পাৰ্ছিক) ঃ মুদ্দ (মুদ্ৰা), কাহাবন (কাৰ্ষাপণ), হজাৰো, দোক্কানদাৰ, পেয়াজ, সুলতান, মোজা, তুৰুক, তুলুক, তুৰ্ক, ইত্যাদি।

(আ) আৰবী-ফাৰ্ছী ঃ তবেল্লা, সৰাফে, কিতেবা, গুলামো, মখদুম ইত্যাদি।

(ই) গ্ৰীক শব্দ ঃ হোৰা, সুৰঙ্গ, সমিত, সমিতা, দম্ম ইত্যাদি।

(২) মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ স্তৰত বিভক্তিৰ চিহ্নসমূহৰ কিছুমান লুপ্ত হোৱাত বাক্যত পদ-বিন্যাসৰ নিয়মৰ গুৰুত্ব বৃদ্ধি পালে। স্বতন্ত্ৰ শব্দ আৰু প্ৰত্যয়ৰ লগতে অনুসৰ্গৰ প্ৰচলনে বাক্য গঠনত বিশেষ ভূমিকা ল'লে।

মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ একে সময়তে গঢ় লৈ উঠা নাই। ই জনসাধাৰণৰ বাগ্‌ভংগীত ক্ৰমাগতভাৱে বিকশিত হৈ এটা সময়ত নিৰ্দিষ্ট ৰূপ লাভ কৰে আৰু পাছত এক নিয়মিত আৰু শৃংখলিত ৰূপ পায়। মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ পৰা খ্ৰীষ্টীয় দশম-দ্বাদশ শতিকাৰ সময়ছোৱাত নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাবোৰৰ উদ্ভৱ হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ স্তৰ কেইটা কি কি? এই স্তৰৰ নিদৰ্শনৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৫.৩.৩ নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা

ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ ক্ৰম বিকাশৰ তৃতীয় স্তৰটো হৈছে— নব্য ভাৰতীয় বা আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা। প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ পৰা মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ মাজেদি বিৱৰ্তন লাভ কৰি ক্ৰমে সৰলৰ পৰা সৰলতৰ হৈ খ্ৰীষ্টীয় দশম-দ্বাদশ শতিকামানত ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত উদ্ভৱ হোৱা প্ৰাদেশিক ভাষাৰূপবোৰকে নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা বোলা হৈছে। ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিতসকলে এই ভাষাবোৰ যি বৰ্গীকৰণ কৰিছে তাৰ ভিতৰত তলত উল্লেখ কৰা তিনিটা শ্ৰেণী বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য—

(ক) অন্তৰঙ্গ-বহিৰঙ্গ বৰ্গীকৰণ

(খ) ভৌগোলিক বা স্থানগত বৰ্গীকৰণ

(গ) উৎসগত বা ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ

(ক) অন্তৰঙ্গ-বহিৰঙ্গ বৰ্গীকৰণ ঃ

জাৰ্মান ভাষাতত্ত্ববিদ অগষ্ট আৰ. এফ. হৰ্ণলিয়ে (August Rudolof Friedrich Hornele) ভাৰতবৰ্ষত আৰ্যসকলে দুটা দলত বিভক্ত হৈ প্ৰৱেশ কৰাৰ কথা অনুমান কৰিছিল। প্ৰথম দলটি আহি উত্তৰ-পশ্চিম ভাৰতৰ মধ্যদেশত বসতি স্থাপন কৰিছিল। পৰৱৰ্তী সময়ত দ্বিতীয় দলটো আহি প্ৰথম দলটোক সৰস্বতী নদীৰ দক্ষিণৰ পৰা প্ৰাচীন অযোধ্যা অঞ্চলৰ সৰযু নদী পৰ্যন্ত খেদি পঠিয়ায়। জৰ্জ আব্ৰাহাম গ্ৰীয়েৰ্ছনে হৰ্ণলি চাহাবৰ মত অনুসৰণ কৰি নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ অন্তৰঙ্গ আৰু বহিৰঙ্গ বিভাজন দাঙি ধৰিছিল। তেওঁৰ মতে, পাছত অহা দ্বিতীয় দলটোৱে খেদি পঠিওৱা তথা ভাৰতত প্ৰথমে প্ৰৱেশ কৰা দলটো হ'ল বহিৰঙ্গ আৰ্য (Outer Aryan) আৰু পাছত প্ৰৱেশ কৰি প্ৰথম দলটোক খেদি পঠিয়াই মধ্যদেশত সমাজ পাতি বসবাস কৰিবলৈ লোৱা দলটো হ'ল অন্তৰঙ্গ আৰ্য (Inner Aryan)। বহিৰঙ্গ আৰু অন্তৰঙ্গ ঠালৰ পৰা যি নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ সৃষ্টি হৈছিল তাক ক্ৰমে বহিৰঙ্গ আৰু অন্তৰঙ্গ নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা আখ্যা দিয়া হৈছিল। বহিৰঙ্গ আৰ্য ভাষাৰ নিদৰ্শন হৈছে— কাশ্মীৰী, সিন্ধি, বাংলা, ওড়িআ, অসমীয়া, মাৰাঠী, সিংহলী, যাযাবৰী, জিপ্‌সী আদি। আনহাতে অন্তৰঙ্গ আৰ্য শাখাৰ ভাষাবোৰ হৈছে— পশ্চিমা হিন্দী, পাঞ্জাৰী আদি। গ্ৰীয়েৰ্ছনে এই দুয়োটা শাখাৰ ভাষাবোৰৰ কেতবোৰ পাৰ্থক্যও নিৰ্ণয় কৰি দেখুৱাইছে।

উল্লেখনীয় যে হৰ্ণলি তথা গ্ৰীয়েৰ্ছনৰ এই তত্ত্ব পৰৱৰ্তী সময়ৰ ভাষাতাত্ত্বিকসকলে অগ্ৰাহ্য কৰিছে। কাৰণ বহিৰঙ্গ শাখাৰ অন্তৰ্ভুক্ত ভাষাৰ প্ৰায়বোৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য অন্তৰঙ্গ শাখাৰ মাজতো বিচাৰি পোৱা যায়। অৰ্থাৎ অন্তৰঙ্গ আৰু বহিৰঙ্গ দুয়োটা শাখাৰ ভাষাবোৰৰ মাজত পাৰস্পৰিক সাদৃশ্য বিদ্যমান। বৰ্তমান এই

বৰ্গীকৰণ অপ্ৰচলিত।

(খ) ভৌগোলিক বা স্থানগত বৰ্গীকৰণ ঃ

নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহৰ বৰ্তমানৰ ভৌগোলিক অৱস্থানৰ ভিত্তিত কৰা বৰ্গীকৰণৰ নাম ভৌগোলিক বা স্থানগতবৰ্গীকৰণ। সুনীতিকুমাৰ চেটাৰ্জীয়ে এই বিভাজন এনেদৰে দাঙি ধৰিছে—

(১) উত্তৰ-পশ্চিমা (উদীচ্য) — সিন্ধী আৰু পাঞ্জাৰী।

(২) মধ্যদেশীয় — পশ্চিমা হিন্দী (কথ্য হিন্দুস্তানী, ব্ৰজভাষা, বুন্দলী, বঙ্গাৰু, কনৌজী), পূৰ্বী পাঞ্জাৰী, ৰাজস্থানী আৰু গুজৰাটী।

(৩) প্ৰাচ্য — বাংলা, ওড়িআ, অসমীয়া, মৈথিলী, মগহী আৰু ভোজপুৰী।

(৪) দক্ষিণী — মাৰাঠী আৰু কোংকনী

৫) প্ৰাচ্য-মধ্যা — অৱধী, বঘেলী আৰু ছত্তিশগড়ী

৬) উত্তৰা বা হিমালয়ী — নেপালী, কুমায়ুনী আৰু গাড়োৱালী।

(গ) উৎসগত বা ঐতিহাসিক বৰ্গীকৰণ ঃ

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা-পৰিয়ালৰ ইণ্ডো-ইৰাণীয় শাখাৰ ভাৰতীয় আৰ্য ঠালৰ শেষ স্তৰৰ ভাষা নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা। প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য স্তৰৰ পৰা মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ মাজেৰে ক্ৰম বিৱৰ্তিত হৈ নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহৰ উদ্ভৱ হৈছে। পূৰ্বেই উল্লেখ কৰা হৈছে যে মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ তিনিটা স্তৰ ঃ আদি, মধ্য আৰু অন্ত্য। হয়াৰে অন্ত্য স্তৰটোৰ নাম অপভ্ৰংশ আৰু তাৰ শেহতীয়া ৰূপ অৰ্বাচীন অপভ্ৰংশ বা অৱহট্‌ঠ। নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাসমূহ এই অৰ্বাচীন অপভ্ৰংশ বা অৱহট্‌ঠৰ পৰাই সৃষ্টি হৈছে আৰু এইবোৰ ভাৰতৰ, বিশেষকৈ উত্তৰ ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্ততত বিয়পি আছে। জন্মৰ উৎসৰ আধাৰত কৰা এই বিভাজনকে ঐতিহাসিক বা উৎসগত বৰ্গীকৰণ বোলা হয়। ঐতিহাসিক বিৱৰ্তনৰ ফলত মধ্য ভাৰতীয় স্তৰত একোটাহঁত নতুন ভাষা-শ্ৰেণীৰ উদ্ভৱ হৈছে। সেইবোৰৰ ভিতৰত পৈশাচী, মহাৰাষ্ট্ৰী শৌৰসেনী, অৰ্ধ মাগধী, মাগধী, দৰ্দীয় ইৰানীয় আৰু সিংহলী আৰু জিপ্‌সী ভাষা-শ্ৰেণী বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। মধ্য ভাৰতীয় স্তৰৰ এনে ভাষা-শ্ৰেণীসমূহ হ'ল—

পৈশাচী গোষ্ঠী — সিন্ধী, পূৰ্বী পাঞ্জাৰী আৰু পশ্চিমা পাঞ্জাৰী।

মহাৰাষ্ট্ৰী গোষ্ঠী — মাৰাঠী আৰু কোঙ্কনী।

শৌৰসেনী গোষ্ঠী — (ক) পাহাৰী শাখা ঃ নেপালী, কুমায়নী, গাড়োৱালী

(খ) মধ্যদেশীয় শাখা ঃ কথ্য হিন্দুস্থানী, কনৌজী, বুন্দেলী আৰু বঙ্গাৰু।

(গ) পশ্চিমা শাখা ঃ গুজৰাটী, ৰাজস্থানী

অৰ্ধমাগধী গোষ্ঠী — অৱধী, বঘেলী আৰু ছত্তিশগড়ী

মাগধী গোষ্ঠী — (ক) পশ্চিমা শাখা ঃ মৈথিলী, মগহী আৰু ভোজপুৰী

(খ) পূৰ্বী শাখা ঃ অসমীয়া, বাংলা আৰু ওড়িআ

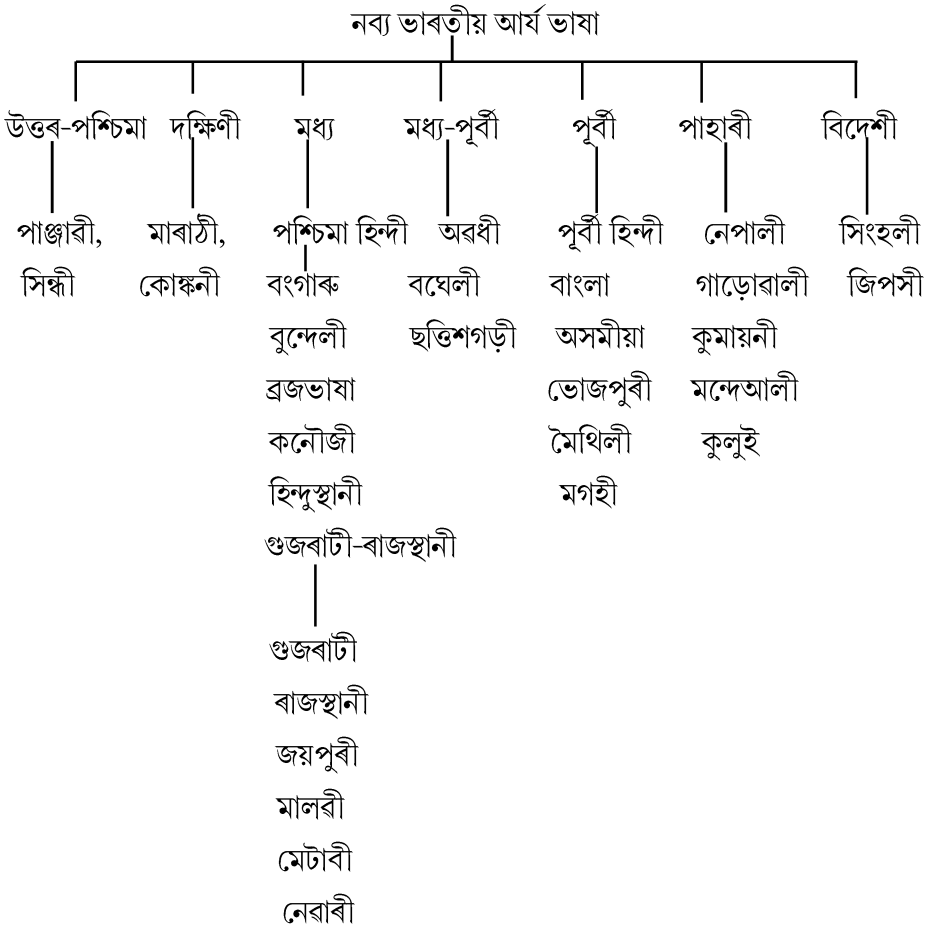
দৰ্দীয় গোষ্ঠী — কাশ্মীৰী

ইৰানীয় গোষ্ঠী — আফগান বা পখ্তো আৰু বেলুচী

সিংহলী আৰু জিপ্সী — সিংহলী আৰু জিপসী

উল্লেখনীয় যে ইয়াৰে দৰ্দীয় গোষ্ঠী হৈছে ইৰানীয় আৰু ভাৰতীয় আৰ্যৰ মধ্যৱৰ্তী শাখা। ইৰানীয় গোষ্ঠী আৰ্য ভাষাৰ অন্তৰ্গত হ'লেও ই ভাৰতৰ বাহিৰত প্ৰচলিত। ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা সম্ভূত আন দুটা ভাষা সিংহলী আৰু জিপ্সীও ভাৰতৰ বাহিৰত প্ৰচলিত।

নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ অন্তৰ্গত ভাষাবোৰক তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰিব পাৰি—

পাঞ্জাৰী ভাষা দুটা ভাগত বিভক্ত— পশ্চিম-পাঞ্জাৰী আৰু পূব-পাঞ্জাৰী। পশ্চিম-পাঞ্জাৰী বা লহন্দা পৈশাচী প্ৰাকৃতৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে। আনহাতে পূব-পাঞ্জাৰী বা হিন্দকীৰ মূল হৈছে শৌৰসেনী প্ৰাকৃত। পশ্চিম-পাঞ্জাৰীত দৰ্দীয় শাখাৰ প্ৰভাৱ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। এই ভাষাত শাৰদা লিপিৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা লণ্ডা লিপি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ই পাকিস্তানৰ কথিত ভাষা। পূব-পাঞ্জাৰী ভাৰতৰ পঞ্জাৱ প্ৰদেশৰ ভাষা। এই ভাষা পাঞ্জাৰী নামেৰে পৰিচিত । শিখ ধৰ্মৰ মূল ধৰ্ম-গ্ৰন্থ গ্ৰন্থ চাহেব বা আদি গ্ৰন্থ পূব-

পাঞ্জাৰীত ৰচিত। পূব-পাঞ্জাৰী গুৰুমুখী লিপিত লিখা হয়।

সিন্ধী ভাষা সিন্ধু প্ৰদেশ আৰু কচ্ছ অঞ্চলৰ ভাষা। ইয়াত ভাৰতীয় আৰ্যৰ প্ৰাচীন বৈশিষ্ট্য ৰক্ষিত হৈছে। এই ভাষা আৰবী-ফাৰ্ছী আৰু লহন্দা লিপিত লিখা হৈছিল। সপ্তদশ শতিকাৰ পৰা সিন্ধী সাহিত্যই বিকাশ লাভ কৰে।

মাহাৰাষ্ট্ৰী অপভ্ৰংশৰ পৰা দুটা নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ উদ্ভৱ হৈছিল। সেই দুটা হ'ল— মাৰাঠী আৰু কোঙ্কনী। মাৰাঠী ভাষা মহাৰাষ্ট্ৰৰ উপৰি বেৰাৰ, হায়দৰাবাদ আৰু মধ্য প্ৰদেশত প্ৰচলিত। বালবোধ লিপিত এই ভাষা লিখা হয়। জ্ঞানদেৱৰ 'ভাবাৰ্থ দীপিকা' আৰু 'জ্ঞানেশ্বৰী' এই ভাষাৰ প্ৰাচীন সম্পদ। কোঙ্কনীক মাৰাঠীৰ উপভাষা বুলি ক'লেও ই স্বকীয় বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ ভাষা। খ্ৰীষ্টীয় ষোড়শ শতাব্দীত খ্ৰীষ্টান মিছনেৰীসকলে এই ভাষাত লিখা কিছু সামগ্ৰী পোৱা গৈছে।

মধ্য শাখাৰ ভাষা পশ্চিমা হিন্দীৰ অন্তৰ্গত ভাষাকেইটা হৈছে— বংগাৰু, বুন্দেলী, ব্ৰজভাষা, কনৌজী আৰু হিন্দুস্থানী। এইবোৰ শৌৰসেনী অপভ্ৰংশৰ পৰা বিকশিত ভাষা। বংগাৰু বা হাৰিয়ানী ভাষা দিল্লী, ৰোহটক, পাতিআলা আদি অঞ্চলত প্ৰচলিত। বুন্দেলখণ্ডৰ নাম অনুসৰি নামাংকিত বুন্দেলী ভাষা ঝাঁছী, গোৱালিয়ৰ, ভূপাল অঞ্চলৰ কথিত ভাষা। ব্ৰজভাষা মথুৰা, বৃন্দাবন, বেৰেলী, নাইনিতালৰ ভাষা। এই ভাষা সাহিত্য-সম্পদত প্ৰাচীন কালৰে পৰাই চহকী। প্ৰাচীন কনৌজৰ নামেৰে নামাংকিত কনৌজী ভাষা ইটাৱা, ফাৰাক্কাবাদ, ছাজাহাবাদ আদি অঞ্চলত প্ৰচলিত। 'কথ্য হিন্দুস্থানী' বা খড়িবোলী ভাষা দিল্লী, মিৰাট, মোৰাদাবাদ, ছাহৰানপুৰ আদি অঞ্চলত প্ৰচলিত। হিন্দী আৰু উৰ্দু ভাষা কথ্য হিন্দুস্থানীৰ পৰা ক্ৰমে হিন্দুস্থানী ৰীতি মুছলমানী ৰীতিৰে গঢ় লোৱা ভাষা। এই ভাষা পৰিমাৰ্জিত ৰূপেৰে দেৱনাগৰী আৰু আৰবী-ফাৰ্ছী লিপিত লিখা হয়। দাক্ষিণাত্যৰ মুছলমানসকলে হিন্দী ভাষাত যি অনুশীলন কৰিছিল তাক দখনী নামেৰে জনা যায়। দখনীৰে এটা ৰূপ উৰ্দু ভাষা। বৰ্তমান সময়ত হিন্দী ভাষাই ব্যাপক প্ৰসাৰ লাভ কৰিছে আৰু ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰভাষা ৰূপে গৃহীত হৈছে।

মধ্য শাখাৰ গুজৰাটী-ৰাজস্থানীৰ অন্তৰ্গত গুজৰাটী ভাষা শৌৰসেনী অপভ্ৰংশৰ পৰা বিকশিত আৰু ই গুজৰাটৰ প্ৰধান ভাষা। মাৰবাৰ, মেৰাৰ, মালৱ, জয়পুৰ অঞ্চলত প্ৰচলিত মাৰৱাৰী, মেৰাৰী, মালৱী, মেটাবী আৰু জয়পুৰী ভাষা ৰাজস্থানীৰ অন্তৰ্গত। এই উপশাখাৰ ভিতৰত মাৰোৱাৰীৰ নাম প্ৰথমেই উল্লেখযোগ্য।

মধ্য পূৰ্বী শাখাৰ ভাষা অৱধী, বঘেলী আৰু ছত্তিশগড়ীক পূৰ্ব হিন্দী বা কোশলী বুলি কোৱা হয়। অৰ্ধ-মাগধীৰ পৰা সৃষ্ট এই ভাষাকেইটা ক্ৰমে অযোধ্যা, বঘেলা, মধ্যপ্ৰদেশ আৰু ছত্তিশগড়ত প্ৰচলিত। ভাৰতবৰ্ষৰ মধ্য প্ৰদেশৰ দক্ষিণ-পশ্চিম আৰু পূব অঞ্চল আৰু উত্তৰ প্ৰদেশৰ একাংশ অঞ্চলত এই ভাষা পৰিব্যাপ্ত হৈ আছে। সাহিত্য-সম্পদত চহকী অৱধী ভাষাত তুলসীদাসৰ 'ৰামচৰিত মানস' আৰু মালিক মহম্মদ জায়সীৰ 'পদ্মাৱতী' ৰচিত হৈছিল। বৰ্তমান এই ভাষাসমূহৰ

স্থান হিন্দী ভাষাই দখল কৰিছে।

নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ পূৰ্বী শাখাৰ ভাষাৰ ভিতৰত অসমীয়া, বাংলা, ওড়িআ, মৈথিলী, মগহী আৰু ভোজপুৰী ভাষা বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। 'মগধীয় ভাষাগুচ্ছ' নামেৰে পৰিচিত এই ভাষা মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে। মাগধী অপভ্ৰংশৰ প্ৰাচ্য শাখাৰ অসমীয়া ভাষা ভাৰতৰ উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাত, বাংলা ভাষা পশ্চিমবংগ আৰু বাংলাদেশত আৰু ওড়িআ ভাষা ওড়িশা প্ৰদেশত প্ৰচলিত। সাহিত্য-সম্পদত এই তিনিওটা ভাষাই চহকী। চতুৰ্দশ শতিকাতে সাহিত্যিক ৰূপ পোৱা অসমীয়া ভাষা এটা সমৃদ্ধিশালী ভাষা। পঞ্চদশ শতিকাৰ শেষত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা বাংলা ভাষাত বৰ্তমান উচ্চস্তৰীয় সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছে আৰু ই এক উন্নত সাহিত্যসম্পন্ন ভাষা, ওড়িআ ভাষাৰ সাহিত্যিক নিদৰ্শনো চতুৰ্দশ শতিকাৰ পৰা পোৱা যায়।

মৈথিলী, মগহী আৰু ভোজপুৰীক একেলগে বিহাৰী শাখা বোলা হয়। মৈথিলী, মগহী ভাষা মাগধী অপভ্ৰংশৰ মধ্য শাখাৰ ভাষা। মৈথিলী ভাষা মূলতঃ মিথিলাৰ ভাষা। অৱশ্যে ই মজঃফৰপুৰ, পূৰ্ণিয়া, মুংগেৰ আৰু বাগপুৰতো প্ৰচলিত। বিদ্যাপতি, উমাপতি উপাধ্যায়, জ্যোতিৰীশ্ব ঠাকুৰ আদি সাহিত্যিকৰ সাহিত্য-সম্পদেৰে মৈথিলী ভাষা অতিশয় সমৃদ্ধ। মগহী মগধ অঞ্চলৰ উপৰি ভাষা পাটনা, গয়া আৰু ছোটনাগপুৰতো প্ৰচলিত। এই ভাষা বিশেষ সমৃদ্ধিশালী নহয়।

মাগধী অপভ্ৰংশৰ পশ্চিমা শাখাৰ ভাষা ভোজপুৰী কাশী, আৰা, মোতিহাৰী পেৰা, বালিয়া আদি বিহাৰৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ উপৰি উত্তৰ প্ৰদেশৰ গোৰক্ষপুৰ, মিৰ্জাপুৰ, আজমগঞ্জ আদি অঞ্চলতো প্ৰচলিত। ভোজপুৰী ভাষা বিশেষ সমৃদ্ধিশালী ভাষা নহয়। এই ভাষা এক বিস্তৃত অঞ্চলত প্ৰচলিত যদিও, সাহিত্য সৃষ্টিত পিছপৰা। ভোজপুৰীৰ উপভাষা নাগপুৰীয়া— ৰাঁছী, পালমৌ, ওড়িশাৰ সুন্দৰপুৰ, গাংপুৰ আদিত প্ৰচলিত।

পাহাৰী শাখাৰ ভাষাৰ ভিতৰত নেপালী ভাষা বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য, ই নেপালৰ ৰাজভাষা। এই ভাষা হিমালয় পৰ্বতৰ দক্ষিণৰ দাঁতি কাষৰীয়া অঞ্চলত প্ৰচলিত। নেপালী, গাড়োৱালী, কুমায়নী, ছমেআলী, মাণ্ডআলী, কুলুই আদি ভাষা হিমালয়ী ভাষা নামেৰে পৰিচিত।

ভাৰতীয় আৰ্যৰ লগত সম্পৰ্কিত কেইটামান ভাষাৰ ভাৰতৰ বাহিৰতো প্ৰচলন আছে। ভাৰতীয় আৰ্যৰ পূৰ্ব প্ৰাকৃতৰ এটা শাখাই খ্ৰীঃ পূঃ ৪০০ শতিকাত শ্ৰীলঙ্কাত প্ৰৱেশ কৰে আৰু তেওঁলোকৰ ভাষা সিংহলী নামেৰে পৰিচিত হয়। সিংহলীৰ প্ৰাচীনতম ৰূপ হ'ল 'এলু'। খ্ৰীঃ দশম শতিকাৰ মাজভাগৰ পৰা এই ভাষাৰ নিদৰ্শন পোৱা গৈছে।

আনুমানিক খ্ৰীঃ পূঃ তৃতীয়ৰ পৰা পঞ্চম শতিকাৰ ভিতৰত উত্তৰ-পশ্চিম ভাৰতৰ পৰা এটা আৰ্যভাষী ঠাল ভাৰতৰ বাহিৰলৈ প্ৰব্ৰজিত হয়। এই ঠালৰ ভাষা 'জিপ্‌সী' বা যাযাবৰী ভাষা নামেৰে জনা যায়। ইউৰোপ আৰু এছিয়াৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত

এই ভাষা প্ৰচলিত।

ভাৰতবৰ্ষৰ সংবিধানস্বীকৃত ভাষাবোৰৰ অধিকাংশই নব্য ভাৰতীয় আৰ্যৰ অন্তৰ্গত। সেইবোৰ হ'ল— হিন্দী, সিন্ধী, পাঞ্জাৰী, মাৰাঠী, গুজৰাটী, ৰাজস্থানী, নেপালী, কোঙ্কনী, উৰ্দু, অসমীয়া, বাংলা, ওড়িআ আৰু নেপালী। তলত নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধে আলোকপাত কৰা হ'ল—

নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

(ক) ধ্বনিতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

(১) নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত পদান্তত থকা স্বৰধ্বনি লুপ্ত হৈছে বা বিকৃত হৈছে, যেনে— অগ্নি > আগ (হিন্দী), দধি > দহী (হিন্দী)।

(২) পদমধ্যস্থিত দ্বিস্বৰধ্বনিৰ (ইঅ, ঈআ, উঅ, ঊআ আদিৰ) শেষত থকা 'অ' অথবা 'আ' লুপ্ত হৈছে; যেনে— মৃত্তিকা > মট্টিআ > মাটি, ঘৃত > ঘিঅ > ঘী।

(৩) পদমধ্যস্থিত সংযুক্ত ব্যঞ্জন একক ব্যঞ্জনলৈ পৰিণত হৈছে আৰু কিছুমান শব্দত ক্ষতিপূৰণমূলক দীৰ্ঘীকৰণৰ হেতু পূৰ্বৱৰ্তী হ্ৰস্বস্বৰ দীৰ্ঘ স্বৰত পৰিণত হৈছে; যেনে— ধৰ্ম > ধম্ম > ধাম, কৰ্ম > কম্ম > কাম, নৃত্য > নচ্চ > নাচ, হস্ত > হত্থ > হাত ইত্যাদি। অৱশ্যে পাঞ্জাৰী আৰু পশ্চিমা হিন্দীৰ কেইটামান উপভাষাত পূৰ্বৱৰ্তী হ্ৰস্বস্বৰৰ পৰিৱৰ্তন হোৱা দেখা নাযায়।

(৪) সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ প্ৰথম ধ্বনি নাসিক্য ধ্বনি (ঙ, ঞ, ণ, ন, ম) হ'লে সেই সংযুক্ত ব্যঞ্জনৰ নাসিক্য ব্যঞ্জন লোপ পায় আৰু তাৰ পূৰ্বৱৰ্তী স্বৰধ্বনি অনুনাসিক হয়; যেনে—দন্ত > দাঁত, কণ্টক > কাঁটা, কাঁইট, অঞ্চল > আঁচল, গ্ৰাম > গাঁও, কাংস > কাঁহ ইত্যাদি। পাঞ্জাৰী আৰু সিন্ধীত নাসিক্য ব্যঞ্জন ৰক্ষিত হোৱা দেখা যায়।

(৫) নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ মধ্যৱৰ্তী একক অল্পপ্ৰাণ স্পৰ্শ ব্যঞ্জনৰ সৈতে সংশ্লিষ্ট স্বৰৰ নানান পৰিৱৰ্তন ঘটা দেখা যায়, যেনে—

(ক) কেতিয়ায়াবা উদ্বৃত্ত স্বৰ লোপ পায়, যেনে— ঘৃত > ঘিঅ > ঘী, মৌক্তিক > মোত্তিঅ > মোতী

(খ) কেতিয়াবা পাৰ্শ্বৱৰ্তী স্বৰৰ সৈতে উদ্বৃত্ত স্বৰৰ সন্ধি হয, যেনে—গত + ইল্ল > গেল (গত > গঅ + ইল < ইল্ল)।

(গ) কেতিয়াবা আকৌ উদ্বৃত্ত স্বৰটো পাৰ্শ্বৱৰ্তী স্বৰৰ সৈতে মিলি দ্বিস্বৰত পৰিণত হৈছে; যেনে—বধূ > বহূ > বউ > বৌ, মধু > মহু > মউ > মৌ ইত্যাদি।

(খ) ৰূপতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

(১) নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ লিঙ্গ-পদ্ধতিৰ আমূল পৰিৱৰ্তন ঘটা দেখা গৈছে। মাৰাঠী আৰু গুজৰাটীৰ বাহিৰে আন ভাষাত ক্লীৱলিংগ লোপ পাইছে। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত পুংলিঙ্গ আৰু ক্লীৱলিঙ্গ শব্দ স্ত্ৰীলিঙ্গলৈ ৰূপান্তৰিত হোৱাও দেখা যায়। সিংহলী ভাষাত নতুনকৈ দুটা লিংগৰ সৃষ্টি হৈছে—

সপ্রাণ আৰু অপ্রাণ। প্রায়বোৰ নব্য ভাৰতীয় ভাষাত শব্দৰ অর্থ অনুসৰি লিংগ নিৰূপণ কৰা নিয়ম হ'ল। হিন্দী ভাষাৰ লিংগ-পদ্ধতি সংস্কৃতৰ দৰে ব্যাকৰণগত; আনহাতে অসমীয়া, বাংলা আদি ভাষাৰ লিংগ ব্যাকৰণগত নহয়, বৰং অর্থগতহে। নতুন স্ত্রীলিংগবাচক শব্দৰ সৃষ্টি এই স্তৰৰ আন এক বিশেষত্ব। একেটা শব্দ পুংলিঙ্গ আৰু স্ত্রীলিঙ্গ উভয়ৰূপত ব্যৱহাৰ হোৱাটোও এই স্তৰৰ ভাষাত লক্ষ্য কৰা যায়, যেনে—দধি > দহী শব্দ হিন্দীত পুংলিঙ্গ, পাঞ্জাৰী আৰু সিন্ধীত স্ত্রীলিঙ্গ।

(২) নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাত বচন দুই প্রকাৰৰ— একবচন আৰু বহুবচন। সংস্কৃতৰ দ্বিবচন এই স্তৰত লুপ্ত হৈছে। বহুবচন বুজোৱা নতুন নতুন প্রত্যয় আৰু সমষ্টিবাচক শব্দৰ ব্যৱহাৰেৰে একবচনসূচক শব্দক বহুবচনলৈ নিয়াৰ নিয়ম প্রচলিত হ'ল। হিন্দী আদি কেইটামান ভাষাৰ বচন সংস্কৃতৰ দৰে ব্যাকৰণগত। আনহাতে অসমীয়াকে ধৰি আন কেতবোৰ ভাষাত ব্যাকৰণসিদ্ধ লিঙ্গ পোৱা নাযায়।

(৩) বৈদিক-সংস্কৃতৰ শব্দৰূপ নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাত সম্পূর্ণ ভিন্ন হৈছে। প্রাচীন বিভক্তিৰ ভিতৰত কর্তা কাৰকৰ ই, উ, এ; কৰণ কাৰকত এ. এঁ; অধিকৰণত ই, এ ৰক্ষিত হ'ল। স্থানবাচক আৰু অংগবাচক শব্দবোৰ নতুন বিভক্তিৰ উৎস হৈ পৰিল, যেনে— অধিকৰণৰ সপ্তমী বিভক্তি হিচাপে অন্ত > ত (অসমীয়া, বাংলা); কৰণ কাৰকৰ তৃতীয়া বিভক্তি হিচাপে নে < কর্ণ, পর্ণ (হিন্দী, গুজৰাটী) ইত্যাদি। বিভক্তিৰ উপৰি অনুপদৰ ব্যৱহাৰেৰেও কাৰক বুজোৱা নতুন নিয়মৰ প্রচলন হ'ল। কেতবোৰ ভাষাত নতুন কাৰকৰো উদ্ভৱ হ'ল।

(৪) ধাতুৰূপ বৈদিক-সংস্কৃততকৈ বহু পৰিমাণে সৰল হ'ল। বৈদিক-সংস্কৃতৰ ক্রিয়াৰ পাঁচটা কাল আৰু পাঁচটা ভাব অনুসৰি পৃথকে পৃথকে যি ৰূপ-সাধন হৈছিল নব্য স্তৰত সেয়া লোপ পালে। এই স্তৰত কর্মবাচ্য আৰু কর্মভাববাচ্যৰ ভিত্তিত ভৱিষ্যত কাল নিৰূপিত হ'ল। নিষ্ঠান্ত অথবা শতৃ প্রত্যয়ৰ যোগত অতীত কাল আৰু ভৱিষ্যত কাল নিৰূপণ কৰা হ'ল। কেতিয়াবা তব্য প্রত্যয়ৰ যোগতো ভৱিষ্যত কালৰ পদ গঠন কৰা হ'ল; যেনে— √চল্ + ক্ত = 'চলিত'ৰ অনুসৰণত √চল + ইল্ল - চলল, চলিল (বাংলা, অসমীয়া, ওড়িআ); চলল (ভোজপুৰী ইয়াত ক্ত/ইল্ল-নিষ্ঠা প্রত্যয়); √চল + অব = চলব (ভোজপুৰী); চলিব (অসমীয়া) ইত্যাদি। ইয়াত শতৃপ্রত্যয় তব্য > অব/ইব।

(৫) এই স্তৰত একাধিক ধাতুৰ সংযোগত যৌগিক কালৰ ক্রিয়াৰূপ গঠন কৰিব পৰা নিয়ম হ'ল; যেনে—গত + √ভূ (√অস) > গয়া হেয় (হিন্দী)

গত + √অস (< আছে) > গৈ আছে (অসমীয়া)।

(৬) নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাত য় আৰু ৰ শ্রুতিধ্বনিৰ প্রয়োগ লক্ষ্য কৰিব পাৰি—

য় ঃ হৰি + এ = হৰিয়ে (অসমীয়া),

ৰ ঃ শো + আ = শোৱা (অসমীয়া), যা + আ = যোৱা, (অসমীয়া)।

(৭) শব্দৰূপৰ ক্ষেত্রত নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাত দুটা কাৰক পোৱা যায়— মুখ্য

কাৰক বা কৰ্তা কাৰক আৰু গৌণ বা তিৰ্যক কাৰক। মুখ্য কাৰক হ'ল কৰ্তা কাৰক আৰু আনহাতে কৰণ, সম্প্রদান, অধিকৰণ আৰু সম্বন্ধ পদক গৌণ বা তিৰ্যক কাৰক বোলা হয়। কৰ্মকাৰক সৰহভাগ ক্ষেত্রতে কৰ্তা কাৰকৰ ৰ লগত একাকাৰ হৈছে।

(গ) বাক্য গঠনৰ বৈশিষ্ট্য ঃ

(১) নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাত কৰ্মবাচ্য আৰু ভাববাচ্যৰ বাক্যৰ গঠনগত পার্থক্য আছে। এই স্তৰৰ ভাষাত কৰ্মবাচ্যৰ বাক্যৰ ব্যৱহাৰ কিছু সীমিত।

(২) বাক্যৰ অন্তর্গত বিভিন্ন পদৰ স্বতন্ত্র বিভক্তি-চিহ্ন নব্য ভাৰতীয় আৰ্যৰ স্তৰত লোপ পাইছে। কোনো কোনো নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ বাক্যত পদৰ স্থান নিকপকপীয়া, আনহাতে কিছুমানত শিথিল। উদাহৰণস্বৰূপে অসমীয়া বাক্য-বিন্যাসত পদৰ ক্রম যথেষ্ট শিথিলধর্মী।

(৩) নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ ছন্দ-পদ্ধতি মাত্রামূলক, সমমাত্রিক আৰু অক্ষৰমূলক। অন্ত্যানুপ্রাসৰ বহুল ব্যৱহাৰ এই স্তৰৰ ভাষাৰ আন এক বিশেষত্ব।

(৪) বর্তমান সময়ত নব্য ভাৰতীয় আৰ্য স্তৰৰ ভাষাত গদ্যছন্দ বহুলভাৱে ব্যৱহাৰ হোৱা বাবে সমমাত্রিক অনুপ্রাসযুক্ত ছন্দৰীতিৰ ব্যৱহাৰ সীমিত হৈছে।

(৫) নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ অষ্ট্রিক, দ্রাবিড়, তিব্বত-বর্মী, আৰবী, ফার্ছী, তুর্কী, পতুগীজ, ইংৰাজী আদি দেশী-বিদেশী শব্দই পৰিপুষ্ট কৰিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ শ্রেণীবিভাজনৰ বিষয়ে বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৫.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা যে ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা-পৰিয়ালৰ সতম্ বর্গৰ অন্তর্গত ইণ্ডো-ইৰানীয় উপশাখাৰ ভাষা, সেই বিষয়ে জানিব পাৰিলোঁ।
- ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ পৰিচয়, ইয়াৰ ঐতিহাসিক বিৱর্তন আৰু সেই বিৱর্তনৰ বিভিন্ন স্তৰ তথা সময়সীমাৰ বিষয়ে সম্যকভাৱে জ্ঞাত হ'লোঁ।
- প্রাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ পৰিচয় আৰু ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধে জ্ঞাত হ'লোঁ।
- ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ মধ্য স্তৰৰ পৰিচয় আৰু ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধে জানিব

পাৰিলোঁ। এই ভাষাৰূপৰ ঐতিহাসিক বিৱর্তনৰ প্রতিটো স্তৰৰ সম্যক পৰিচয় লাভ কৰিলোঁ।

- আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাসমূহৰ মূল উৎসৰ সৈতে পৰিচিত হ'লো।
- ভাৰতবর্ষত প্রচলিত আর্যমূলীয় ভাষা সম্বন্ধে বিস্তৃত তথ্য লাভ কৰিলোঁ।

৫.৫ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১। গোস্বামী, উপেন্দ্র নাথ, ২০০৪ ঃ *ভাষাবিজ্ঞান*। মণি-মাণিক প্রকাশ, গুৱাহাটী।

২। ঠাকুৰ, নগেন, ১৯৮৯, ২০০৩ ঃ *ভাৰতীয় ভাষাৰ পৰিচয়*। ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্ট'ৰছ, গুৱাহাটী।

৩। - - - ২০০২ ঃ *পালি-প্রাকৃত অপভ্রংশ ভাষা আৰু সাহিত্য*। কে. এম. পাব্লিছিং, গুৱাহাটী।

৪। - - - ২০০৩ ঃ *পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা*। জ্যোতি প্রকাশন, গুৱাহাটী।

৫। ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি, ২০০২ ঃ *ভাষাতত্ত্ব*। বনলতা, ডিব্রুগড়।

৭। বৰুৱা, ভীমকান্ত, ২০১০ ঃ *অসমৰ ভাষা*। বনলতা, ডিব্রুগড়।

৮। শইকীয়া বৰা, লীলাৱতী, ২০০২ ঃ *সংস্কৃত পালি-প্রাকৃত আৰু অসমীয়া ব্যাকৰণ*। বনলতা, গুৱাহাটী।

বাংলা গ্রন্থ ঃ

৯। চট্টোপাধ্যায়, তপনকুমাৰ, ২০১২ ঃ *ভাষাৰ ইতিহাস ঃ ভাষাতত্ত্ব*। প্রজ্ঞা বিকাশ, কলকাতা।

১০। চৌধুৰী কামিল্যা, মিহিৰ, ২০১২ ঃ *ভাষাতত্ত্ব ঃ বাংলা ভাষাৰ ইতিহাস*। বর্ধমান।

১১। বিশ্বাস, সুকুমাৰ, ১৯৬৮ ঃ *ভাষাবিজ্ঞান পৰিচয়*। জিজ্ঞাসা, কলিকাতা।

১২। বিশ্বাস সুখেন, ২০০২ ঃ *প্রসঙ্গ ঃ বাংলা ভাষা*। প্রত্যয় প্রকাশনী, কলকাতা।

১৩। ভট্টাচার্য, সুভাষ, ২০১২ ঃ *ভাষাৰ তত্ত্ব ও বাংলা ভাষা*। বঙ্গীয় সাহিত্য সংসদ। কলকাতা।

১৫। মজুমদার, পরেশ চন্দ্র, ২০০৬ ঃ *আধুনিক ভাৰতীয় ভাষা প্রসঙ্গে*। দে'জ পাবলিশিং, কলকাতা।

১৬। শ', ৰামেশ্বৰ, ১৪১৯ শক ঃ *সাধাৰণ ভাষাবিজ্ঞান ও বাংলা ভাষা*। পুস্তক বিপনি, কলকাতা।

১৭। সেন, সুকুমাৰ (১৯৮৭) ঃ *ভাষাৰ ইতিবৃত্ত*। ইষ্টার্ণ পাব্লিচার্ছ, কলকাতা।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1. Chetterji, S. K. *Language and literature of Modern India*.
2. Kakati, B. K. 1941 : *Assamese, its Formation and Development*.

3. Childe V. G. *The Aryans*.
4. Taraporewalla I.J.S., 1978 (4th edn.) *: Elements of the Science of Language. Calcutta University.*

৫.৬ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ উৎস সম্বন্ধে উল্লেখ কৰিব। এই ভাষাৰ স্তৰসমূহৰ বিষয়ে নিদৰ্শন সহ চমুকৈ আলোচনা কৰিব।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক, ৰূপতাত্ত্বিক আৰু বাক্যতাত্ত্বিক আদি ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহ একাদিক্ৰমে ফঁহিয়াই আলোচনা কৰিব।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ স্তৰ তিনিটাৰ সময়সীমা উল্লেখ কৰি প্ৰতিটো স্তৰৰে নিদৰ্শন সহ সুকীয়া সুকীয়া বিশ্লেষণ আগবঢ়াব।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ এই বিষয়ে আলোচনা কৰোঁতে ভাষাতাত্ত্বিকসকলে দেখুওৱা তিনি প্ৰকাৰৰ শ্ৰেণী-বিভাজনৰ চমু পৰিচয় দি ভাষাসমূহৰ চমু পৰিচয় দাঙি ধৰিব।

৫.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ 'ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা' বুলিলে কি বুজায়? এই ভাষাৰ স্তৰ কেইটা আৰু কি কি? সেইবোৰৰ প্ৰতিটোৰে চমু পৰিচয় দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ নিদৰ্শন ক'ত পোৱা যায়? বহলাই বুজাই লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ স্তৰ কেইটা আৰু কি কি? মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্যবোৰ তন্ন তন্নকৈ ফঁহিয়াই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা আৰু মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ মাজত থকা ভাষাতাত্ত্বিক পাৰ্থক্যসমূহ বিশ্লেষণ কৰি এটা আলোচনা প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ প্ৰাকৃত ভাষা বুলিলে কি বুজায়? এই ভাষাৰ নিদৰ্শন ক'ত পোৱা যায়। বহলাই বুজাই লিখক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ অন্তৰ্গত বিভিন্ন ভাষাৰ বিষয়ে এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৭ ঃ নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যবোৰ ফঁহিয়াই আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৮ ঃ মধ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাক আৰু কি নামেৰে জনা যায়? সাহিত্যিক প্ৰাকৃতৰ বিষয়ে খৰচি মাৰি আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৬ঃ ভাৰতীয় আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ চমু পৰিচয়

অধ্যায় গাঁথনি

৬.১ উদ্দেশ্য

৬.২ পৰিচয়

৬.৩ ভাৰতৰ আৰ্যভিন্ন ভাষাঃ সাধাৰণ আলোচনা

৬.৩.১ তিব্বত-বর্মীয় ভাষা

৬.৩.২ অষ্ট্রিক ভাষা

৬.৩.৩ দ্রাবিড় ভাষা

৬.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৬.৫ অধিক জানিবলৈ

৬.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)

৬.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ভাৰতবর্ষত প্রচলিত আৰ্যভিন্ন ভাষাসমূহৰ সাধাৰণ পৰিচয় লাভ কৰিব
- ভাৰতবর্ষত প্রচলিত প্রধান আৰ্যভিন্ন ভাষাগোষ্ঠী অষ্ট্রিক শাখাৰ আদিম বাসস্থান, প্রচলিত স্থান আৰু শাখা ভাষাসমূহৰ থুলমূল আভাস লাভ কৰিব
- দ্রাবিড়ীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ বিভিন্ন শাখাৰ ভাষা, এই ভাষাবোৰৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যৰ লগতে ভাৰতবর্ষৰ কোন কোন অঞ্চলত প্রচলিত ইত্যাদি ভাষা গোষ্ঠীটোৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াব পাৰিব
- তিব্বত বর্মীয় ভাষাবোৰৰ চমু আলোচনাৰ লগতে এই শাখাৰ ভাষাবোৰৰ উৎপত্তি, বিকাশ আদিৰ বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰিব।

৬.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া প্রথম ষান্মাসিকৰ বাবে আগবঢ়োৱা তৃতীয় বুণিয়াদী পাঠ্যবিষয়ৰ বাবে আগবঢ়োৱা এইটো ষষ্ঠ অধ্যায়। অধ্যায়টোৰ শিৰোনাম ‘ভাৰতীয় আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ চমু পৰিচয়’। এই বিশেষ পাঠ্যবিষয়ৰ যোগেদি শিক্ষার্থীক ভাৰতত প্রচলিত অর্যভিন্ন ভাষা চমু পৰিচয়ৰ লগতে সেই আৰ্যভিন্ন ভাষাসমূহৰ আদিম বাসস্থান উৎপত্তি স্থল, জনসংখ্যা, তেওঁলোকৰ বিকাশ ইত্যাদিৰ লগত পৰিচিত হ’ব।

৬.৩ ভাৰতৰ আৰ্যভিন্ন ভাষা ঃ সাধাৰণ আলোচনা

ভাৰতবৰ্ষ এখন ধৰ্মনিৰপেক্ষ দেশ। এই দেশত ভিন্ন জাতি-ধৰ্মী-ভাষী লোকে বসবাস কৰে। ভাৰতত প্ৰাচীন কালৰ পৰাই ভিন্ন ভাষা পৰিয়ালৰ লোকৰ আগমন ঘটে। কোনোৱে (ব্যপাৰ) ব্যৱসায় কৰাৰ উদ্দেশ্যে, কোনোৱে নিজ ফৈদৰ লগত যুদ্ধ বিগ্ৰহ কৰি, আন কিছুমানে আকৌ পেটৰ তাড়নাত এই ঠাইলৈ পৰ্দাপণ কৰে। ভাৰতবৰ্ষত প্ৰচলিত আৰ্য ভাষাৰ বাহিৰে আন ভাষাবোৰক আৰ্যভিন্ন ভাষা বা অনাৰ্য ভাষা বোলে। জগতৰ কিছুমান ভাষা পৰিয়াল একোটা বিশেষ ভৌগোলিক পৰিসীমাৰ মাজত আৱদ্ধ হৈ থাকে। কিছুমান ভাষা পৰিয়াল আকৌ জগতৰ সকলো ঠাইতে সিঁচৰিত হৈ থকা দেখা যায়। ভিন্ন জাতি-জনজাতিৰ সংমিশ্ৰণে ভাৰতীয় সংস্কৃতি বৈচিত্ৰময় কৰি তোলাৰ দৰে ভিন্ন ভাষা-পৰিয়ালৰ সংমিশ্ৰণে ভাৰতবৰ্ষৰ ভাষাৰ ক্ষেত্ৰখনো বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ কৰি তুলিছে।

ভাৰতবৰ্ষত প্ৰধানকৈ চাৰিটা ভাষা পৰিয়ালৰ লোকে বসবাস কৰে। সেইকেইটা হ'ল—

(ক) অষ্ট্ৰিক ভাষা পৰিয়াল

(খ) দ্ৰাবিড় ভাষা পৰিয়াল

(গ) চীন তিব্বতীয় বা তিব্বত চীনীয় আৰু

(ঘ) ইণ্ডো-ইউৰোপীয়।

ওপৰত উল্লিখিত ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা-পৰিয়ালৰ পৃথিৱীৰ ভিতৰত বৃহৎ ভাষা পৰিয়াল। এই ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা- গোষ্ঠীৰ এক উল্লেখযোগ্য প্ৰধান শাখা হ'ল ইণ্ডো ইৰাণীয় বা আৰ্য।

ভাৰতবৰ্ষত প্ৰচলিত ইণ্ডো ইৰাণীয় বা আৰ্য শাখা বাদ দি অষ্ট্ৰিক, দ্ৰাবিড় আৰু চীন তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষাবোৰক আৰ্যভিন্ন ভাষা বোলে। অষ্ট্ৰিক ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষা কোৱা লোকসকল ভাৰতবৰ্ষৰ পশ্চিমবংগ, উৰিষ্যা, মধ্যপ্ৰদেশ আদিত বিয়পি আছে। অসমত চাহ উদ্যোগ প্ৰতিষ্ঠাৰ পাছত মধ্য ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা শ্ৰমিকসকলৰ অধিকাংশই কোল উপ-শাখাৰ বিভিন্ন ভাষা কোৱা লোক আছিল। এই শাখাৰ নিকোবৰী ভাষা নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জ, খাচী, জয়ন্তীয়া ভাষা মেঘালয়ত প্ৰচলিত।

দ্ৰাবিড় ভাষা পৰিয়ালৰ লোকসকল প্ৰধানকৈ ভাৰতবৰ্ষৰ দক্ষিণ অঞ্চলত প্ৰচলিত। ভাৰতবৰ্ষৰ দাক্ষিণাংশ এই গোষ্ঠীৰ বিভিন্ন ভাষাৰ কেন্দ্ৰভূমি। তামিল, মালায়ালম, কানাড়ী, তেলেগু এই চাৰিটা প্ৰধান ভাষাৰ উপৰিও টুলু টোড কোটা, গোণ্ড, কুই আদি এই গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত নানা ভাষা ভাৰতবৰ্ষত প্ৰচলিত হৈ আছে।

ভাৰতবৰ্ষত চীন তিব্বতীয় ভাষা গোষ্ঠীৰ তিব্বত বৰ্মী শাখাৰ ভাষা কোৱা লোকৰ সংখ্যা অধিক। নেপাল, ভূটান, চিকিম, আদিত হিমালয়ী উপ-শাখাৰ ভাষাসমূহ প্ৰচলিত আছে। ভাৰতবৰ্ষৰ উত্তৰ-পূব অঞ্চলত তিব্বত-বৰ্মী শাখাৰ উত্তৰ অসম আৰু অসম বৰ্মী শাখাৰ ভাষা কোৱা লোকৰ বসতি লক্ষণীয়। অসমৰ প্ৰধানকৈ যোৰহাট, শিৱসাগৰ, লখিমপুৰ, ডিব্ৰুগড়,

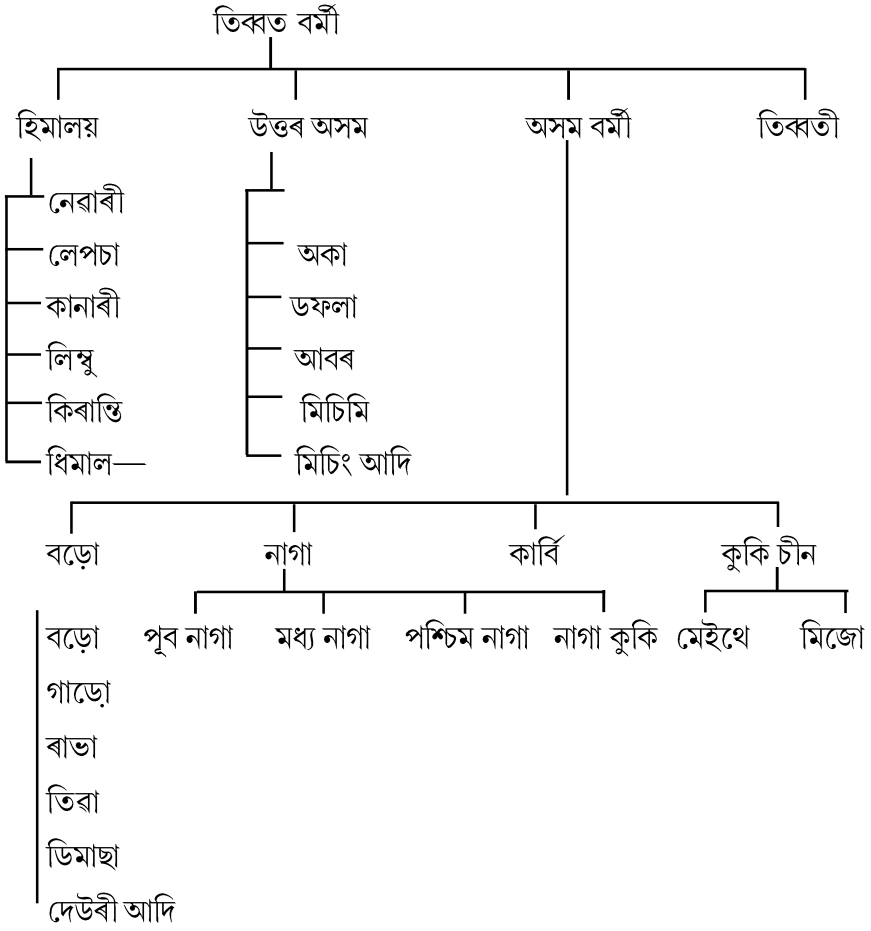
দৰং, শোণিতপুৰ আদি জিলাত এওঁলোকৰ বসতি বুলি ক'ব পাৰি।

এই ভাষাগোষ্ঠীৰে অসম বর্মী শাখাৰ বড়ো-নাগা ভাষী লোকসকল অসম, উত্তৰ বংগ, পূব বংগ, ত্রিপুৰা, নাগালেণ্ড পর্যন্ত পৰিব্যাপ্ত।

অসমৰ কাছাৰ, উত্তৰ কাছাৰ জিলাত ডিমাছা ভাষা কেন্দ্রীভূত হয়। দেউৰী-চুটিয়াসকল অসমৰ প্রধানতঃ ডিব্রুগড়, শিৱসাগৰ, লখিমপুৰ আৰু দৰঙৰ কোনো কোনো অংশত সিচঁৰিত হৈ আছে। চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ তিব্বত বর্মী শাখাৰ প্রায়ভাগ ভাষা ভাৰতবর্ষত সিচঁৰতি হৈ থকা দেখা গ'লেও অসমত অধিক পৰিমাণে বসতি স্থাপন কৰা দেখা যায়।

৬.৩.১ তিব্বত-বর্মীয় ভাষা

তিব্বত চীনীয় বা চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ এটা প্রধান শাখা হ'ল তিব্বত বর্মীয় শাখা। এই শাখাৰ মূল তিব্বত চীনীয় বা চীন তিব্বতীয়। এই ভাষাগোষ্ঠীৰ আদিম বাসস্থান চীন দেশৰ দক্ষিণ-পশ্চিম অঞ্চলৰ ইয়াংছিকিয়াং আৰু হোৱাংহো নদীৰ উৎপত্তি স্থল বুলি অনুমান কৰে। তিব্বত বর্মী ভাষাগোষ্ঠীক এনেদৰে তালিকাভুক্ত কৰিব পাৰি—

এই ভাষা প্ৰধানভাৱে ভাৰতবৰ্ষৰ হিমালয়ৰ দাঁতিকাষৰীয়া অঞ্চল আৰু উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ প্ৰচলিত। তিব্বত বৰ্মী শাখাটো ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদীৰ উৎপত্তি স্থলৰ পৰা তিনিটা প্ৰধান ভাগত ভাগ হৈ পৰিছে, তাৰ এটা শাখা উত্তৰ-পশ্চিম কোণৰ তিব্বতৰ ফালে, এটা শাখা বহ্মপুত্ৰ নদীয়েদি অসমলৈ আৰু আনটি শাখা ইৰাৱতী, চিন্দুইন নদীৰে ব্ৰহ্মদেশ পৰ্যন্ত।

ইয়াৰ প্ৰধান উপশাখাকেইটা হ'ল— হিমালয়ী, উত্তৰ অসম, অসম বৰ্মী আৰু তিব্বতী।

হিমালয়ী উপশাখাৰ ভাষাসমূহ হিমালয়ৰ দাঁতিকাষৰীয়া অঞ্চল, নেপাল, চিকিম, ভূটান আদিত প্ৰচলিত। এই উপশাখাৰ অন্তৰ্গত ভাষাবোৰ হৈছে— নেৱাৰি, লেপচা, কিৰাত, মুৰ্খী, মাগাৰ, ধিমাল আদি। ইয়াৰ ভিতৰত নেপালৰ নেৱাৰসকলৰ ভাষাই প্ৰধান। চিকিমৰ ৰংগ ভাষাৰ নাম, নেৱাৰি ভাষাৰ পিছতেই ল'ব পাৰি। পিছলৈ এই ভাষাগোষ্ঠীৰ লোকৰ সৈতে অষ্ট্ৰিক ভাষাগোষ্ঠীৰ সংমিশ্ৰণ ঘটি পৰিৱৰ্তন হয় বুলি অনুমান কৰা হৈছে।

তিব্বত বৰ্মী শাখাৰ ভিতৰত তিব্বতী শাখাটোও অন্যতম। এই শাখাৰ ভাষাসমূহ হিমালয়ৰ পশ্চিম অঞ্চলত প্ৰচলিত। এই শাখাৰ প্ৰধান ভাষা দুটা হ'ল বাল্টি আৰু লাডাখ। এই ভাষাত যথেষ্ট সাহিত্য পোৱা যায়। তিব্বত বৰ্মী শাখাৰ অন্যতম ভাষাবৰ্গ হ'ল উত্তৰ অসম। অসমৰ উত্তৰ প্ৰান্তৰ পৰ্বতীয়া অঞ্চলত এই শাখাৰ ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। আদি, মিছিং, ডফলা, মিছিমি ইত্যাদি এই শাখাৰ অন্যতম ভাষা। মিছিংসকলক পৰ্বতীয়া আৰু ভৈয়ামীয়া এনেদৰে দুভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। মিছিমিসকলৰ ইদু টাৰাও, কামান নামেৰে যি তিনিটা প্ৰধান ফৈদ আছে, তাৰ ভিতৰত ইদু আৰু টাৰাওসকলৰ ভাষাৰ মাজত পৰস্পৰ সাদৃশ্য বিদ্যমান, এই শাখাৰ ভাষা কোৱা লোকসকলৰ অসমৰ যোৰহাট, শিৱসাগৰ, লখিমপুৰ, ডিব্ৰুগড়, দৰং, শোণিতপুৰ জিলাতে বসতি।

তিব্বত-বৰ্মী শাখাৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য শাখা হ'ল অসম-বৰ্মী। এই উপশাখাৰ অন্তৰ্গত ভাষাসমূহক বড়ো, নাগা, কুকিছীন আৰু বৰ্মী এই তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। বড়ো-নাগা শাখাটো উত্তৰ আৰু পূব পথেৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদীৰ তীৰৱৰ্তী অঞ্চলত বিয়পি পৰে, এই শাখাৰ ভাষা ভাৰতবৰ্ষৰ অসম অঞ্চলৰ গোৱালপাৰা, বিজনী, সৰভোগ, গোৰেশ্বৰ, তামুলপুৰ আদি অঞ্চলত প্ৰচলিত। বড়ো ভাষা মৌখিক সাহিত্যত অতি চহকী। গাৰোপাহাৰ, ত্ৰিপুৰা, কোচবিহাৰ আদিতো এই শাখাৰ ভাষা কোৱা লোকৰ বসতি পোৱা যায়। বড়ো উপশাখাৰ ভিতৰত বৰো, ডিমাছা, গাৰো, ৰাভা, চুটিয়া, লালুং বা টিৱা, হাজং, টিপৰা আদি উল্লেখযোগ্য। বড়োসকল কামৰূপ, গোৱালপাৰা, দৰং, জিলাত বড়োসকলৰ মাজত প্ৰচলিত বড়ো ভাষাই শ্ৰেষ্ঠ। এই ভাষাৰ গঠন-প্ৰণালী সম্পৰ্কে বিজ্ঞানসন্মতভাৱে আলোচনা হৈছে।

বড়ো শাখাৰ এটা অন্যতম ভাষা হৈছে— ডিমাছা। ডিমাছাসকল ধনশ্রী নৈৰ পাৰৰ পৰা উত্তৰ কাছাৰ জিলাত বাসস্থান। তিৰা ভাষাও বড়ো উপশাখাৰ এটা ভাষা। চুটিয়া ভাষী লোকসকলো ভাৰতবর্ষৰ উত্তৰ-পূর্বাঞ্চলত বাস কৰে। বড়ো শাখাৰ এটা অন্যতম ভাষা হ'ল ৰাভা। অসমৰ কামৰূপ, গোৱালপাৰা, দৰং, শোণিতপুৰ মেঘালয়ৰ গাৰো পাহাৰত ৰাভা ভাষীসকলে বসবাস কৰি আছে। বড়ো শাখাৰ লালুং, হাজং, কোচ আদিও অন্যতম। এই ভাষী লোকসকলো অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত সিচঁৰতি হৈ থকা দেখা যায়। অসমৰ ক্রমে নগাঁও, কামৰূপৰ দক্ষিণ পূব, শিৱসাগৰ, গোৱালপাৰা আদি অঞ্চলত বসবাস কৰে।

নাগা উপশাখাৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহ নগাসকলৰ মাজত প্রচলিত আছে। নাগালেণ্ড, মণিপুৰ, উত্তৰ কাছাৰ আদিতো এই ভাষাৰ বসতি আছে। নগা শাখাৰ ভাষাবোৰক নাগা-বড়ো, পশ্চিম নাগা, মধ্য নাগা, পূব নাগা, নাগা কুকি এনেদৰে ভাগ কৰা হৈছে। নাগালেণ্ডত বসতি কৰি বিভিন্ন ফৈদবিলাকৰ ভিতৰত আও, লোঠা, আংগামী, ছেমা, মাও, জেলিয়াং, ৰেংমা, ফোম, চাং আদি উল্লেখযোগ্য। মণিপুৰত বাস কৰি থকা নাগা ফৈদৰ ভিতৰত কাবুই, টাংখুল, মাও প্রধান।

কার্বি ভাষা কার্বি আংলঙ জিলাত প্রচলিত। অসমৰ নগাঁও, শিৱসাগৰ, উত্তৰ কাছাৰ আদি ঠাইতো কার্বি ভাষা কোৱা লোক আছে।

৬.৩.২ অষ্ট্রিক ভাষা

ভাৰতবর্ষত প্রচলিত আন ভাষা পৰিয়ালৰ ভিতৰত অষ্ট্রিক গোষ্ঠীৰ ভাষাই প্রাচীন। তেওঁলোকে কেতিয়াৰ পৰা ভাৰতলৈ আহিছিল সেই বিষয়ে কোনো স্পষ্ট মত পোৱা নাযায়। এই জাতিটোৰ আদিম বাসস্থান সম্পর্কেও বিভিন্ন পণ্ডিতে বিভিন্ন মত দিছে। কোনো কোনো পণ্ডিতৰ মতে ইণ্ডো-চীনেই হ'ল অষ্ট্রিকসকলৰ আদিম বাসস্থান, তাৰ পৰাই তেওঁলোকে চৌদিশে বিয়পি পৰে। কোনো কোনো পণ্ডিতৰ মতে আকৌ পশ্চিম এছিয়াৰ পৰা ভাৰতলৈ অহা প্রট'- অষ্ট্রলয়দ জাতিৰ লোক এদলৰ লগত পূর্বৱর্তী নিগ্রোজাতিৰ লোকৰ সংমিশ্রণৰ ফলত অষ্ট্রিক জাতিৰ সৃষ্টি হয়। এই ভাষা পৰিয়ালৰ লোকসকল পশ্চিমবংগ, মধ্যপ্রদেশ, বিহাৰ, উৰিষ্যা, অন্ধ্রপ্রদেশ, অসম আদিত বিয়পি আছে। এই ভাষা পৰিয়ালৰ লোকৰ জনসংখ্যা বৰ বেছি নহয়।

ভাৰতৰ বিভিন্ন সাংস্কৃতিক দিশত অষ্ট্রিকসকলৰ অৱদান সিচঁৰতি হৈ আছে। তেওঁলোকে প্রথম ভাৰতত সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ সূচনা কৰে বুলি ক'ব পাৰি। এসময়ত অষ্ট্রিকসকলে উত্তৰ ভাৰতত প্রচুৰ প্রতিপত্তি লাভ কৰিছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। পিছলৈ দ্রাবিড় গোষ্ঠী আৰু আর্য গোষ্ঠীৰ লোকসকলৰ হেঁচাত তেওঁলোক উত্তৰ ভাৰতৰ পৰা আঁতৰি বেলেগ ঠাইলৈ গমন কৰে। অষ্ট্রিকসকল ভাৰতৰ প্রাচীন

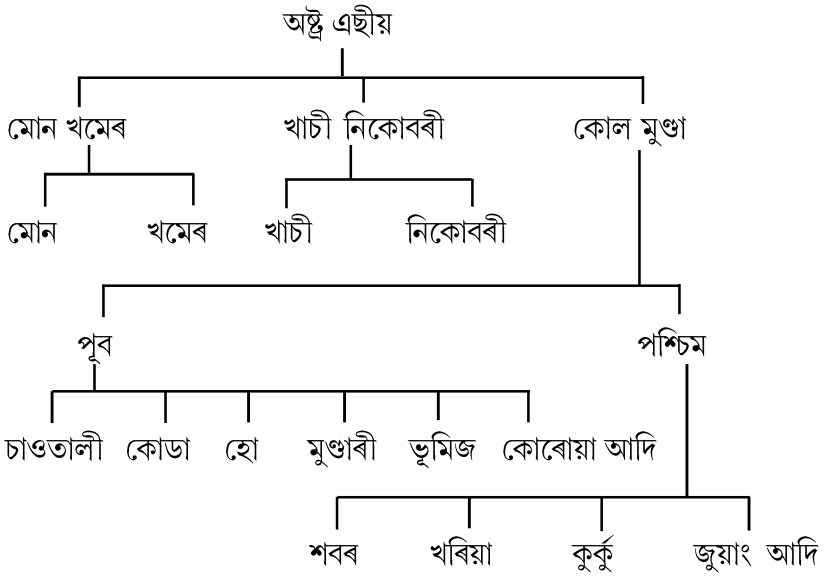
অধিবাসী যদিও তেওঁলোক সাহিত্য-ভাষা নিদর্শন ইমান প্রাচীন নহয়। ঊনবিংশ শতাব্দীত ভাৰতলৈ অহা খ্রীষ্টান মিছনেৰীসকলৰ যত্নতহে তেওঁলোকে প্রথম খাচী, চাওতালী, মুণ্ডাৰী আদি ভাষাত সাহিত্য ৰচনা কৰে।

অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠীৰ প্রধান শাখা দুটা হ'ল —

(ক) অষ্ট্র এছীয়

(খ) অষ্ট্র নেছীয়

ভাৰতবর্ষত কেৱল অষ্ট্রিক ভাষাৰ এছীয় শাখাৰ লোকহে আছে। তলত এই ভাষাগোষ্ঠীক এনেদৰে তালিকাভুক্ত কৰা হ'ল—

অষ্ট্র এছীয় শাখাৰ তিনিটা প্রধান শাখা হ'ল— কোল মুণ্ডা, খাচী-নিকোবৰী আৰু মোনখমেৰ। কোল-মুণ্ডাৰে আকৌ দুটা উপশাখা এটা পূব আনটো পশ্চিম। পূব শাখা অন্তর্গত ভাষাকেইটা হ'ল— চাওতালী, মুণ্ডাৰী, হো, ভূমিজ, কোডা, কোৰোয়া আদি। পশ্চিম শাখাৰ ভিতৰত পৰে শবৰ, খৰীয়া কুৰ্কু, জুয়াং আদি। খাচী-নিকোবৰী শাখাৰ ভিতৰত খাচী আৰু নিকোবৰী ভাষা পৰে। কোনো কোনো খাচী-নিকোবৰী শাখাক মোনখমেৰ শাখাৰে অন্তর্গত বুলি কৈছে। মোনখামেৰ শাখাৰ সকলো ভাষা ভাৰতত নাই।

কোল-মুণ্ডা শাখাৰ ভাষা কোৰা লোক মধ্যপ্রদেশ, অন্ধ্রপ্রদেশ, পশ্চিমবঙ্গ, বিহাৰ, উৰিষ্যা আৰু অসমত আছে। অসমৰ চাহ বাগানবোৰত কাম কৰাৰ নিমিত্তে ব্রিটিছে এই পৰিয়ালৰ লোকসকললৈ আনিছিল। অসমলৈ আহি তেওঁলোকে শিক্ষা-দিক্ষাৰ ক্ষেত্রত অসমীয়া ভাষাকে গ্রহণ কৰে যদিও তেওঁলোকৰ মাজত কোল-মুণ্ডা শাখাৰ ভাষাৰ প্রচলন থকা দেখা যায়। খাচী আৰু মেঘালয়ৰ খাচীয়া-জয়ন্তীয়া পাহাৰত প্রচলিত। খাচী ভাষাই ৰোমান বর্ণলিপি গ্রহণ কৰে। বর্তমান খাচী ভাষাত ভিন্ন গ্রন্থ ৰচিত হৈছে। নিকোবৰী ভাষা নিকোবৰ দ্বীপপুঞ্জত প্রচলিত।

৬.৩.৩ দ্ৰাবিড় ভাষা

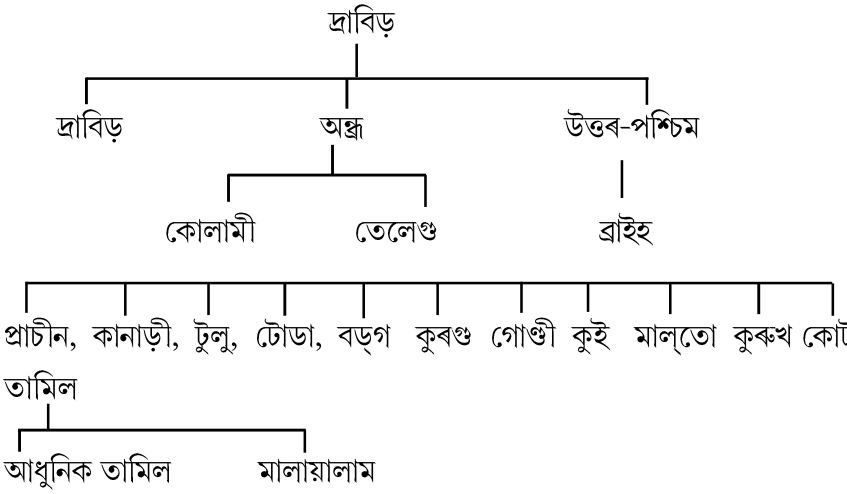
ভাৰতবৰ্ষত প্ৰচলিত আন অনাৰ্য ভাষাবোৰৰ ভিতৰত দ্ৰাবিড় ভাষাৰ পৰিয়ালৰ ভাষা কোৱা লোকৰ কথা প্ৰথম স্থান অধিকাৰ কৰিছে। এই পৰিয়ালৰ প্ৰধান ভাষা কোৱা লোক ভাৰতৰ দক্ষিণ অঞ্চলত প্ৰচলিত। এওঁলোক অষ্ট্ৰিকসকলৰ পিছতেই ভাৰতলৈ অহা বুলি বহুতো পণ্ডিতে উল্লেখ কৰিছে। মুঠতে ক'ব পাৰি যে আৰ্যসকল অহা বহু আগতেই এওঁলোক ভাৰতলৈ আহে। প্ৰথম অৱস্থাত দ্ৰাবিড়সকল ভাৰতৰ উত্তৰ দিশত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল যদিও পিছলৈ তেওঁলোক আৰ্যসকলৰ দ্বাৰা বিতাড়িত হৈ দক্ষিণ ভাৰত স্থায়িত্ব লাভ কৰে। ভাৰতীয় বিশাল সাংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত দ্ৰাবিড়সকলৰ স্থান অনন্য। প্ৰাচীন ধ্বংসাৱশেষসমূহৰ পৰা দ্ৰাবিড়সকল সু-সভ্য জাতি হিচাপে পৰিচিত হৈছে। এওঁলোক ভাৰতলৈ কেতিয়া ক'ৰ পৰা আহিছে এই সম্পৰ্কেও বিভিন্ন মতবাদ থকা দেখা যায়। ড° সুনীতি কুমাৰ চেটাৰ্জীয়ে ভূমধ্য সাগৰীয় অঞ্চল দ্ৰাবিড়সকলৰ আদিম বাসস্থান বুলি উল্লেখ কৰিছে। ভাষাবিদ স্মিড্‌টে দ্ৰাবিড়সকলক অষ্ট্ৰেলিয়াৰ আদিম অধিবাসী বুলি অভিহিত কৰিছিল। আন বহুতো পণ্ডিতে খৃঃ পূঃ তিনি হাজাৰমান বছৰৰ পূৰ্বে পূব ভূমধ্য সাগৰীয় অঞ্চলৰ পৰা দ্ৰাবিড়সকল ইৰান, ইৰাক, বেলুচিস্তান পাবলৈ সিন্ধু নদীৰ উপত্যকাত প্ৰথমে অৱতীৰ্ণ হয়হি বুলি মত প্ৰদান কৰে। এই গোষ্ঠীৰ প্ৰধান ভাষাবোৰ ভাৰতৰ দক্ষিণ অঞ্চলত প্ৰচলিত। ভাৰতৰ মধ্য উত্তৰ, উত্তৰ-পশ্চিম আৰু পূব ভাৰততো এই শাখাৰ ভাষা কোৱা লোক আছে। দ্ৰাবিড় ভাষা পৰিয়ালৰ প্ৰধানকৈ তিনিটা ভাগত ভগাব পাৰি—

(ক) দ্ৰাবিড় শাখা

(খ) অন্ধ্ৰ শাখা

(গ) উত্তৰ-পশ্চিম শাখা ব্ৰাইহ

তলৰ তালিকাৰ জৰিয়তে এনেদৰে দেখুওৱা হ'ল—

দক্ষিণ ভাৰতত কথিত দ্রাবিড়ীয় ভাষা প্রধানতঃ চাৰিটা— তামিল, তেলেগু, মালায়ালম আৰু কানাড়ী। এইকেইটা দ্রাবিড়ীয় ভাষা পৰিয়ালৰ দ্রাবিড় শাখাৰ অন্তর্গত। অন্ধ্র শাখাৰ কোলামী আৰু তেলেগু ভাষাৰ উদ্ভৱ হৈছে। উত্তৰ-পশ্চিম শাখাৰ পৰা কেৱল বেলুচিস্তানত ব্রাইহ ভাষাৰ সৃষ্টি হৈছে।

তামিল ভাষাই দক্ষিণ ভাৰতৰ সমগ্র দ্রাবিড় ভাষাৰ ভিতৰত শ্রেষ্ঠতা দাবী কৰিব পাৰে। তামিল ভাষাৰ পিছতে মালায়ালম ভাষাৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। এই ভাষা ভাৰতৰ কেৱল প্রদেশত প্রচলিত। কানাড়ী ভাষা দ্রাবিড় শাখাৰ তৃতীয় প্রধান শাখা। দ্রাবিড় শাখাৰ অন্যান্য ভাষাকেইটা হ'ল টুলু, টোডা, বড্গ, কুৰগু, গোণ্ডী, কুই আদি।

মধ্য প্রদেশ, বিহাৰ, উৰিষ্যা ইত্যাদি অঞ্চলত দ্রাবিড় শাখাৰ ভাষাৰ প্রচলন আছে। বিহাৰ আৰু উৰিষ্যাত প্রচলিত দ্রাবিড় ভাষাটো হ'ল— 'কুৰুম' ভাষা। মধ্যপ্রদেশ আৰু অন্ধ্র প্রদেশৰ অঞ্চল বিশেষে থকা 'গোণ্ডী' ভাষাটো অন্যতম দ্রাবিড় ভাষা। উৰিষ্যাৰ অৰণ্য অঞ্চলত 'কুই' আৰু ৰুজমহল পাহাৰত মালতো ভাষাৰ প্রচলন আছে।

অন্ধ্র শাখাৰ ভাষা হ'ল তেলুগু আৰু কোলামী। তেলুগু ভাষাই অন্ধ্র শাখাৰ প্রধান ভাষা। ই প্রধানকৈ অন্ধ্রপ্রদেশৰ ভাষা যদিও মহাৰাষ্ট্র আৰু মধ্যপ্রদেশতো এই ভাষাৰ প্রচলন আছে। অন্ধ্র শাখাৰ দ্বিতীয় ভাষাটি হ'ল কোলামী ভাষা। এই ভাষা বেৰাৰ অঞ্চলত প্রচলিত।

দ্রাবিড় ভাষা অশ্লিষ্ট, অন্ত্যযোগাত্মক। এই ভাষাত প্রত্যয়, বিভক্তি আদি প্রকৃতিৰ লগত অঙ্গাঙ্গিভাৱে যুক্ত হৈ নাথাকে। স্বৰ-সংগতি আৰু মূর্দ্ধন্য 'ট' বর্গৰ প্রাধান্য এই ভাষাৰ বিশেষ বৈশিষ্ট্য। দ্রাবিড় ভাষাত বচন দুবিধ- একবচন আৰু বহুবচন। লিংগ তিনিবিধ- পুলিংগ, স্ত্রীলিংগ আৰু ক্লীৱলিংগ। দ্রাবিড় ভাষাত প্রাণীত্ব আৰু অপ্রাণীত্বৰ ভিত্তিত লিংগ নির্ণয় কৰা হয়। অপ্রাণীবাচক ক্লীৱলিংগৰ কেৱল একবচনতহে ব্যৱহাৰ আছে।

৬.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টি অধ্যয়নৰ মাজেদি ভাৰতবর্ষত প্রচলিত ভাষা পৰিয়ালৰ ভিতৰত আর্য আৰু আর্যভিন্ন ভাষাৰ পৰিচয় লাভ কৰাত সহায় কৰিলে। ভাৰতবর্ষত প্রচলিত ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ক বাদ দি অষ্ট্রিক, দ্রাবিড় আৰু তিব্বত-বর্মীয় ভাষা পৰিয়াল অনার্য বা আর্যভিন্ন ভাষা পৰিয়াল।

- অষ্ট্রিক ভাষা পৰিয়াল ভাৰতবর্ষৰ প্রাচীন ভাষা পৰিয়াল। পিছলৈ এই ভাষা পৰিয়ালৰ লোকসকলে আর্যসকলৰ সংস্পর্শলৈ আহি বিশেষকৈ অসমৰ ক্ষেত্রত অসমীয়া ভাষাকে মাতৃভাষা হিচাপে গণ্য কৰা দেখা যায়।
- অষ্ট্রিকসকলৰ প্রায়ভাগ ভাষা ভাৰতবর্ষৰ বিভিন্ন অঞ্চলত প্রচলিত।
- দ্রাবিড়ীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ অধিকাংশ ভাৰতবর্ষৰ দক্ষিণাংশত বিৰাজমান। এইবিধ ভাষাগোষ্ঠী সাহিত্যৰ দিশেৰে অধিক চহকী।
- দ্রাবিড়ীয় ভাষা অশ্লিষ্ট আৰু অন্ত্য যোগাত্মক। এই শাখাৰ ভাষাসমূহ হ'ল— কোল, মুণ্ডা, চাওতাল, মোনখ্মেৰ, টোডা আদি।
- তিব্বত বর্মী ভাষাটো চীন দেশৰ মাজেদি মেনাং, মৈনাম, ইৰাৱতী, ছান্দুইন আৰু ব্রহ্মপুত্রৰ গতি অনুসৰণ কৰি থাইলেণ্ড, বার্মা আৰু ভাৰতত বিস্তাৰিত হৈ পৰে।
- মূল চীন-তিব্বতীয়ৰ অন্তর্গত তিব্বত বর্মীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ অন্তর্গত কেইটামান বিশেষ ভাষা হ'ল - বৰো, ৰাভা, কার্বি, মিছিং, ডিমাছা, অকা, ডফলা আদি।

৬.৫ অধিক জানিবলৈ

১। গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (২০০৪) *ভাষাবিজ্ঞান*, গুৱাহাটী ঃ মণিমাণিক প্রকাশ।
২। ঠাকুৰ, নগেন (২০০৭) *পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা*, গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।
৩। ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি (২০০৬) *ভাষাতত্ত্ব*, ডিব্রুগড ঃ বনলতা প্রকাশন।
৪। বৰুৱা, ভীমকান্ত (২০১০) *অসমৰ ভাষা*, ডিব্রুগড় ঃ বনলতা প্রকাশন।
৫। ভট্টাচার্য, বসন্ত কুমাৰ (২০১৫) *ভাষা বিজ্ঞানৰ প্রৱেশ*, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশন।
৬। ৰাভা হাকাচাম, উপেন (২০০৭) *অসমীয়া আৰু অসমৰ তিব্বত বর্মীয় ভাষা*, হাকাচাম কাওছাদাম ধূপধৰা, গোৱালপাৰা
৭। ৰাভা হাকাচাম, উপেন (২০০৯) *অসমীয়া আৰু অসমৰ ভাষা উপভাষা*, গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৬.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ তিব্বত বর্মীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ লোকসকল ভাৰতৰ কোন অঞ্চলত অধিক প্রচলিত? এই ভাষাগোষ্ঠীটোৰ ভাগবোৰৰ এটি টোকা যুগুত কৰক? (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

- তিব্বত বর্মীয় ভাষাগোষ্ঠীত লোকসকলৰ ভাৰতৰ উত্তৰ-পূবত অধিক প্রচলিত। অসম প্রদেশত এই গোষ্ঠীৰ ভাষা কোৱা লোক অধিক।
- তিব্বত বর্মীয় ভাষাগোষ্ঠীক প্রধানকৈ চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। যেনে- হিমালয়ী, উত্তৰ অসম, অসম বর্মী আৰু তিব্বতী।
- উক্ত প্রতিটো ভাগৰ বিষয়ে বহলাই লিখিব.....।

৬.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ ভাৰতবর্ষৰ আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ চমু পৰিচয় আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ২ ঃ ভাৰতৰ আদিম ভাষাগোষ্ঠীটোৰ নাম কি? সেই ভাষাগোষ্ঠীটোৰ শাখা ভাষাসমূহৰ আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৩ ঃ তিব্বত বর্মীয় ভাষাসমূহৰ মূল কি? এই বিশেষ ভাষাগোষ্ঠীৰ চমু পৰিচয় আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন ৪ ঃ দ্রাবিড়ীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্যসমূহ উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৫ ঃ দ্রাবিড়ীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ ভাষাসমূহ ভাৰতবর্ষৰ কোন কোন অঞ্চলত প্রচলিত? উক্ত বিষয়টো চমুকৈ আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৬ ঃ অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠীৰ কোনটো শাখাৰ ভাষা ভাৰতত প্রচলিত বহলাই লিখক।

প্রশ্ন ৭ ঃ দ্রাবিড়ীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ প্রধান শাখাকেইটা আৰু কি কি? প্রধান শাখা ভাষাসমূহৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৭ ঃ অসমৰ ভাষা পৰিয়াল

অধ্যায় গাঁথনি

৭.১ উদ্দেশ্য
৭.২ পৰিচয়
৭.৩ অসমৰ ভাষা পৰিয়াল ঃ সাধাৰণ আলোচনা
৭.৩.১ তিব্বত-বর্মীৰ ভাষা
৭.৩.২ অষ্ট্রিক ভাষা
৭.৩.৩ দ্রাবিড় ভাষা
৭.৩.৪ আর্য ভাষা
৭.৩.৫ টাইমূলীয় ভাষা
৭.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৭.৫ অধিক জানিবলৈ
৭.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
৭.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- অসম প্রদেশত প্রচলিত ভাষা পৰিয়ালৰ বিষয়ে এটি ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিব
- তিব্বত বর্মীয় ভাষা গোষ্ঠীৰ বিষয়ে সম্যক আলোচনা আগবঢ়াব পাৰিব
- অষ্ট্রিক আৰু দ্রাবিড় ভাষা পৰিয়ালৰ বিষয়ে পৰিচয় লাভ কৰিব
- আর্য ভাষাৰ উদ্ভৱ, বিকাশৰ বিভিন্ন স্তৰৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

৭.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া প্রথম ষান্মাসিকৰ বাবে আগবঢ়োৱা তৃতীয় বুণিয়াদী পাঠ্যবিষয়ৰ অসমীয়া ভাষা ঃ পৰিচয় আৰু ক্রমবিকাশৰ এইটো সপ্তম অধ্যায়। এই অধ্যায়টোৰ শিৰোনাম ‘অসমৰ ভাষা পৰিয়াল’।

এই অধ্যায়টিত আপুনি অসমৰ ভাষা পৰিয়ালৰ বিষয়ে আভাস লাভ কৰিব। তিব্বত বর্মী, দ্রাবিড়, অষ্ট্রিক আৰু আর্য ভাষাৰ সময়, আদিম বাসস্থান আৰু ভাৰতৰ তথা অসমৰ ভিন্ন অঞ্চলত প্রচলিত এই ভাষাবোৰৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব। আর্য ভাষা ক্রম বিকাশৰ স্তৰ আৰু ভাগবোৰৰ বিষয়ে এই অধ্যায়টিত পৰিচিত হ’ব পাৰিব। আন তিনিওটা ভাষা পৰিয়ালৰ বিষয়ে আপোনালোকে ত্রয়োদশ অধ্যায়টিতো কিছু তথ্য লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

৭.৩ অসমৰ ভাষা পৰিয়াল ঃ সাধাৰণ আলোচনা

প্ৰাচীন কালৰ পৰা অসমত বিভিন্ন ভাষা পৰিয়ালৰ লোকে বসবাস কৰি আহিছে। এই ভাষা পৰিয়ালৰ বিভিন্ন লোক একত্ৰিত হৈ অসমৰ ভাষা আৰু সংস্কৃতিক জীৱন্ত কৰি তুলিছে। অসম অঞ্চলৰ প্ৰধান ভাষা হ'ল অসমীয়া ভাষা। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ অন্তৰ্গত শতম গোটৰ ভাৰত ইৰাণীয় শাখাৰ ভাৰতীয় আৰ্য উপশাখাৰ অন্তৰ্গত এটা নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা হ'ল— অসমীয়া ভাষা। অসমীয়া ভাষা আৰ্যমূলীয় হ'লেও অসমীয়া ভাষাৰ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশত আৰ্যভিন্ন উপাদানে বিশেষ অৰিহণা যোগাই আহিছে। অসমত ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ বিভিন্ন ভাষা কোৱা লোকে বসবাস কৰা দেখা যায়। ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ উপৰিও চীন তিব্বতীয়, অষ্ট্ৰিক, দ্ৰাবিড় ভাষা পৰিয়ালৰ লোকে অতিজৰে পৰা অসমত বসবাস কৰি আহিছে।

ইণ্ডো-ইউৰোপীয় শাখাৰ ভাৰতীয় আৰ্য উপশাখাৰ অসমীয়া, বঙালী, উড়িয়া, হিন্দী আদি ভাষা কোৱা লোক অসমত কৰা দেখা যায়।

চীন তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালৰ বড়ো, ৰাভা, মিচিং আদি ভাষা কোৱা লোকৰ সংখ্যাও কম নহয়।

অসমত দ্ৰাবিড় গোষ্ঠীৰ ভাষা কোৱা লোকও কম পৰিমাণে হ'লেও থকা দেখা যায়।

অষ্ট্ৰিক ভাষা পৰিয়ালৰ কোল, মুণ্ডা, খাচী ভাষা কোৱা লোক থকা দেখা যায় ।

অসমত বাস কৰা ভাষা পৰিয়ালৰ ভাষাগোষ্ঠীসমূহৰ বিষয়ে তলত চমুকৈ আলোচনা কৰা হ'ল।

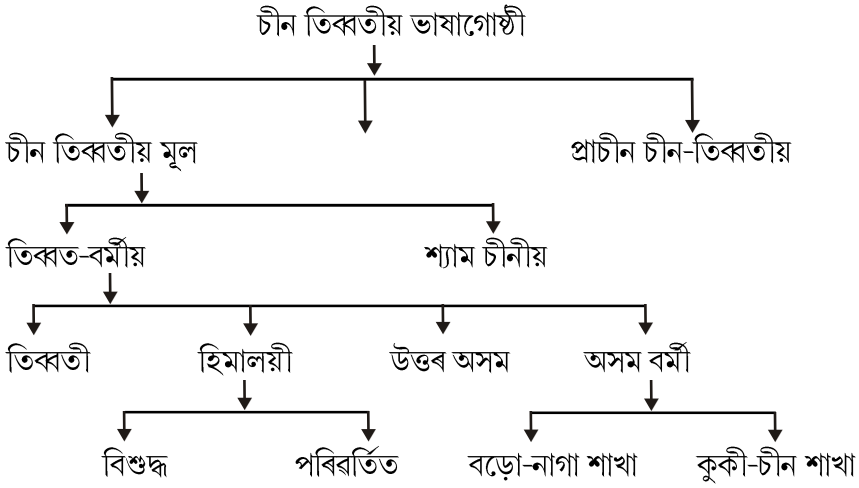
৭.৩.১ তিব্বত বৰ্মীয় ভাষা

পৃথিৱীত ব্যৱহৃত ভাষাসমূহত প্ৰবাহিত পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক সূত্ৰক কেন্দ্ৰ কৰি ভাষা বিজ্ঞানীসকলে যি কেইটা ভাষা পৰিয়াল নিশ্চয় কৰিছে, তাৰ ভিতৰত চীন-তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়াল বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। প্ৰধানভাৱে ভাৰতবৰ্ষৰ হিমালয়ৰ দাঁতি-কাষৰীয়া অঞ্চল, উত্তৰ-পূব ভাৰত আদিত প্ৰচলিত এই ভাষাগোষ্ঠীৰ আদিম বাসস্থান চীন দেশৰ হোৱাংহো আৰু ইয়াং চিকিয়াং নদীৰ উৎপত্তিস্থলৰ মাজত অৰ্থাৎ উত্তৰ-পশ্চিম চীন বুলি ভাষা বিজ্ঞানীসকলে অনুমান কৰে। পৰৱৰ্তী কালত আনুমানিক খৃঃপূঃ এহেজাৰ বছৰৰ পূৰ্বে চীনদেশৰ মাজেদি ব্ৰহ্মপুত্ৰ, ছিন্দউইন, ইৰাৱতী, মেকং, মৈনাম আদি নদীয়েদি শ্যাম দেশ, ব্ৰহ্মদেশ আৰু ভাৰতবৰ্ষত এই ভাষাগোষ্ঠীৰ প্ৰৱেশ ঘটে। সাম্প্ৰতিক কালত এই ভাষাগোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত ভাষাসমূহে শ্যাম চীন আৰু তিব্বত বৰ্মী এই দুই মুখ্য শাখাত বিভক্ত হৈ ভাৰতবৰ্ষৰ লগতে জগতৰ অন্যান্য প্ৰান্ততো প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰিছে। এইখিনিতে উল্লেখ কৰা ভাল যে

জনপ্রিয়তাৰ দিশৰ পৰা চীন-তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ স্থান ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ পিছতেই পৰে।

চীন তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালৰ অন্তর্গত অসমত বিশেষভাৱে প্রচলিত শাখাটি হ'ল তিব্বত বর্মী ভাষাগোষ্ঠী। এই ভাষাগোষ্ঠীৰ লোকসকল মূলৰ পৰা ব্রহ্মপুত্র নদীৰ উৎপত্তি স্থলেদি তিনিটা শাখাত বিভক্ত হৈ পৰে আৰু প্রথমটো তিব্বতলৈ, দ্বিতীয় অসমলৈ আৰু তৃতীয়টো ব্রহ্মদেশলৈ গতি কৰে। সাম্প্রতিক কালত জর্জ আব্রাহাম গ্রীয়ার্ছন, সুনীত কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়, তাৰাপৰোৱালা, সত্যেন নাৰায়ণ গোস্বামী প্রভুতি ভাষাবিদে তিব্বত-বর্মী ভাষা সম্পর্কত গৱেষণা চলাই নতুন নতুন তথ্য মুকলি কৰিছে।

ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিত গ্রীয়ার্ছনে মূলতঃ ভৌগোলিক অৱস্থান অনুসৰি তিব্বত-বর্মী ভাষাৰ শ্রেণীবিভাগ কৰিছে এনেদৰে—

তিব্বত-বর্মী ভাষাগোষ্ঠীৰ শ্রেণীবিভাগৰ ক্ষেত্রত পণ্ডিতসকলৰ মাজত মতভেদ প্রকাশ থকা দেখা যায়। গ্রীয়াৰছন, চট্টোপাধ্যায়, ছেফাৰ, বেনেডিক্ট প্রভৃতি ভাষাবিজ্ঞানীসকলে দাঙি ধৰা তিব্বত- বর্মী ভাষাত এনে মূলগত শ্রেণীবিভাজনকে উপেন্দ্রনাথ গোস্বামী, ভীমকান্ত বৰুৱা, নগেন ঠাকুৰ আদি ভাষাবিজ্ঞানীয়ে পৰৱর্তী কালত সমর্থন কৰিছে। সময়ৰ প্রবাহত ভাষাৰ পৰিৱর্তনৰ সুঁতিলৈ লক্ষ্য ৰাখি নতুন নতুন তথ্যৰ সন্ধানেৰে উপযুক্ত গৱেষণা আৰু অধ্যায়ৰ দ্বাৰাহে তিব্বত-বর্মী ভাষাসমূহৰ শ্রেণীবিভাজন আৰু নামকৰণ সম্ভব হ'ব বুলি আশা কৰিব পাৰি।

তিব্বত-বর্মী ভাষা কোনো স্বতন্ত্র ভাষা নহয়, অনেক উপভাষাৰ অর্থবহ সমষ্টিহে তিব্বত-বর্মী ভাষা। তিব্বতী, হিমালয়ী, উত্তৰ অসম আৰু অসম-বর্মী আদি শাখাত বিভক্ত তিব্বত-বর্মী ভাষা পৰিয়ালক বিশেষকৈ অসমক আৱৰি আছে মিছিং, অকা, ডফলা, ডিমাছা, কার্বি, হাজং, বড়ো, ৰাভা, মিজো আদি প্রভৃতি বিভিন্ন

উপভাষাসমূহে। অসমৰ বাবে আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ শাখাটো হ'ল বড়ো-নাগা শাখা। বড়ো উপশাখাৰ ডিমাছাসকলে নিজকে স্বতন্ত্ৰ বুলি ভাবে আৰু ১৯৭২ চনত চৰকাৰেও সেই মতে ডিমাছা ভাষাক স্বীকৃতি দিছে। বড়োসকল অসমৰ আদিম অধিবাসীসকলৰ অন্যতম। এই ভাষা কোৱা লোকৰ সংখ্যা অসমত অধিক। তেওঁলোকে অসমীয়া ভাষাক প্ৰথম ভাষাৰ দৰে কথা পাতিলেও নিজৰ মাজত বড়ো ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। বড়ো-কছাৰী ৰজাসকলে অসমৰ বহুকেইজন কবি-সাহিত্যিকৰ পৃষ্ঠপোষকো হৈছিল। বড়ো ভাষীলোকৰ সংখ্যা অসমৰ নামনি অঞ্চলত প্ৰচুৰ। মিছিং ভাষা কোৱা লোক সদ্যহতে উজনি অসমত দেখা যায়। লখিমপুৰ, ধেমাজী, মাজুলী আদি অঞ্চলত এই ভাষা কোৱা লোকৰ বসতি আছে। অসমৰ দক্ষিণ-কামৰূপত ৰাভা ভাষা কোৱা লোকৰ সংখ্যা অধিক হোৱাৰ লগতে নাগা ভাষা কোৱা লোকৰো বসতি লক্ষণীয়। অসমৰ কোকৰাঝাৰ, কাৰ্বি আংলং, মুছলপুৰ আদি অঞ্চলত তিব্বত-বৰ্মী ভাষাগোষ্ঠীৰ লোকৰ সংখ্যা প্ৰচুৰ।

অতীজৰে পৰা যুগ যুগ ধৰি একে ভৌগোলিক পৰিবেষ্টনত লালিত-পালিত হৈ একে সমাজ-সংস্কৃতিক তথা ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত বিকাশ লাভ কৰি আৰ্যমূলীয় অসমীয়া আৰু আৰ্য ভিন্ন তিব্বত-বৰ্মী ভাষা ক্ৰমাগতভাৱে প্ৰভাৱান্বিত হৈ পৰিপুষ্ট হৈছে। তিব্বত-বৰ্মী ভাষাগোষ্ঠীৰ বিভিন্ন শাখা-উপশাখাৰ বিষয়ে এই পাঠ্যবিষয়ৰ ত্ৰয়োদশ অধ্যায়টোত ইতিমধ্যে আপুনি পঢ়িলে।

৭.৩.২ অষ্ট্ৰিক ভাষা

ভাৰতীয় আৰ্যভাষী লোকসকল অসমত প্ৰৱেশ কৰাৰ আগেয়ে বসতি কৰি থকা অধিবাসীসকল হ'ল— প্ৰট'অষ্ট্ৰলয়ড প্ৰজাতিৰ অষ্ট্ৰিক ভাষীসকল। এওঁলোকেই অসমৰ প্ৰাচীনতম অধিবাসী। অষ্ট্ৰিক ভাষাও স্বতন্ত্ৰ ভাষা নহয়। এই গোষ্ঠীৰ শাখা ভাষাবোৰ লগ লাগি অষ্ট্ৰিক ভাষা। এই গোষ্ঠীৰ লোকৰ সংখ্যা বিশেষ উল্লেখযোগ্য নহ'লেও, ইয়াৰ শাখা প্ৰশাখাই এক বিস্তৃত অঞ্চল বিয়পি আছে। ভাৰত, ব্ৰহ্মদেশ, ইণ্ডোনেছিয়াক ধৰি টাহিটি, ফিজি, হাৱাই প্ৰভৃতি প্ৰশান্ত মহাসাগৰীয় দ্বীপপুঞ্জলৈকে এই গোষ্ঠীৰ ভাষাবোৰ পৰিব্যাপ্ত। বহুতো ভাষাবিদে ভাৰতত প্ৰচলিত কোল বা মুণ্ডা ভাষাসমূহ এই গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত নহয় বুলি মত প্ৰকাশ কৰে। তেওঁলোকে এই গোষ্ঠীক 'মালয় পালিনেছীয়' বুলি অভিহিত কৰিছিল; ইণ্ডোনেছিয়া, ব্ৰহ্মদেশ আদিত প্ৰচলিত মোনখোমেৰ ভাষাসমূহ এই গোষ্ঠীৰ নহয় বুলি মত প্ৰকাশ কৰে। ভাষাবিদ আৰু নৃতাত্ত্বিক পণ্ডিত পাটেৰ স্মিডটে মালয় পলিনেছীয়াকে ধৰি কোল-মুণ্ডা, মোনখোমেৰ ভাষাবোৰক সুপ্ৰণালীবদ্ধভাৱে আলোচনা কৰি; এই ভাষাবোৰক একেটা অষ্ট্ৰিক ভাষাগোষ্ঠীৰ ভিতৰুৱা বুলি অভিহিত কৰিছে। তেওঁ মালয়-পলিনেছীয় বুলি

অভিহিত কৰা গোষ্ঠীৰ ভিতৰুৱা ইণ্ডোনেছীয়, মেলানেছীয় আদিৰ লগত মোনখোমেৰ আৰু কোল-মুণ্ডা শাখাৰ ভাষাবোৰৰ সাদৃশ্যৰ ওপৰত লক্ষ্য ৰাখি এই মত দাঙি ধৰিছিল।

ভাষা বিজ্ঞানীসকলে অষ্ট্রিক গোষ্ঠীৰ ভাষাক দুটা শাখাত ভগাইছে— অষ্ট্রএছিয়াটিক আৰু অষ্ট্রোনেছিয়ান। ভাৰতত অষ্ট্রোএচীয় শাখাৰ ভাষা চলে। এই গোষ্ঠীৰ কোল-মুণ্ডা ভাষা-ভাষী লোকসকল অসমত আছে।

অষ্ট্রিকসকল উত্তৰ ইণ্ডোনেছিয়াৰ পৰা আহি উত্তৰ-পূব ফালেদি ভাৰতত সোমাই আৰু অসমৰ মাজেদিহে ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলত প্রব্রজিত হয় বুলি কোনো কোনো পণ্ডিতে মত পোষণ কৰে। আন একাংশ পণ্ডিতৰ মতে পশ্চিম এছিয়াৰ অষ্ট্রিক ভাষীসকলৰ আদিম বাসস্থান আৰু তাৰ পৰাই ভাৰতলৈ আহে, পাছত ব্রহ্মদেশ, মালয়, ফিজি আদি প্রশান্ত মহাসাগৰীয় দ্বীপপুঞ্জত বিয়পি পৰে। ভাৰতবর্ষৰ উত্তৰ-পূব ফালৰ দেশবোৰত এই ভাষাগোষ্ঠীৰ অন্তর্গত বিভিন্ন ভাষা ব্যাপকতা লক্ষ্য কৰি, পশ্চিমৰ পৰা ভাৰতৰ মাজেদি পূবলৈ যোৱা বুলি অনুমান কৰাতকৈ পূবৰ পৰাহে কোনো দল ভাৰতত প্রৱেশ কৰে বুলিহে অনুমান কৰিব পাৰি। ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা ক'ব পাৰি যে অষ্ট্রিক লোকসকলৰ ভাৰতলৈ কেতিয়া আগমন হয় সেই বিষয়ে কোনো নিশ্চিত মত দিব পৰা নাযায়। খ্রীষ্ট জন্মৰ আঢ়ৈ হাজাৰ বছৰ মানৰ পূর্বতে এই ভাষাগোষ্ঠীৰ বিভিন্ন ফৈদবোৰ এই দেশত সোমাই বুলি অনুমান কৰা হৈছে। এছ লেভীয়ে বায়ু-পুৰাণৰ উদ্ধৃতি দি কৈছে যে কোলসকল পূব ভাৰতৰ প্রাগজ্যোতিষ আৰু তিৰহুৰ মাজৰ অধিবাসী আছিল। অসমত বাস কৰা প্রথম চাম অষ্ট্রিক লোক সম্ভৱতঃ আর্য সংস্কৃতি গ্রহণ কৰি অসমৰ মূল সূঁতিৰ লগত বিলীন হৈ গ'ল। বর্তমান অসমত বাস কৰা কোল মুণ্ডাৰী, চাওতালী, ভূমিজ আদি লোকসকল অসমত চাহ বাগিচা খোলাৰ পিছত অহা। সম্প্রতি অসমত কোল মুণ্ডা, চাওতাল, ওৰাং আদি অষ্ট্রিক মূলীয় লোকসকলে সাদৰি নামেৰে পৰিচিত এবিধ ভাষা চলতি কৰিছে। হিন্দী, বাংলা আৰু অসমীয়াৰ সৈতে সাদৰি ভাষাৰ সাদৃশ্য থকা দেখা যায়।

অষ্ট্র-এছীয়া শাখাৰ কোল মুণ্ডা উপশাখাৰে অন্তর্গত বিভিন্ন ভাষাসমূহ হ'ল— ছাওতালী, মুণ্ডাৰী, ভূমিজ, হো, খৰীয়া, জুয়াং, শবৰ, কুর্কু, ইত্যাদি। অসমত চাহ উদ্যোগ প্রতিষ্ঠাৰ পাছত মধ্য ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা অহা শ্রমিকসকলৰ অধিক সংখ্যাকেই এই কোল উপশাখাৰ বিভিন্ন ভাষা কোৱা লোক আছিল। এওঁলোকৰ অধিকাংশই অসমীয়া ভাষীসকলৰ লগত সঘন মিশ্রণৰ ফলত আৰু শিক্ষা-দীক্ষাও অসমীয়া ভাষাৰ মাধ্যমেৰে গ্রহণ কৰাৰ ফলত অসমীয়া ভাষী হৈ পৰিছে।

মোনখোমেৰ উপশাখাৰ নিকোবৰী ভাষা, খাছী আৰু জয়ন্তীয়া ভাষা ক্রমে নিকোবৰ দীপপুঞ্জ আৰু মেঘালয় ৰাজ্যত প্রচলিত। এই উপশাখাৰ মোন, পালোঙ, ৰা, খমেৰ, স্তিয়েঙ, বাহানাৰ, আৰু ছাকায় আদি উল্লেখযোগ্য ভাষা।

অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠীৰ অষ্ট্রনেছীয় শাখাৰ অন্তর্গত ভাষাবোৰক ইণ্ডোনেছীয়, মেলোনেছীয়, পালিনেছীয়, মেক্রোনেছীয় এনেদৰে বিভিন্ন উপশাখাত ভাগ কৰিব পাৰি। এই ভাগসমূহ ঘাইকৈ ভৌগোলিক অৱস্থিতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কৰা হৈছিল।

৭.৩.৩ টাইমূলীয় ভাষা

অসমৰ ভাষাৰ আলোচনাত অন্যান্য ভাষা পৰিচালকৰ ভাষাৰ নিচিনাকৈ টাইমূলীয় ভাষাসমূহেও অৰিহণা যোগোৱা কথাটো যথেষ্ট তাৎপর্যপূর্ণ। এই টাইমূলীয় ভাষাৰ অন্তর্গত টাই-খামতি, টাই-ফাকে, টাই-আইতন, টাই-তুৰুং, টাই-খামি-য়াং আৰু টাই-আহোম ভাষাৰ অৱদান মন কৰিবলগীয়া। আহবকচোন, টাইমূলীয় এই ভাষাসমূহৰ পৰিচয় লাভ কৰো— টাই-খামতি চীন-তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালৰ অন্তর্গত টাই-চীনীয় বা শ্যাম-চীনীয় (Sianese-Chinese) শাখাৰ অন্যতম প্রধান ভাষা হ'ল টাই খামতি ভাষা। তিববত-বর্মীয় ভাষাৰ গৱেষক পণ্ডিত, আলোচক উপেন ৰাভা হাকাচামে তেওঁৰ গ্রন্থ *'অসমীয়া আৰু অসমৰ ভাষা-উপভাষা'ত* টাইমূলীয় ভাষাৰ বিষয়ে বিস্তৃত আলোচনা কৰিছে। তেওঁৰ সেই আলোচনাকে টাইমূলীয় ভাষা বিষয়ক আলোচনাকে টাইমূলীয় ভাষা বিষয়ক আলোচনাসমূহৰ ভিতৰত বিশেষ তথ্যপূর্ণ আলোচনাৰ শাৰীত থ'ব পাৰি। নিজৰ সেই আলোচনাত তেওঁ টাই-খামতি ভাষাৰ আলোচনা কৰি কৈছে যে খামতি ভাষা-ভাষী লোকসকল অসমৰ লখিমপুৰ জিলাৰ কেইখনমান গাঁৱৰ লগতে অৰুণাচল প্রদেশৰ লোহিত আৰু টিৰাপ জিলাত অৱস্থান কৰি আছে। প্রণিধানযোগ্য যে অসমত এনে কিছুমান অঞ্চল আছে যাৰ নামৰ লগত খামতি শব্দ জড়িত। সম্প্রতি সেই অঞ্চলসমূহত খামতি লোকৰ অস্তিত্ব নাই যদিও এইটো ধাৰণা কৰা হয় যে অতীতৰ কোনোবা সময়ত সেই বিশেষ অঞ্চলসমূহত খামতি লোকৰ অস্তিত্ব আছিল।

ফাকি+ইয়াল ঃ পশ্চাৎ গঠন ফাকি দিয়াত সিদ্ধহস্ত অর্থসূচক।

জানি থোৱা ভাল

- লখিমপুৰ জিলাৰ বৰ খামতি, শ্রীভূঞা, গোসাঁইবাৰী, বৰপথাৰ, দেওতোলা, টিপলিং আৰু টুলীজান গাঁৱত খামতি লোকৰ বসবাস আছে।
- 'খামতি' শব্দৰ অর্থ হ'ল সোণৰ ঠাই (খাম = সোণ, তি = ঠাই)।

খামতিসকলে বৌদ্ধধর্ম অনুসৰণ কৰে। তেওঁলোক বৌদ্ধ হীনমান পন্থাৰ থেৰবাদী দর্শনত বিশ্বাসী। অসম আৰু অৰুণাচলত থকা টাই-খামতিসকলে পৰম্পৰাগতভাৱে তুলাপাতৰ পুথিত সংৰক্ষণ কৰি ৰখা বৌদ্ধধর্মৰ আচাৰ-গীতসমূহ পালন কৰি আহিছে। অৱশ্যে টাই-খামতি ভাষাৰ ব্যৱহাৰিক দিশৰ কথা বিচাৰ কৰিলে দেখা যায় যে সেই ভাষা কোৱা লোকৰ মাজত টাই-খামতি ভাষাৰ শিক্ষা-দীক্ষাৰ প্রসাৰ যি হাৰত হ'ব

লাগিছিল তেনে হাৰত হোৱা নাই। অৱশ্যে বর্তমান অৰুণাচল প্রদেশৰ চৰকাৰে বিদ্যালয়সমূহত অষ্টম শ্রেণীলৈকে টাই-খামতি ভাষাটো প্রৱর্তন কৰিছে। মূলতঃ টাই-খামতি ভাষা সুৰীয়া আৰু একাক্ষৰী। ইয়াক টাই লিপিত লিখা হয়।

টাই-ফাকে ঃ ভাষাবিদ, গৱেষক উপেন ৰাভা হাকাচামে মতামত ব্যক্ত কৰি কৈছে যে টাইমূলীয় ভাষাৰ অন্তর্গত টাই-ফাকে ভাষী লোকসকলে অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষার্দ্ধত অসমত প্রৱেশ কৰিছিল। তেওঁলোকক সাধাৰণতে ফাকিয়াল বুলিও জনা যায়। এই লোকসকলৰ বাসস্থান ডিব্রুগড় জিলাত। বুৰঞ্জীত প্রাপ্ত তথ্য মতে অতীত কালত তেওঁলোকে Mongpong Tat নামৰ ঠাইত বসবাস কৰিছিল। তেওঁলোকে নিজকে ফাকে অর্থাৎ ৰাজবিষয়া বুলি চিনাকি দি ভাল পায়। টাই-ফাকেসকল প্রধানকৈ দ্বিভাষী, তেওঁলোকে ফাকে বা অন্য টাই ভাষী লোকৰ লগত টাই ভাষাতেই ভাবৰ আদান-প্রদান কৰে। অৱশ্যে অন্যান্য মানুহৰ লগত কথা-বতৰা পাতোতে অসমীয়া ভাষাকে ব্যৱহাৰ কৰে।

টাই-আইতন ঃ টাই-আইতন ভাষা লোকসকলক আইতনীয়া বুলিও জনা যায়। আইতনীয়াসকল বিশেষকৈ গোলাঘাট জিলাৰ ৰহোলা, টেঙ্গনি, দুবৰণি, ৰৰগাঁও আৰু কার্বি আংলং জিলাৰ চকীহোলা, ভিতৰ কালিয়নী, বালিপথাৰ, আহোমনী আইতন গাঁও ইত্যাদি ঠাইত সিঁচৰতি হৈ আছে। এওঁলোকো বৌদ্ধধর্মী লোক।

আইতনসকল সাধাৰণতে দ্বিভাষী। তেওঁলোকে টাই ভাষী লোকসকলৰ সৈতে আইতনীয়া আৰু অন্যান্য লোকসকলৰ সৈতে অসমীয়া ভাষাতে কথা পাতে. তেওঁলোকৰ সামাজিক আদান-প্রদানত অসমীয়া ভাষাৰ বহুল প্রচলনৰ বাবে তেওঁলোকৰ টাই-আইতন ভাষাত অসমীয়া ভাষাৰ প্রভূত প্রভাৱ পৰিছে।

টাই-তুৰুং ঃ অসমত পোৱা টাই-চীনীয় গোষ্ঠীৰ অন্যতম ভাষা হৈছে টাই-তুৰুং। নগা পাহাৰৰ দাঁতিয়লীয়া বিভিন্ন অঞ্চলত বসবাস কৰা প্রায় ছখন গাঁৱৰ মানুহে এই ভাষা কয়। ইয়াৰ উপৰি যোৰহাট, গোলাঘাট আৰু কার্বি আংলং জিলাৰ কিছু সংখ্যক লোকে তুৰুং ভাষা কয়। মন কৰিবলগীয়া যে তুৰুং আৰু খামায়াংসকল প্রায় ওচৰা-উচৰিকৈ বাস কৰি আহিছে। এই লোকসকল প্রধানকৈ দ্বিভাষী। তেওঁলোকে ঘৰুৱা জীৱনত তুৰুং ভাষা প্রয়োগ কৰে আৰু আন মানুহৰ সৈতে কথা পাতিবলৈ অসমীয়া ভাষাকে ব্যৱহাৰ কৰে। তুৰুং ভাষাৰ সৈতে তিব্বত-বর্মীয় চিংফৌ (কাচিন), মেইতেই (মণিপুৰী) আদি ভাষাৰ শব্দগত মিল দেখা যায়। দৰাচলতে তুৰুং বা টাইৰুং ভাষা চিংফৌ ভাষাৰ এটা সানমিহলি ৰূপ বুলি গৱেষক, ভাষাবিদ উপেন ৰাভা হাকাচামে কৈছে।

টাই-আহোম ঃ উজনি অসমৰ টাইমূলীয় লোকসকলৰ ভিতৰত টাই-আহোম ভাষী লোক বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। টাইসকলৰ শাসকগোষ্ঠীৰ এটা ঠালক এই নামেৰে

বুজোৱা হৈছিল। এই ভাষা কোৱা লোকসকলৰ বাসস্থান সম্পর্কে কওঁতে ভাষা হাকাচামে অসমৰ কেইবাখনো জিলাক চিহ্নিত কৰিছে। সেই জিলাকেইখনতে সংখ্যাধিক টাই-আহোম ভাষী লোকৰ বসতি। জিলাকেইখন হৈছে ক্রমে শিৱসাগৰ, যোৱহাট, গোলাঘাট, ডিব্রুগড় আদি। টাই-আহোম লোকসকলে বর্তমান অসমীয়া ভাষা গ্রহণ কৰিছে যদিও আহোম পুৰোহিত শ্রেণীৰ (দেওধাই) মোহন, বাইলুং) মাজত এতিয়াও এই ভাষাৰ প্রচলন আছে। পুৰোহিতসকল অর্থাৎ বাইলুংসকলে দেওধাক আৰাধনা কৰোঁতে সলসলীয়াকৈ এই ভাষা এতিয়াও প্রয়োগ কৰে। অন্যান্য টাই ভাষাৰ সৈতে ইয়াৰ সাদৃশ্যতা পূর্ণমাত্রে বিদ্যমান। সেয়েহে আহোম ভাষাক মৃতপ্রায় ভাষা বুলি ক'ব নোৱাৰি। অতীজত আহোম ভাষাত বুৰঞ্জী, পূজা-পার্বণৰ বিধি, মংগলাদি চোৱা পুথি আদি লিখা হৈছিল।

৭.৩.৪ আর্য ভাষা

ভাৰতবর্ষৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য ভাষা পৰিয়ালটো হ'ল ভাৰতীয় আর্যভাষা পৰিয়াল। এই ভাষা পৃথিৰীৰ সর্ববৃহৎ ভাষাগোষ্ঠী ইণ্ডো-ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে। আর্যসকল ভাৰতত শেহতীয়াকৈ প্রৱেশ কৰিছিল। ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ সতম শাখাৰ এক উপশাখা হ'ল ইণ্ডো ইৰাণীয়। এই ইণ্ডো-ইৰাণীয় প্রধান ভাগ তিনিটা হ'ল ইৰাণীয়, দর্দীয় আৰু ভাৰতীয় আর্য্য। আনুমানিক খৃঃপূঃ পঞ্চদশ শতিকাত ইণ্ডো-ইৰাণীয় শাখাৰ এটা বা একাধিক দল ইৰান পাৰ হৈ ভাৰতৰ অভিমুখে ধাবিত হয়। প্রথমে পূব আফগানিস্তান, পশ্চিম-পাঞ্জাৱ আদি অঞ্চলত থিতাপি লয় যদিও ক্রমে পূব পাঞ্জাৱ আৰু মধ্যদেশ পর্যন্ত বিস্তৃত হৈ পৰে। অষ্ট্রিক, দ্রাবিড়সকলক আঁতৰাই ঠাইবোৰ নিজৰ দখললৈ আনি আর্য সভ্যতা আৰু সংস্কৃতি প্রতিষ্ঠা কৰে। আর্য সভ্যতা সংস্কৃতি ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ এক বিশাল অংশ। ক্রমে সমগ্র উত্তৰ ভাৰত আৰু অংগ-বংগ কলিংগ কামৰূপ পর্যন্ত আর্য সংস্কৃতি তথা ধর্ম আৰু ভাষা সুপ্রতিস্থিত হয়।

ভাৰতলৈ অহা আর্যসকলৰ মুখৰ ভাষাই ভাৰতীয় আর্য ভাষা। খৃঃ পূর্ব পঞ্চদশৰ পৰা আর্যসকলে সিন্ধু উপত্যকাত ভাষা-ধর্ম সাহিত্যৰ বীজ ৰোপন কৰি ভাৰতীয় সভ্যতাক এক উন্নত ৰূপে পৰিচিতি কৰিলে। সমগ্র পৃথিৰীতে এই ভাষা সাহিত্যই বিশেষ স্থান লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

ভাৰতীয় আর্য ভাষাক গঠন আৰু ক্রমবিকাশৰ ইতিহাসক তিনিটা প্রধান স্তৰত বিভক্ত কৰা হৈছে—

১। প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষা

২। মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষা

৩। আধুনিক বা নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষা

প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষা ঃ খীষ্ট পূর্ব পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা খ্রীষ্টপূর্ব ষষ্ঠ

শতিকা পর্যন্ত এই ভাষা প্রচলিত। বৈদিক আৰু সংস্কৃত উভয়ে মিলি প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ স্তৰ। ভাষাৰ নিদর্শন স্বৰূপে বৈদিক ৰচনাৱলী, মহাকাব্য সমূহ, পাণিনি, পতঞ্জলি আদিৰ সংস্কৃত ৰচনা সমগ্র অন্তর্ভূক্ত হৈছে।

বৈদিক ভাষাৰ সাহিত্যিক ৰূপক কেইবাটাও ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি—

(ক) বেদ বা সংহিতা

(খ) ব্রাহ্মণ

(গ) আৰণ্যক-উপনিষদ

প্রাঃ ভাঃ আঃ ভাষাৰ দ্বিতীয় স্তৰৰ ভাষা হ'ল পাণিনি অনুনাসিত সংস্কৃত ভাষা। বৈদিক যুগৰ অন্তত এই ভাষাতে সাহিত্য ৰচিত হৈছিল। পাণিনিৰ *'অষ্টাধ্যায়ী'* ব্যাকৰণখনৰ ভাষাই আদর্শ ৰূপে গৃহীত হৈছে। প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষা অতি জটিল আৰু বৈচিত্র্যপূর্ণ ভাষা।

মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষা খৃঃপূঃ ষষ্ঠ শতিকাৰ পৰা খৃঃ দশম শতিকালৈকে, এই স্তৰৰ ভাষা প্রচলিত। সংস্কৃত ভাষাৰ পৰা সৰলিকৰণ হৈ মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভষাৰ জন্ম হয়। বৈদিক সংস্কৃতৰ জটিলতা হ্রাস কৰি এই স্তৰৰ ভাষাৰ জন্ম হ'লেও সকলো বৈশিষ্ট্য নুই কৰিব নোৱাৰিলে। আর্যসকলৰ সভ্যতা সংস্কৃতিত হিন্দু ধর্মই প্রধান ভূমিকা গ্রহণ কৰিছিল ক্রমান্বয়ে বৌদ্ধ ধর্ম, জৈনধর্ম আদিৰ অভ্যুত্থানে আর্য ভাষাৰ বিকাশত এক বিশেষ প্রাধান্য লাভ কৰে। মধ্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ স্তৰক সাহিত্যৰ ধাৰা অনুসৰি আকৌ তিনিটা স্তৰত বিভক্ত কৰা হৈছে—

(ক) পালি বা আদি প্রাকৃত

(খ) প্রাকৃত বা মধ্য প্রাকৃত

(গ) অপভ্রংস বা অন্তা প্রাকৃত

অশোকৰ অনুশাসনৰাজি, হীনযানী বৌদ্ধৰ ধর্মৰ গ্রন্থ আদি পালি ভাষাৰ নিদর্শন। বিভিন্ন সাহিত্যিক প্রাকৃত আৰু অন্যান্য নাটকীয় প্রাকৃত আদি প্রাকৃতিৰ উদাহৰণ আৰু অপভ্রংশ সাহিত্যৰাজি অপভ্রংশ বা অন্ত্য প্রাকৃতৰ নিদর্শন।

অশোকৰ অনুশাসন ৰাজিক চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে—উত্তৰ পশ্চিমা, দক্ষিণ পশ্চিমা, প্রাচ্যমধ্যা আৰু প্রাচ্যা। সাহিত্যিক প্রাকৃতবোৰ হ'ল— মহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃত শৌৰসেনী প্রাকৃত, অর্দ্ধমাগধী, মাগধী আৰু পৈশাচী প্রাকৃত। প্রত্যেকৰে নিজা নিজা বৈশিষ্ট্য লক্ষণীয়। অপভ্রংশ ভাষাই প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ জটিলতা প্রায় নাইকীয়া কৰে। নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ প্রাক্ স্তৰ হিচাপে এই ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য মনকৰিবলগীয়া। পালি, প্রাকৃত, অপভ্রংশ এই তিনিওটা ভাষাৰে প্রত্যেকৰে ভাষাগত বৈশিষ্ট্যৰ মাজত পার্থক্য বিৰাজমান যদিও উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্যও লক্ষণীয়।

নব্য ভাৰতীয় আর্যভাষা ঃ খৃঃ দশম শতিকাৰ পৰা বর্তমান পর্যন্ত নব্য ভাৰতীয় আর্যভাষাৰ স্তৰ। খৃঃ দশম শতিকা আধুনিক ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ আৰম্ভণি বুলি কোৱা হয় যদিও অপভ্রংশ আৰু এই স্তৰৰ ভাষাৰ সময়ত নির্দ্ধাৰণ কৰা সহজ

নহয়। অনুমান কৰিব পাৰি যে খৃঃ দশম শতিকাৰ পৰা দ্বাদশ শতিকাৰ ভিতৰত ভাৰতীয় আর্য ভাষাই আধুনিক ৰূপ পৰিগ্রহণ কৰি অঞ্চল ভেদে স্বকীয় ৰূপ লাভ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। অর্বাচীন অপভ্রংশ বা অৱহট্ঠ ভাষাৰ পৰাই প্রায় সমসাময়িক ভাবেই স্থানগত বিবিধ বৈশিষ্ট্যৰে অসমীয়া, বাংলা, ওড়িয়া, মাৰাঠী, পাঞ্জাৰী আদি আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাবোৰৰ উদ্ভৱ হয়। ভৌগোলিক অৱস্থান আৰু পাৰস্পৰিক সমন্ধৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰি দেখুৱাব পাৰি।

(ক) উত্তৰ-পশ্চিম শাখা
(খ) দক্ষিণী শাখা
(গ) মধ্য শাখা
(ঘ) মধ্য-পূর্বী শাখা
(ঙ) পূর্বী শাখা
(চ) হিমালয়ী শাখা
(ছ) বিদেশী শাখা

(ক) উত্তৰ পশ্চিম শাখা ঃ এই শাখাৰ ভিতৰত পৰে পশ্চিম পাঞ্জাৰী বা লহন্দা পূর্ব পাঞ্জাৰী বা হিন্দকী আৰু সিন্ধীৰ পৰা লহন্দা আৰু হিন্দকী ভাষা পৈশাচী প্রাকৃত বা কেকয়ী অপভ্রংশৰ পৰা উদ্ভৱ হয়। ষোড়শ শতিকাৰ মাজভাগত ৰচিত জনম সাকী) এই ভাষাৰ উল্লেখযোগ্য সম্পদ।

(খ) দক্ষিণ শাখা ঃ মাৰাঠী আৰু কোঙ্কনী এই শাখাৰ অন্তর্গত। মাৰাঠী ভাষা মহাৰাষ্ট্র, বেৰাৰ, হাইদৰাবাদ, মধ্যপ্রদেশ আদি অঞ্চলত প্রচলিত এক প্রধান ভাষা। মাৰাঠী মূল মহাৰাষ্ট্রী প্রাকৃত। কোঙ্কনী ভাষা গোৱা অঞ্চলৰ খ্রীষ্টান পাদুৰীসকলে ব্যৱহাৰ কৰে। কোঙ্কনী ভাষাক বহুতে মাৰাঠীৰ উপভাষা বুলি ক'ব খোজে।

(গ) মধ্য শাখা ঃ কথ্য হিন্দুস্তানী, ৰংগাৰু, ব্রজভাষা, কনৌজী , বন্দেলী, গুজৰাটী, ৰাজস্থানী, বীনী আদি মধ্য শাখাৰ অন্তর্গত ভাষা। এই ভাষাসমূহক দুটা প্রধান উপভাষাত ভাগ কৰিব পাৰি। পশ্চিমা হিন্দী, গুজৰাটী ৰাজস্থানী, পশ্চিমা হিন্দীৰ ভিতৰত ৰংগাৰু, বুন্দেলী, ব্রজভাষা কনৌজী, হিন্দুস্থানী এই পাঁচটা ভাষা আকৌ গুজৰাটী, মাৰোৱাৰী, জয়পুৰী, মেৱাৰী মেয়ৰী-পীলী আদি গুজৰাটী ৰাজস্থানীৰ অন্তর্গত। শৌৰসেনী অপভ্রংশৰ গুজৰ ৰূপৰ পৰা গুজৰাটী ভাষা হয়।

(ঘ) মধ্য পুর্বী ঃ অৱধী, বঘেলী আৰু ছত্তিশগড়ীৰ এই শাখাৰ ভাষ্যসমূহৰ ভিতৰত প্রধান। অর্ধ মাগধী অপভ্রংশৰ পৰা এই শাখাৰ ভাষাৰ জন্ম হয়। এই ভাষাকেইটাক একেলগে পূর্বে হিন্দী বা কোশলী বুলি কোৱা হয়।

(ঙ) পূর্বী শাখা ঃ এই শাখাৰ ভিতৰত অসমীয়া, বাংলা, ওড়িআ, মেথিলী, মগহী, আৰু ভোজপুৰী প্রধান। মাগধী প্রাকৃতিৰ অপভ্রংশৰ পৰা পূর্ব ভাৰতৰ এই ভাগকেইটাৰ উদ্ভৱ আৰু বিকাশ হয়। সেইকাৰণে এই ভাষাকেইটাকো একেলগে মাগধীয় ভাষাগুচ্ছ বুলি অভিহিত কৰা হয়।

অসমীয়া বাংলা-ওড়িআ এই ভাষাকেইটাৰ প্ৰাচীন সাহিত্য দ্বাদশ শতিকা পৰ্যন্ত একে অক্ষৰযুক্ত বুলি ক'ব পাৰি। পিছত চতুদৰ্শ শতিকা মানৰ পৰা অঞ্চল বিশেষে নিজস্ব সাহিত্যৰ ধাৰাৰে সুপ্ৰতিষ্ঠিত হয়।

পাহাৰী শাখা ঃ হিমালয়ৰ দক্ষিণ অঞ্চল, পাঞ্জাৱৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ পৰা ভূটান পৰ্যন্ত কেইটামান আৰ্য ভাষাৰ ভিতৰুৱা ভাষাৰ প্ৰচলন আছে, নেপালী, কুমায়ণী, ছমেয়ালী, মন্দোয়ালী, কুলুই আদি এই শাখাৰ অন্তৰ্গত ভাষা। এই ভাষাসমূহৰ ভিতৰত নেপালী ভাষাই প্ৰধান।

বিদেশী শাখা ঃ ভাতৰবৰ্ষৰ বাহিৰতো কোনো কোনো ঠাইত আৰ্য ভাষাৰ প্ৰচলন আছে। শ্ৰীলংকাত প্ৰচলিত 'সিংহলী' ভাষাই প্ৰধান। খ্ৰীষ্ট পূৰ্ব চতুৰ্থ শতিকাত যিসকল আৰ্য প্ৰাচীন মগধ অঞ্চল পাৰ হৈ সিংহল দ্বীপত উপনিবিষ্ট হৈছিল তেওঁলোকৰ জৰিয়তে সিংহলত আৰ্য ভাষাৰ বিস্তাৰ ঘটে বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। 'সিংহলী'ৰ প্ৰাচীন নাম 'এলু'। দশম শতিকাৰ মাজভাগৰ পৰা এই ভাষাৰ প্ৰাচীন নিদৰ্শন পোৱা গৈছে।

ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ প্ৰধান শাখা ইণ্ডো ইৰানীয় ভাষাক আৰ্য ভাষা বুলি কোৱা হয়। এই ইণ্ডো ইৰানীয় বা আৰ্য ভাষাৰ ভাৰতীয় আৰ্য ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন অঞ্চলত প্ৰচলিত। বৰ্তমান নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ পূৰ্বী শাখাৰ প্ৰায়বোৰ ভাষা যেনে অসমীয়া, বাংলা, ওড়িআ, ভোজপুৰী ভাষাৰ অসমত প্ৰচলিত। পাহাৰী শাখাৰ নেপালী ভাষাও অসমত প্ৰচলিত।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১ ঃ তিব্বত বৰ্মী ভাষাগোষ্ঠীৰ আদিম বাসস্থান আৰু শ্ৰেণীবিভাগ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক?

(১০০ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্ৰশ্ন ২ ঃ মূল ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ পৰা কেনেদৰে অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ হ'ল বহলাই লিখক। (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৭.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ অধ্যয়নৰ পৰা গ'ম পালো যে অসমত অতীজৰে পৰা বিভিন্ন আৰ্য - আৰ্যভিন্ন লোকে বসবাস কৰি আহিছে।

- পৃথিৱীৰ চাৰিটা প্ৰধান ভাষা পৰিয়ালৰ লোকে অসমত বসবাস কৰে। যদিও দ্ৰাবিড় ভাষা পৰিয়ালৰ আগমন সন্দেহজনক বুলি কোনো কোনোৱে কয়।
- অসমৰ প্ৰধান ভাষা অসমীয়া। মূল ইণ্ডো-ইউৰোপীয়ৰ ইণ্ডো ইৰানীয় শাখাৰ ভাৰতীয় আৰ্য উপ শাখাৰ এটা নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা হ'ল অসমীয়া ভাষা।
- নব্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ কেৱল অসমীয়া ভাষাৰ যে অসমত প্ৰচলন আছে এনে নহয়। বাংলা, হিন্দী, ভোজপুৰী, নেপালী ভাষী লোক কিছুমানে অসমত বসতি কৰা দেখা যায়।
- ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ প্ৰতিটো স্তৰৰ বিষয়ে এই অধ্যয়টিত জানিবলৈ সমৰ্থ হ'ল।
- তিব্বতবৰ্মী ভাষা গোষ্ঠীৰ চাৰিটা শাখাৰ উত্তৰ অসম বৰ্মী শাখাৰ প্ৰায় ভাগ ভাষা অসমত প্ৰচলিত।
- অষ্ট্ৰিক ভাষাৰ প্ৰধান ভাগ দুটা। অষ্ট্ৰএছীয় শাখাৰ ভাষাৰহে ভাৰত তথা অসমত প্ৰচলন আছে।
- অষ্ট্ৰিকসকল অসমৰ প্ৰাচীন অধিবাসী
- টাইমূলীয় ভাষাৰ অন্যতম আহোম ভাষী লোকসকলৰ মাজত বৰ্তমান এই ভাষাৰ ব্যৱহাৰ নাথাকিলেও অসম আৰু অৰুণাচল বা নাগালেণ্ডৰ সীমামূলীয়া অঞ্চলত মান-টাইভাষীৰ মাজত এই ভাষা পূৰ্ণৰূপে সুৰক্ষিত।
- আৰ্যসকল অসমত শেষ পৰ্যায়ত আহিলেও পিছলৈ তেওঁলোকৰ প্ৰতিপত্তি চৌদিশে বিয়পি পৰে।
- ভাষা সাহিত্য সংস্কৃতি প্ৰতিটো দিশতে আৰ্যসকল শ্ৰেষ্ঠ।

৭.৫ অধিক জানিবলৈ

১। গোস্বামী, উপেন্দ্ৰ নাথ (২০০৮) *ভাষাবিজ্ঞান*, গুৱাহাটী ঃ মণি মানিক প্ৰকাশন।
২। ঠাকুৰ, নগেন (২০০৭) *পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা*, গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন
৩। ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি (২০০৬) *ভাষাতত্ত্ব*, ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা প্ৰকাশন।
৪। বৰুৱা, ভীমকান্ত (২০১০) *অসমৰ ভাষা*, ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা প্ৰকাশন।
৫। ভট্টাচাৰ্য, বসন্ত কুমাৰ (২০১৫) *ভাষাবিজ্ঞানৰ প্ৰৱেশ*, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশন।
৬। ৰাভা, হাকাচাম উপেন (২০০৩) *ৰাভা ভাষা আৰু সাহিত্য*, গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্ৰেৰী।
৭। ৰাভা হাকাচাম, উপেন (২০০৭) *অসমীয়া আৰু অসমৰ তিব্বত বৰ্মীয় ভাষা*, হাকাচাম কাওছাদাম, ধূপধৰা, গোৱালপাৰা
৮। ৰাভা হাকাচাম, উপেন (২০০৯) *অসমীয়া আৰু অসমৰ ভাষা উপভাষা*, গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৭.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

- চীন-তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালৰ প্রধান শাখা দুটা তিব্বত বর্মী আৰু শ্যাম চীনীয়। ইয়াৰ তিব্বত বর্মী ভাষাগোষ্ঠীৰ আদিম বাসস্থান লিখিব লাগিব। বিভিন্ন জন ভাষাবিজ্ঞানী এই ভাষাগোষ্ঠীৰ শ্রেণীবিভাগ কৰা দেখা যায়। তাৰ ভিতৰতৰ গ্রীয়াৰছনৰ শ্রেণীবিভাগটো লিখিব লাগিব। ভাগবোৰৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখিব। আগৰ অধ্যায়টোৰ (ভাৰতীয় আর্যভিন্ন ভাষাৰ' চমু পৰিচয়) শীর্ষক অধ্যায়টিৰ পৰাও সহায় ল'ব পাৰিব।
- ইণ্ডো ইউৰোপীয় ভাষা পৰিয়ালৰ ইণ্ডো-ইৰাণীয় শাখাৰ ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা এটা নব্য ভাৰতীয় আর্য্য ভাষা হ'ল অসমীয়া ভাষা। উক্ত বাক্যশাৰীৰ ভিত্তিত প্রাচীন ভাৰতীয় আর্য, মধ্য ভাৰতীয় আৰু নব্য ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ বিষয়ে লিখিব লাগিব।

৭.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ অসমত প্রধানকৈ কেইটা ভাষা পৰিয়ালৰ লোকে বসবাস কৰে? যিকোনো এটি ভাষা পৰিয়ালৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ দ্রাবিড় ভাষাগোষ্ঠীৰ প্রধান শাখা কেইটা আৰু কি কি? প্রধান শাখাৰ ভাষাসমূহৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ দ্রাবিড় ভাষাগোষ্ঠীৰ ভাষাসমূহ ভাৰতৰ কোন কোন ঠাইত প্রচলিত?

প্রশ্ন ৪ ঃ অসমত তিব্বত ভাষাগোষ্ঠীৰ কোনটো শাখাৰ ভাষা কোৱা লোকৰ সংখ্যা অধিক? উক্ত শাখাটোৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰক?

প্রশ্ন ৫ ঃ অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠীক কেইটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি? কোনটো শাখাৰ ভাষা অসমত প্রচলিত চমুকৈ লিখক।

প্রশ্ন ৬ ঃ ভাৰতীয় আর্য ভাষাগোষ্ঠীৰ বিভিন্ন স্তৰৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

প্রশ্ন ৭ ঃ চমুটোকা লিখক—

(ক) দ্রাবিড় ভাষা, (খ) আর্য ভাষা

(গ)অষ্ট্র' এছীয় (ঘ) নব্য ভাৰতীয় আর্য

*** ***** ***

অধ্যায় ৮ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্রমবিকাশ

অধ্যায় গাঁথনি

৮.১ উদ্দেশ্য
৮.২ পৰিচয়
৮.৩ অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্রমবিকাশ
৮.৪ উদ্ভৱকালীন অসমীয়া ভাষা
৮.৫ পুৰণি অসমীয়া ভাষা
৮.৬ মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষা
৮.৭ আধুনিক অসমীয়া ভাষা
৮.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৮.৯ অধিক জানিবলৈ
৮.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
৮.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

৮.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- অসমীয়া ভাষাৰ ক্রমবিকাশৰ এক আভাস পাব পাৰিব
- উদ্ভৱকালৰ অসমীয়া ভাষা সম্পর্কে জানিব পাৰিব
- পুৰণি অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য সম্পর্কে জ্ঞাত হ'ব পাৰিব
- মধ্যযুগৰ চৰিত সাহিত্য, বুৰঞ্জী সাহিত্য আৰু ব্যৱহাৰিক সাহিত্যৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- অসমীয়া ভাষাৰ আধুনিক যুগ কেতিয়াৰ পৰা আৰম্ভ হৈছে সেয়া নিৰূপণ কৰিব পাৰিব।

৮.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টিত অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্রমবিকাশ সম্পর্কে আলোচনা কৰা হৈছে। অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি অসমীয়া ভাষাৰ ক্রমবিকাশৰ ধাৰাসমূহৰ বিষয়ে এক আভাস পাব পাৰিব। পৰৱর্তী অধ্যায়সমূহত এই ধাৰাসমূহৰ বিষয়ে বহুলভাৱে আলোচনা কৰা হ'ব।

৮.৩ অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্রমবিকাশ

অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ আৰু ক্রমবিকাশ

অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি সম্পর্কে বিভিন্নজন পণ্ডিতে বিভিন্ন ধৰণৰ মত পোষণ কৰিছে। বিভিন্নজন পণ্ডিতে আগবঢ়োৱা মতসমূহক আমি ছটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰো; যথা-

গ্রীয়ার্ছন, সুনীতি কুমাৰ চট্টোপাধ্যায় আৰু বাণীকান্ত কাকতি আদি বিশিষ্ট পণ্ডিতসকলৰ মতে অসমীয়া ভাষা মাগধী প্রাকৃতৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে।

বেণীমাধৱ বৰুৱা, ডিম্বেশ্বৰ নেওগ আদি পণ্ডিতসকলৰ মতে অসমীয়া ভাষা মাগধী প্রাকৃতৰ পৰা জন্ম হোৱা নাই, কামৰূপী প্রাকৃতৰ পৰাহে হৈছে।

কালিৰাম মেধিৰ মতে, অসমীয়া ভাষাৰ জন্ম অকল মাগধী প্রাকৃতৰ পৰাই হোৱা নাই- প্রাচ্য আৰু পশ্চিমা প্রাকৃতৰ মিশ্রণতহে জন্ম হৈছে।

কনকলাল বৰুৱাৰ মতে অসমীয়া ভাষাৰ জন্ম পৈশাচী প্রাকৃতৰ পৰা হৈছে।

নাথান ব্রাউনৰ মতে অধুনালুপ্ত কোনো এক অনা-আর্যভাষাৰ ওপৰত সংস্কৃত ভাষাৰ গাঁথনি জাপি দিয়াৰ ফলত ইয়াৰ জন্ম।

দেবানন্দ ভৰালীৰ মতে, অসমীয়া ভাষাটো বিভিন্ন প্রাকৃতৰ সংমিশ্রণত উদ্ভৱ হৈছে। তেওঁ অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি আলোচনা সন্দর্ভত সৌমাৰ প্রাকৃত আৰু কামৰূপী প্রাকৃতৰ অস্তিত্বৰ কথা উল্লেখ কৰিছে।

এনেদৰে অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি সম্পর্কত পণ্ডিতসকলৰ মাজত মতবিৰোধ পৰিলক্ষিত হ'লেও মাগধী প্রাকৃত সম্পর্কে বহু কেইজন ভাষাবিজ্ঞানী সহমতত উপনীত হৈছে।

অসমীয়া ভাষাৰ বিকাশৰ ইতিহাসক বিভিন্ন পণ্ডিতে বিভিন্ন ভাগত বিভক্ত কৰিছে। ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাসক তিনিটা প্রধান ভাগত ভাগ কৰিছে।

প্রাচীন অসমীয়া (চতুদর্শ শতিকাৰ পৰা ষোড়শ শতিকাৰ শেষ ভাগলৈকে।

মধ্য অসমীয়া (সপ্তদশ শতিকাৰ পৰা ঊনবিংশ শতিকাৰ আদিভাগ)

আধুনিক অসমীয়া (ঊনবিংশ শতিকাৰ প্রাৰম্ভৰ পৰা বর্তমানলৈকে)

ৰমেশ পাঠকে বাণীকান্ত কাকতিৰ ভাগ তিনিটাক পুনৰ বিশ্লেষণ কৰি চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰি দেখুৱাইছে। যেনে- উদ্ভৱকালৰ অসমীয়া ভাষা, প্রাচীন অসমীয়া ভাষা, মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষা আৰু আধুনিক অসমীয়া ভাষা। আমিও আলোচনাৰ সুবিধার্থে অসমীয়া ভাষাৰ বিকাশক প্রধানতঃ চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰি ল'ব পাৰোঁ।

উদ্ভৱকালৰ অসমীয়া ভাষা বা প্রত্ন অসমীয়া ভাষা (খ্রীষ্টীয় ষষ্ঠ/ সপ্তম শতিকাৰ পৰা চতুর্দশ শতিকা)

পুৰণি অসমীয়া বা প্রাচীন অসমীয়া ভাষা (খ্রীষ্টীয় চতুদর্শ শতিকাৰ পৰা ষোড়শ শতিকা)

মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষা (সপ্তদশ শতিকাৰ পৰা ঊনবিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিলৈ)

আধুনিক অসমীয়া ভাষা (ঊনবিংশ শতিকাৰ পৰা বৰ্তমানলৈকে)

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ "অসমীয়া ভাষা মাগধী প্ৰাকৃতৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে" এই যুক্তি কোন কেইগৰাকী পণ্ডিতে দিছিল?

.....

৮.৪ উদ্ভৱকালৰ অসমীয়া ভাষা

উদ্ভৱকালৰ অসমীয়া ভাষাৰ নিদৰ্শন প্ৰধানতঃ তামৰ ফলিসমূহৰ ভাষাত, চৰ্যাপদ, বড়ু চণ্ডীদাসৰ 'শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তন', ৰামাই পণ্ডিতৰ 'শূণ্য পুৰাণ'ৰ ভাষাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। খ্ৰীষ্টীয় সপ্তম শতিকাৰ পৰা দ্বাদশ শতিকালৈকে প্ৰাচীন কামৰূপত ৰাজত্ব কৰা হিন্দু ৰজাসকলৰ দ্বাৰা লিখিত তামৰ ফলি, শিলালেখসমূহত অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰত্নৰূপ ৰক্ষিত হৈছে। তামৰ ফলিৰ ভাষাত অসমৰ কিছুমান ঠাইৰ নাম, মানুহৰ নাম, গছ-গছনিৰ নাম আদিৰ মাজেদি থলুৱা ভাষাৰ চিন দেখিবলৈ পোৱা যায়।

ইয়াৰ পাছতেই প্ৰত্ন অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰথম সাহিত্যিক নিদৰ্শন চৰ্যাপদসমূহত অসমীয়া ভাষাৰ এটা সুন্দৰ ৰূপ পোৱা যায়। চৰ্যাপদৰ ভাষাৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্ব, ৰূপতত্ত্ব, শব্দগত সকলো দিশতে ওচৰ সম্বন্ধ ৰক্ষিত হৈছে। অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ 'য়' ৰ ঠাইত 'ই' ৰ প্ৰয়োগ, স্ত্ৰীলিংগৰ ক্ষেত্ৰত 'ঈ' আৰু 'নী'ৰ প্ৰয়োগ, অতীত কাল বুজাবলৈ 'ইলো' আৰু ভৱিষ্যৎ কাল বুজাবলৈ 'ইব' প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰৰ উপৰিও কিছুমান অতি ঘৰুৱা অসমীয়া শব্দও ব্যৱহাৰ হোৱা দেখা যায়।

চৰ্যাপদৰ পিছতে অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱৰকালৰ নিদৰ্শন হৈছে 'শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তন' আৰু 'শূণ্যপুৰাণ'। ক্ৰিয়াৰ আগত নেতিবাচক 'ন' সংযোগ, স্ৱৰভক্তিৰ জৰিয়তে তৎসম শব্দ অৰ্দ্ধতৎসম ৰূপ লোৱা, মহাপ্ৰাণ ধ্বনিৰ সৰ্বাধিক প্ৰয়োগ, সৰ্বনামৰ মোৰ, মোত, তোৰ আদি ৰূপৰ ব্যৱহাৰ 'শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তন'ৰ ভাষাত দেখা পোৱা যায়। অসমীয়া ভাষাত এতিয়াও প্ৰচলিত ভালেমান শব্দ 'শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তন'ত পোৱা যায়; যেনে- বাটে বাটে, আই, পেলাইয়া, বুঢ়া, তিৰী ইত্যাদি। ঠিক সেইদৰে 'শূণ্যপুৰাণ'ৰ ভাষাৰ লগতো অসমীয়া ভাষাৰ সাদৃশ্য মনকৰিবলগীয়া। উদ্ভৱকালীন অসমীয়া ভাষাৰ বিষয়ে পৰৱৰ্তী অধ্যায়ত বহলাই আলোচনা কৰা হৈছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰত্নৰূপ ৰক্ষিত হোৱা দুখন গ্ৰন্থৰ নাম লিখক।

৮.৫ পুৰণি অসমীয়া ভাষা

অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাসত পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যৰ যুগটোক প্ৰাক্-শংকৰী আৰু শংকৰী- এই দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। খ্ৰীষ্টীয় চতুদৰ্শ শতিকাৰ পৰা ষোড়শ শতিকাৰ শেষলৈকে পুৰণি অসমীয়া ভাষাৰ সময়সীমা নিৰ্ধাৰণ কৰা হৈছে। প্ৰাক্-শংকৰী যুগৰ কেতবোৰ উল্লেখযোগ্য ভাষাতাত্ত্বিক বিশেষত্ব হৈছে- হ্ৰস্ব-দীৰ্ঘ স্বৰৰ পাৰ্থক্যহীনতা, দন্ত্য আৰু মূৰ্ধন্য ধ্বনিৰ অভেদ প্ৰয়োগ, বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয়- গণ, চয়, সব, বৰ্গ, বৃন্দ, সকল আদিৰ ব্যৱহাৰ, স্ত্ৰীবাচক 'ঈ' আৰু 'নী' প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ ইত্যাদি। শব্দগত দিশত তৎসম, তদ্ভৱ, অৰ্দ্ধতৎসম, বিদেশী শব্দ, আৰ্যভিন্ন শব্দৰ প্ৰয়োগ প্ৰাক্-শংকৰী যুগৰ ভাষাত দেখা যায়। মাধৱ কন্দলিক প্ৰাক্-শংকৰী যুগৰ শ্ৰেষ্ঠ কবি বুলি কোৱা হয়।

আনহাতে পঞ্চদশ শতিকাৰ শেষৰফালে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ অৰ্থে নানা গীত, নাট, কাব্য আদি ৰচনা কৰি অসমীয়া সাহিত্যক সমৃদ্ধ কৰে। গুৰুজনাই ৰচনা কৰা বৰগীত আৰু অংকীয়া নাটসমূহত ব্ৰজাৱলী ভাষা প্ৰয়োগ কৰিছিল। শংকৰী যুগৰ কবি সাহিত্যিকসকলৰ ভিতৰত মাধৱদেৱ, অনন্ত কন্দলী, ৰাম সৰস্বতী, ৰত্নাকৰ কন্দলী, শ্ৰীধৰ কন্দলী আদিয়েই প্ৰধান। এই যুগৰ কবি সাহিত্যিকসকলে শংকৰদেৱৰ নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈ বৈষ্ণৱ নীতি আদৰ্শক অনুসৰণ কৰি সাহিত্য ৰচনা কৰিছিল। মনকৰিবলগীয়া যে, এই যুগতে শংকৰদেৱৰ আদৰ্শক অনুসৰণ নকৰা এচাম কবি সাহিত্যিকৰ আৱিৰ্ভাব হৈছিল যিসকলক 'পাচাঁলী কবি' বুলি কোৱা হয়। তেওঁলোকৰ ৰচনাৰাজিক 'পাচাঁলী সাহিত্য' বুলি কোৱা হয়। পাচাঁলী কবি-সাহিত্যিকসকল হ'ল- মনকৰ, পীতাম্বৰ, দুৰ্গাবৰ আৰু সুকবি নাৰায়ণদেৱ। এই সাহিত্যিকসকলৰ ৰচনাৰাজিৰ ভাষাত প্ৰাচীন অসমীয়া ভাষাৰ নিদৰ্শন ৰক্ষিত হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে, শংকৰদেৱৰ অংকীয়া নাটসমূহৰ মাজত পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে অসমীয়া সাহিত্যত গদ্যৰ অংকুৰণ দেখিবলৈ পোৱা যায়। অৱশ্যে পৰৱৰ্তী সময়ত ভট্টদেৱৰ হাততহে অসমীয়া গদ্যই পুৰ্ণতা লাভ কৰে। অসমীয়া গদ্য সাহিত্যৰ জনক হিচাপে ভট্টদেৱক অভিহিত কৰা হয়। শংকৰী যুগৰ কবিসকলে প্ৰাক্-শংকৰী যুগৰ কবিসকলৰ পৰা অসমীয়া ভাষাৰ এটি নিৰ্দিষ্ট সাহিত্যিক ৰূপ আৰু ছন্দৰ আৰ্দশ লাভ কৰিছিল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ শংকৰী যুগৰ পাচাঁলী কবিসকলৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

৮.৬ মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষা

উত্তৰ শংকৰী যুগ তথা মধ্যযুগীয়া অসমীয়া সাহিত্যৰ অন্যতম নিদৰ্শনসমূহ হৈছে চৰিতপুথি, বুৰঞ্জী সাহিত্য আৰু ব্যৱহাৰিক সাহিত্য ইত্যাদি। মধ্যযুগৰ সময়সীমা সপ্তদশ শতিকাৰ পৰা ঊনবিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিলৈ ধৰা হৈছে। মধ্যযুগটোক মূলতঃ অসমীয়া গদ্য সাহিত্যৰ বিকাশৰ যুগ বুলি ক'ব পাৰি।

মধ্যযুগীয় অসমীয়া সাহিত্যৰ অন্যতম নিদৰ্শন চৰিতপুথিসমূহ হৈছে বৈষ্ণৱ মহাপুৰুষৰ জীৱন আৰু কৃতি সম্বলিত গ্ৰন্থ। 'কথা গুৰু চৰিত'ৰ মতে মাধৱদেৱেই প্ৰথমতে ভকত সমাজত গুৰুৰ গুণানুকীৰ্তন কৰি 'চৰিত তোলা' প্ৰথা প্ৰৱৰ্তন কৰে। গদ্য আৰু পদ্য- এই দুয়োটা মাধ্যমতে চৰিতপুথিসমূহ ৰচনা কৰা হৈছে। কথিত ভাষাৰ মাৰ্জিত ৰূপ, উপমা, ৰূপক, ফকৰা-যোজনা, খণ্ড বাক্য, চুটি চুটি বাক্যৰ প্ৰয়োগ, প্ৰত্যক্ষ উক্তিৰ ব্যৱহাৰ আদি হৈছে চৰিতপুথিসমূহৰ মন কৰিবলগীয়া বিশেষত্ব।

চৰিত সাহিত্যৰ সমান্তৰালভাৱে আহোম স্বৰ্গদেউসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত বিকাশ লাভ কৰা আন এক শ্ৰেণীৰ সাহিত্য হ'ল বুৰঞ্জী সাহিত্য। বুৰঞ্জীসমূহে মধ্যযুগৰ অসমীয়া গদ্যক বিশেষভাৱে গতি প্ৰদান কৰিছে। বুৰঞ্জীসমূহৰ ৰচনাত ব্যৱহৃত ভাষাটো আছিল সহজ-সৰল, অনাড়ম্বৰ আৰু কথিত ভাষাৰ ওচৰ চপা। পৰৱৰ্তী অধ্যায়টিত এই বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰা হ'ব।

৮.৬ আধুনিক অসমীয়া ভাষা

আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ আৰম্ভণি খ্ৰীষ্টান মিছনেৰীসকলৰ উদ্যোগত প্ৰকাশ পোৱা 'অৰুণোদয়'(১৮৪৬) আলোচনীৰ সময়ৰ পৰাই আৰম্ভ হয়। অৰুণোদয়ৰ জৰিয়তে ভালেকেইজন দেশী-বিদেশী লেখকে অসমীয়া ভাষা সাহিত্য চৰ্চাৰ যোগেদি আধুনিক অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ বুনিয়াদ গঢ়ি তুলিছিল। আমেৰিকান বেপ্তিষ্ট মিছনেৰীসকলে অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ, অভিধান আদি প্ৰণয়ন কৰি অসমীয়া ভাষাৰ শ্ৰীবৃদ্ধি কৰিবলৈ যত্নপৰ হৈছিল। মিছনেৰীসকলৰ ভাষা উচ্চাৰণভিত্তিক আছিল। লগতে তেওঁলোকৰ ভাষা সৰল আৰু কথিত ভাষাৰ ওচৰ চপা আছিল। মিছনেৰীসকলৰ লগতে আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন, হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা, গুণাভিৰাম বৰুৱা আদিৰ প্ৰচেষ্টাত আধুনিক অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ ভেটিটো সুদৃঢ় হয়।

হেমচন্দ্ৰ, গুণাভিৰাম তথা অৰুণোদই কাকতে নিৰ্মাণ কৰা আধুনিক অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ ভেটিটোক অধিক সুদৃঢ় কৰিবৰ বাবে কেইজনমান প্ৰবাসী অসমীয়া ছাত্ৰই ১৮৮৮ চনত কলিকতাত 'অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি সাধিনী সভা' (অ.ভা.উ.সা.) প্ৰতিষ্ঠা কৰে। এই সভাৰ মুখপত্ৰ হিচাপে ১৮৮৯ চনত 'জোনাকী' কাকতখন প্ৰকাশ পায়। জোনাকীৰ ত্ৰিমূৰ্তি চন্দ্ৰকুমাৰ আগৱৱালা, হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা,

ৰজনীকান্ত বৰদলৈ, বেণুধৰ শর্মা প্রমুখ্যে সাহিত্যিকসকলে অসমীয়া ভাষাটোক বিভিন্ন অৱদানেৰে সংহত কৰি তোলে। প্রবন্ধ, উপন্যাস, কাব্য, অনূদিত নাটক, জীৱনী, ভ্রমণ সাহিত্য, ব্যংগ ৰচনা আদি সাহিত্যৰ অন্যান্য দিশৰ ওপৰত আলোকপাত কৰি অসমীয়া ভাষাক এক নতুন ৰূপত প্রতিষ্ঠা কৰিলে।

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ বিভীষিকাই সমগ্র বিশ্বৰ লগতে অসমৰ জাতীয় জীৱনলৈ নানান দুর্যোগ আৰু বিপর্যয় নমাই অনাৰ লগতে ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক আদি সকলো ক্ষেত্রতে আমূল পৰিৱর্তন সূচনা কৰিলে। সমাজত নৈতিকতাৰ অপমৃত্যু আৰু মূল্যবোধৰ চৰম অৱক্ষয় ঘটিল। সাহিত্যৰ বিষয়বস্তু তথা পটভূমি, ভাৱ, ভাষা, আংগিক সকলো ফালে নানা পৰিৱর্তনে দেখা দিলে। এই সময়ত ৰচিত কবিতা, চুটিগল্প, নাটক, উপন্যাস সকলো ফালে নতুনত্বই দেখা দিলে। ভবানন্দ দত্ত, অমূল্য বৰুৱা, হেম বৰুৱা, কেশৱ মহন্ত আদিৰ হাতত আধুনিক অসমীয়া কবিতাই নতুন গতি লাভ কৰিলে। এই সময়ছোৱাৰ ৰচনাত নতুন নতুন শব্দৰ সংযোজন, পূর্বে ব্যৱহাৰ নোহোৱা দেশী-বিদেশী শব্দৰ প্রচুৰ প্রয়োগ, চিত্রকল্পৰ প্রয়োগ, মুক্তক আৰু স্পন্দিত গদ্যৰ ছন্দৰ পৰিৱর্তনে দেখা দিলে।

৮.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি সম্পর্কে বিভিন্নজনে আগবঢ়োৱা মন্তব্যসমূহ জানিব পাৰিলোঁ।
- অসমীয়া ভাষা 'মাগধী প্রাকৃত'ৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে বুলি অধিকাংশ পণ্ডিতে সহমতত উপনীত হৈছে।
- অসমীয়া ভাষাৰ বিকাশৰ ইতিহাসক চাৰিটা যুগৰ মাজেৰে আলোচনা কৰিব পাৰি। যেনে- উদ্ভৱকালৰ অসমীয়া ভাষা, পুৰণি অসমীয়া ভাষা মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষা, আধুনিক অসমীয়া ভাষা
- উদ্ভৱকালৰ অসমীয়া ভাষাৰ নিদর্শন প্রধানতঃ তামৰ ফলিসমূহৰ ভাষা, চর্যাপদৰ ভাষা, *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তনৰ* ভাষা আৰু *শূণ্য পুৰাণৰ* ভাষাত দেখিবলৈ পোৱা যায়।
- পুৰণি অসমীয়া ভাষাক প্রধানতঃ প্রাকশংকৰী আৰু শংকৰী - এই দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি।
- মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষাক প্রধানতঃ চৰিত সাহিত্যৰ ভাষা আৰু বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ ভাষাই প্রতিনিধিত্ব কৰিছে। মধ্যযুগটোক মূলতঃ অসমীয়া গদ্য সাহিত্যৰ বিকাশৰ যুগ বুলি ক'ব পাৰি।
- আধুনিক অসমীয়া ভাষাক প্রধানকৈ তিনিটা স্তৰত ভাগ কৰিব পাৰি- অৰুণোদই স্তৰৰ ভাষা, জোনাকী স্তৰৰ ভাষা আৰু যুদ্ধোত্তৰ স্তৰৰ ভাষা
- অৰুণোদই কাকতৰ জৰিয়তে অসমীয়া সাহিত্যত আধুনিক যুগৰ উন্মেষ ঘটে।

৮.৯ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (২০০৮); অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ; গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সী।

২) নেওগ, মহেশ্বৰ(২০০০); অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

৩) নেওগ, মহেশ্বৰ(সম্পা.)(২০০৩); গুৰু চৰিত কথা; বিশ্ববিদ্যালয় প্রকাশন বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়।

৪) পাটগিৰি, দিপ্তীফুকন(২০১১); মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষাৰ ৰেঙনি; গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৫) পাঠক, ৰমেশ(২০০০); অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস; গুৱাহাটী ঃ অসম অকাডেমিক চেন্টাৰ।

৬) শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ(২০১১); অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত; গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রকাশ।

৭) হাজৰিকা, পৰীক্ষিত(১৯৮৭); চর্যাপদ; গুৱাহাটী ঃ ডালিমী প্রকাশন।

৮) হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ(অনু.)(২০০২); অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশ; বীণা লাইব্রেৰী।

৮.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভাৰতীয় আর্য ভাষাৰ উৎস সম্বন্ধে উল্লেখ কৰিব। এই ভাষাৰ স্তৰসমূহৰ বিষয়ে নিদর্শন সহ চমুকৈ আলোচনা কৰিব।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রাচীন ভাৰতীয় আর্যভাষাৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক, ৰূপতাত্ত্বিক আৰু বাক্যতাত্ত্বিক আদি ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহ একাদিক্রমে ফঁহিয়াই আলোচনা কৰিব।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মধ্য ভাৰতীয় আর্যভাষাৰ স্তৰ তিনিটাৰ সময়সীমা উল্লেখ কৰি প্রতিটো স্তৰৰে নিদর্শন সহ সুকীয়া সুকীয়া বিশ্লেষণ আগবঢ়াব।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ এই বিষয়ে আলোচনা কৰোঁতে ভাষাতাত্ত্বিকসকলে দেখুওৱা তিনি প্রকাৰৰ শ্রেণী-বিভাজনৰ চমু পৰিচয় দি ভাষাসমূহৰ চমু পৰিচয় দাঙি ধৰিব।

৮.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ উদ্ভৱলকালীন অসমীয়া ভাষা- এটি চমুটোকা লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি সম্পর্কে ঘাইকৈ কি কি মত পোৱা যায় ? এই মতবোৰৰ ভিতৰত কোনটো মত অধিক গ্রহণযোগ্য বিচাৰ কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ চমুটোকা লিখক-

(ক) প্রাচীন অসমীয়া ভাষা

(খ) মধ্যযুগীয় অসমীয়া ভাষা

(গ) আধুনিক অসমীয়া ভাষা

*** ***** ***

অধ্যায় ৯ ঃ উত্তৰকালীন অসমীয়া ভাষা

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য

৯.২ পৰিচয়

৯.৩ উত্তৰকালীন অসমীয়া ভাষা

৯.৩.১ *চর্যাপদ*

৯.৩.১ *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন*

৯.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৯.৫ অধিক জানিবলৈ

৯.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

৯.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- উত্তৰকালীন অসমীয়া ভাষানো কি তাক জানিব
- উত্তৰকালীন অসমীয়া ভাষাৰ সাহিত্যিক নিদর্শন *চর্যাপদৰ* ভাষা আৰু *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তনৰ* ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পর্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিব।

৯.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টিত উত্তৰকালীন অসমীয়া ভাষাৰ সাহিত্যিক নিদর্শন *চর্যাপদৰ* ভাষা আৰু *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তনৰ* ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পর্কে আলোচনা হৈছে। ইয়াৰ পূর্বৰ অধ্যায়টিত উত্তৰকালীন অসমীয়া ভাষাৰ চমু পৰিচিতি আগবঢ়োৱা হ'ল। এই অধ্যায়টিত মূলতঃ *চর্যাপদৰ* ভাষা আৰু *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তনৰ* ভাষাতাত্ত্বিক দিশতহে অধিক গুৰুত্ব দিয়া হৈছে।

৯.৩ উত্তৰকালীন অসমীয়া ভাষা

ইতিমধ্যে আমি উল্লেখ কৰি আহিছোঁ যে উত্তৰকালৰ অসমীয়া ভাষাৰ নিদর্শন প্রধানতঃ ৰক্ষিতহৈছে তামৰ ফলিসমূহত, *চর্যাপদসমূহত, শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন* আৰু *শূণ্যপুৰাণৰ* ভাষাত। তলত *চর্যাপদ* আৰু শ্রীকৃষ্ণ কীর্তনৰ ভাষাৰ লগত কেনেদৰে অসমীয়া ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য ৰক্ষিত হৈছে সেই বিষয়ে ভাষাতাত্ত্বিক বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱা হ'ল-

৯.৩.১ *চর্যাপদৰ ভাষা*

চর্যাপদসমূহ পোন প্ৰথমে ১৯০৭ চনত মহামহোপাধ্যায় হৰপ্ৰসাদ শাস্ত্ৰীয়ে নেপাল ৰাজদৰবাৰ গ্ৰন্থালয়ৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিছিল। *চর্যাপদসমূহ* মূলতঃ বৌদ্ধধৰ্মৰ সহযানী পন্থাৰ ধৰ্ম সাধনাৰ গীত। চর্যাপদসমূহৰ বিষয়বস্তু ৰহস্যময়ী। প্ৰত্যেকটো চর্যা সাঁথৰৰ দৰে; ইয়াৰ বাহ্যিক অৰ্থ অতি সহজ, কিন্তু গূঢ়াৰ্থ বা মমাৰ্থ বুজা কঠিন। সন্ধ্যাৰ আধা আলো আধা ছাঁয়াৰ ৰহস্যঘনতাই প্ৰত্যেক চর্যাকে আৰৰি ৰাখিছে। সেয়েহে ইয়াৰ ভাষাক 'সন্ধ্যাভাষা' আখ্যা দিছে। চর্যাপদৰ ভাষাৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বমূলক, ৰূপতত্ত্বমূলক, শব্দগত সকলো দিশতে ওচৰ সম্বন্ধ ৰক্ষিত হৈছে। তলত এই সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হৈছে।

ধ্বনিতত্ত্বমূলক

অসমীয়া ভাষাৰ স্বৰভক্তিৰ সহায়ত তৎসম শব্দবোৰ অৰ্দ্ধ তৎসম শব্দলৈ পৰিৱৰ্তন হোৱাটো নিয়ম। চর্যাপদতো এনে পৰিৱৰ্তনৰ নিয়ম মানি চলা দেখা যায়। যেনে-

চর্যা	**অসমীয়া**
প্ৰাণ > পৰাণ	পৰাণ
যত্ন > যতন	যত্ন/যতন
গ্ৰাহক > গৰাহক	গ্ৰাহক (পুৰণি অস.গৰাহক) ইত্যাদি

কোনো শব্দৰ ওচৰা-উচৰিকৈ থকা দুটা 'আ'ৰ প্ৰথমটো 'অ' হয়। যেনে-

চর্যা	**মান্য অসমীয়া**	**কামৰূপী**
চকা	চকা	চাকা
বপা	বাপা	বাপা, বোপা ইত্যাদি

প্ৰাচীন অসমীয়া আৰ্যভাষাক উষ্মবৰ্ণ তিনিটা। যথা- শ, স, ষ। ই চর্যাপদ আৰু অসমীয়া ভাষা উভয়তে স্বকীয় ৰূপৰ পৰা আঁতৰি অহা দেখা যায়। যেনে- শবৰ, সবৰ, ষৰবালী।

অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ 'য়'ৰ ঠাইত 'ই' ৰ প্ৰয়োগ চর্যাৰ ভাষা দেখা যায়। যেনে- নজাই(নাযায়), কৰই (কৰায়) ইত্যাদি। আধুনিক অসমীয়াত স্বৰ সংকোচনৰ নিয়ম অনুসৰি এইবোৰ 'এ' হয়।

যেনে-

চর্যা	**আধুনিক অসমীয়া**
গাজই	গাজে
ভাজই	ভাজে
ধৰই	ধৰে ইত্যাদি

তৃতীয়া- ৰে ঃ কুমৰেঁ চিজঅ

চতুৰ্থী- লৈ ঃ মেৰু শিখৰলই

ষষ্ঠী- ৰ ঃ হৰিণীৰ নিলঅ

অসমীয়া স্ত্রী প্রত্যয় 'ঈ' আৰু 'নী' ৰ প্রয়োগ চর্যাপদত দেখা যায়। যেনে-

চর্যা	অসমীয়া
সবৰী	শবৰী
শিআলী	শিয়ালী
হৰিণী	হৰিণী

অসমীয়াৰ দৰে চর্যাপদতো অতীত কাল বুজাবলৈ 'ইলো' আৰু ভৰিষ্যৎ কাল বুজাবলৈ 'ইব' প্রত্যয় যোগ কৰা দেখা যায়। যেনে-

চর্যা	অসমীয়া
কৰিব	কৰিব
আছিলোঁ, আছিলো	আছিলোঁ

অসমীয়াৰ দৰে চর্যাপদতো নঞৰ্থক 'ন' ক্রিয়াৰ আগত বহে। যেনে- নযায়, নছাৰ, নদেখি, নিঘিনি ইত্যাদি।

অসমীয়াৰ দৰে চর্যাপদতো অসমাপিকা ক্রিয়াৰ চিন- 'ই' ব্যৱহাৰ দেখা যায়। যেনে- কৰি, চুম্বি, মেলি, দেখি, উঠি ইত্যাদি।

শব্দগতঃ- শব্দগত দিশত চর্যাপদত ব্যৱহাৰ হোৱা অনেক শব্দ অসমীয়া ভাষাত হোৱা দেখা যায়। উল্লেখ্য যে- চর্যাত থকা অধিকাংশ শব্দ পুৰণি অসমীয়াত ব্যৱহৃত হৈছিল। যেনে- ঘৰ, চকা, ঘৰিণী(গৃহিণী), চান্দ(চন্দ্র), আমি(অক্ষি), কাম, খেলই(ক্রিড়তি), গঅণ(গগন), ঘিণ, সোণ, পোথী(পুস্তক), অভাৰ, কমল নৌকা ইত্যাদি।

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ চর্যাপদৰ দুটা উল্লেখযোগ্য ৰূপতাত্ত্বিক বিশেষত্ব উল্লেখ কৰক।

৯.৩.২ *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তনৰ ভাষা*

১৯০৯ চনত বাংলা পণ্ডিত বসন্ত ৰঞ্জন ৰায়ে উদ্ধাৰ কৰি ১৯১৬ চনত 'বঙ্গীয় সাহিত্য পৰিষদ' ৰ দ্বাৰা শ্রীকৃষ্ণ *কীর্ত্তন* প্রকাশ কৰে। পুথিখনৰ *'শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন'* নামটো সম্পাদক বসন্ত ৰঞ্জন ৰায়ে দিয়া নাম। প্রাপ্ত পুথিখনৰ ক'তো নামৰ উল্লেখ পোৱা নাযায়। পুথিখন মূলতঃ গীতিধর্মী আৰু নাট্যধর্মী। অসমীয়া ভাষাৰ উপৰি বাংলা-ভাষাৰ নিদর্শন ইয়াত সন্নিৰিষ্ট থকাৰ কাৰণে বাংলা অসমীয়া উমৈহতীয়া সাহিত্য বুলিও অভিহিত কৰিছে। *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তনৰ* ভাষাৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ বিভিন্ন সাদৃশ্য ড বাণীকান্ত কাকতি, উপেন্দ্রনাথ গোস্বামী আদি পণ্ডিতসকলে বিশেষভাৱে আলোচনা কৰি গৈছে। *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তনৰ* ভাষাতাত্ত্বিক বিশেষত্বসমূহ

এনেধৰণৰ-

ধ্বনিতাত্ত্বিক ঃ- স্বৰভক্তিৰ জৰিয়তে তৎসম শব্দ অৰ্দ্ধতৎসম ৰূপ লোৱাৰ নিদর্শন শ্রীকৃষ্ণ কীর্তন

যেনে-	*শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন*	**অসমীয়া**
	তপত	তপত
	পৰাণ	পৰাণ
	জতন	যতন
	অলপ	অলপ ইত্যাদি।

প্রাচীন ভাৰতীয় আর্যভাষাৰ 'ক্ষ' ধ্বনি কামৰূপী আৰু *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তনত* 'খ' হৈছে। যেনে- খং, চক্ষু; চখু(কামৰূপী); চক্ষু(শ্রীকৃষ্ণ কীর্তন) ।

শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন আৰু কামৰূপী উভয়তে মহাপ্রাণ ধ্বনিৰ প্রচলন বেছি। প্রাচীন অসমীয়াতো ইয়াৰ প্রচলন দেখা যায়।

যেনে-	*শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন*	**কামৰূপী**
	ভোখ	ভুখ, ভখ
	সুখান	শুকান
	হাথী	হাথী ইত্যাদি

ৰূপতাত্ত্বিকঃ ৰূপতত্ত্বৰ দিশতো *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তনৰ* ভাষা আৰু আধুনিক অসমীয়া, প্রাচীন অসমীয়া আৰু কামৰূপীৰ লগত যথেষ্ট সাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। যেনে- শব্দ বিভক্তি প্রথমা- 'এ', চতুর্থী- 'লৈ', ষষ্ঠী- 'ৰ' আৰু সপ্তমী - 'ত' ৰ ব্যৱহাৰ হৈছে। যেনে- তোৰ মুখে, তা লাগি, মধুৰ হিয়াত ইত্যাদি।

স্ত্রীলিংগবাচক - ঈ আৰু নী ৰ প্রয়োগ *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তনত* দেখা যায়। যেনে- আজলী, বুঢ়ী, শতিনী *(শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন)* ইত্যাদি।

নিষেধাত্মক বুজাবলৈ ক্রিয়াৰ আগত 'ন' ৰ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে- নাপাওঁ, নহোঁ, আদি।

প্রাচীন অসমীয়াত অপাদান অর্থত ব্যৱহৃত 'হন্তে'ৰ প্রয়োগ *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন* পুথিতো পোৱা যায়। যেনে-

আজি হন্তে- *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন*

আজি হন্তে- পুৰণি অসমীয়া

বহুবচন বুজাবলৈ গণ ব্যৱহৃত হয়। যেনে-

পিকগণে- *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন*

তাৰাগণে- পুৰণি অসমীয়া

সর্বনামৰ কোন, মোক, মোত, তোৰ, তোত, তাক ইত্যাদি ৰূপ অসমীয়াৰ সৈতে একে।

শব্দভাণ্ডাৰৰ দিশৰ পৰাও *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন* আৰু আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ মাজত সাদৃশ্য আছে। যেনে-

শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন	আধুনিক অসমীয়া
কমলা	কমলা
পাথৰ	পাথৰ
শিআল	শিয়াল
বেজ	বেজ ইত্যাদি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন* পুথিখন কোনে সম্পাদনা কৰিছিল ?

৯.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- *চর্যাপদৰ* ধ্বনিগত, ৰূপগত আৰু শব্দগত দিশত অসমীয়া ভাষাৰ লগত থকা সাদৃশ্য সম্পর্কে জানিব পাৰিলোঁ।
- *শ্রীকৃষ্ণ কীর্ত্তন* ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পর্কে আলোচনা কৰা হ'ল।

৯.৬ অধিক জানিবলৈ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ(২০০৮); অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ; গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সী।

২) নেওগ, মহেশ্বৰ(২০০০); অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

৩) শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ(২০১১); অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত; গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রকাশ।

৪) হাজৰিকা, পৰীক্ষিত(১৯৮৭); চর্যাপদ; গুৱাহাটী ঃ ডালিমী প্রকাশন।

৫) হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ(অনু.)(২০০২); অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশ; বীণা লাইব্রেৰী।

৯.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ

(ক) অতীত কাল বুজাবলৈ 'ইলো' আৰু ভৱিষ্যত কাল বুজাবলৈ 'ইব' প্রত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ।

(খ) নঞৰ্থক 'ন'ৰ ব্যৱহাৰ

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ বঙলা পণ্ডিত বসন্তৰঞ্জন ৰায়।

৯.৭ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ *চৰ্যাপদৰ* ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ *শ্ৰীকৃষ্ণ কীৰ্ত্তনৰ* ধ্বনিতাত্ত্বিক আৰু ৰূপতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১০ ঃ পুৰণি অসমীয়া ভাষা

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য
১০.২ পৰিচয়
১০.৩ প্ৰাক শংকৰী যুগৰ ভাষা
১০.৪ শংকৰী যুগৰ ভাষা
১০.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১০.৬ অধিক জানিবলৈ
১০.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
১০.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- প্ৰাকশংকৰী যুগৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।
- শংকৰী যুগৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব।
- লগতে পাঁচালি সাহিত্যৰাজিৰ ভাষাৰ বিষয়ে জ্ঞাত হ'ব পাৰিব।

১০.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আপুনি উদ্ভৱ কালৰ অসমীয়া ভাষা সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰিলে। এই অধ্যায়টোত আপুনি পুৰণি অসমীয়া ভাষা সম্পৰ্কে বহলাই অধ্যয়ন কৰিব। সাহিত্য বুৰঞ্জীকাৰসকলে খ্ৰীষ্টীয় চতুৰ্দশ শতিকাৰ পৰা ষোড়শ শতিকাৰ শেষ ভাগলৈকে পুৰণি অসমীয়া ভাষাৰ সময় নিৰ্ধাৰণ কৰিছে। অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাসত এই সময়খিনিক প্ৰাক্-শংকৰী আৰু শংকৰী দুটা ভাগত ভাগ কৰিছে। তলত দুয়োটা ভাগৰে সাহিত্যিক নিদৰ্শনসমূহৰ আধাৰত অসমীয়া ভাষাৰ স্বৰূপ নিৰ্ণয় কৰিবলৈ যত্ন কৰা হ'ব।

১০.৩ প্ৰাক্-শংকৰী যুগৰ ভাষা

প্ৰাক্-শংকৰী যুগৰ কবি সাহিত্যিকসকল হ'ল ক্ৰমে হেম সৰস্বতী, ৰুদ্ৰ কন্দলী, হৰিবৰ

বিপ্র আৰু মাধৱ কন্দলী। হেম সৰস্বতীৰ 'প্রহ্লাদ চৰিত' 'হৰগৌৰী সংবাদ', কবিৰত্ন সৰস্বতীৰ 'জয়দ্রথ বধ'; ৰুদ্র কন্দলীৰ 'সাত্যাকি প্ররেশ', হৰিবৰ বিপ্রৰ 'লৱ-কুশৰ যুদ্ধ', 'বভ্রুবাহন যুদ্ধ', 'তাম্রধ্বজৰ যুদ্ধ', মাধৱ কন্দলীৰ 'ৰামায়ণ', দেৱজিৎ' কাব্যৰ আধাৰত এই যুগৰ ভাষাতাত্ত্বিক বিশেষত্ব নিৰূপণ কৰিব পাৰি।

ধ্বনিতাত্ত্বিক বিশেষত্ব ঃ

- হ্রস্ব-দীর্ঘ স্বৰৰ পার্থক্যহীনতা। যেনে----

সীতা > সিতা তিৰী > তিৰি

বিধি > বিধী জীৱ > জিৱ

স্বামী > চুৱামি ইত্যাদি।

- দন্ত্য আৰু মূর্ধণ্য ধ্বনিৰ অভেদ প্রয়োগ।

যেনে-- দক্ষিণ > ডাহিন

কর্ণ > কর্নু ইত্যাদি।

- যুক্তাস্বৰৰ সৰলীকৰণ, স্বৰ ভক্তিৰ সহায়ত কঠিন শব্দ ভাঙি সৰল ৰূপত প্রকাশ।

যেনে---

দর্শন > দৰশন

ভক্ত > ভকত

প্রহৰ > পহৰ ইত্যাদি।

- 'জ' আৰু 'য' দুয়োটা বর্ণৰ ঠাইত কেৱল 'জ'ৰ ব্যৱহাৰ। যেনে--

কৰযোৰ > কৰজোৰ

বিয়োগ > বিজোগ ইত্যাদি।

অৱশ্যেমাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণত (সাঁচিপতীয়া) 'য'ৰ ব্যৱহাৰো কম নহয়। যেনে-- যোকিনী (যোগিনী), মালেযুজ, অযোধ্যা ইত্যাদি।

ৰূপতাত্ত্বিক বিশেষত্ব ঃ

•ব্যক্তিবাচক, সম্বন্ধবাচক, প্রশ্নবাচক, নিশ্চয়তাবাচক, নির্দেশক আদি বিভিন্ন সর্বনামৰ প্রয়োগ হৈছিল। যেনে--আমি, আমিসব, আপুনি, তোহো, সি, তাই, তাহাৰ, ইহা, সেই, সেহি, কখন, কেঅ', কোন, যাহাৰ ইত্যাদি।

•ক্রিয়াৰ আগত নঞৰ্থক 'ন'ৰ সংযোগ। যেনে নজানি, নপাহৰা, নেদিবো, নোৱোৱে ইত্যাদি।

•বহু বচনাত্মক প্রত্যয় -- গণ, চয়, জাক, বর্ণ, সকল, সব, বৃন্দ, ৰাশি ইত্যাদিৰ ব্যৱহাৰ।

•'ঈ' আৰু 'নী' স্ত্রীবাচক প্রত্যয়ৰ প্রয়োগ। যেনে-- তৰুণী, সর্পিনী, বাঘিনী, পিশাচিনী আদি।

• খান, খনি, জুৰি, গোট, গুটি, জন, জনা আদি নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয়ৰ প্রয়োগ এই সময়ৰ সাহিত্যত দেখা পোৱা গৈছিল।

শব্দগত দিশত প্রাক্-শংকৰীযুগত তৎসম শব্দৰ অর্ধত্যসম আৰু তদ্ভৱ শব্দৰ প্রয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়। তাৰ লগতে বিদেশী, আর্য ভিন্ন শব্দৰ প্রয়োগো দেখা যায়। যেনে -- বদলি, দোকান, দেৱান, ফৰমান, খুন, গৰক, জিৰা, সন্দিকৈ ইত্যাদি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ প্রাক্- শংকৰী যুগৰ কবিসকলৰ নাম উল্লেখ গতে তেওঁলোকৰ সাহিত্যকৃতি সমূহ উল্লেখ কৰা।

১০.৪ শংকৰী যুগৰ ভাষা

পুৰণি অসমীয়া ভাষাৰ দ্বিতীয়টো ভাগ হৈছে শংকৰী যুগ। পঞ্চদশ শতিকাৰ শেষৰফালে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে বৈষ্ণৱ ধর্ম প্রচাৰৰ উদ্দেশ্যে নানা গীত, পদ, নাট, কাব্য আদি ৰচনা কৰি অসমীয়া সাহিত্যক সমৃদ্ধ কৰে। এই বিষয়ে ইতিমধ্যে আপুনি সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত বহলাই অধ্যয়ন কৰি আহিছে। গুৰুজনাই ৰচনা কৰা বৰগীত আৰু অংকীয়া নাটসমূহত ব্রজাৱলী ভাষা প্রয়োগ কৰিছিল। শংকৰী যুগৰ কবি-সাহিত্যিকৰ ভিতৰত মাধৱদেৱ, অনন্ত কন্দলী, ৰাম সৰস্বতী, ৰত্নাকৰ কন্দলী, সার্বভৌম ভট্টাচার্য্য, শ্রীধৰ কন্দলী আদিয়েই প্রধান। আনহাতে, শংকৰী যুগৰে পাঁচালি কবিসকল হ'ল পীতাম্বৰ, দুর্গাবৰ, মনবাৰ আৰু সুকবি নাৰায়ণদেৱ। তলৰ শংকৰী যুগৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পর্কে আলোচনা কৰা হৈছে---

ধ্বনিতাত্ত্বিক ঃ

- যুক্তাক্ষৰৰ সৰলীকৰণ আৰু হ্রস্ব স্বৰৰ পার্থক্যহীনতা প্রাক্-শংকৰী যুগৰ দৰে শংকৰী যুগৰ অন্যতম ধ্বনিগত বৈশিষ্ট্য।
- দন্ত্য আৰু মূর্ধণ্য বর্ণৰ মাজত পার্থক্যহীনতা।
- শ, ষ, স-ৰ অভেদ ব্যৱহাৰ। যেনে--
  শোনিত/সোনিত, দোষ/দোস ইত্যাদি।
- স্বৰভক্তিৰ সঘন প্রয়োগ।

ৰূপতাত্ত্বিক ঃ

- প্রথমা -- এ; দ্বিতীয়া - ক; তৃতীয়া -ই, -এ; চতুর্থী- তে, -ইতে; ষষ্ঠী -ৰ আৰু সপ্তমী -এ, -ই আদি শব্দ বিভক্তি ৰক্ষিত গৈছে।

যেনে-- সত্রাজিতে, ক্ষত্রিয়ক, ঘোড়াই, সহিতে পেলাইলা মাৰি, যাকেৰি নাহিকে উপাম, কান্দিতে লাগিল ইত্যাদি।

অব্যয় শব্দৰ প্ৰয়োগ ঘটিছে। যেনে -- অতযে, অবহু ইত্যাদি।

- লোক, - পাল, - সব, -গণ, - বন্দ আদি বহুবচনৰ ৰূপ প্ৰয়োগ কৰিছে।

কুচি, খান, খানি, গাছ, গাছি, গুটি, গোট , টা, ধাৰ আদি বিভিন্ন নির্দিষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ হোৱা দেখা যায়। যেনে -- এক কুচি, ধ্বজাখান, ৰথখানি, খেৰগাছ, এক গাছি খেৰ, দুগুটি, একগোট, দশোটা, মালধাৰ ইত্যাদি।

উল্লেখ্যযোগ্য যে এই সময়ছোৱাত পাঁচালি সাহিত্যৰাজি ৰচিত হৈছে। সেই সাহিত্যৰাজিৰ মাজতো কিছুমান বিশেষ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ৰক্ষিত হৈছিল। তাৰে কেতবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল---

'ই', 'ঈ', 'উ', 'ঊ'-ৰ পার্থক্যহীনতা প্ৰয়োগ।

পাঁচালি সাহিত্যত ব্যৱহৃত কেইটামান বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয় হ'ল - আৱলী (পত্ৰাৱলী), গন (দ্বাৰি গন), চয় (সুমচয়), দল (কুৰঙ্গদল)

ই/ঈ, নী / ইনি; আৰু আ-স্ত্ৰী প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ হৈছে। যেনে--

ই ঃ দাসি

ঈ ঃ ব্ৰাহ্মনী

- নী ঃ পক্ষিনী

- ইন ঃ জক্ষিনি আদি।

পাঁচালি সাহিত্য তৎসম শব্দ, অর্ধ-তৎসম, তদ্ভৱ শব্দ উপৰি বিভিন আর্যভিন্ন ভাষাৰ শব্দৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়। যেনে-- আচাঢ়ি, চুম্বন, মালা ইত্যাদি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ শংকৰী যুগৰ ভাষাৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পর্কে চমুকৈ উল্লেখ কৰক।

১০.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- পুৰণি অসমীয়া ভাষাৰ দুটা প্ৰধান ভাগ প্ৰাক্-শংকৰী আৰু শংকৰী যুগৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পর্কে আলোচনা কৰা হ'ল।
- শংকৰী যুগৰ পাঁচালি সাহিত্যৰাজিৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্বন্ধে জ্ঞাত হ'ব পাৰিলে।

১০.৬ অধিক জানিবলৈ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৪); *অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ;* গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সী।

২) গোস্বামী, গোলোকচন্দ্র (২০০৪); *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ,* গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী

৩) শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ (২০০৬); *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত,* গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রকাশ

৪) হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ (সম্পাঃ) (২০১৩); *অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী,* (প্রথম খণ্ড); গুৱাহাটীঃ আনন্দৰাম বৰুৱা ভাষা-কলা-সংস্কৃতি সংস্থা।

১০.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রাকশংকৰী যুগৰ কবিসকল হ'ল হেম সৰস্বতী, কবিৰত্ন সৰস্বতী, হৰিবৰ বিপ্র আৰু মাধৱ কন্দলি। তেওঁলোকৰ সাহিত্যসমূহ

হ'ল.....

.....ৰামায়ণ।

২. নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শংকৰীযুগৰ ধ্বনিতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহ হৈছে----- ১. হ্রস্ব-দীর্ঘৰ পার্থক্যহীনতা.....

.....।

১০.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ প্রাক-শংকৰী যুগৰ শ্রেষ্ঠ কবিজন কোন আছিল?

প্রশ্ন ২ ঃ শংকৱদেৱে ৰচগীত আৰু অংকীয়া নাটত ব্যৱহৃত ভাষাটো কি আছিল?

প্রশ্ন ৩ ঃ মাধৱ কন্দলীৰ ভাষাৰ বিশেষত্ব এক আলচ যুগুত কৰা।

প্রশ্ন ৪ ঃ প্রাক্-শংকৰী আৰু শংকৰী যুগৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পর্কে আলোচনা কৰি দুয়োটা যুগৱে ভাষাৰ সাদৃশ্য-বৈসাদৃশ্যসমূহ দাঙি ধৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১১ ঃ মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষা

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য
১১.২ পৰিচয়
১১.৩ চৰিত সাহিত্যৰ ভাষা
১১.৪ বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ ভাষা
১১.৫ ব্যৱহাৰিক সাহিত্যৰ ভাষা
১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১১.৭ অধিক জানিবলৈ
১১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
১১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ মধ্যযুগটোৰ ৰচনাৰাজিৰ লগতে পৰিচিত হ'ব
- অসমীয়া ভাষাৰ মধ্যযুগটোত প্রসাৰ লাভ কৰা সাহিত্যৰ শাখাসমূহৰ চর্চা তথা বিকশিত ৰূপৰ আভাস পাব
- মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষাৰ প্রধান বৈশিষ্ট্যসমূহ নিৰূপণ কৰিব পাৰিব
- চৰিত সাহিত্য আৰু বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১১.২ পৰিচয়

ইয়াৰ পূর্বে আপুনি মধ্যযুগৰ অসমীয়া সাহিত্য আৰু ভাষাৰ বিষয়ে চমুকৈ জানিব পাৰিলে। এই অধ্যায়টোত চৰিত পুথিৰ ভাষা, বুৰঞ্জীৰ ভাষা আৰু ব্যৱহাৰিক সাহিত্যৰ ভাষা সম্পর্কে বহলাই আলোচনা কৰা হ'ব।

১১.৩ চৰিত সাহিত্যৰ ভাষা

মধ্যযুগীয় অসমীয়া সাহিত্যৰ অন্যতম নিদর্শন হৈছে চৰিত সাহিত্যসমূহ। বৈষ্ণৱ মহাপুৰুষৰ জীৱন আৰু কৃতি সম্বলিত গ্রন্থ চৰিত পুথিৰ ভাষাক উপমা, ৰূপক, ফকৰা-যোজনা, খণ্ড-বাক্য,

চুটি চুটি বাক্যৰ প্ৰয়োগ, কথিত ভাষাৰ মাৰ্জিত ৰূপ, প্ৰত্যক্ষ উক্তিৰ ব্যৱহাৰ আদিয়ে পৰিশীলিত ৰূপত তুলি ধৰিছে। তলত চৰিত পুথিৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য সম্পৰ্কে আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে--

ধ্বনিগত বৈশিষ্ট্য ঃ

হ্ৰস্ব-দীৰ্ঘৰ পাৰ্থক্যহীনতা চৰিত পুথিৰ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য।

চ, ছ; জ, য; ন, ণ; শ, ষ, স-ৰ উচ্চাৰণৰ পাৰ্থক্যহীনতা।

ব্যঞ্জনান্ত 'ত'ৰ ঠাইত প্ৰায়ে 'ৎ' আৰু 'ৰ'ৰ ঠাইত 'ঞ' ৰ ব্যৱহাৰ। যেনে-- তাৎ, ঠাইৎ, তৎ, আমাৎ, হয়গৃঞ ইত্যাদি।

'ক্ষ' ধ্বনি প্ৰায়ে 'খ' 'স' আৰু কেতিয়াবা 'ষ' হৈছে।

ডষ্ম ধ্বনিকেইটা আন বৰ্ণৰ লগত সংযুক্ত হৈ থাকিলে সাধাৰণতে চ, ছ লৈ পৰিৱৰ্তন হয়।

যেনে -- অস্পৃশ্য - অপৃচ

আশ্চৰ্য - আৰ্চয

স্বৰ্গ- চৰ্গ ইত্যাদি।

ৰূপতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

বহু বচনাত্মক প্ৰত্যয় -ভোৰ, - থান, -সব, -গণ ইত্যাদিৰ ব্যৱহাৰ

লিংগৰ ক্ষেত্ৰত -ই, -অনী আদি স্ত্ৰীপ্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ; যথা- বুৰা / বুৰি, দাস / দাসী, বৰা / বৰানি, কছাৰি / কছাৰিণি আদি।

সৰ্বনাম শব্দ মই, মঞি, মোৰ, আমি, তেঞে, তাৰাসৰ, ইত্যাদিৰ প্ৰয়োগ।

পিতা-মাতা, পো-বহাৰি, দাদা-বউ আদি সম্বন্ধবাচক শব্দৰ ব্যৱহাৰ

সম্ভাব্য অতীত কালৰ ক্ষেত্ৰত 'হঁতে'ৰ প্ৰয়োগ যেনে -- চালহঁতে / চালাহতে, নুবুইলোহতে ইত্যাদি।

নিৰ্দিষ্টবাচক প্ৰত্যয় জনা, খন, জুপি, টুপি, ফেৰি ইত্যাদিৰ প্ৰয়োগ চৰিত পুথিৰ ভাষাত দেখা যায়।

নয়্যাৰ্থক 'ন' ক্ৰিয়াৰ আগত সংযোগ; যেনে - নৰাৰি, নজৰা, নমানে আদি।

কাৰক আৰু বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ; যেনে প্ৰথমা - এ, দ্বিতীয়া - ক, তৃতীয়া - ৰে, চতুৰ্থী - লৈ, ষষ্ঠ - ৰ, সপ্তমী -ত ইত্যাদি।

শব্দ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰতো চৰিতপুথিসমূহত তৎসম, অৰ্ধ-তৎসম, তদ্ভৱ, আৰ্যভিন্ন শব্দ, কামৰূপী শব্দ আৰু দুই এক বিদেশী শব্দৰ প্ৰয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়। যুবীয়া আৰু অনুৰূপ শব্দৰ প্ৰয়োগে চৰিতপুথিৰ ভাষাক বিশেষ ৰূপ প্ৰদান কৰিছে।

১১.৪ বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ ভাষা

চৰিত সাহিত্যৰ সমান্তৰালভাৱে আহোম স্বৰ্গদেউসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত বিকাশ লাভ কৰা বুৰঞ্জী সাহিত্যসমূহে মধ্যযুগৰ অসমীয়া গদ্যক বিশেষভাৱে গতি প্রদান কৰিছে। বুৰঞ্জীসমূহত ব্যৱহৃত ভাষাটো আছিল সহজ-সৰল, অনাড়ম্বৰ আৰু কথিত ভাষাৰ ওচৰ চপা।

তলত বুৰঞ্জীৰ ভাষাৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ উল্লেখ কৰা হ'ল----

ধ্বনিতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

ধ্বনি পৰিৱর্তন ঃ

অ > আ ঃ নবাব / নাবাব, সফল / সাফল

আ > অ ঃ কুমাৰ / কুমৰ

ই > ঈ, এ ঞ ঃ হাতি; যেখন, তঞি

ক্ষ > খ ঃ পৰীখি; দখিন, খেমাশীল

শ > খ ঃ দখৰথী, আখা

ষ > হ ঃ শেহ, দুহী

স > খ ঃ প্রখন

ৰ > ল ঃ শৰীল

স > হ ঃ বহতি ইত্যাদি

নিম্ন স্বৰ ধ্বনিৰ ঠাইত উচ্চ স্বৰ ধ্বনিৰ প্রয়োগ; যেনে -- ভুৰ - ভোৰ; গোট খুৱা - হাটখোৱা; তামুল - তামোল আদি।

'ঝ'ৰ সঘন প্রয়োগ; যেনে - যুঝ, ঝগৰ, ঝৰ ইত্যাদি।

'ছ'ৰ সলনি ৎস, ৎস্ব, স্বৰ ব্যৱহাৰ;

যেনে -- বৎসৰ, বৎসৰি, স্বাহাব আদি।

ৰূপতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ

'পাচে', 'বোলে', 'পূর্বে' আদি শব্দৰে বাক্যাৰম্ভ।

প্রাচীন অসমীয়াত ব্যৱহৃত গণ, সকল, লোক আদি বহুবচনাত্মক প্রত্যয়ৰ লগতে 'বোৰ' আৰু 'হঁত'ৰ প্রয়োগ।

নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয় খন, খান, জন, জনী, টা, টি, টো ডাল, মখা, যোৰ আদিৰ ব্যৱহাৰ।

স্বার্থক প্রত্যয় গৈ, হে, অর্থে, সহিতে ইত্যাদিৰ ব্যৱহাৰ।

সর্বনামৰ ক্ষেত্রত মই, মঞি, তুমি, তোম্রা আদিৰ লগতে 'আপুনি'ৰ ব্যৱহাৰ।

অনির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয় মান, চেৰেক, চাৰিবেক ইত্যাদিৰ প্রয়োগ।

শব্দগত দিশত তৎসম, অর্দ্ধতৎসম, তদ্ভৱ, আৰবী, পার্চী, হিন্দী শব্দৰ উপৰিও আহোম আৰু আন জনজাতীয় ভাষাৰ শব্দ বুৰঞ্জীত ব্যৱহাৰ হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ মধ্যযুগত বিকশিত দুই শ্রেণীৰ সাহিত্যৰ নাম উল্লেখ কৰক।

১১. ৫ ব্যৱহাৰিক সাহিত্যৰ ভাষা

চৰিত সাহিত্য আৰু বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ সমান্তৰালভাৰে মধ্যযুগত বিকাশ লাভ কৰা এবিধ সাহিত্য হৈছে ব্যৱহাৰিক সাহিত্য। ব্যৱহাৰিক সাহিত্যৰ ভিতৰত সুকুমাৰ বৰকাথৰ 'হস্তীবিদ্যার্ণৱ' আৰু 'ঘোঁৰা নিদানি', কবিৰাজ চক্রৱর্তীৰ 'ভাস্বতী', মধুমিশ্র বাগীশৰ 'নীতি লতাংকুৰ', বকুল কায়স্থৰ 'কিতাব্যৎ মঞ্জুৰী' আদি উল্লেখযোগ্য। এই ব্যৱহাৰিক সাহিত্যসমূহৰ কেতবোৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্য এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি-----

ধ্বনিতাত্ত্বিক দিশ ঃ

অ > উ ঃ নৰিয়া > নুৰিয়া ----- হস্তীবিদ্যার্ণৱ

ই > এ ঃ হতুৱাই > হতুৱাএ ---- নীতি লতাংঙ্কুৰ

ষ > খ ঃ কাষত > কাখত --- হস্তীবিদ্যার্ণৱ, নীতি লতাস্কুৰ

জ > ঝ ঃ এজোপা > এঝোপা ---- নীতি লতাস্কুৰ

যুক্ত ব্যঞ্জনৰ প্রয়োগ ব্যৱহাৰিক সাহিত্যৰ উল্লেখনীয় বৈশিষ্ট্য। যেনে -- তাঙ্গন, ভাঙ্গন, ডিঙ্গি ইত্যাদি।

ৰূপতাত্ত্বিক দিশ ঃ

তঞি, মোতে, মই, আম্রা, সিহঁতে, মোক, আমি, সি, তাক, তুমি, আপুনি আদি সর্বনামৰ প্রয়োগ দেখা যায়

খন, টা, টো, গচ, মহা, জোৰ, আদি নির্দিষ্টতাবাচক প্রত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়।

শব্দৰ ক্ষেত্রত তৎসম, তদ্ভৱ আদি শব্দৰ উপৰি কামৰূপী উপভাষাৰ শব্দৰ প্রাধান্য মন কৰিবলগীয়া।

বাক্যৰীতিৰ ক্ষেত্রত সৰল, কোমল আৰু পোনপটীয়া বাক্যৰ প্রয়োগৰ লগতে মাজে মাজে সংস্কৃত বাক্যৰ প্রয়োগ দেখা যায়।

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- মধ্যযুগৰ চৰিত সাহিত্য, বুৰঞ্জী সাহিত্য আৰু ব্যৱহাৰিক সাহিত্যৰ গদ্যৰীতিময় অসমীয়া গদ্যক নব্য ৰূপ দান কৰে। ভাষাৰীতিৰ ফালৰ পৰা এই যুগৰ সাহিত্যৰ ভাষাই প্রাচীন ৰূপৰ পৰিৱর্তন ঘটাই নতুন ৰূপত প্রতিষ্ঠিত হৈছিল।

- চৰিত সাহিত্য, বুৰঞ্জী সাহিত্য আৰু ব্যৱহাৰিক সাহিত্যৰ ভাষাতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যসমূহ জানিব পাৰিলো।
- চৰিত পুথি বৈষ্ণৱ সত্রসমূহৰ আশ্রয়ত ৰচিত হৈছিল। আনহাতে বুৰঞ্জীসমূহ ৰজাঘৰীয়া পৃষ্ঠপোষকতাত ৰচনা কৰা হৈছিল।

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

১) নেওগ, মহেশ্বৰ (সম্পা ঃ) (১৯৮৬); *গুৰু-চৰিত*, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

২) নেওগ, মহেশ্বৰ (২০০০); *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ

৩) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৯৪); *অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ*, গুৱাহাটীঃ বৰুৱা এজেন্সী

৪) ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি (১৯৯৭); *মধ্যযুগৰ অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ ৰেঙণি*, গুৱাহাটী ঃ বনলতা

১১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মধ্যযুগত বিকশিত দুই শ্রেণীৰ সাহিত্য হৈছে চৰিত সাহিত্য আৰু বুৰঞ্জী সাহিত্য

১১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ চৰিত সাহিত্য মানে কি?

প্রশ্ন ২ ঃ বুৰঞ্জী সাহিত্যসমূহ কাৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ৰচিত হৈছিল?

প্রশ্ন ৩ ঃ ব্যৱহাৰিক পুথিকেইখনৰ নাম উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৪ ঃ চৰিত পুথিৰ ভাষা আৰু বুৰঞ্জী ভাষাৰ মাজতে এটি তুলনামূলক বিচাৰ কৰা।

প্রশ্ন ৫ ঃ মধ্যযুগমীয়া অসমীয়া ভাষাৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্য নির্ণয় কৰি এটি চমু আলোচনা আগবঢ়াওক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১২ ঃ আধুনিক যুগৰ অসমীয়া ভাষা

অধ্যায় গাঁথনি

১২.১ উদ্দেশ্য
১২.২ পৰিচয়
১২.৩ অৰুণোদয় স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা
১২.৪ জোনাকী স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা
১২.৫ যুদ্ধোত্তৰ স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা
১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১২.৭ অধিক জানিবলৈ
১২.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
১২.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- আধুনিক যুগৰ তিনিটা প্রধান স্তৰ বা ভাগ অৰুণোদয় স্তৰ, জোনাকী স্তৰ আৰু যুদ্ধোত্তৰ স্তৰৰ অসমীয়া ভাষাৰ বিষয়ে জানিব
- অৰুণোদয় স্তৰ, জোনাকী স্তৰ আৰু যুদ্ধোত্তৰ স্তৰৰ অসমীয়া ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য সম্পর্কে জানিব পাৰিব।

১২.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টোত আপুনি আধুনিক যুগৰ অসমীয়া ভাষাৰ সম্পর্কে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিব। ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়ত আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ সাধাৰণ পৰিচয় দাঙি ধৰা হৈছে। ইতিমধ্যে আপেুনি জানিছে আহিছে যে আধুনিক যুগটো ঊনবিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰ পৰা বর্তমান সময়লৈকে নির্ধাৰণ কৰা হৈছে। আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ বিকাশক আলোচনাৰ সুবিধার্থে অৰুণোদই স্তৰৰ ভাষা, জোনাকী স্তৰৰ ভাষা আৰু যুদ্ধোত্তৰ স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা- এই তিনিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। তলত সেই সম্পর্কে আলোচনা কৰা।

১২.৩ অৰুণোদয় স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা

অৰুণোদয় স্তৰটো অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ বাবে এক উল্লেখযোগ্য সময়। অৰুণোদয় আলোচনী প্রকাশ পোৱাৰ পিছৰে পৰা অসমীয়া ভাষা সাহিত্যলৈ আধুনিকতাৰ

আগমন ঘটে। অৰুণোদয় স্তৰৰ লেখক মাইলচ ব্ৰন্সন, নাথান ব্ৰাউন, এ.কে.গার্নি, আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন, গুণাভিৰাম বৰুৱা হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা আদিৰ ভাষা-সাহিত্য চর্চাৰ যোগেদি আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ বুনিয়াদ গঢ়ি উঠিছিল। ১৮৪৬ চনৰ পৰা ১৮৮৮ চনলৈকে অৰুণোদয় যুগ হিচাপে চিহ্নিত কৰা হৈছে। ১৮৪৬ চনত শিৱসাগৰৰ পৰা প্ৰকাশ পোৱা 'অৰুণোদয়' মাহেকীয়া আলোচনীখনৰ প্ৰথম সম্পাদক আছিল নাথান ব্ৰাউন।

সামগ্ৰিকভাৱে অৰুণোদয় স্তৰৰ অসমীয়া ভাষাৰ বিশেষত্বসমূহ ধ্বনিগত, ৰূপগত, বাক্যগত আৰু শব্দগত - এই চাৰিটা দিশৰ পৰা বিশ্লেষণ কৰি চাব পাৰি।

ধ্বনিগত দিশঃ

মিছনেৰীসকলে কথিত ভাষাৰ উচ্চাৰণ অনুসৰি অসমীয়া ভাষাটোক লিখিবলৈ যত্ন কৰিছিল। তেওঁলোকৰ ভাষা সৰল আৰু কথিত ভাষাৰ ওচৰ চপা আছিল যদিও অসমীয়া জতুৱা ঠাঁচটো সম্পূৰ্ণৰূপে আয়ত্ত কৰিব পৰা নাছিল। অৰুণোদয় স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা প্ৰধান ধ্বনিগত বৈশিষ্ট্যসমূহ এনেধৰণৰ-

হ্ৰস্ব আৰু দীৰ্ঘস্বৰৰ কেৱল হ্ৰস্ব ৰূপৰ প্ৰয়োগ খ্ৰীষ্টিয়ান মিছনেৰীসকলৰ এক উল্লেখযোগ্য ধ্বনিতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্য।

দন্ত্য আৰু মূধণ্যৰ সলনি কেৱল দন্ত্যৰ প্ৰয়োগ; যেনে- বৰখুন, দখিন, সোন ইত্যাদি।

'চ' আৰু 'ছ' ৰ ঠাইত কেৱল 'চ'ৰ ব্যৱহাৰ ; যেনে- খুইচে, আচিল, মিচলিয়া আদি।

'ঙ'ৰ ঠাইত 'ঙ্গ' ৰ প্ৰয়োগ; যেনে- চিঙ্গি, ফৰিঙ্গ, ওপঙ্গাই, নাঙ্গল ইত্যাদি।

ক্ষ > খ্য ধ্বনিলৈ পৰিৱৰ্তন; যেনে- ৰক্ষা > ৰখ্যা, নক্ষত্ৰ > নখ্যত্ৰ, শিক্ষা > সিখ্যা।

ৰূপতাত্ত্বিক দিশ ঃ

কিছুমান নিদিৰ্ষ্টতাবাচক প্ৰত্যয়ৰ নতুন প্ৰয়োগ দেখা যায়। যেনে-

ডৰা- ধান এডৰা

ডালি- এডালি চুলি

চপৰা- মাটি এচপৰা আদি

ব্যক্তিবাচক সৰ্বনামৰ ক্ষেত্ৰত মই, আমি, তুমি, তোমাৰ, সিহঁত, তোমালোক, তাইহঁত আদি ৰূপৰ ব্যৱহাৰ পোৱা যায়।

স্ত্ৰী প্ৰত্যয় ঈ-নী ব্যৱহাৰ পোৱা যায়। যেনে- জনী, নাগিনী।

কৃদন্তৰ উদাহৰণ- কৈ, লৈ, হলৈ আদি।

পাঁচনি ধাতুৰ উদাহৰণ- খুৱা, অনা আদি।

ক্ৰিয়াবাচক উদাহৰণ- খুৱা, অনা আদি।

ক্ৰিয়াবাচক পৰসৰ্গৰ উদাহৰণ- তো, নো ইত্যাদি।

বাক্যগত সামগ্ৰিকভাৱে পৰ্যবেক্ষণ কৰিলে মিছনেৰীসকলৰ ৰচনাৰাজিৰ মাজত বিশেষভাৱে সহজ-সৰল প্ৰকাশৰীতিৰ প্ৰাধান্য দেখা যায়। বাক্য বিন্যাস প্ৰণালীৰ ক্ষেত্ৰত ইংৰাজী ভাষাৰ অনুকৰণ কৰিছিল। মিছনেৰীসকলেই অসমীয়া ভাষাৰ কথা, চেমিক'লন, প্ৰশ্নবোধক চিন, যতি

চিনৰ প্ৰৱৰ্তন কৰে। বাক্যগত দিশত পৰিলক্ষিত হোৱা কেতবোৰ বিশেষত্ব হৈছে।
কথোপ কথনমূলক ৰীতিৰ ব্যৱহাৰ আৰু প্ৰত্যক্ষ উক্তিৰ প্ৰয়োগ অৰুণোদই যুগৰ লেখকসকলৰ এক উল্লেখযোগ্য বিশেষত্ব। যেনে- বায়েকে ক'লে, ভনী মই প্ৰাৰ্থনা কৰিব নাজাঁনো, তুমি জানানে? ভনীএকে বুলিলে, মই জানো আৰু নিতৌ গধূলি পুআ প্ৰাৰ্থনা কৰিহে কাম কৰোঁ। কাব্যধৰ্মিতা অৰুণোদয় যুগৰ বাক্যত পৰিলক্ষিত হোৱা আন এক বিশেষত্ব। বিশেষকৈ আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ অনেক ৰচনাৰ মাজত দেখা পোৱা যায়।

শব্দগত বিশেষত্ব

অৰুণোদয় স্তৰৰ ভাষাত পূৰ্বে ব্যৱহাৰ হোৱা নোহোৱা বহুতো নতুন নতুন শব্দ প্ৰয়োগ কৰি অসমীয়া ভাষাৰ শব্দভাণ্ডাৰ সমৃদ্ধ কৰে। তৎসম, অৰ্ধতৎসম, তদ্ভৱ শব্দৰ লগতে আৰৱী, পাৰ্চী, পৰ্তুগীজ আদি বিদেশী ভাষাৰ শব্দৰ সমাৱেশ ঘটিছিল। কোনো ক্ষেত্ৰত অসমীয়া শব্দ কিছুমান নতুনকৈ সৃষ্টি কৰা হৈছিল। যেনে- শিলপানী(বৰফ), ঘাম-কাল(গ্ৰীষ্ম), মেঘৰ বিজুলী (বজ্ৰপাত), ধৰমপুথি (বাইবেল) আদি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ অৰুণোদয় স্তৰৰ খ্ৰীষ্টীয়ান লেখকসকলৰ নাম উল্লেখ কৰক

১২.৪ জোনাকী স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা

অৰুণোদয় কাকতৰ পাছতেই অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ আন এক যুগান্তকাৰী আলোচনী 'জোনাকী'(১৮৮৯)ৰ জন্ম হয়। হেমচন্দ্ৰ, গুণাভিৰাম তথা অৰুণোদই কাকতে নিৰ্মাণ কৰা আধুনিক অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ ভেটিটোক অধিক সুদৃঢ় কৰিবৰ বাবে কেইজনমান প্ৰবাসী অসমীয়া ছাত্ৰই ১৮৮৮ চনত কলিকতাত 'অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি সাধিনী সভা' (অ.ভা.উ.সা.) প্ৰতিষ্ঠা কৰে। এই সভাৰ মুখপত্ৰ হিচাপে ১৮৮৯ চনত 'জোনাকী' কাকতখন প্ৰকাশ পায়। জোনাকীৰ ত্ৰিমূৰ্তি চন্দ্ৰকুমাৰ আগৱৱালা , হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা, ৰজনীকান্ত বৰদলৈ, বেনুধৰ শৰ্মা প্ৰভৃতি সাহিত্যিকসকলে অসমীয়া ভাষাটোক বিভিন্ন অৱদানেৰে সংহত কৰি তোলে। প্ৰবন্ধ, উপন্যাস, কাব্য, আধুনিক নাটক, জীৱনী, ভ্ৰমণ সাহিত্য, ব্যংগ ৰচনা আদি সাহিত্যৰ অন্যান্য দিশৰ ওপৰত আলোকপাত কৰি অসমীয়া ভাষাক এক নতুন ৰূপত প্ৰতিষ্ঠা কৰিলে। এই সময়ছোৱাৰ সাহিত্যিকসকল ইংৰাজী ৰোমান্টিক সাহিত্যৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈছিল আৰু বাংলা সাহিত্যৰ আৰ্হিৰে বিভিন্ন ভাবাদৰ্শক অসমীয়াত ৰূপ দিয়াৰ প্ৰয়াস কৰিছিল।

জোনাকী স্তৰৰ ভাষাত প্ৰধানকৈ দুটা প্ৰবাহ লক্ষ্য কৰা যায়; এটা পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱাৰ পৰম্পৰাবাদী আৰু আনটো লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ গতিশীল ভাষা। বেজবৰুৱাৰ ভাষাত প্ৰৱহমানতা বিৰাজমান। ঘৰুৱা অসমীয়া শব্দৰ পৰা আৰম্ভ কৰি উপভাষাৰ শব্দ, বিদেশী শব্দ আদি নিজৰ ৰচনাত প্ৰয়োগ কৰিছে। ভাষাৰ প্ৰকাশিকা বৃদ্ধিৰ বাবে বেজবৰুৱাই নিজা ধৰণে ভালেমান শব্দ সৃষ্টি কৰি লৈছিল; যেনে- নিপনীয়া গাখীৰ, লগৰিয়ানী, চয়তানীজনী, বুদ্ধিয়ে বিজুলীয়ালে ইত্যাদি। তেওঁৰ ৰচনাত ইংৰাজী ভাষাৰ শব্দ কিছুমানৰ প্ৰতিশব্দ হিচাপে ভালেমান নতুন শব্দ সৃষ্টি কৰি প্ৰয়োগ কৰা দেখা যায়। যেনে-

Õ, ÃÕÊ(Mathematics), কল-কাৰখানা(workshop), চুপ (Silence), ধাৰা (Section), বিজুলী ডাক (Telegram) ইত্যাদি। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ ৰচনাত বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ পৰা লোকসাহিত্যলৈ, ফকৰা যোজনা, প্ৰবাদ-প্ৰবচনৰ পৰা জতুৱা-ঠাঁচলৈ, হাস্য-ব্যংগৰ পৰা অলংকাৰযুক্ত ৰচনালৈ, তত্ত্ব পৰা তথ্যলৈ সকলো এক স্বকীয় ৰীতিত প্ৰকাশক্ষম হৈ উঠিছে। পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱাই অসমীয়া ভাষাত বিদেশী ভাষাৰ ভাঁজ নপৰাকৈ গঢ় দিবলৈ প্ৰয়াস কৰা দেখা যায়। তেওঁৰ নীতিশিক্ষা প্ৰভৃতি পঢ়াশলীয়া পুথিয়ে এই বিষয়ত আনকো অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছিল। বেজবৰুৱাৰ নিচিনাকৈ গোহাঞিবৰুৱাৰ ৰচনাতো ভালেমান নিভাঁজ অসমীয়া শব্দৰ প্ৰয়োগ লক্ষ্য কৰা যায়; যেনে- অনতিপলমে, ইতিসময়ত, বাজে-বাজে, ৰাইজীয়া মত ইত্যাদি। সেইদৰে বেনুধৰ শৰ্মা, অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা, অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰী, সত্যনাথ বৰা আদি সাহিত্যিকসকলেও অসমীয়া ভাষাৰ সমৃদ্ধি সাধনত বিশেষভাৱে বৰঙণি যোগায়। বেনুধৰ সৰ্মা, অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰী আদি সাহিত্যিকৰ ৰচনাত নিজস্ব শৈলীৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়।

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ ভাষা সম্পৰ্কে চমুটোকা লিখক।

১২.৫ যুদ্ধোত্তৰ স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ বিভীষিকাই সমগ্ৰ বিশ্বৰ লগতে অসমৰ জাতীয় জীৱনলৈ নানান দুৰ্যোগ আৰু বিপৰ্যয় নমাই অনাৰ লগতে ৰাজনৈতিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে আমূল পৰিৱৰ্তন সূচনা কৰিলে। সমাজত নৈতিকতাৰ অপমৃত্যু আৰু মূল্যবোধৰ চৰম অৱক্ষয় ঘটিল। সাহিত্যৰ বিষয়বস্তু তথা পটভূমি, ভাৱ, ভাষা, আংগিক সকলো ফালে নানা পৰিৱৰ্তনে দেখা দিলে। ৰোমান্টিক ভাৱধাৰাৰ পৰিৱৰ্তে বাস্তৱ আৰু প্ৰগতিশীল সাহিত্যৰ সৃষ্টি হ'ল। ভৱানন্দ দত্ত, অমূল্য বৰুৱা, হেম বৰুৱা, কেশৱ মহন্ত আদিৰ হাতত আধুনিক অসমীয়া কবিতাই নতুন গতি লাভ কৰিলে। প্ৰতীকধৰ্মী শব্দৰ প্ৰয়োগ, অসংলগ্ন যেন লগা ভাষাৰ প্ৰয়োগ,

চিত্রকল্পসমূহত নাটকীয় বীজ, চলচিত্রধর্মী কলা-কৌশল, ছন্দৰ শিকলি ছিঙা ৰূপ ইত্যাদি ধৰণৰ বিশেষত্বই অসমীয়া কবিতাত দেখা দিলে।

উপন্যাসৰ ক্ষেত্রতো সমাজৰ বিভিন্ন সমস্যাৰ প্রতি সচেতন হৈ লেখকসকলে গ্রাম্য আৰু নগৰীয়া জীৱনৰ বিবিধ চিত্র অংকনেৰে পাঠকৰ মন আকর্ষিত কৰিলে। উপন্যাসৰ লগতে গল্পৰ বিষয়বস্তু, আংগিক আৰু প্রকাশভংগীৰ যথেষ্ট পৰিৱর্তন সাধন হ'ল।

যুদ্ধোত্তৰ কাল ছোৱাৰ ৰচনাত নতুন নতুন শব্দৰ সংযোজন, পূর্বে ব্যৱহাৰ নোহোৱা দেশী বিদেশী শব্দৰ প্রচুৰ প্রয়োগ, চিত্রকল্পৰ প্রয়োগ, মুক্তত আৰু স্পন্দিত গদ্যছন্দৰ পৰিৱর্তন লগতে স্বাধীনতা আন্দোলন আৰু দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ লগত জড়িত বহুতো শব্দৰ প্রয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়। যেনে- জৰাসন্ধৰ কংকাল, অগ্নিকণা, সৰীসৃপ চেঁচা, শ্মশ্মান যাত্রা, জীৱাশ্ম, তামৰঙী, ক্রুছ আদি।

এই সময়ছোৱাৰ সাহিত্য ৰচনাই অসমীয়া ভাষাটোৰ অভাৱনীয়ভাৱে পৰিৱর্তন আনিলে যদিও নতুন মূল্যবোধ আৰু চিন্তা-চেতনা প্রকাশৰ বাবে এক নতুন ভাষা-ৰীতিও গঢ় লোৱাত ইন্ধন যোগালে। মুঠৰ ওপৰত এই সময় ছোৱাত অসমীয়া ভাষাই সকলো দিশতে যথেষ্ট সমৃদ্ধি লাভ কৰে আৰু অধিক ব্যঞ্জনাময় হৈ পৰে।

১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

আধুনিক অসমীয়া ভাষা প্রধানতঃ তিনিটা স্তৰ- অৰুণোদই স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা, জোনাকী স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা আৰু যুদ্ধোত্তৰ স্তৰৰ অসমীয়া ভাষাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলোঁ।

- অৰুণোদই আলোচনী প্রকাশ পোৱাৰ পিছৰ পৰাই অসমীয়া ভাষা সাহিত্যত আধুনিক যুগৰ উন্মেষ ঘটে।
- যুদ্ধোত্তৰ যুগত ৰোমান্টিক ভাৱধাৰাৰ পৰিৱর্তে বাস্তৱ আৰু প্রগতিশীল সাহিত্যৰ সৃষ্টি হ'ল।

১২.৭ অধিক জানিবলৈ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ(২০০৮); অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ; গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সী।

২) নেওগ, মহেশ্বৰ(২০০০); অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

৩) শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ(২০১১); অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত; গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রকাশ।

১২.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৰল ৰূপৰেখা)

প্রশ্ন নং ১ উত্তৰ ঃ অৰুণোদই যুগৰ খ্রীষ্টীয়ান লেখকসকল হ'ল- নাথান ব্রাউন, এ.কে.গার্নি.....।

১২.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন নং ১ ঃ আধুনিক অসমীয়া ভাষাৰ বিকাশক কেইটা ভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰিব?

প্রশ্ন নং ২ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ আধুনিক যুগ কেতিয়াৰ পৰা আৰম্ভ হৈছে ?

প্রশ্ন নং ৩ ঃ অৰুণোদয় স্তৰৰ অসমীয়া ভাষা সম্পর্কে এটি চমু আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্রশ্ন নং ৪ ঃ জোনাকী যুগৰ অসমীয়া ভাষা সম্পর্কে এটি প্রবন্ধ যুগুত কৰক।

প্রশ্ন নং ৫ ঃ যুদ্ধোত্তৰ যুগত অসমীয়া ভাষাৰ ক্ষেত্রলৈ হোৱা পৰিৱর্তন সম্পর্কে এটি চমুটোকা লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৩ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ আৰু আৰ্যভিন্ন উপাদান

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য
১৩.২ পৰিচয়
১৩.৩ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ আৰু ইয়াৰ শ্রেণীবিভাজন
১৩.৩.১ অষ্ট্রিক উপাদান
১৩.৩.২ দ্রাবিড় উপাদান
১৩.৩.৩ চীন তিব্বতীয় উপাদান
১৩.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৩.৫ অধিক জানিবলৈ
১৩.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান(কেৱল ৰূপৰেখা)
১৩.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- অসমীয়া ভাষাৰ শব্দভাণ্ডাৰ আৰু শ্রেণীবিভাজন সম্পর্কে জানিব পাৰিব
- অসমীয়া ভাষাত অষ্ট্রিক ভাষাৰ উপাদানৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- অসমীয়া ভাষাত দ্রাবিড় আৰু চীনতিব্বতীয় ভাষাৰ উপাদানৰ সম্পর্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১৩.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টিত অসমীয়া ভাষাৰ শব্দভাণ্ডাৰ আৰু শ্রেণীবিভাজন সম্পর্কে আলোচনা কৰা হ'ব। লগতে
অসমীয়া ভাষাৰ আৰ্যভিন্ন উপাদান— অষ্ট্রিক, দ্রাবিড় আৰু চীন তিব্বতীয় ভাষাৰ উপাদান সম্পর্কে আলোচনা কৰা হ'ব।

১৩.৩ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দভাণ্ডাৰ আৰু ইয়াৰ শ্রেণীবিভাজন

অসমীয়া ভাষা এক আৰ্যমূলীয় ভাষা যদিও ইয়াৰ গঠন আৰু বিকাশত বিবিধ আৰ্যভিন্ন উপাদান আৰু অন্যান্য ভাৰতীয়, অ-ভাৰতীয় বিভিন্ন ভাষাৰ পৰাও ভালে সংখ্যক শব্দ আহি অসমীয়া শব্দ ভাণ্ডাৰ চহকী কৰিছে। দৰাচলতে, বিভিন্ন তৎসম, অর্ধ-তৎসম, তদ্ভৱ শব্দ, অনা আৰ্য ভাষাৰ শব্দ, ভাৰতৰ আন ভাষাৰ শব্দ, আৰবী, পার্চী আৰু তুৰ্কী শব্দ; ইউৰোপীয় ভাষা আৰু আন ভাষাৰ শব্দ, ধ্বন্যাত্মক শব্দ ইত্যাদি নানা উৎসৰ শব্দৰে অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ ভাণ্ডাৰ গঢ় লৈ উঠিছে।

বাণীকান্ত কাকতিয়ে Assamese its Formation and Development গ্ৰন্থত অসমীয়া ভাষাৰ শব্দভাণ্ডাৰ শ্ৰেণীবিভাগ কৰিছে এনেদৰে—

নব্য ভাৰতীয় আৰ্য স্তৰৰ ধৰি বিকাশৰ মাজেদি অহা সংস্কৃত বা ভাৰতীয় আৰ্যমূলৰ শব্দবোৰ অৰ্থাৎ তদ্ভৱ শব্দবোৰ

নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ উমৈহতীয়া কিন্তু সেইপ্ৰাচীন উৎসত পাবলৈ নোহোৱা শব্দবোৰ।

আন নব্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ পৰা অহা শব্দ

অনাৰ্য ভাষাৰ শব্দবোৰ

ইংৰাজী আৰু ইউৰোপীয় ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ

অসমীয়া কালিকা বা ধ্বনিতাত্ত্বিক বৈশিষ্ট্যবোৰৰ সৈতে খাপ খুৱাই সাল-সলনি কৰি লোৱা মূল বা পৰিৱৰ্তিত ৰূপৰ সংস্কৃত শব্দ বা তৎসম শব্দ। বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই 'অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি' গ্ৰন্থত অসমীয়াৰ শব্দমালাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোঁতে অসমীয়া শব্দমালাক চাৰিটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰিছে। যেনে— তৎসম, তদ্ভৱ, দেশী আৰু বিদেশী। উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়ে 'অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ' গ্ৰন্থত অসমীয়াৰ শব্দমালাৰ উৎসসমূহ এনেদৰে দেখুৱাইছে । যথা— তৎসম আৰু অৰ্দ্ধতৎসম শব্দ, তদ্ভৱ শব্দ, দেশী শব্দ আৰু ভাৰতৰ আন ভাষাৰ শব্দ, আৰবী, পাৰ্চী আৰু তুৰ্কী শব্দ, ইউৰোপীয় ভাষা আৰু আন ভাষাৰ শব্দ, অনা-আৰ্য ভাষাৰ শব্দ, ধ্বন্যাত্মক শব্দ।

এনেদৰে বিভিন্নজন পণ্ডিতে বিভিন্ন ধৰণে অসমীয়া শব্দমালাৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰি দেখুৱাইছে। সেয়া যি কি নহওক আলোচনাৰ সুবিধাৰ্থে আমি অসমীয়া ভাষাৰ শব্দাৱলীক তলত দিয়া ধৰণে শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পাৰোঁ—

সংস্কৃত / আৰ্যমূলীয় শব্দ

ক) তৎসম

খ) অৰ্ধ-তৎসম

গ) তদ্ভৱ

অনা-আৰ্যমূলীয় শব্দ

ক) অষ্ট্ৰ এছিয়াটিক

খ) তিব্বতবৰ্মী

গ) থাই আহোম

ঘ) দ্ৰাবিড়

ধাৰ কৰা শব্দ

ক) ভাৰতীয়

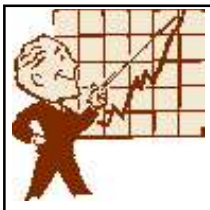
খ) অ-ভাৰতীয়

গ) অনুবাদ

অশ্ৰেণীভুক্ত শব্দ

ক) মিশ্ৰ শব্দ

খ) ধ্বন্যাত্মক শব্দ

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ বাণীকান্ত কাকতি আৰু উপেন্দ্রনাথ গোস্বামীয়ে অসমীয়া শব্দমালাক কেনেদৰে শ্রেণীবিভাজন কৰিছে চমুকৈ লিখক।

১৩. ৩১ অষ্ট্রিক উপাদান

নৃতত্ত্ববিদৰ মতে ভাৰতবর্ষৰ প্রাচীনতম ভাষাগোষ্ঠীটোৱে হৈছে অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠী। অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠী প্রধানকৈ দুটা শাখাত বিভক্ত— অষ্ট্র এছীয় আৰু অষ্ট্র নেছীয়। অষ্ট্র এছীয় শাখাক আকৌ দুটা উপশাখাত ভাগ কৰিব পাৰি। যেনে—

ক) কোল বা মুণ্ডা

খ) মনখমেৰ বা মোন-খোমেৰ।

কোল বা মুণ্ডা উপশাখাৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহ হ'ল — চাওতালী, মুণ্ডাৰী , ভূমিজ, হো, খৰিয়া, জৰাং, কর্কু, শবৰ ইত্যাদি। ইয়াৰে চাওতালী ভাষাটো প্রধানকৈ অসমত প্রচলিত। আনহাতে মনখমেৰ উপশাখাৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য কেতবোৰ হ'ল—নিকোবৰী, খাচী, চীন্টেং, মন, পালৌং, খমেৰ, বাহনাৰে.. ইত্যাদি। ইয়াৰ ভিতৰত খাচীসকল প্রধানতঃ বর্তমান মেঘালয়ৰ খাচীয়া পাহাৰত বসতি কৰি আছে যদিও অসমৰ গোৱালপাৰা জিলাৰ বিভিন্ন অঞ্চলতো তেওঁলোকৰ বসতি আছে।

অসমীয়া ভাষাত অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠীৰ উপাদানসমূহ এনেধৰণৰ—

অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠীৰ কোল-মুণ্ডাৰী, খাচী, চাওতালী প্রভৃতি ভাষাৰ শব্দৰ প্রভাৱ অসমীয়া ভাষাত যথেষ্ট পৰিমাণে আছে। অসমৰ বহুতো ঠাইৰ নাম অষ্ট্রিক মূলীয় বুলি ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে মন্তব্য কৰিছে। যেনে— কামাখ্যা, কামৰূপ, হাৰূপেশ্বৰ ইত্যাদি।

খাচী ভাষাৰ পৰা অসমীয়া ভাষালৈ অহা বুলি অনুমান কৰা কেতবোৰ শব্দ হ'ল— কাৰৌ, কিংখাপ, খামোচ, খং, কমা, দোং, হেনো, জপা, জঞ্জাল, জহা, মেথোন, নেই , চোকোৰা, শালমান, নোদোকা, টোকোনা আদি।

কোল মুণ্ডাৰী ভাষাৰ লগত মিল থকা অসমীয়া ভাষাৰ কেতবোৰ শব্দ হ'ল— আটোম-টোকাৰি, ভঙ্গুৰা, জুনা, জুঁতি, লাটুম, চিকাৰ, ঠেঁটুৰৈ, ভোদা, আলাবাদু, টোপ, ঘুটমুট, গোহাৰি, তেজপিয়া, বিলা, মুগা, মাইকী, কাষলতি, লেখীয়া, ইত্যাদি।

মালয় ভাষাৰ শব্দৰ লগত সাদৃশ্য ৰক্ষিত হোৱা অসমীয়া শব্দ কেতবোৰ হ'ল— আঁচুসূতা, বগা, বোকা, বেজবেজ, বিলাক, বুঢ়ী, চোং, গাহৰি, বতল্ (বুতলিল), চেলাউৰি, চেঙা, সাঁথৰ, জহামাল ইত্যাদি।

বাণীকান্ত কাকতিয়ে অসমীয়া ভাষাৰ সমন্ধবাচক শব্দ কেতবোৰৰ লগত অষ্ট্রিক ভাষাৰ সাদৃশ্যৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। যেনে—

অসমীয়া	**অষ্ট্রিক**
আতা	আতোৰ্/ অ্ত
আবু	অবুহ্ /অবু
বোপাই/ বাপা	বপাই /বপ

আমৈ	অমৈ
ককাই/ কাকা	কক
বৌ /মাক (উপভাষীয়)	বো/ বু/বেউ
তাৰৈ	তত/ত ইত্যাদি

সংখ্যাবাচক 'কুৰি' শব্দ অষ্ট্রিক ভাষাৰ পৰা অনা বুলি বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই মত পোষণ কৰে। ঠিক সেইদৰে 'পোন' আৰু 'গণ্ডা' ও অষ্ট্রিকৰ পৰা অহা বুলি অনুমান কৰা হয়।

সম্বন্ধবাচক শব্দৰ পাছত পুৰুষ অনুসৰি সুকীয়া সুকীয়া প্রত্যয়ৰ ব্যৱহাৰ কোলাৰীয় ভাষাৰ পৰা অহা বুলি ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে সন্দেহ কৰিছে।

চাওতালী ভাষাৰ পৰা অহা কেতবোৰ শব্দ এনেধৰণৰ— আঁকোৰ-গোজ, আলাবাদু, ভোদা, জঞ্জাল, ঢিপ্, ঘুত- মুট ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাৰ গঠন প্রক্রিয়াৰ দিশত অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠীৰ অৱদান যথেষ্ট। অসমীয়া ভাষাৰ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশত অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠীৰ অৰিহণা নুই কৰিব নোৱাৰি।

১৩.৩.২ দ্রাবিড় ভাষাগোষ্ঠীৰ অৱদান

পৃথিৱীৰ ভাষাৰ গোষ্ঠীসমূহৰ ভিতৰত দ্রাবিড় ভাষাগোষ্ঠী অন্যতম। দ্রাবিড়সকল খ্রীষ্টপূর্ব ৩০০-৩৫০০ বছৰ পূর্বে ভাৰতত প্রৱেশ কৰিছিল বুলি পণ্ডিতসকলে নিশ্চিত কৰিছে। এই ভাষাগোষ্ঠীৰ অন্তর্গত ভাষাসমূহৰ কেন্দ্রভূমি হ'ল ভাৰতবর্ষৰ দক্ষিণাংশ। দ্রাবিড়সকলে ভাৰতবর্ষলৈ কেতিয়া, ক'ৰ পৰা আহিছিল সেই সম্পর্কে পণ্ডিতসকলৰ মতৰ মাজত পার্থক্য দেখা যায়। অনুমানিক খ্রীষ্টপূর্ব তিনিহাজাৰ মান বছৰৰ পূর্বতে পূব ভূমধ্যসাগৰীয় অঞ্চলৰ পৰা ইৰাক ইৰাণৰ মাজেদি দ্রাবিড়সকল আহি বেলুছিস্থান, পঞ্জাৰ, সিন্ধু আদিত উপস্থিত হয়। তাৰ পাছত আর্যসকলৰ আগমনৰ ফলত উত্তৰ পশ্চিম ভাৰতৰ পৰা বিতাড়িত হৈ বিন্ধ্য পর্বতৰ দক্ষিণত আশ্রয় লয়।

অসমীয়া ভাষাটোৰ গঠন আৰু বিকাশত দ্রাবিড়সকলৰ অৰিহণা উল্লেখযোগ্য। দ্রাবিড় ভাষাৰ উপাদানবোৰে সংস্কৃত ভাষাৰ মাজেদি আহি অসমীয়া ভাষাত প্রৱেশ কৰিছেহি। এওঁলোকৰ ভাষাই আর্যভাষাৰ অন্তর্গত 'সংস্কৃত' ভাষাক বিশেষভাৱে প্রভাৱিত কৰিছিল। দ্রাবিড়সকল অষ্ট্রিক সকলতকৈ বহুত উন্নত আছিল। বিবিধ কৃষি-কর্ম, পশুপালন, ধাতুনির্মিত অস্ত্র- শস্ত্রৰ ব্যৱহাৰ, সুন্দৰ নগৰ, দুর্গ, (নাও) আদি নির্মাণ কার্যৰ দ্বাৰা দ্রাবিড়সকলৰ সভ্যতাৰ স্পষ্ট চানেকী দাঙি ধৰিছে। অসমীয়া ভাষালৈ দ্রাবিড় উপাদানৰ কথাকলৈ পণ্ডিত তথা গৱেষকসকলৰ মাজত মতানৈক্য দেখা যায়। দৰাচলতে অসমীয়া ভাষাত অবিতর্কিত দ্রাবিড় উপাদান নাই বুলিয়েই ক'ব পাৰি। 'অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব' নামৰ গ্রন্থখনৰ ৰচিয়তা কালিৰাম মেধিয়ে অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃতৰ নিচিনা বিশেষ্য শব্দৰ সৈতে একেধৰণৰ বিশেষণ শব্দৰ লিংগ পৰিৱর্তনহীনতাত দ্রাবিড়ীয় ভাষাৰ প্রভাৱৰ কথা উনুকিয়াব খোজে। তদুপৰি তেওঁ অসমীয়া শব্দ কেইটামানৰ মূল দ্রাবিড়ীয় ভাষাৰ বুলিও মন্তব্য কৰিছে। যেনে — আই (বসন্ত), আমৈ, চিনা (জোক), উৰখ্, হোঁপ, নদীবাচক শব্দ আৰু, আলু (ভৰলু) আদি। কিন্তু ড° বাসন্তী দেৱীৰ 'অসমীয়া কানাড়াৰ তুলনামূলক অধ্যয়ন'ত এই সিদ্ধান্ত সমর্থন নকৰে।

সেইদৰে স্থানবাচক নামৰ অন্তত থকা কিছুমান শব্দাংশ; যেনে —জুলি , জুৰি, ওৰ,

পুৰ, কুট, গুৰি, ভিটি, তিটা ইত্যাদি দ্রাবিড় ভাষাৰ পৰা অহা বুলি অনুমান কৰা হৈছে।

অসমীয়া প্রতিধ্বন্যাত্মক শব্দৰ সৈতে দ্রাবিড়ীয় ভাষাৰ সাদৃশ্য মন কৰিব লগীয়া। যেনে—

কান্নাৰ ভাষা ঃ	হন্নু মম্পলু	ফল-চল
	তুপ্প- গিপ্প	ঘিঁউ চিউ
	অঙ্কু-ডোঙ্কু	আঁকা-বেঁকা

অসমীয়া ভাষাৰ শ্বাসাঘাতৰ প্রাধান্যৰ মূলতো দ্রাবিড়ী প্রভাৱ অনুমান কৰা হৈছে। ড° বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই তেওঁৰ 'অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি' শীর্ষক গ্রন্থখনত দ্রাবিড় ভাষাৰ উপাদানৰ সম্পর্কে আলোচনা কৰিছে। তেওঁৰ মতে দ্রাবিড় ভাষাগোষ্ঠীৰ পৰা সংস্কৃতলৈ বহু শব্দ আহিছিল আৰু তাৰে কিছুমান উত্তৰাধিকাৰী সূত্রে অসমীয়ালৈ আহিছে। যেনে— অগৰু, অনল, অলেখ, কটু, কঠিন, কানন, কুটিল, কুণ্ডল, কেতেক, কোটোৱা, তুলা, নীৰ, পণ, পণ্ডিত, ময়ুৰ, মল্লিকা, মহিলা, মুকুট, শৰ ইত্যাদি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ননং ২ ঃ কামৰূপ, কামাখ্যা, হাৰূপেশ্বৰ প্রভৃতি ঠাইৰ নামসমূহ কোনটো ভাষাগোষ্ঠীৰ পৰা অহা বুলি কোৱা হৈছে আৰু কোনে কৈছিল?

প্রশ্ননং ৩ ঃ স্থানবাচক নামৰ অন্তত থকা জুলি, জুৰি, ওৰ, পুৰ, কুট, গুৰি ইত্যাদি শব্দ কোনটো ভাষাগোষ্ঠীৰ পৰা আহিছে?

১৩.৩.৩ চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ উপাদান

পৃথিৱীৰ ভিতৰত দ্বিতীয় বৃহৎ ভাষাগোষ্ঠী হ'ল চীন তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়াল। চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীক প্রধানতঃ দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। যেনে— ক)তিব্বত-বর্মী

খ) থাই চীনীয়

তিব্বত বর্মী শাখাৰ অসমত প্রচলিত ভাষাসমূহ হৈছে— মিচিং, বৰো, ডিমাছা, গাৰো, ৰাভা, তিৰা, দেউৰী ইত্যাদি। আনহাতে থাইচীন শাখাৰ অসমত প্রচলিত ভাষাসমূহ হ'ল— খামতি, টুৰুং, খামযাং, ফাকে, আইতন আৰু আহোম। অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশত সেই ভাষাসমূহৰ অৱদান অনস্বীকার্য। ঘাইকৈ ধ্বনি, ৰূপ আৰু শব্দগত দিশত চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ ভাষিক উপাদানৰে অসমীয়া ভাষা পুষ্ট।

চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ তিব্বত বর্মী শাখাৰ উপাদানসমূহক তিনিটা দিশৰ পৰা বিশ্লেষণ কৰিব পাৰি। যেনে—

- ধ্বনিগত উপাদান
- ৰূপগত উপাদান
- শব্দগত উপাদান

ধ্বনিগত উপাদান ঃ বাণীকান্ত কাকতিয়ে তেওঁ গৱেষণা গ্রন্থত তিব্বত বর্মী ভাষাই অসমীয়া ভাষাত প্রভাৱ পেলোৱা পাচঁটা ধ্বনিতাত্ত্বিক উপাদান উল্লেখ কৰিছে। এনেদৰে—

প্রাচীন ভাৰতৰ আর্যভাষাৰ মূর্ধন্য আৰু দন্ত্য ধ্বনিসমূহ অসমীয়াত চীন তিব্বতীয় (বড়ো) ভাষাৰ প্রভাৱত দন্তমূলীয় ধ্বনিলৈ হোৱা পৰিৱর্তন।

প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ তালব্য ধ্বনিসমূহৰ অসমীয়াত দন্তমূলীয় ধ্বনি হিচাপে হোৱা উচ্চাৰণ।

তিব্বতবৰ্মীয় প্ৰভৃতি আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ প্ৰভাৱ অসমীয়া ভাষাতো স্বৰ সংগতি (Vowel Harmony) আৰু অভিশ্ৰুতি (Vowel-mutation) এই দুটা ধ্বনিতাত্ত্বিক পৰিঘটনা বিশেষভাৱে পৰিলক্ষিত হোৱা

অসমীয়া, বাংলা, উড়িয়া, মৈথিলী প্ৰভৃতি ভাষাত ঘটা স্বতঃঅনুনাসিকীভৱনত আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ প্ৰভাৱ।

প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্যভাষাৰ স্পৰ্শ ধ্বনিসমূহৰ (আদি আৰু মধ্য অক্ষৰত) মহাপ্ৰাণীভৱন হোৱা পৰিঘটনাও আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ ফল বুলি ক'ব পাৰি।

চ, ছ, জ, ঝ, ৰ, ঢ় বৰ্ণসমূহৰ সৰলীকৃত উচ্চাৰণ বা পৃথক পৃথক উচ্চাৰণ অসমীয়াত হ্ৰাস পোৱাটো তিব্বত-বৰ্মী ভাষাৰ প্ৰভাৱ বুলি অনুমান কৰা হৈছে।

অসমীয়া ভাষাত আদি আৰু মধ্যৱৰ্তী স্থানত অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণ মহাপ্ৰাণ বৰ্ণলৈ পৰিৱৰ্তন হৈছে। অসমীয়া ভাষাৰ এই মহাপ্ৰাণীভৱন বৈশিষ্ট্যটো তিব্বতবৰ্মী বডো ভাষাৰ প্ৰভাৱত হোৱা বুলি গ্ৰীয়াৰ্ছনে মত প্ৰকাশ কৰিছে। বাণীকান্ত কাকতিয়েও অসমীয়া ভাষাৰ মহাপ্ৰাণীভৱনত বডো ভাষাৰ প্ৰভাৱ স্বীকাৰ কৰিছে। যেনে—

বডো	অসমীয়া
থালু	তালু
খাম্ৰি	কামোৰণি
থোথি	ঠোঁট ইত্যাদি।

ৰূপগত উপাদান

বাণীকান্ত কাকতিয়ে তেওঁৰ গৱেষণা গ্ৰন্থ Assamese its Formation and Development ত তিব্ববৰ্মী ভাষাৰ বহুতো ৰূপগত উপাদান অসমীয়া ভাষাত সোমাই আছে বুলি সন্দেহ কৰিছে। তলত তাৰে কেতবোৰ উল্লেখ কৰা হ'ল-

অসমীয়া ভাষাৰ যৌগিক ক্ৰিয়াৰূপ কিছুমান বডো ভাষাৰ পৰা আহিছে। যেনে- খামবান্ধ, গবামাৰ, বিৰদি, থলামূৰি মাৰ ইত্যাদি।

কিছুমান ক্ৰিয়াৰ ধাতু (Verbal roots) ৰূপ বডোমূলীয়। যেনে- চেলেক্, জিৰা, ৰেপ, আগ্চ, গচক, চেঁকুৰ, ভেঁকুৰ, বখলিয়া, গোৰা, চেপ ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত গঠনমূলক প্ৰত্যয় মা আৰু চা বডোমূলৰ পৰা আহিছে। যেনে- লোধোমা, লুৰুমা, ধেপেচা ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাৰ গঠনমূলক প্ৰত্যয়বোৰৰ ভিতৰত উৰা প্ৰত্যয়ো ব্যৱহৃত হয়। এই উৰা প্ৰত্যয়টোৱে সাধাৰণতে কোনো এটা বহু দীঘলীয়া দিন বা সময় ধৰি অত্যাধিকভাৱে কৰা অৰ্থ বুজায়। মিচিং ভাষাত একে অৰ্থতেই- উৰা বা দুৰা প্ৰত্যয় অসমীয়া ভাষাৰ দৰেই প্ৰয়োগ হয়। যেনে-

অসমীয়া	**মিচিং**
কান্দুৰা	কপ্দুৰাং
মুতুৰা	চিদুৰাং
খঁকুৰা	দদুৰাং

শব্দগত উপাদান

তিব্বতবর্মী ভাষাৰ অন্তর্গত বডো আৰু মিচিং ভাষাৰ শব্দগত উপাদান অসমীয়া ভাষাত অধিকভাৱে লক্ষ্য কৰা যায়। ড° বাণীকান্ত কাকতিয়ে অসমীয়া ভাষাত থকা বহুতো বডোমূলীয় শব্দৰ নাম উল্লেখ কৰিছে। সেই শব্দসমূহ এনেধৰণৰ- হাফলু, হাবাং, হামাহি, জখলা, **মমলা**, হোজা, বোন্দা, **খোকা**, ডাউক, লফা ইত্যাদি। একেদৰে বডোমূলৰ ঠাইৰ নাম কিছুমানো কাকতিয়ে উল্লেখ কৰিছে। যেনে- হাজো, হাকামা, বিহামপুৰ, দিচ্‌পুৰ।

অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হোৱা কেতবোৰ স্থানবাচক শব্দ আৰু নদীবাচক শব্দ মিচিং ভাষাৰ পৰা আহিছেষ মিচিং ভাষাৰ শব্দ কিছুমানৰ সৈতে অসমীয়া ভাষাৰ সাদৃশ্য এনেধৰণৰ-

অসমীয়া	**মিচিং**
বোকা	বুকাদ
উৰুকা	উৰুকাং
চেঁউৰি	চেঙৰি
তামোল-ছালি	চালি
টোকাৰী	তুকৰি
তিয়ঁহ	তিয়ঙ ইত্যাদি।

চি-ৰে আৰম্ভ হোৱা নদীৰ নাম কিছুমান মিচিং ভাষাৰ বুলি ধৰা হৈছে। যেনে- চিয়াং, চিচি, চিমেন, চিলুক আদি। তেনেদৰে ডিমাচা ভাষা আৰু অসমীয়া ভাষাৰ শব্দৰ মাজতো সাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। যেনে-

মাছমৰা সঁজুলি আৰু মাছ

অসমীয়া	**ডিমাচা**
জাকৈ	জেখাই
চেপা	চেফা
প'ল	পল
নৰা	নৰাউ

গছ-গছনিৰ নাম

অসমীয়া	**ডিমাচা**
সিজু	চি-গুজু
ৰবাব	ৰেবা
লফা	লাংফাই

অন্যান্য

অসমীয়া	**ডিমাচা**
জালি	জালাই কোমোৰা
খৰলুটি	খাৰো
জোং	জোং ইত্যাদি।

এনেদৰে তিৰা, দেউৰী আদি ভাষাৰ পৰাও বহুতো শব্দ আহি অসমীয়া ভাষাত প্ৰৱেশ কৰিছেহি।

থাই চীনীয় শখাৰ উপাদান

'টি' বা 'তি' ৰে গঠিত স্থানবাচক শব্দ কিছুমান টাই আহোম ভাষাৰ পৰা অসমীয়া ভাষালৈ

আহিছে বুলি ধৰা হয়। যেনে- টিয়ক, টিপাম, টিংখাং, টিৰাপ আদি।

টাই ভাষাৰ অন্তর্গত খামতি ভাষাৰ বহুতো শব্দ অসমীয়ালৈ আহিছে। যেনে- ফই (ডাঙৰ ৰছী), ফাঁই, ফাক, মান, মিট, টকৌ ইত্যাদি।

টাই আহোম ভাষাৰ ভালেমান শব্দই অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ চহকী কৰিছেহি। তেনেধৰণৰ শব্দসমূহ হ'ল- খাং, ফাং, পুং, জান, জিন, বুৰঞ্জী, কাৰেং, ৰংঘৰ, লিকচৌ, চকলং, জাপ্, পম্, ফুট, থাপ, থাই, চিপ, চুপ, খুতুৰা,চোক, আফু, কাকিণী, কেৰু, খাপ, খেদ, খোৰাং, মাইহাং, চাংমাই, টাপলি, টোকোনা, ফুকন, ফেঁহু, বিতং, ৰিহা, ৰিং, লিগিৰী, হেংদান, হিলৈ ইত্যাদি।

১৩.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

অসমীয়া ভাষা আর্যমূলীয় ভাষা।

অসমীয়া ভাষাৰ শব্দভাণ্ডাৰ আৰু শ্রেণীবিভাজন সম্পর্কে জানিব পাৰিলোঁ।

অসমীয়া ভাষাত অষ্ট্রিক আৰু দ্রাবিড় ভাষাৰ উপাদান সম্পর্কে জানিব পাৰিলোঁ।

অষ্ট্রিক ভাষাগোষ্ঠীক প্রধানতঃ দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি- (ক) অষ্ট্র এছীয় (খ) অষ্ট্র নেছীয়

ইয়াৰে অষ্ট্র এছীয় শাখাৰ ভাষাবোৰহে ভাৰতবর্ষত প্রচলন আছে।

- চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠী পৃথিৱীৰ ভিতৰত এক সুবৃহৎ ভাষা পৰিয়াল। ইয়াক প্রধানকৈ দুটা ভাগত ভাগ কৰিব- (ক) তিব্বত বর্মী (খ) থাই-চীনীয় তিব্বতবর্মী শাখাৰ অসমত প্রচলিত ভাষাসমূহ হৈছে- মিচিং, কার্বি, তিৰা, ৰাভা, দিমাছা, দেউৰী, বডো, ইত্যাদি। আনহাতে থাই-চীনীয় শাখাৰ অসমত প্রচলিত ভাষাবোৰ হৈছে- টুৰুং, খামযাং, আইতন, আহোম, ফাকে আদি।
- অসমীয়া ভাষাত চীন-তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ অৱদান সম্পর্কে জানিব পাৰিলোঁ।

১৩.৫ অধিক জানিবলৈ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ(১৯৯৪); অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ; গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সী।

২) বৰুৱা, বিৰিঞ্চিকুমাৰ(২০০১); অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি; নলবাৰী ঃ জার্নাল এম্পৰিয়াম।

৩) মেধি, কালিৰাম(১৯৯৯); অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব; গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

৪) ৰাভা হাকাচাম, উপেন(২০০৭); অসমীয়া আৰু অসমৰ তিব্বত-বর্মীয় ভাষা; গোৱালপাৰা ঃ মঞ্জুলা ৰাভা হাকাচাম।

৫) হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ(অনু.)(২০০২); অসমীয়া ভাষাৰ গঠন আৰু বিকাশ; বীণা লাইব্রেৰী।

১৩.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ বাণীকান্ত কাকতিয়ে Assamese its Formation and development গ্রন্থত অসমীয়া শব্দভাণ্ডাৰৰ শ্রেণীবিভাগ কৰিছে এনেদৰে.....।

২ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ অষ্ট্রিক।.....।

৩ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ দ্রাবিড়।

১৩.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

১ নং প্রশ্ন ঃ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দভাণ্ডাৰ সম্পর্কে চমুকৈ আলোচনা কৰি ইয়াৰ শ্রেণীবিভাজন সম্পর্কে আলোচনা দাঙি ধৰক।

২ নং প্রশ্ন ঃ অসমীয়া ভাষাত অষ্ট্রিক আৰু দ্রাবিড় ভাষাগোষ্ঠীৰ উপাদান সম্পর্কে এটি আলচ যুগুত কৰক।

৩ নং প্রশ্ন ঃ অসমীয়া ভাষাত চীন তিব্বতীয় ভাষাগোষ্ঠীৰ উপাদান সম্পর্কে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ঃ ১৪ ঃ অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা

অধ্যায় গাঁথনি

১৪.১ উদ্দেশ্য
১৪.২ পৰিচয়
১৪.৩ উপভাষা পৰিচয়
১৪.৪ উপভাষা সৃষ্টিৰ কাৰণ
১৪.৫ উপভাষা অধয়নৰ প্রয়োজনীয়তা
১৪.৬ উপভাষা ভাষাৰ উপভাষা
১৪.৬.১ উজনি অসমৰ উপভাষা
১৪.৬.২ মধ্য অসমৰ উপভাষা
১৪.৬.৩ নামনি অসমৰ উপভাষা
ঃ কামৰূপী উপভাষা
ঃগোৱালপৰীয়া উপভাষা
১৪.৭ নৃগোষ্ঠীয় উপভাষা
১৪.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলো
১৪.৯ অধিক জানিবলৈ
১৪.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপলেখা)
১৪.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

১৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- উপভাষাৰ পৰিচয় লাভ কৰিব।
- উপভাষা সৃষ্টিৰ কাৰণসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।
- উপভাষা অধ্যয়নৰ প্রয়োজনীয়তা কি তাৰ ব্যাখা আগবঢ়াব পাৰিব।
- অসমীয় ভাষাৰ উপভাষাসমূহৰ পৰিচয় লাভ কৰিব।
- নৃগোষ্ঠীয় উপভাষাৰ ধাৰণা লাভ কৰিব।

১৪.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া প্রথম ষান্মাসিকৰ বাবে আগবঢ়োৱা তৃতীয় বুণিয়াদী পাঠ্যবিষয়। "অসমীয়া ভাষাঃ পৰিচয় আৰু ক্রমবিকাশ" এইটো চতুর্দশ আৰু অন্তিম অধ্যায়। অধ্যায়টো হৈছে "অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা"। ইয়াত উপভাষাৰ এটা পৰিচয় আগবঢ়াই অসমীয়া উপভাষাৰ ক্ষেত্রখনৰ লগত শিক্ষার্থীক পৰিচয় কৰাবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছিল। উপভাষাৰ লগত জড়িত কেইটামান প্রয়োজনীয় দিশৰ আলোচনা অধ্যায়টোত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

১৪.৩ উপভাষাৰ পৰিচয়

একেটা ভাষাৰে ক্ষেত্রভিত্তক সৃষ্টি হোৱা ভিন ভিন ৰূপকে ভাষাটোৰ উপভাষা বোলে। যিদৰে ভাষা মানুহৰ বাক্ ইন্দ্রিয়ৰদ্বাৰা উচ্চাৰিত ধ্বনিৰ শৃংখলিত প্রণালীবদ্ধ ৰূপ, উপভাষাটোও তেনে এক শৃংখলিত আৰু প্রণালীবদ্ধ ৰূপ- পার্থক্য মাথোন ক্ষেত্রৰ বা শ্রেণীৰ বা জাতিৰ।

ভাষাবিদ ৰমেশ পাঠকে উপভাষা কি সেই সম্পর্কে এইদৰে কৈ কৈছে-

" কোনো এটা ভাষা বিস্তৃত অঞ্চলত বিয়পি পৰাৰ পিছত ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক, সাংস্কৃতিক আৰু ভৌগোলিক কাৰণত, সেই ভাষা সম্প্রদায়ৰ এটা অঞ্চলৰ লগত আন এটা অঞ্চলৰ সহজ আৰু সঘন মিলামিচা হৈ নাথাকিলে, একেটা ভাষাৰে সময়ত গৈ সীমিত ক্ষেত্রীয় ৰূপ কিছুমানে মূৰ দাঙি উঠে। ফলত এটা ক্ষেত্রীয় ৰূপৰ সৈতে অন্য এটা ক্ষেত্রীয় ৰূপৰ ধ্বনিগত, ৰূপগত, শব্দগত আৰু বাক্য গঠনগত পার্থক্য পৰিলক্ষিত হয়। এনেদৰে ৰূপ লোৱা ক্ষেত্রীয় ভাষাক সেই ভাষাৰ উপভাষা বুলি কোৱা হয়।"

অসমৰ ঔপভাষিক ক্ষেত্রখন ব্যাপক আৰু বৈশিষ্টপূর্ণ। আলোচনাৰ সুবিধার্থে যদি আমি অসমক তিনিটা ভৌগোলিক খণ্ড যেনে -উজনি, মধ্য আৰু নামনি অসম খণ্ডৰূপে ভাগ কৰোঁ তেতিয়াহ'লে ভাষাবিদ ৰমেশ পাঠকে কোৱাৰ দৰে তিনিওটা খণ্ডতে বসবাস কৰা অসমীয়া লোকসকলে কোৱা অসমীয়া ভাষাৰ ক্ষেত্রীয় ভিন্নতাৰ কথা উপলব্ধি কৰিব পৰা যাব। ৰাজনৈতিক তথা শৈক্ষিক-সাংস্কৃতিক কাৰণত উজনি অসমৰ অসমীয়া ভাষাৰ ঔপভাষিক ৰূপটো নামনি আসমৰ ঔপভাষিক ৰূপটোতকৈ পৃথক। ছশ বছৰীয়া আহোম ৰাজত্বৰ মূল কেন্দ্র আছিল উজনি অসম। বিদ্যুৎসাহী আহোম স্বর্গদেউসকলে শিক্ষা, ৰাজনীতি, সংস্কৃতি-সকলো ক্ষেত্রতে উৎসাহ উদ্দীপনা যোগোৱাত সেই অঞ্চলটোত অসমীয়া ভাষাৰ ঔপভাষিক ৰূপটোৱে এক বিশেষ ৰূপ লাভ কৰিছিল। পৰৱর্তী সময়ত বেপ্তিষ্ট মিছনেৰীসকলেও উজনি অসমৰ শিৱসাগৰতে অৰুণোদয় বাতৰি কাকত প্রকাশ কৰি অসমলৈ এক বিশেষ বৌদ্ধিক তথা সাংস্কৃতিক জাগৰণ আনিছিল।

নামনি অসমতো অন্য এটা ৰাজবংশই ক্রমশঃ নিজৰ আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিছিল। সেয়া হৈছে কোচ ৰজাসকল আৰু তেওঁলোকৰ পৃষ্ঠপোষকতাত গঢ় লোৱা বৌদ্ধিক তথা সাংস্কৃতিক জাগৰণ। মন কৰিবলগীয়া যে অসমত নৱবৈষ্ণৱ ধর্মৰ হোতা আৰু প্রৱর্তক মহাপুৰুষ শ্রীমন্ত শংকৰদেৱ আৰু তেওঁৰ প্রিয় শিষ্য মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে কোচ ৰজাসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত লাভ কৰিছিল। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে গুৰি ধৰা নৱবৈষ্ণৱ আন্দোলন কেৱল এটা ধর্মীয় জাগৰণেই নাছিল। বৰঞ্চ তাৰ লগে লগে এটা সুদূৰ প্রসাৰী সাংস্কৃতিক জাগৰণো আছিল। ইতিপূর্বে হোৱা মুছলমানৰ ১৭টা আক্রমণৰ প্রভাৱে নামনি অসমক প্রভাৱিত কৰিছিল। ফলত মানুহৰ ব্যৱহাৰিক জীৱনত হোৱা ভাৱৰ আদান প্রদানত ব্যৱহৃত ভাষাত কিছুমান বিশিষ্ট লক্ষণ পৰিস্ফুট হৈছিল। সেই বৈশিষ্ট উজনি অসমত প্রচলিত অসমীয়া ভাষাতকৈ কিছু ভিন্ন আছিল।

১৪.৪ উপভাষা সৃষ্টিৰ কাৰণঃ

উপভাষা সৃষ্টিৰ কেইবাটাও কাৰণ আছে। সেই কাৰণসমূহ হৈছে-

জনবসতিৰ গাঁথনিগত দিশ ঃ এক বিশেষ ভৌগোলিক খণ্ডত থকা লোকসকল ভিন্ন গোট, ভিন্ন জাতিৰ হ'ব পাৰে। গতিকে গোটভিত্তিক ভিন্নতা তথা জাতিগত কিছুমান বৈশিষ্টপূর্ণ বাক্‌ভংগীৰ বাবে একেটা ভৌগোলিক খণ্ডৰ অন্তর্গত ভিন্ন ভিন্ন অংশত বাস কৰা লোকৰ ভাষা ভিন্ন হ'ব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে উত্তৰ আমেৰিকাৰ কিছুমান বিশেষ শব্দ (beard, burn, war আদি)ৰ উচ্চাৰণ আমেৰিকাৰ অন্য প্রান্তৰ লোকে কৰা উচ্চাৰণতকৈ পৃথক। ভাষাবিদসকলে তাৰ কাৰণ হিচাপে East Anglians অৰ বসতিৰ ফলত শব্দৰ উচ্চাৰণত পৰা প্রভাৰ বুলি মতামত আগবঢ়াইছে। সেইদৰে আটলান্টিকৰ এটা পাৰত বৃটেইন আৰু বৰচ্‌সকলৰ প্রাধান্য আৰু অন্য এটা অঞ্চলত ফৰাচী আৰু স্পেইনীয়সকলৰ প্রাধান্য হৈ আমেৰিকান ইংলিচক সুকীয়া সুকীয়া ৰূপে প্রদান কৰিছে বুলি ভাষাবিদ ৰমেশ পাঠকে উপভাষাৰ আলোচনাৰ প্রসংগত কৈ গৈছে।

প্রব্রজন আৰু বাণিজ্য পথে উপভাষা সৃষ্টিত যোগোৱা অৰিহণা ঃ

ব্যৱহাৰিক জীৱনত আমি কিছুমান কথা সূক্ষ্মভাৱে নিৰীক্ষণ নকৰো। উদাহৰণস্বৰূপে জাহাজ ঘাট বা নৈৰ ঘাটৰ আশে-পাশে প্রচলিত অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপটো মূল নগৰ অঞ্চলত প্রচলিত অসমীয়া ভাষাটোতকৈ কিছু পৃথক। ব্যৱসায়িক বা বাণিজ্যিক লেনদেনৰ লগত অসমীয়াৰ উপৰিও অন্যান্য ভাষা-ভাষিক লোকৰ সেই স্থানলৈ আগমণ ঘটে তথা ব্যৱসায়িক আদান-প্রদান ঘটে, গতিকে স্বাভাৱিকতে তেওঁলোকে প্রয়োগ কৰা ভাষাৰ প্রভাৱ সেই ঠাইবোৰৰ অসমীয়াভাষীৰ ওপৰত পৰিব বা পৰিছে। অন্য এটা উদাহৰণ দিয়া যাওক- লণ্ডনৰ ঊণ ব্যৱসায়ীসকলে ৰাচলৈ কেৱল যে তেওঁলোকৰ ব্যৱসায় সম্প্রসাৰণ কৰিছিল এনে নহয়, বৰঞ্চ তাৰ লগে লগে লণ্ডনত কথিত ইংৰাজী ভাষাটোৰো সম্প্রসাৰণ ঘটাইছিল। ফলত সেই ব্যৱসায়ীক অঞ্চলটোত ইংৰাজীৰ এটা বিশেষ উপভাষাৰ সৃষ্টি হৈছিল। সেইদৰে উত্তৰ আমেৰিকাৰ মধ্য-পশ্চিম ৰাজ্যবোৰত দ্য গ্রেট লেক্‌চৰ জলপথৰ মাধ্যমেদি নিউ ইংলেণ্ডৰ লগত বাণিজ্যিক যোগাযোগ ঘটাৰ বাবে নিউ ইংলেণ্ডৰ শব্দ আৰু উচ্চাৰণে সেই স্থানৰ ওপৰত প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল।

ৰাজনৈতিক কাৰণঃ একোখন ৰাজ্যৰ ৰাজধানীক কেন্দ্র কৰিও উপভাষা বিশেষৰ সৃষ্টি হ'ব পাৰে। অসম ইয়াৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ। ছশ বছৰীয়া আহোমৰ ৰাজত্বকালত উজনি অসম খণ্ডত আহোমৰ শাসন কেন্দ্রীভূত হৈ আছিল। ফলত আহোমৰ প্রত্যক্ষ শাসনৰ তলত থকাৰ বাবে ভাষাটোৱে এটা ৰূপ লৈছে আৰু নামনিৰ ভাষাই অন্য ৰূপ লৈছে। নামনি অসমত অসমীয়া ভাষাই অন্য ৰূপ লোৱাৰ কাৰণে সপ্তদশ শতিকাতহে প্রকৃত অর্থত আহোমৰ শাসন এই খণ্ডত প্রতিষ্ঠিত হৈছিল। তদুপৰি মুছলমানৰ সোঁতৰবাৰ অসম আক্রমণৰ পোনপটীয়া প্রভাৱ কামৰূপ, গোৱালপাৰাৰ ওপৰত পৰিছিল।

ভৌগোলিক কাৰণ ঃ উপভাষা সৃষ্টিৰ কাৰণ ভৌগোলিকো হ'ব পাৰে। "ভৌগোলিক কাৰণৰ ভিতৰত জলবায়ু, ডাঙৰ নদী, পর্বত, হাবি আদি পৰে। ডাঙৰ নৈ,পর্বত-পাহাৰ আদিয়ে একে ভৌগোলিক খণ্ডৰে দুটা অঞ্চলৰ মানুহৰ মাজত যোগাযোগ কমাই দিব পাৰে আৰু হয়তো একেবাৰে যোগাযোগ বিচ্ছিন্ন কৰিব পাৰে। এনে পৰিস্থিতিত একেটা ভৌগোলিক খণ্ডত প্রচলিত ভাষাটোৰ আঞ্চলিক ৰূপসমূহত চকুত লগা বৈসাদৃশ্য প্রত্যক্ষ কৰিবলৈ পোৱা যাব। ভৌগোলিক বাধাসমূহৰ বাবেই বিশেষ খণ্ডটোৰ অন্তর্গত অঞ্চলসমূহৰ মাজত সম্পর্ক ক্ষীণ হয়। তাৰ প্রত্যক্ষ প্রভাৱ সেই সেই অঞ্চলত প্রচলিত ভাষাত পৰে।

জানি থোৱা ভাল

মান্যভাষাঃ মান্যভাষাও এটা বিশেষ উপভাষাহে। একাধিক উপভাষাৰ মাজত যিটো উপভাষা সন্মানীয় বা মর্য্যদাসম্পন্ন বুলি বিবেচিত হয় সেই বিশেষ উপভাষাটোকে মান্যভাষা হিচাপে গণ্য কৰা হয়। সেই উপভাষাটোক আন উপভাষা কোৱাসকলেও ব্যৱহাৰ কৰে। শিক্ষা-দীক্ষা, ব্যৱসায়-বাণিজ্য, সভা-সমিতি, প্ৰচাৰ মাধ্যম আৰু সামাজিক লেনদেন আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে বিশেষ উপভাষাটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ফলত ই মর্য্যাদাসম্পন্ন হৈ পৰে। এনে ধৰণৰ মর্যদাসম্পন্ন উপভাষাটোকে মান্যভাষা বা সাধুভাষা (standard language)বোলা হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১নং ৰ ঃ কি কি কাৰণত উপভাষা সৃষ্টি হ'ব পাৰে? (৭৫ টা শব্দৰ ভিতৰত।)

১৪.৫ উপভাষা অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা

ভাষাৰ বিস্তৃত অধ্যয়ণৰ কথা বিবেচনা কৰিলে উপভাষা অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভূত হয়। উপভাষা অধ্যয়নৰ পৰিসৰ ব্যাপক। মূলতঃ ঐতিহাসিক আৰু সাংস্কৃতিক কাৰণত উপভাষা অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰা হয়। ভাষাবিদ ৰমেশ পাঠকে উপভাষা অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ প্ৰসংগত এই ক্ষেত্ৰলৈ অভূতপূর্ব বৰঙণি যোগোৱা তেওঁৰ পূর্বসূৰী ভাষাবিদ দেৱানন্দ ভৰালি আৰু কালিৰাম মেধিৰ উপভাষা অধ্যয়নৰ কেইটামান দিশ দাঙি ধৰিছে। এই দুগৰাকী ভাষাবিদে উদাহৰণসহ দেখুৱাই থৈ গৈছে কিদৰে ভাৰতৰ অন্যান্য প্ৰান্তৰ আর্যভাষা উদ্ভূত আঞ্চলিক ভাষাৰ লগত অসমীয়া ভাষাৰ সাদৃশ্য আছে। 'জোন', 'আই', 'ককাই', 'খেল', আদি শব্দ ভগ্নী ভাষাৰূপে বিবেচিত বাংলা বা উড়িয়াত নাই, অথচ কাশ্মিৰী, পৈশাচী আদিত পোৱা যায়। একেবাৰে পূব প্ৰান্তৰ ভাষাত থকা এই শব্দবোৰ কেৱল পশ্চিম প্ৰান্ততহে কেনেকৈ থাকিল তাৰ উৎস বিচাৰিলে নতুন সাংস্কৃতিক তথ্য উদ্‌ঘাটন হ'ব পাৰে। কামৰূপীৰ 'আতা', 'আবু'ৰ ঠাইত উজনিত 'ককা', 'আইতা' কিয় হ'ল তাৰ পম খেদিলেও নতুন তথ্য ওলাব।

উপভাষাত অধ্যয়নে ভাষাৰ ইতিহাস ৰচনাতো সঠিক পোহৰ পেলাব পাৰে। ব্লুমফিল্ডৰ মতেঃ "ভাষাবিজ্ঞানীৰ বাবে স্থানীয় উপভাষাবোৰৰ মূল্য যথেষ্ট। সেইবাবে তেওঁক কামৰ আহিলা যোগায় বাবেই নহয়, আঞ্চলিক উপভাষাবোৰৰ জৰিয়তেই মান্য আৰু অর্ধ-মান্য ভাষাৰ মূল আৰু ইতিহাস বুজিব পাৰি।"

উপভাষা অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথা আলোচনা কৰোতে ভাষাবিদ ৰমেশ পাঠকে ভাষাগত পার্থক্যই যে সাংস্কৃতিক জীৱন ধাৰাৰো ইংগিত দিয়ে তাৰ ব্যাখা আগবঢ়াইছে। এনে অধ্যয়নে আমাক অঞ্চল বিশেষৰ বসতিৰ গাঁথনিৰ ধাৰণাও দিয়ে। উদাহৰণস্বৰূপে গোৱালপৰীয়া উপভাষাৰ অধ্যয়নে অসমত হাতী-ধৰা প্ৰথাৰ প্ৰাধান্যৰ লগতে কোচ-ৰাজবংশী সংস্কৃতিৰো আভাস দিব পাৰি।

উপভাষা অধ্যয়নৰ কার্যকৰী দিশো আছে। উপভাষাৰ জ্ঞানে অনেক ক্ষেত্রত কিছুমান অসুবিধাৰপৰা আমাক ৰক্ষা কৰে। শিক্ষা, জীৱিকা আদিৰ তাগিদাত এটা অঞ্চলৰ লোকে অইন এটা অঞ্চলত চাকৰি, ব্যৱসায় আদি কৰিব লগা হয়। উপভাষাৰ আগতীয়া জ্ঞানে এনে লোকক অন্ততঃ প্রথমছোৱাত বৰ ডাঙৰ সহায় কৰে।

১৪.৬ অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা

১৪.৬.১ উজনি অসমৰ উপভাষা

উজনি অসমৰ শিৱসাগৰক কেন্দ্র কৰি অসমীয়া ভাষাৰ যি ৰূপে উজনি খণ্ডত প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল তাকে উজনি অসমৰ উপভাষা বোলে। উজনি অসমত আহোমসকলে শাসন কৰিছিল। আহোমসকল টাইভাষী আছিল। আহোমসকলে অসমীয়া ভাষাটো মাতৃভাষা হিচাপে গ্রহণ কৰিলত টাই ভাষাৰ বহুতো শব্দ অসমীয়া ভাষাত সোমাই পৰে। তদুপৰি বৃটিছসকলে অসমৰ শাসনভাৰ লোৱাৰ পিছত **১৮৩৬** চনত মিছনেৰীসকলে অসমত পদার্পণ কৰি শিৱসাগৰকে নিজৰ কর্মস্থলীৰূপে চিহ্নিত কৰি তাৰপৰাই **১৮৪৬** চনৰ পৰা 'অৰুণোদই' আলোচনীৰ প্রকাশ আৰম্ভ কৰে। 'অৰুণোদই' প্রকাশৰ পৰৱর্তী সময়ত উজনিত কথিত অসমীয়া ভাষাটোৱেই অসমৰ চৰকাৰী কাম-কাজকে আদি কৰি অন্যান্য কাম-কাজতো প্রয়োগ হ'বলৈ ধৰাত এই ভাষাটোৱেই মান্যৰূপ হিচাপে মর্য্যদা লাভ কৰে। তদুপৰি সেই সময়ছোৱাত অসমীয়া ভাষা সাহিত্যক পুনৰ জীপাল কৰি তোলাত যি কেইগৰাকী লেখকে অহোপুৰুষার্থ কৰিছিল, তেওঁলোক আটাইকেইজন উজনি অসমৰ লোক আছিল। ফলত উজনিত কথিত অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপটোৱেই পৰৱর্তী কালত মান্যভাষা হিচাপে স্বীকৃত হয়।

কেইটামান ভাষাতাত্বিক বৈশিষ্ট্য-----

উজনিৰ অসমীয়া ভাষাত শ্বাসাঘাত শব্দৰ শেষৰ আগৰ অক্ষৰত বা শব্দৰ মধ্যৱর্তী স্থানত পৰে। উজনি অসমৰ উপভাষাৰ ক্রিয়াৰূপৰ লগত মধ্যম পুৰুষৰ তুচ্ছার্থ, মান্যার্থ আৰু অধিক মান্যার্থত বিভিন্ন কালত বিভিন্ন বিভক্তি যোগ হয়। উজনিৰ উপভাষাত দুটা বচন- একবচন আৰু বহুবচন পোৱা যায়।

১৪.৬.২ মধ্য অসমৰ উপভাষা

মধ্য অসমৰ ঔপভাষিক ক্ষেত্র বুলিলে মূলতঃ মৰিগাওঁ আৰু নগাওঁ অঞ্চল দুটাক সামৰি আগবঢ়োৱা মতামতে এই দুখন জিলাৰ উপৰিও দৰং জিলা, শোণিতপুৰ, যোৰহাট আৰু গোলাঘাটৰ কিয়দাংশ আৰু কামৰূপ মহানগৰ জিলাৰ পশ্চিম অংশটোৱো সামৰি ল'ব খোজে।

মধ্য অসমৰ উপভাষা সৃষ্টিৰ কাৰণ মূলতঃ সামাজিক। মধ্য অসম জুৰি থকা জিলা কেইখন, তাৰ আশ-পাশৰ জিলাকেইখন আৰু সিবিলাকৰ জনবসতিৰ প্রতি দৃষ্টি দিলে এইটো দেখিবলৈ পোৱা যাব যে সেই অঞ্চলটোত মঙ্গোলীয় গোষ্ঠীৰ জনজাতীয় লোকৰ বসতি অধিক। সেই অঞ্চলত কার্বি, তিৱা আৰু কিছু সংখ্যক বড়োলোকৰ বসতি আছে। তাৰ লগে লগে কলিতা, ব্রাহ্মণ, কৈৱর্ত, কোচ, কায়স্থ আদি লোকৰো বসতি এই অঞ্চলত আছে। এই অঞ্চললৈ মৈমনসিঙীয়া বাংলা আৰু নেপালীভাষী লোকৰো প্রব্রজন হৈছে। ফলত এই

অঞ্চলটো ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত এখন বহুৰঙী দলিচাস্বৰূপ হৈছে। তৎস্বত্বেও ইয়াত অসমীয়া ভাষাটো তাত থকা অন্যান্য ভাষাগোষ্ঠীৰ প্ৰভাৱ নপৰাকৈ নাথাকিল। এই প্ৰভাৱে মধ্য অসমৰ উপভাষাটোক এক বিশেষ গঢ় দিলে য'ত সেই অঞ্চলত অৱস্থান কৰি থকা অন্যান্য ভাষা-ভাষী লোকৰ ভাষাৰ উপাদানো সন্নিৱিষ্ট নোহোৱাকৈ নাথাকিল। ফলত মধ্য অসমত প্ৰচলিত অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপটো উজনিৰ ৰূপটোতকৈ পৃথক হ'ল। এই ৰূপটোকে আমি মধ্য অসমৰ উপভাষা নাম দিছো।

কেইটামান ভাষাতাত্বিক বৈশিষ্টঃ

মধ্য অসমৰ উপভাষাত বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিৰ সংখ্যা ছয়টা।

মধ্য অসমৰ উপভাষাত বিশিষ্ট ব্যঞ্জনধ্বনিৰ সংখ্যা বাইশটা।

মধ্য অসমৰ উপভাষাত ধ্বনিতাত্বিক বৈশিষ্ট্যটো হ'ল ইয়াত প্ৰতিটো স্বৰধ্বনিৰ একোটা দীৰ্ঘৰূপ পোৱা যায়।

১৪.৬.৩ নামনি অসমৰ উপভাষা

কামৰূপী উপভাষা

অবিভক্ত কামৰূপ জিলাৰ প্ৰচলিত অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপটোকে কামৰূপী উপভাষা বোলে। ই অসমীয়া ভাষাৰ এটি প্ৰধান উপভাষা। এই উপভাষাৰ উল্লেখ আৰু বিৱৰণ The linguistic survey of India আছে। ভাষাতত্ত্ববিদ বাণীকান্ত কাকতিয়ে কামৰূপী উপভাষাক পশ্চিম অসমৰ অসমীয়া ভাষাৰ এটা অন্যতম ৰূপ আখ্যা দিছে। ইতিহাসৰ বিভিন্ন সময়ত কামৰূপ অঞ্চলটো আক্ৰমণকাৰীৰ কবলত পৰিছিল যদিও কোনো আক্ৰমণকাৰীয়ে কামৰূপত নিগাজী শাসন প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পৰা নাছিল। কামৰূপৰ বিশেষ ভৌগোলিক অৱস্থানৰ বাবে এই অঞ্চলটো এক দুৰ্গম অঞ্চলৰূপে বিবেচিত হৈছিল। উজনি আৰু নামনি অসমৰ কথা বাদেই, আনকি উত্তৰ কামৰূপ আৰু দক্ষিণ কামৰূপৰ মাজত প্ৰবহমান বিশাল ব্ৰহ্মপুত্ৰই দুই পাৰৰ অঞ্চলৰ লোকক অতীজৰে পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি ৰাখিছে। ইয়াৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰভাৱ এই দুই অঞ্চলত কথিত ভাষাৰ ওপৰত পৰিছিল। ফলত কামৰূপত অসমীয়া ভাষাই এটা বিশেষ গঢ় লাভ কৰি কামৰূপী উপভাষাৰূপে জনাজাত হয়।

কেইটামান ভাষাতাত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ—

কামৰূপী উপভাষাত বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিৰ সংখ্যা ৮টা। কামৰূপী উপভাষাত ব্যঞ্জনধ্বনিৰ সংখ্যা ২৩টা। কামৰূপী উপভাষাত শব্দৰ শেষত থকা 'অ' ধ্বনি 'আ', 'ও' বা 'উ' ধ্বনিলৈ পৰিৱৰ্তিত হয়। যেনে --

কিআ/কিও (কিয়), গাধা/গাধো/গাধ) অপিনিহিতি কামৰূপী উপভাষাৰ ধ্বনি পৰিৱৰ্তনৰ এক বিশিষ্ট নিয়ম। যেনে ঃ

কাইজা/কাইজে (কাজিয়া)

গোৱালপৰীয়া উপভাষা

অসমীয়া ভাষাৰ এটা বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ উপভাষা হৈছে গোৱালপৰীয়া উপভাষা। এই উপভাষাটো অসমৰ অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাত কথিত অসমীয়া ভাষাৰ ৰূপ। কামৰূপী উপভাষাৰ দৰে গোৱালপৰীয়া উপভাষাৰ সৃষ্টিতো ভৌগোলিক পৰিৱেশৰ প্ৰভাৱ আছে। কিন্তু তাতকৈয়ো গুৰুত্বপূৰ্ণ হৈছে অন্য এটা সামাজিক কাৰণ। সেয়া তাৰ স্থানীয় প্ৰশাসন ব্যৱস্থাৰ

লগতো কিছু পৰিমাণে জড়িত। এটা সময়ত সেই অঞ্চলটোত জমিদাৰী ব্যৱস্থাৰ প্ৰচলন আছিল। তাত চিৰস্থায়ী বন্দবস্তীৰ মাধ্যমত মুঠ ছটা জমিদাৰী 'ইষ্টেট' আছিল। এটা জমিদাৰী গোটৰ সাধাৰণ প্ৰজাই আন এটা গোটৰ সাধাৰণ প্ৰজাৰ লগত মিলামিছা কৰা নাছিল। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে গোৱালপৰীয়া উপভাষাটোৰ আৰু ক্ষুদ্ৰ আঞ্চলিক ৰূপ কিছুমানৰ সৃষ্টি হৈছিল। তদুপৰি ৰাজনৈতিকভাৱে বহু পূৰ্বে গোৱালপাৰা বঙ্গৰ শাসনাধীন আছিল। সেই অঞ্চলটো পৰৱৰ্তী সময়ত বৃটিছৰ হাতলৈ গৈছিল। বৃটিছে এই অঞ্চলটোক অসমৰ ভিতৰুৱা কৰি লৈছিল।

কেইটামান ভাষাতাত্বিক বৈশিষ্ট্য ঃ—

গোৱালপৰীয়া উপভাষাত বিশিষ্ট স্বৰধ্বনিৰ সংখ্যা সাতটা আৰু বিশিষ্ট ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ সংখ্যা ঊনত্ৰিশটা।

গোৱালপৰীয়া উপভাষাত অনুনাসিকতাই বিশিষ্ট ধ্বনিৰ মৰ্যাদা লাভ কৰিছে। গোৱালপৰীয়া উপভাষাত শব্দৰ আদি অক্ষৰত থকা 'ঔ' ধ্বনি 'ঐ' ধ্বনিলৈ পৰিৱৰ্তন হয়। যেনে ঃ গৌৰৱ-গৈৰৱ 'বা ধ্বনিটো গোৱালপৰীয়া উপভাষাৰ বিশিষ্ট ব্যঞ্জন ধ্বনি। যেনে ঃ জাক-ঝাক, বোজা-বোঝা'

১৪.৭ নৃগোষ্ঠীয় উপভাষা

নৃগোষ্ঠীয় উপভাষা হৈছে এক উল্লেখযোগ্য সামাজিক উপভাষা। নৃগোষ্ঠীয় উপভাষা বুলিলে দুই বা ততোধিক ভাষা একেখন ভাষাগত ক্ষেত্ৰত দীৰ্ঘদিন ধৰি সহাৱস্থান কৰাৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা এটা বিশেষ জনগোষ্ঠীয় লোকৰ উপভাষাক বুজা যায়। ইয়াত দুটা ভাষাৰ ৰূপ কম-বেছি পৰিমাণে সাঙোৰ খাই থাকে যদিও মূল আধাৰ ভাষাটোৰ মৌলিক বৈশিষ্ট্য সম্পূৰ্ণৰূপে ৰক্ষিত হয়। অৱশ্যে মূল আধাৰ ভাষাটোৰ লগত জনগোষ্ঠীয় ভাষাটোৰ ভাষাগত উপাদান (ধ্বনিগত, ৰূপগত, শব্দগত আৰু বাক্যগত) সোমাই মূল আধাৰ ভাষাটোৰ কথিত ৰূপক এক স্বকীয়তা প্ৰদান কৰে। বিভিন্ন উপভাষাৰ দৰে নৃগোষ্ঠীয় উপভাষাৰো এটা স্থায়ী ৰূপ আৰু সুদৃঢ় ভেটি থাকে। যিটো সেই জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ ভাষিক বৈশিষ্ট্যৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত হয়। নৃগোষ্ঠীয় উপভোষাৰ গুৰুত্ব এখন সমাজত সৰ্বাধিক হৈ পৰা দেখা যায়। কাৰণ মূল জনগোষ্ঠীয় ভাষাটো সেই জনগোষ্ঠীয় লোকসকলে কেৱল নিজৰ মাজতহে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। গতিকে আনুষ্ঠানিক ক্ষেত্ৰত বা ওচৰ-পাঁজৰত বসবাস কৰা অন্য জনগোষ্ঠীয় লোকৰ লগত নৃগোষ্ঠীয় উপভাষাটোহে ব্যৱহাৰ কৰে। নৃগোষ্ঠীয় উপভাষাৰ প্ৰভাৱ কেতিয়াবা একোটা জনগোষ্ঠীৰ মাজত ইমানে বাঢ়ি যায় যে মূল জনগোষ্ঠীয় ভাষাটোতকৈ নৃগোষ্ঠীয় উপভাষাটোৱেহে বেছি প্ৰাধান্য লাভ কৰে। কাৰণ আনুষ্ঠানিক শিক্ষা লাভৰ ক্ষেত্ৰত তথা অন্য জনগোষ্ঠীৰ লোকৰ লগত সততে নৃগোষ্ঠীয় উপভাষাটো ব্যৱহাৰ কৰাৰ ফলত ভাষাটোৰ প্ৰায়োজনীয়তাৰ প্ৰতি তেওঁলোক সচেতন হয়।

অসমত প্ৰচলিত কেইটামান নৃগোষ্ঠীয় উপভাষা হৈছে ঃ—

ৰাভামিজ (ৰাভা-অসমীয়া), তিৱামিজ (তিৱা-অসমীয়া), সোণোৱাল-কছাৰীৰ মাতৃভাষা অসমীয়া, দেউৰীমিজ বা দেউৰী-অসমীয়া, আহোম-অসমীয়া (অসমীয়া ভাষাৰ আহোমীয় ৰূপ) আৰু মিছিং অসমীয়া বা মিছিংমিজ ।

১৪.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলো

- উপভাষাৰ পৰিচয় লাভ কৰিলোঁ।
- উপভাষাৰ সৃষ্টিত ভৌগোলিক বাতাবৰণ, পৰিৱেশ তথা আৰ্থ-সামাজিক কাৰকসমূহে কিদৰে ক্ৰিয়া কৰে তাৰ ধাৰণা লাভ কৰিলোঁ।
- উপভাষা অধ্যয়ন আমাক ভাষা বিশেষৰ ইতিহাস, তাৰ ক্ৰমবিকাশ আৰু উপভাষা সৃষ্টিৰ পশ্চাদপটত থকা সাংস্কৃতিক কাৰক বা দিশসমূহৰ আভাস দিলে।
- অসমত প্ৰচলিত উপভাষাসমূহৰ পৰিচয় লাভ কৰিলোঁ।
- নৃগোষ্ঠীয় উপভাষা অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা কি তাৰ ধাৰণা লাভ কৰিলোঁ।

১৪.৯ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ (২০০৪); অসমীয়া ভাষা আৰু উপভাষা; গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্ৰকাশ।

২) গোস্বামী, পৃথ্বীশ নাৰায়ণ (১৯৯৩) ; ঐতিহ্যমণ্ডিত গোৱালপাৰা; কোকৰাঝাৰ ঃ এন এল পাব্লিকেশ্যনছ।

৩) গোস্বামী, পৃথ্বীশ নাৰায়ণ (১৯৯৭) ; গোৱালপৰীয়া সংস্কৃতিৰ ইতিহাসত এভুমুকি; কোকৰাঝাৰ ঃ এন এল পাব্লিকেশ্যনছ।

৪) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (সম্পা., ২০০৭) ; অসমীয়া ভাষাৰ উপভাষা; গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়; বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰকাশন বিভাগ।

৫) পাঠক, ৰমেশ (২০০৮) ; ভাষা- বিজ্ঞানৰ ভূমিকা; গুৱাহাটী ঃ অশোক বুক ষ্টল।

৬) পাঠক, ৰমেশ (২০০৮); উপভাষা-বিজ্ঞানৰ ভূমিকা; গুৱাহাটীঃ অশোক বুক ষ্টল।

৭) ভৱালী, বিভা (২০০৪); কামৰূপী উপভাষা ঃ এটি অধ্যয়ন; গুৱাহাটী ঃ প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়।

৮) ভৱালী, বিভা আৰু তালুকদাৰ, কল্পনা (সম্পা., ২০০৯); গোৱালপৰীয়া উপভাষা ঃ ৰূপ-বৈচিত্ৰ্য; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৯) মৰল, দীপাঙ্কৰ (১৯৯৭); উপভাষা বিজ্ঞান; গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টছ ষ্ট'ৰছ।

১০) হাকাচাম, উপেন ৰাভা (২০০৯); অসমীয়া আৰু অসমৰ ভাষা-উপভাষা; গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

১১) হাকাচাম, উপেন ৰাভা (২০১৩); অসমীয়া আৰু অসমৰ তিৰ্ব্বত বৰ্মীয় ভাষা; গোৱালপাৰা ঃ হাকাচাম কাউচাডাম।

১৪.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ জনবসতি.... প্ৰব্ৰজন আৰু বাণিজ্য পথ... ৰাজনৈতিক কাৰণ... ভৌগোলিক কাৰণ...।

১৪.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ঃ উপভাষা কি? অসমীয়া উপভাষাৰ পৰিচয় আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ উপভাষা শিকাৰ প্ৰয়োজনীয়তা কি?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ অসমক এখন বৰ্ণাঢ্য ঔপভাষিক ক্ষেত্ৰ বুলিব পাৰিনে? আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ নৃগোষ্ঠীয় উপভাষা বুলিলে কি বুজে?

*** ***** ***

প্রসঙ্গ পুথি

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) কোঁৱৰ, অর্পণা (২০০৮); *ভাষাবিজ্ঞান উপক্রমণিকা;* গুৱাহাটী ঃবনলতা।

২) গোস্বামী, উপেন্দ্রনাথ (১৯৭০); *ভাষাবিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ।

৩) ঠাকুৰ, নগেন (১৯৯৭); *পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ভাষা;* গুৱাহাটী ঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৪) ঠাকুৰ, নগেন আৰু ডেকা, খগেশসেন (সম্পাঃ) (২০০২); *ভাষা -চিন্তা-বিচিত্রা;* গুৱাহাটী ঃ পূৰেৰুণ।

৫) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্র নাৰায়ণ (২০০৬); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৬) দত্ত বৰুৱা, ফণীন্দ্র নাৰায়ণ (২০০৬); *প্রয়োগ ভাষাবিজ্ঞানৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৭) দেৱী, প্রণীতা (২০০৭); *ভাষাবিজ্ঞানৰ জিলিকনি;* নলবাৰী।

৮) পাদুন, নাহেন্দ্র (সম্পাঃ) (১৯৯৬-৯৭); *চিন্তা-প্রৱাহ;* শিৱসাগৰ ঃ শিৱসাগৰ কলেজ।

৯) পাদুন, নাহেন্দ্র (সম্পাঃ) (১৯৯৩); *ভাষাৰ তত্ত্বকথা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

১০) পাঠক, ৰমেশ (১৯৯১); *ভাষাবিজ্ঞানৰ ভূমিকা;* গুৱাহাটী ঃ অশোক বুক ষ্টল।

১১) পাঠক, ৰমেশ (২০০৮); *অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস;* গুৱাহাটী ঃ অশোক বুক ষ্টল।

১২) ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি (১৯৯১); *ভাষাতত্ত্ব;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৩) পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন (২০০৯); *ভাষা-সাহিত্য-জিজ্ঞাসা;* পূর্বাঞ্চল প্রকাশ, গুৱাহাটী।

১৪) মৰল, ভগৱান (১৯৯৮); *আধুনিক ভাষাবিজ্ঞান;* গুৱাহাটী ঃ পঞ্চজ্যোতি প্রকাশ।

১৫) মহন্ত, বিপুল কুমাৰ (১৯৯২); *ভাষাবিজ্ঞানৰ পৰিচয়;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা।

১৬) ৰাভা হাকাচাম, উপেন (২০১০); *অসমীয়া ৰূপতত্ত্বৰ মৌলিক বিচাৰ*

১৭) শইকীয়া বৰা, লীলাৱতী, ফুকন পাটগিৰি, দীপ্তি (২০০৩) (সম্পাঃ); *ভাষা-জিজ্ঞাসা;* গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

১৮) হাজৰিকা, লক্ষী (২০০৬); *ভাষাবিজ্ঞান আৰু অসমীয়া ভাষাবিজ্ঞান পৰিচিত;* গুৱাহাটী ঃ অশোক বুক ষ্টল।

বাংলা গ্রন্থ ঃ

১) শ', রামেশ্বর (১৯৯৬); *সাধারণ ভাষাবিজ্ঞান ও বাংলা ভাষা;* কলকাতা ঃ পুস্তক বিপনী।

২) সেন, সুকুমার (২০০৭); *ভাষার ইতিবৃত্ত ;* কলকাতা ঃ আনন্দ পাবলিশার্স প্রাইভেট লিমিটেড।

৩) বিশ্বাস সুকুমার (১৯৬৮) ঃ ভাষাবিজ্ঞান পরিচয়; কলকাতা ঃ জিজ্ঞাসা।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1. Anozie, C. C. (2007). *General Linguistics : An Introduction*. Enugu : Tashiwa Network Ltd..
2. Bloomfield, L. (1994). *Language*. Delhi : Motilal Banarasidass.
3. Bender H.H. : the Home of Indo-European.
4. Benedict P.K. : Sino Tibetan : A conspectus.
5. Bally, C. & Sechehaye, A. (ed.)(1959). *Course in General Linguistics.* New York : Philosophical Library.
6. Chetterji S.K : Language and Literature of Modern India.
7. Crystal, David (1997). *The Encyclopedia of Language*; Cambridge : CUP.
8. Hockett, C. F. (1970). *A Course in Modern Linguistics*. New Delhi : Oxford & IBH Publishing Co. Pvt. Ltd..
9. Hudson, R. A. (1996). *Sociolinguistics*. Cambridge : CUP.
10. Taraporewalla, I. J. S : Elements of the Science of Language.
11. Yule, G. (1996). *The study of Language*. Cambridge: CUP.